

Володимир СЕРГІЙЧУК

**СОБОРНА
ПАМ'ЯТЬ
УКРАЇНИ**

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ
2024

Вишгород
ПП СЕРГІЙЧУК М. І.
2023

ББК 63.5 (4 УКР)

С 33

ISBN 978-617-7837-35-9

Сергійчук Володимир.

С 33 Соборна пам'ять України. Календар-альманах. 2024. —

В.: ПП Сергійчук М. І., 2023. — 288 с.

У пропонованому календарі-альманасі наводяться найзнаменніші події української історії та згадуються найвизначніші постаті нашого народу, яких ушановуємо в 2024 році.

Розрахований на широке коло читачів.

ББК 63.5 (4 УКР)

ISBN 978-617-7837-35-9

© Володимир Сергійчук, 2023

© Михайло Черненко, художнє оформлення, 2023

© ПП Сергійчук М. І., 2023

СОБІ — ПАМ'ЯТЬ, ЧУЖИНЦЯМ — ПРАВДУ

Десять років триває російська агресія в Україні, десять років, починаючи з 22 січня 2014 року, ллється українська кров на наших землях. Хто винен? Ми! Бо повірили на слово так званим російським демократам, які зовні нібито й справді підтримували українську національну революцію, адже саме завдяки її успіху вони могли перебрати владу в комуністів, котрі за 70 років владарювання на шостій частині планети показали повну нездатність організувати цивілізоване життя. А те, що Москва нападе в черговий раз на нас, можна було передбачати вже 27 серпня 1991 року, коли її повпреди Собчак і Руцької прилетіли до Києва вимагати, аби Україна не виходила зі складу СРСР.

Винні ми, бо повірили знову ж таки тільки на слово й тій західній демократії, яка поспішала видурити в нас ядерну зброю, що могла гарантувати безпеку незалежної України. І не треба було далеко ходити за аргументами, що дуже непевна обіцянка щодо збройної підтримки буде реалізована. Треба було просто вивчити події 1917—1921 років, щоб зрозуміти, як нас той Захід кине. Але ж наші провідники не звикли читати книги з історії. Деякі з них мають докторські дипломи, але то ж тільки для запису в анкеті.

Ми тільки могли мати впевненість, що не скоримося, виступимо — хоч і голими руками, але зупинимо не тільки ворожі танки, а чужі літаки й ракети будемо збивати. Ми й це робимо на очах заміреного світу, з якого й досі не вийшли зашпари страху від залякувань Москви так званою другою армією. І хай той Захід зве тепер до того, що завтра, як колись він наймав українське козацтво, так і завтра новітню нашу армію будуть наймати для захисту своїх рубежів. Зрештою, наші збройні сили вже захищають світову цивілізацію від новітнього варварства.

Можемо про це впевнено говорити, бо в нас завжди виростала патріотична юнь, яка негайно брала на себе обов'язок захищати рідну землю, якщо старші віком занадто довго радилися. Нам Крути — не забути, а новий чин постійно підростає. І якщо сто з лишком років студенти Київського університету зупинили московську навалу під Крутами, то тепер їхні спадкоємці з тих же аудиторій пішли на Донбас, Харківщину, Херсонщину, Запоріжжя...

Дуже багато вже їхніх прізвищ вписано у віртуальному меморіалі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. І це та ві-

копомна сторінка з його 190-річної історії, яка сьогодні пишеться кров'ю. А ще цей провідний виш нашої держави може похвалитися тисячами своїх випускників, котрі прислужилися людству своїми винаходами чи мудрими порадами, як жити далі.

І зараз ще не пізно аналізувати свої помилки — сьогоднішні й давні, витягувати з облуду московської пропаганди насамперед тих українців, з теренів котрих за державним кордоном України летять російські ракети на землю предків. Бо ж багатьом їм "всьо равно", а деякі з них після байдужої заяви "какая різниця" стріляють з танків, літаків, артилерії по цвинтарях, де упокоїлися їхні діди й прадіди, або ж по дитячих майданчиках, де граються внуки й правнуки тих самих предків.

Бо сто років тому ті предки не пішли за Петлюрою виборювати свою державу, а повірили російським більшовикам про безплатну землю. Дев'яносто років тому ті вже обіцяли рай у колгоспах. Тих, хто не вірив, — відправили до білих ведмедів на дискусію, з тими, хто залишився, розрахунок не забарився в 1932—1933 роках, коли понад десять мільйонів їх пішли в ту землю навічно.

Був шанс підніматися і в роки Другої світової війни, але був знищений політичний провід української нації, тож довелося чекати ще довгі десятиліття, коли він відродиться на такому рівні, що за ним підуть народні маси. Героїчний здви́г створеної головним чином за Збручем і Дністром ОУН і УПА був важливим чином, але в тих міжнародних умовах їхніх сил забракло. І в середині ХХ століття навіть Провідник Револуційної ОУН Степан Бандера визнав, що здобувати Українську державу доведеться спільно з комуністами.

Бо ж хіба не українські комуністи проголосували за Акт про незалежність України, хіба не вони закликали народ прийти на Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року й сказати "Так!" на підтримку їхньої постанови 24 серпня 1991 року?

Якби ж вони були послідовними, то не гриміли б сьогодні гармати в Україні. Якби жителі окремих донецьких сіл не дозволили б усіляким зайдам блокувати в їхніх селах підрозділи Збройних Сил України, що висувалися для захисту державного кордону, то не лежали б сьогодні ці населені пункти в руїнах...

Багато можна відшукати власних помилок. Тепер важливо не повторити тих, що вже відбулися десять років, сто, понад триста п'ятдесят, понад вісімсот, понад тисячу. Тож треба читати й думати...

СІЧЕНЬ

1 січня

120 років тому (1904) в селі Солониця (Полтавщина) народився Євген Адамцевич, український кобзар. Він творчо опрацював відомий ще з давніх часів "Запорозький марш". Помер 19 листопада 1972 року.

115 років тому (1909) народився Степан Бандера, український політичний діяч, один із лідерів українського національно-визвольного руху 30—50-х років ХХ століття, провідник Революційної ОУН, яка проголосила 30 червня 1941 року у Львові відновлення Української держави. У 1941—1944 роках перебував у гітлерівському концтаборі Заксенхаузен, після війни очолював провід закордонних частин ОУН. Був убитий у Мюнхені агентом КДБ Богданом Сташинським 15 жовтня 1959 року.

105 років тому (1919) Директорія УНР ухвалила Закон про Автокефалію Української Православної Церкви.

100 років тому (1924) народився Леонід Большаков, письменник, літературознавець. За його ініціативою створені музеї Т. Г. Шевченка в Орську та Оренбурзі, де поет відбував заслання. Помер 9 серпня 2004 року в Оренбурзі (Росія).

75 років тому (1949) в селі Совинка Конотопського району Сумської області народився Віктор Андрущенко, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова в Києві, дійсний член Національної академії педагогічних наук, член-кореспондент Національної академії наук, президент Європейської асоціації педагогічних вишів.

45 років тому (1979) помер Євген Лазаренко, український геолог, академік АН УРСР. Автор одного з найбільш детальних та фундаментальних свого часу "Курсу мінералогії". Народився 26 грудня 1912 року.

2 січня

375 років тому (1649) відбувся урочистий в'їзд Богдана Хмельницького до Києва.

80 років тому (1944) народився Данило Курдельчук, президент Українюрколегії, голова МГО "Волинське Братство". Помер 30 вересня 2016 року.

3 січня

130 років тому (1894) народився Борис Лятошинський, український композитор, диригент і педагог, один із основоположників модерного напрямку в українській музиці. Помер 15 квітня 1968 року.

105 років тому (1919) у Станіславові Президія Української Національної Ради як найвищий законодавчий орган Західно-Української Народної Республіки ухвалила рішення про возз'єднання з УНР.

60 років тому (1964) помер Микола Гришко, український ботанік, генетик та селекціонер, засновник Центрального ботанічного саду Національної Академії Наук України, академік АН УРСР. Народився 6 січня 1901 року.

185 років тому (1839) у Харкові народився Олександр Данилевський, засновник першої в царській Росії наукової школи з фізіологічної хімії. Помер 18 червня 1923 року.

4 січня

105 років тому (1919) уряд УНР заявив ноту протесту урядові РСФРР з приводу вторгнення радянських військ на територію України.

5—13 січня

100 років тому (1924) відбувся так званий Читинський процес — більшовицький суд над провідниками українського національно-визвольного руху Зеленого Клину.

95 років тому (1929) в Сокалі на Львівщині народилася Адріяна Димська, громадська діячка на Зеленому Клині, куди після закінчення в 1955 Львівського політехнічного була призначена за розподілом. Одна із засновниць та багатолітній член правління Товариства української культури Приморського краю (1991—1998), Ради Владивостоцького товариства "Просвіта" (з 1998) та Ради Української національно-культурної автономії Владивостока (з 1999).

5 січня

190 років тому (1834) народився Степан Руданський, відомий український поет. Помер 1873 року.

6 січня

95 років тому (1929) помер Дмитро Коновалов, фізико-хімік, академік АН СРСР (з 1923). Відкрив закони, які встановлюють залежність відносного складу компонентів у газовій і рідкій фазах від тиску пари і температури кипіння подвійних рідких систем (закони Коновалова). Народився 22 березня 1856 року на Катеринославщині.

85 років тому (1939) народився Валерій Лобановський, радянський футболіст та видатний радянський і український тренер з футболу. Багаторічний наставник київського "Динамо", на чолі якого двічі вигравав

Кубок володарів кубків європейських країн та суперкубок УЄФА, а також збірної СРСР, з якою здобув срібні медалі чемпіонату Європи. Помер 13 травня 2002 року.

75 років тому (1949) у Куманівцях Вінницької області народився відомий поет-пісняр, багаторічний редактор журналу "Дніпро" Микола Луків. Всенародно визнаними стали такі пісні на його слова, як "Росте черешня в мамі на городі", "Половина саду квітне", "Послухай, шелестять дощі" та багато інших.

7 січня

190 років тому (1834) народився Степан Руданський, український письменник, перекладач, фольклорист, лікар, автор віршованих гуморесок, відомої збірки "Співомовки". Помер 4 травня 1873 року у Ялті.

135 років тому (1889) народився Михайло Рудницький, український письменник і театральний критик. Автор оповідань, поезій, театральних рецензій, критичних розвідок з історії української і зарубіжної літератури та театру. Помер 1 лютого 1975 року у Львові.

8 січня

145 років тому (1879) народився Степан Васильченко, письменник, педагог, автор кількох кіносценаріїв. Помер 11 серпня 1932 року у Києві.

130 років тому (1894) помер Петро Перемежко, український гістолог. Відкрив 1878 року та описав непрямої поділ клітини — каріокінез. Народився 23 червня 1833 року.

9 січня

115 років тому (1909) у Високому на Чернігівщині народився Василь Коршак, видатний хімік українського походження. Помер 14 червня 1988 року.

100 років тому (1924) народився Сергій Параджанов, вірменський і український кінорежисер та сценарист. В Україні створив фільми "Українська рапсодія", "Наталія Ужвій", "Тіні забутих предків". Після 1977 року йому було заборонено жити в Україні. Помер 21 липня 1990 року в Тбілісі.

10 січня

90 років тому (1934) народився Леонід Кравчук, український політичний і державний діяч. Президент України у 1991—94 роках. Помер 10 травня 2022 року.

40 років тому (1984) помер Іван Бузанов, академік ВАСГНІЛ. Основні

праці присвячені дослідженню цукрових буряків. Народився 29 квітня 1903 року.

11 січня

120 років тому (1904) у Янківці на нинішній Сумщині народився Олександр Усиков, довголітній директор Харківського інституту радіофізики й електроніки, видатний учений у галузі фізики і техніки міліметрових і субміліметрових хвиль. Помер у 1993 році.

12 січня

130 років тому (1894) народився Василь Еллан-Блакитний, поет, журналіст, публіцист, політичний та громадський діяч. Помер 4 грудня 1925 року.

80 років тому (1944) у Чехословаччині помер перший прем'єр Кубанської Народної Республіки Лука Бич, через нерішучість і невизначеність якого в 1918 році не відбулося об'єднання Кубані з Україною. Народився 1875 року в станиці Павлівській Єйської округи.

45 років тому (1979) у Нью-Йорку помер відомий український історик Микола Чубатий. Народився 2 листопада 1891 року в Будиліві Березанського повіту в Галичині.

13 січня

130 років тому (1894) народився Євген Онацький, український громадський та державний діяч, історик, член НТШ, секретар Центральної Ради. Помер на еміграції в Аргентині 27 жовтня 1979 року.

14 січня

150 років тому (1874) помер Павло Наранович, лейб-хірург, начальник Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії, перекладач. Народився на Чернігівщині 1801 року.

15 січня

110 років тому (1914) у Санкт-Петербурзі помер Феодосій Чернишов, російський та український геолог та палеонтолог, академік Петербурзької АН. Був організатором геологічної зйомки Донбасу (1892) та одним із авторів детальної геологічної карти цього району. Народився 25 вересня 1856 року в Києві.

16 січня

105 років тому (1919) Президія Української Національної Ради і Рада державних секретарів Західно-Української Народної Республіки повідомили Директорію УНР щодо ухвали про возз'єднання із Великою Україною.

17 січня

155 років тому (1869) народився Іван Труш, український живописець, критик, громадський діяч. Один з організаторів художніх об'єднань "Товариство для розвою руської штуки" у Львові, "Товариство прихильників української літератури, науки і штуки", журналів "Будучність", "Артистичний вісник". З його ініціативи у Львові 1905 року було відкрито Першу Всеукраїнську художню виставку. Твори: пейзажі — "Луки і поля", "В обіймах снігу", "Дніпро під Києвом"; портрети — І. Франка, В. Стефаника, М. Лисенка, Лесі Українки, А. Труш-Драгоманової. Помер 22 березня 1941 року у Львові.

18 січня

370 років тому (1654) відбулася Переяславська Рада, скликана гетьманом Б. Хмельницьким. На ній, після запевнення московського посла Бутурліна про збереження за Україною давніх прав і звичаїв, було ухвалено присягнути на вірність московському цареві.

160 років тому (1864) народився Іван Їжакевич, живописець, графік, народний художник УРСР. Писав з життя, побуту, історії українського народу; виконував ілюстрації до творів українських поетів і письменників. Брав участь у поновленні фресок у Кирилівській церкві Києва (1883). Твори: "Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь", "Повстання гайдамаків", "Катерина". Помер 19 січня 1962 року у Києві.

85 років тому (1939) у Хусті утворено Українське національне об'єднання (УНО) — організацію українців, що згуртувала більшість українських політичних партій і груп Закарпаття.

80 років тому (1944) помер Микола Самокиш, український живописець, графік. Працював у галузі батального та історичного жанрів. Брав участь у розписах будинку Полтавського земства. Твори: "В'їзд Богдана Хмельницького в Київ", "Похід запорожців на Крим" тощо. Народився 25 жовтня 1860 року в Ніжині.

19 січня

40 років тому (1984) у США помер видатний український селекціонер Олександр Архімович. Народився 23 квітня 1892 року.

20 січня

100 років тому (1924) народився Євген Складенко, український історик, заслужений працівник культури України. Помер 17 листопада 2008 року у Києві.

21 січня

165 років тому (1859) у Немиловому на Львівщині народився Степан Смаль-Стоцький, український вчений-філолог, славист, громадсько-політичний діяч, дипломат. Помер у Празі 17 серпня 1938 року, похований у Кракові.

145 років тому (1879) у Маргілані (тепер — Ферганська область, Узбекистан) народився Володимир Сінклер, український військовий діяч, генерал-поручник (з 1918 р.). Після утворення Української Центральної Ради перейшов на її бік. У 1920 р. очолював українську військову делегацію на переговорах із Польщею. Після інтернування армії УНР у польських таборів залишався до лютого 1921 р. на посаді начальника Генерального штабу армії УНР, потім — член Вищої військової Ради. У 1945 заарештований органами НКВС і вивезений до Києва. Загинув наприкінці 1945 у Лук'янівській в'язниці.

105 років тому (1919) Всенародні збори Закарпаття в Хусті проголосили возз'єднання з УНР.

105 років тому (1919) на станції Затишок біля Одеси по дорозі до Парижа на Мірову конференцію помер видатний український учений Михайло Туган-Барановський. Народився в Солоному на Харківщині, закінчив фізико-математичний і правничо-економічний факультети Харківського університету.

90 років тому (1934) столицю УРСР перенесено з Харкова до Києва.

80 років тому (1944) помер Павло Петренко-Критченко, хімік-органік, чл.-кор. АН СРСР (з 1932). Його праці сприяли розвитку стереохімічних уявлень і хімії гетероциклічних сполук. Народився 9 липня 1866 року.

22 січня

День соборності України

105 років тому (1919) у Києві проголошено Акт злуки УНР і ЗУНР в єдину соборну Україну.

95 років тому (1929) народився видатний математик Володимир Петришин.

23 січня

120 років тому (1904) народився Олег Вялов, український геолог та палеонтолог. Розробив тектонічну схему Карпат та Стратиграфічну схему карпатського флішу та неогенових моласс Передкарпатського і

Закарпатського прогинів, склав карту прогнозів нафтоносності західних областей України. Помер 1 липня 1988 року.

95 років тому (1929) народився Філарет, Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України, Предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату.

24 січня

160 років тому (1864) народився видатний український композитор Остап Нижанківський. Помер 22 травня 1919 року.

130 років тому (1894) народився Іван Стешенко, український співак (бас). Співав у театрах Італії, Англії, Польщі, Франції, США. Був солістом Київської опери, Харківського театру опери та балету, Харківської філармонії. Помер 3 травня 1937 року в Харкові.

27 січня

185 років тому (1839) народився Павло Чубинський, український фольклорист, етнограф, поет, громадсько-культурний і освітній діяч, автор гімну "Ще не вмерла Україна". Очолював етнографічно-статистичні експедиції з вивчення України, Білорусії та Молдавії. За участю Чубинського вийшло 7 томів "Трудов зтнографическо-статистической зкспедиции в Западно-Русский край" (СПб., 1872—1879), в яких розглядалися народні вірування, звичаї, пісні, звичаєве право українців. Ця праця отримала золоту медаль Російського географічного товариства (1973), Міжнародної виставки в Парижі (1875), Уварівську нагороду Російської академії наук (1879). Помер 26 січня 1884 року у Києві.

28 січня

140 років тому (1884) народився Яків Парнас, український біохімік, академік АН СРСР та АМН СРСР. Встановив (1935, разом з Т. Барановським), що процес розщеплення глікогену відбувається за участю фосфорної кислоти (схема Ембдена — Мейергофа — Парнаса), здійснив інші значні відкриття у галузі молекулярної біохімії. Член Германської академії приро- додослідників "Леопольдіна", чл.-кор. Польської АН, почесний д-р Сорбонни та Афінівського національного університету. Помер 29 січня 1949 року.

95 років тому (1929) у Відні відкрився Перший конгрес українських націоналістів, на якому створено Організацію українських націоналістів (ОУН).

29 січня

День пам'яті Героїв Крут

30 січня

190 років тому (1834) народився Володимир Антонович, український історик, археограф, археолог, професор Київського університету, головний редактор видань "Временной комиссии для разбора древних актов", фундатор Історичного товариства Нестора-літописця; основоположник народницької історичної школи, активний діяч національно-визвольного руху. Помер 21 березня 1908 року.

125 років тому (1899) народився Володимир Державин, літературознавець, мовознавець, перекладач, професор Українського Вільного Університету в Мюнхені (з 1946), член НТШ. Помер 7 березня 1964 року в Аугсбурзі (ФРН).

120 років тому (1904) у Березні Київської області народився академік Антон Комар, довголітній директор Ленінградського фізико-технічного інституту. Помер 4 березня 1985 року.

31 січня

125 років тому (1899) в Оболоні Долинського повіту Станіславівського воеводства народився Володимир Горбовий, відомий діяч українського націоналістичного руху. Після відбуття 25-річного покарання в більшовицьких концтаборах повернувся до рідного села, де й помер 21 травня 1984 року.

75 років тому (1949) у Львові загинув керівник Головного штабу УПА Олекса Гасин. Народився 15 липня 1907 року в селі Конюхові нинішнього Стрийського району Львівської області.

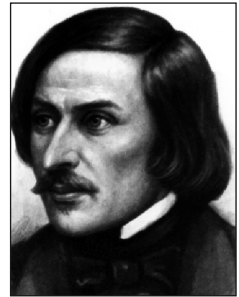
Січень

285 років тому (1734) після смерті Д. Апостола вдруге ліквідовано гетьманство в Україні. Утворено "правління гетьманського уряду", що діяло до 1750 року.

"Я ВЕСЬ ТЕПЕР ЗАНУРЕНИЙ У МАЛОРОСІЙСЬКУ ІСТОРІЮ..."

(до 190-річчя планів Миколи Гоголя працювати
в Київському університеті)

Придворний царський поет Олександр Пушкін першим у російській столиці розпізнав геніальний талант українця Миколи Гоголя. Переглянувши його подорожні замітки від Полтави до Петербурга, в яких було багато спостережень, навіть розмови в містах, в яких зупинявся, різниця між жителями півночі й українцями, заявив однозначно: "Він буде російським Стерном; у нього оригінальний талант; він все бачить, він уміє сміятися, а разом з тим він сумний і змусить плакати. Він схоплює відтінки й смішні сторони; у нього є гумор, й раніше, ніж через 10 років він буде першокласним талантом. У нього є і драматичне відчуття".

Так, Гоголь був серед тих українців, які шукали кар'єри в Росії. Бо тільки вона тоді могла її таким запропонувати. Водночас це означало фактичне виривання з коренем всього того, що утримувало його зв'язок з рідною землею, насамперед власний духовний розвиток материнською мовою, принаймні, друк своїх творів. Відтак не одного з таких метеликів спалювали вогні Північної Пальмири, й вони назавжди втрачалися для української нації.

У Гоголя, очевидно, ця внутрішня боротьба була надзвичайно гострою, відтак і глибоко болісною. Відтак саме з цього болю й зміг повноцінно викристалізуватися великий талант. Талант, який шокував усю петербурзьку знать того часу. Бо ж то саме Гоголь, пройшовши Невським проспектом, який всім обрид, побачив його краще, ніж тамтешній житель, і так майстерно зобразив реалії, що Північна Пальмира, в першу чергу її улюбленець Олександр Пушкін, визнала його. Хай і хтось крізь зуби.

Але Микола Гоголь продовжував жити своєю Україною. У листі до матері від 2 квітня 1830 року він наголошував: "Боронь Боже, якщо доведеться їхати в Росію. По-моєму, коли вже їхати, то їхати на Україну". Маючи сильний інстинкт національного самозбереження, він там, на берегах холодної Неви, в тузі за рідним краєм починав відрізняти себе від власне росіян, відтак наступало прозріння, а затим національне ос-

відомлення, яке вже працювало на користь України. Ця українська течія захопила молодого Гоголя. У листі від 30 квітня 1830 року він пише до матері, аби збирала йому "пісні, одяг і взагалі всякі матеріали про українські звичаї".

Зрештою, не тільки його, а й багатьох у Санкт-Петербурзі "цікавить усе українське", про що в 1832 році Гоголь писав у своїм "Погляді на формування України". І чи не саме з комплексу подібних перетворень окремих особистостей твориться земляцьке ядро українства, яке згодом перетвориться на потужний український рух усєї Російської імперії.

Принаймні, сам Микола Гоголь у цьому процесі тоді виступає надзвичайно яскравою постаттю. Скажімо, в його листі до Михайла Максимовича від 2 липня 1833 року є такі слова: "Жаль мені, що ви хоруєте. Киньте справді кацапію та їдьте в Гетьманщину. Я сам думаю це зробити й на другий рік махнути звідси. Дурні ми справді, як добре розміркувати. Задля чого й кому ми жертвуємо всім".

Однозначно: Микола Гоголь цими словами визнає, що еліта українства працює на розвиток російської культури, забуваючи при цьому про потреби українського народу, перед яким вона багато завинила. Тому одним із власних проєктів спокути перед рідною землею він бачить написання правдивої історії України, про що повідомляє Михайла Максимовича 9 листопада 1833 року: "Тепер я взявся за історію нашої єдиної, бідної України. Ніщо так не заспокоює, як історія. Мої думки починають литися тихіше й стрункіше. Мені здається, що я напишу її, що я скажу багато того, чого переді мною не говорили".

За порадою Максимовича Гоголь починає добиватися кафедри всевітньої історії в Київському університеті Святого Володимира, готує пробні лекції. У черговому листі до Максимовича від грудня 1833 року закарбуються й воістину сакральні означення киевоцентризму для українства: "Дякую тобі за все: за лист, за думки в ньому, за новини й інше. Уяви собі, я теж думав: туди, туди! У Київ, у старий прекрасний Київ! Він наш, він не їх — чи не так? Там або навкруги нього відбувалися події країни нашої. Я працюю. Я всіма силами стараюсь; але на мене находить страх: можливо, я не встиг! Мені обрид Петербург, або краще не він, проклятий клімат його: він мене допікає. Так, це славно буде, якщо ми займемо з тобою київські кафедри; багато можна буде зробити добра. А нове життя серед такого гарного краю! Там можна обновитися всіма силами. Невже цього мало? Але мене засмучує, якщо це не здійсниться!..".

Окрилений українотворчими мріями Гоголь радісно ділиться цими проектами з усіма своїми знайомими в Санкт-Петербурзі. Наприклад, пише Олександр Пушкіну 23 грудня 1833 року: "Я захоплююсь зарання, коли уявляю, как закиплять труди мої в Києві. Там я витягну з-під спуду багато речей, з яких я не все ще читав вам. Там закінчу я історію України й півдня Росії й напишу загальну історію, якої в справжньому вигляді її досі, на жаль, не тільки на Русі, але навіть і в Європі немає. А скільки зберу там переказів, повір'їв, пісень та інш!.. Якби Погодін не завівся будинком, я вмовив би його проситися в Київ. Якими захоплюючими можна зробити університетські записки; скільки можна помістити деталей, абсолютно нових про сам край! Порадуйтеся знахідці: я дістав літопис без кінця, без початку про Україну, написану, за всіма ознаками, наприкінці XVII-го століття..."

Особливо чітко проявляються сподівання Гоголя на здійснення своїх українських планів у передчутті 1834 року. В спеціальній праці з приводу надходження Нового, 1834 року він пише: "Велика, хвилююча хвилина. Боже! Як злились і стовпились біля неї хвилі різних почуттів. Ні, це не мрія. Це та фатальна невідпорна грань між спогадами й надією. Уже немає спогадів, вона мчить, вже пересилює її надія... Біля ніг моїх шумить моє минуле, наді мною крізь туман світліє нерозгадане майбутнє. Молю тебе, життя душі моєї (Хранитель Ангел) мій — Генію. О, не ховайся від мене, побудь наді мною в цю хвилину і не відходь від мене весь цей, так заманливо наступаючий для мене, рік. Яким же будеш ти, моє майбутнє? Чи блискуче, чи широке, чи закипиш великими для мене подвигами, чи ... О, хай буде блискуче, хай буде діяльно, хай все буде спрямовано на працю і спокій! Що ж ти так таємниче стоїш переді мною, 1834? Будь і ти моїм Ангелом. Якщо лінь і черствість хоч на мить насміляться торкнутися мене, о розбуди тоді мене, не дай їм оволодіти мною! Хай твої багатокажучі цифри, як незмовкаючий годинник, як заповіт, стоять переді мною, аби кожна цифра твоя гучніше дзвона вражала слух мій, щоб вона, як гальванічний прут, творила судорожне потрясіння в усьому мені. Утаємничений, незрозумілий 1834! Де позначу я тебе великими працями? Чи серед купи накиданих один на одного будинків гримлячих вулиць кипучої меркантильності — цієї безладної купи мод, парадів, чиновників, диких північних ночей, блиску й низької безцвітності? Чи в моєму прекрасному, древньому, обітованному Києві, увінчаному многоплідними садами, підперезаними моїм південним, прекрасним, дивним небом, п'янкими ночами,

де гора обсіпана кущами, зі своїми нібито гармонійними обривами, і підмиваючий її мій чистий і швидкий, мій Дніпро. Чи там? Я не знаю, як назвати тебе, мій Генію! Ти, від колиски ще пролітавший зі своїми гармонійними піснями мимо вух моїх, такими дивними, непоясненими донині, що зароджувавм в мені думи, такі неосяжні й чарівні, що леліяли в мені мрії! О, глянь! Прекрасний, скеруй на мене свої чисті, небесні очі. Я на колінах, я біля ніг твоїх! О, не разлучайся зі мною! Живи на землі зі мною хоч дві години кожний день, як прекрасний брат мій. Я здійсно... Я здійсно! Життя кипить у мені. Труди мої будуть натхненні. Над ними буде віяти недоступне землі Божество! Я здійсно... О, поцілуй і благослови мене!».

Чи не найбільше уваги звертає в цей час Микола Гоголь на підготовку історії України. Він публікує в петербурзькій пресі оголошення про видання цієї праці: "Досі в нас ще не було повної, задовільної історії Малоросії і народу, діячого протягом майже чотирьох століть незалежно від Росії. Я не називаю історіями багато компіляцій (щоправда, корисних як матеріали), складених з різних рукописів, без строгого історичного погляду, без загального плану й мети, більшою частиною неповних і не показавших донині цьому народові місця в історії світу.

Це підштовхнуло мене зважитися взятися за цю працю і в моїй історії подати ґрунтовно, яким чином відділилася ця частина Росії; як витворився в ній цей войовничий народ, козаки, позначений абсолютною оригінальністю характеру й подвигів; як він три століття із зброєю в руках здобував права свої й уперто відстояв свою релігію; нарешті, як невідчутно зникало військове буття його й перетворювалось у землеробське; як мало-помалу вся країна одержала нові взамін попередніх права й, нарешті, повністю злилася з Росією.

Близько п'яти років збирав я з великим старанням матеріали, що відносяться до історії цього краю. Половина моєї історії майже готова, але я не поспішаю випускати її, підозрюючи існування багатьох джерел, які мені невідомі, що, без сумніву, де-небудь переховуються в приватних руках. І тому звертаюсь до всіх, сердечно прошу наявні будь-які матеріали: записки, літописи, повісті бандуристів, пісні, ділові акти, особливо ті, що стосуються первісної Малоросії, присилати їх мене, якщо не можна в оригіналах, то в копіях...".

Про свою працю над історією України Гоголь регулярно інформує і російського історика Михайла Погодіна. Скажімо, в листі від 11 січня 1834 року Гоголь пише: "Я весь тепер занурений у малоросійську історію і всесвітню. І та, й інша починає у мене рухатися. Скільки приходить

думок тепер. Та яких великих, повних, свіжих. Малоросійська історія моя надзвичайно шалена, зрештою, їй іншою й не можна бути. Мені зауважують, що стиль в ній занадто горить, не історично гарячий і живий; але що ж це за історія, якщо вона нудна!"

І чим далі, то все більше Гоголь захоплюється своїм проектом. У листі до Максимовича від 27 червня 1834 року з Санкт-Петербурга він повідомляє: "Справи я свої повів таким порядком, що обов'язково буду в стані їхати в Київ, хоч не ранньої осені чи зимою; але коли б то не було, а я все-таки буду. Я дав собі слово, і тверде слово; таким чином, все закінчено: немає граніту, якого б не пробили людські сили й бажання..."

Чорт візьми! Я як уявлю, що тепер на київському ринку цілі рядна виваляють персиків, абрикосів, які всі там задарма, що київські монахи уже облизують вуста, помишляючи про роблення вина з доморощеного винограду, і що тополі ушпигують незабаром весь Київ, — то так і розбирає їхати, кинувши все; але між іншим, добре, що ти їдеш вперед. Ти приготуєш там все до мого прибуття й пошукаєш містечко для купівлі, бо я неодмінно хочу завести будинок у Києві. Що, без сумніву, і ти не задумаєшся зробити зі свого боку".

І хоч Гоголю не вдалося в те літо поїхати до Києва, бо доля його шлях повернула в Європу, він не покидає своїх роздумів про майбутнє України. У вересні 1834 року він мав у Парижі, в присутності Адама Міцкевича й Броніслава Залеського, доповідь "про потребу для України відділитися від Москви". Про це, до речі, в 1859 році Богдан Залеський згадував у листі до польського письменника Франціска Духінського: "Розуміється, ми говорили здебільшого про москалів, які викликали відразу і нам, і йому. Питання про їхнє фінське походження було безперервно предметом обговорення. Гоголь підтверджував його зі всією своєю українською завзятістю. Він мав у себе під рукою чудові збірники народних пісень різними слов'янськими мовами. І ось так у питанні фінського походження москалів він писав і читав нам невеличку працю. В тій праці він доказував, на підставі порівняння і детального співставлення пісень чеських, сербських, українських і т. д. з московськими, впадаючи в очі різниці в дусі, звичаях та в моральних поглядах москалів і в інших слов'янських народів. Для характеристики кожного людського почуття він підібрав особливу пісню: з одного боку нашу, слов'янську, приємну, ніжну і поруч московську – понуру, дику, нерідко канібальську, отже, чисто фінську. Шановний земляче, ти легко можеш уявити, як ця праця щиро втішала Міцкевича і мене".

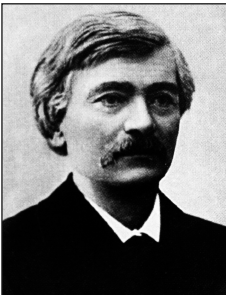
У вказаному листі наголошується, що Гоголь у питанні різних духовних ознак українського й російського народів особливу увагу звертав на музичне мистецтво: "Російська сумовита музика виявляє ... те, що вона забуває життя: вона намагається відійти від нього і заглушити щоденні потреби й турботи; але в українських піснях вона зливається з життям: звуки її такі живі, що, здається, не звучить, а говорить".

Тож цілком є очевидним, що своїм талантом письменника й ретельного дослідника минувшини рідного народу Гоголь, за словами Панька Куліша, "покликав українців до пізнання своєї національності". І, можливо, що цей чин геніального українця насторожив ревнителів російської духовності, які злякалися в його творчості й діях могутнього здвигу поневоленої нації, потужнішого за досягнення державної. Відтак, як висловився Юрій Дивнич, "національний характер" поставив Гоголя під удари Белінського.

Але по-справжньому зрозумів звернення Гоголя на український шлях і занепокоївся цим Олександр Пушкін. І коли в Гоголя виникла гостра потреба лікуватися, то він, як особливо наближений до імператора, попіклувався відправити того за кордон, аби не надумав поїхати в сонячну Україну, де міг би вичуняти не лише душевно, а й духовно, і з висоти своїх здобутків і всеросійської слави проинятися національними проблемами рідного народу.

ВІПРОДЖУВАВ УКРАЇНЦЯМ ПАМ'ЯТЬ І ДУШУ

(до 190-річчя від дня народження Володимира Антоновича)

Коли прощалися з Володимиром Антоновичем, то, як свідчив його найвидатніший учень Михайло Грушевський, "промови на могилі були заборонені, все мусіло скінчитися в мурах університету, і сі мури не настроювали присутніх до особливої експансивності. Се була ворожа цитаделя обрусення і офіційного чорносотенства, де покійний учений чув себе не дома, а в ворожій стані, під пильними аргузовими очима незлічених обов'язкових і добровільних наглядців, і так почував себе і я й інші представники української громади, що вважали своїм обов'язком сказати своє слово великому провідникові. Щирі, сердечні слова відбивалися від сих хо-

лодних миколаївських мурів, завішених портретами царів та їх підніжків...".

Але ці слова вдячності видатних українців великому патріотіві рідної землі залишилися на папері в різний час, відтак сплітають той вінок слави, який він заслужив за життя як особливо значима постать в історії України. Скажімо, Іван Франко написав: "... був першим українським істориком, що більшість своїх праць, крім друкованих джерел, спирав також на архівних матеріалах".

Ще один галичанин — Степан Томашівський висловився, що історія мусить "визначити йому місце побіч таких людей, як Максимович, Костомарів, Куліш, Драгоманив й ин."

Перший міністр закордонних справ відродженої Української держави Олександр Шульгин висловився ось так: "Неперевершений інтелектуал, чудовий історик, він створив цілу школу при Київському університеті. Його учні провели величезну роботу у вивченні історії України. Антонович був одним з лідерів руху, керівником, який домінував, майстром, чие скромне красномовство так захоплювало учнів, що ті залишалися вірними йому до кінця днів своїх".

А нинішні професори його кафедри, яка тепер у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка вивчає давню й нову історію України, Василь Ульяновський та Віктор Короткий підготували про Володимира Антоновича книгу, яку назвали коротко і емко: "Син України".

Справді, це визначення дуже влучно характеризує життєвий чин Володимира Антоновича, який заклав підвалини реальної української історичної науки, виховав цілу плеяду серйозних дослідників, насамперед Михайла Грушевського. Але є в його біографії сторінка, яка не менш важлива, ніж власне наукова діяльність цього видатного вченого — вона повертала українцям пам'ять.

А в даному випадку йдеться про повернення ще й душі українця. Бо під впливом ліберальних ідей і усвідомлення минувшини, він разом з іншими студентами Університету Святого Володимира в Києві вирішив "повернути назад до народности, покиненої предками", себто став українцем.

"Хлопоманство Антоновича і козаколюбство української шляхти збудили інтерес його, — за словами А. Яриновича, — до козацтва, спочатку

романтично-поетичний, а потім і науковий; і се цілком зрозуміло, що сам буди польським шляхтичем і покинувши поляків, Антонович дуже природним шляхом прийшов до питання про походжене польських шляхетських родів на Україні, бо се походжене було українським; а коли так, то праці Антоновича мали й безпосередній агітаційний вплив на те українське спольщене шляхетство".

І цей поворот, який вилився в створення університетської "Громади" для служіння українському народові — на зразок Шевченківської в Санкт-Петербурзі — подав приклад не тільки наддніпрянцям. З Володимиром Антоновичем забажав зустрітися юнак з Галичини Роман Шептицький, в душі котрого також забриніли струни глибокої туги за первісним кодом української нації.

Очевидно, це була зустріч, яка важила дуже багато для обох: почувши про намір молодого галичанина зі спольщеної родини повернутися до українства, Антонович, природно, дуже зрадів, бо в цьому побачив і свої подібні прагнення, що проявилися в нього чверть століття тому, коли він засновував першу київську "Громаду", а молодий Шептицький відчув незбагненну закономірність свого вибору, який уже пройшли його попередники. Мабуть, між ними в ту мить пробігла невидима іскорка, що наснажила обох українською енергією на багато років.

Цілком ймовірно, що це сталося біля пам'ятника Володимирі-Хрестителю Русі, біля якого вони зупинилися під час зустрічей у Києві 1888 року. У своїй сповіді до матері молодий Роман Шептицький переказував той монолог, який виголосив перед ним великий українець: "Я знав, що ви мене не зрозумієте й мушу щиро сказати вам, що багато навіть із моїх товаришів-науковців, зокрема, етнографів, навіть глибоких дослідників фольклору не розуміє мене, називаючи нас "хлопоманами" чи "народниками", помилково беручи форму за зміст. Бачите, — і тут Антонович знову усміхнувся, — ми обидва, так сказати б, з одного роду. Ви нібито поляк і я теж начебто поляк. Повторюю, "начебто", бо, по суті, то ми українці, може й не гірші від тих українців, які зовнішньо, сказати б, і внутрішньо є українцями й цього культурно-духовного гібридизму, як би це можна назвати, який є у нас, не мають.

А між тим саме цей гібридизм, чи докладніше кажучи, ця західноєвропейська культура, яка тільки злегка заторкнула Україну, зокрема вищі верстви народної маси України, а повністю заволоділа духовністю Поль-

щі, дає нам можливість проаналізувати притаманну тільки Україні, чи то пак, тим, що живуть в Україні, духовність. Я вже вам згадував, пане Романе, вчора, що ніякими силами не можна змінити духовного типу людини — на це ми маємо чимало доказів із минулої й сьогоденної історії. Нарід може під сильним натиском змінити зверхні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духовних. Можна говорити різними мовами світу, визнавати себе громадянами різних держав, служити різним культурам, але духовно змінитися не можна".

Дійсно, в історії України задовго до громадівського чину студента Володимира Антоновича вже витворився рух, що переріс у традицію повернення до рідних коренів. Особливо яскраво це проявилось в добу Хмельниччини, коли викуплений великим гетьманом з татарського полону чигиринський реєстровий полковник Станіслав Кричевський повертається до православ'я, вихрещуючись на честь покровителя воїнства Михайлом і очолює київське козацтво, а гине 1649 року за волю України на її північних рубежах у ранзі наказного гетьмана.

Мабуть, саме під час тих частих їхніх прогулянок старовинним містом над Дніпром Володимир Антонович, як уже відомий дослідник історії козацтва, і згадував про цього героя, що послужив йому прикладом у наверненні до українства. Звичайно, не могли не згадати і легендарного Станіслава Морозенка — уродженця галицького Поділля, шляхтича з Тербовельського повіту Станіслава Мрозовицького:

*Ой, Морозе, Морозенку,
Ти — славний козаче.
За тобою, Морозенку,
Вся Вкраїна плаче...*

Тож заслугою Володимира Антоновича було те, що саме його приклад наслідував майбутній Митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький. Той, хто, за словами Володимира Винниченка, не тільки "в Галичині створив національно свідомі кадри духовенства, яке виконало дуже важну роль в освідженні галицько-українських пересічних мас», а й своїм виступом у Центральній Раді в Києві в травні 1917 року вказав шлях до української волі: "Якщо Україна хоче жити вільним життям, то мусить обов'язково відокремитись від Москви. Вона мусить стати незалежною державою, шукати собі союзників між іншими вільними народами і державами, які піддержали б її слушні вимоги та допомогли б в боротьбі проти московської агресії..."

АФЕРА СВІТОВОГО МАСШТАБУ

(до 100-річчя так званої ратифікації так званого союзного договору)

Тридцятього грудня 1922 року в москві представники чотирьох нібито ж самостійних державних утворень – РСФРР, УСРР, БСРР і ЗФСРР зібралися на перший всесоюзний з'їзд рад, щоб об'єднатися в єдину країну — Союз радянських соціалістичних республік. Однак декларацію про його створення зуміли ухвалити лише в першому читанні. А оскільки до цього варіанту ще було запропоновано кілька сотень поправок, вирішили їхній аналіз доручити обраному всесоюзному центральному виконавчому комітетові з тим, щоб він запропонував остаточну редакцію на розгляд другого з'їзду рад.

О третій ночі дослівно так і записали: "Доручити ЦВК-ові Союзу СРР підготувати до другого з'їзду Рад Союзу остаточний текст декларації і союзного договору і представити його на остаточне затвердження другого з'їзду".

Щоправда, обрання керівництва вищого органу ще формально не створеної нової держави, мало б зупинити цю вакханалію російських більшовиків. Однак, мотиви революційної доцільності переважили норми міжнародного права, відтак у липні 1923 року ВЦВК СРСР (ще формально неіснуючого!) підготував усі необхідні документи.

Що мало б бути саме в рамках міжнародного права? Насамперед, наявність ухваленого всіма чотирма суб'єктами міжнародних відносин остаточного документа, який мають ратифікувати всі названі ще ж нібито самостійні держави. Тобто, їхні з'їзди рад повинні були б ратифікувати ухвалу другого з'їзду рад СРСР.

Але вже в середині січня 1924 року скликаються з'їзди рад чотирьох згаданих радянських республік, на яких дружно ратифікують остаточний варіант проекту декларації, який ще не розглянутий другим з'їздом рад СРСР, бо він відбудеться тільки через два тижні. Тобто, ратифіковується документ, якого ще в природі не існує.

Сталося те, на що розраховували в москві наприкінці 1917 року, коли збройною силою захоплювали Харків, де проголошували так звану українську народну республіку. Не змінили своїх планів російські більшовики щодо повторної окупації України і після того, як у споконвічному українському Бересті німці змусили їх підписати договір про відступ до власних етнічних кордонів. Бо як тільки Німеччина програла Першу світову війну, новітні московські шовіністи одразу ж розпочали

нову агресію проти УНР. Тоді ж, у 1919-му, Сталін, Крестинський і Ленін зажадали перевести раднаргосп своєї унр з Києва до Харкова, куди мають спрямовуватися всі грошові асигнування. Більш того, "народний комісаріат державного контролю РСФРР повинен був поширити свою діяльність на всі установи Української радянської республіки", "українські залізниці становлять нерозривну частину російської залізничної мережі й управляються народним комісаріатом шляхів сполучення з Москви і Н. К. Ш. С. України підпорядковується всім директивам Н.К.Ш.С. РСФРР".

І це беруть до виконання холуї москви. Так, пленарне засідання ЦК КПУ від 27 травня 1919 року постановило: "1) Формальна самостійність У.С.Р.Р. має ще залишатися".

Вона змушена була залишатися такою й наприкінці 1920 року, коли підписується фіктивний договір про нібито взаємне визнання — аби приховати окупацію УНР москвою перед міжнародним співтовариством. А потім уже розпочалося відкрите "колосальне ломання" УСРР, про яке згадував пізніше керівник цієї "самостійної держави" Християн Раковський: "Це було в січні 1922 р. В Москві я був включений до комісії ЦК, яка спільно з тт. Сталіним і Чичеріним повинна була здійснити цю саму ліквідацію. Я з цього приводу мав розмову з тт. Сталіним, Володимирем Іллічем, з Троцьким. Не можна було скликати Політбюро. Я надіслав доповідну записку, яка в мене є, в ЦК. (Лист Раковського членам Політбюро від 28 січня 1922 року, в якому він запропонував розгорнуту програму взаємовідносин незалежних республік в світлі нової економічної політики і міжнародних відносин). І це рішення про автономізацію минуло нас, тоді була ухвалена інша комбінація, яка прекрасно нас виручила без великого ломання. (22 лютого 1922 року в Москві повноважні представники України, Білорусі, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Бухарської й Хорезмської народних радянських республік, а також Далекосхідної республіки підписали протокол, яким надавали РСФРР право захисту їхніх інтересів в Генуї...

Замість того, щоб довести розпочате будівництво до кінця, поставивши ясно і визначено питання про форми нашого державного життя і про будівництво наших центральних органів, замість того, щоб виробити справжню конфедерацію, яка забезпечувала б для всіх однакові умови революційного будівництва, об'єднала б робітничий клас усіх національностей Росії на основі рівноправ'я, даний проект проходить мимо цього завдання. Даний проект ігнорує, що радянська федерація

не є однорідною національною державою. В цьому відношенні проект резолюції є поворотним пунктом усієї національної політики нашої партії. Його здійснення, тобто формальна ліквідація союзних республік, стане джерелом затруднень як за кордоном, так і всередині Федерації...

В документі, який я послав в ЦК, я вказував на те, що відбувається в нас з новою економічною політикою. Наводжу ці місця з мого листа: "Нова економічна політика звільнила дрібно-буржуазну капіталістичну стихію не тільки в навколишньому середовищі, але і в самих наших державних органів і державних господарських об'єднань. Вони стали проявляти ту ж жадність до наживи і те стремління до захоплення, яке характерне взагалі для капіталізму, без різниці, є воно державним чи приватним. Зрозумілою проявилася боротьба за захоплення між центральними органами і місцевими органами. Необхідність врегулювання цих відносин між центром і місцями для більш правильного розподілу всіх благ між трудовими масами всієї федерації безумовна.

Ми бачимо, що центральні синдикати, трести стараються знищити розвиток місцевих підприємств і кооперативів, що йде боротьба за зосередження багатств усіх республік в руках центральних органів.

Тому нам необхідно задуматися, бо в умовах нової економічної політики ось саме ці відносини між республіками можуть дати місце прояву всіляких колонізаторських тенденцій. Проти цього треба протистояти. Яким чином? Тільки одним: якщо ми скоротимо права центральних органів і посилимо права місцевих органів. Якщо центральним органам будемо давати ті колосальні права, які дає союзна Конституція, то можна приймати сотні резолюцій, але вони будуть продовжувати ту ж великодержавну політику, яка була до цих пір".

І це буде продовжуватися в усіх сферах життя. Ще 21 травня 1921 року Раднарком УСРР ухвалив увести в дію на території України постанову Ради Праці й Оборони РСФРР від 4 травня 1921 року "Про нову організацію військових округів на Україні", якою Полтавська й Кременчуцька губернія вилучалися з зі складу харківського військового округу й передавалися до Київського, а Миколаївську й Одеську — з Київського до Харківського. При цьому штаб останнього мав переміститися з Харкова до Катеринослава, а загальна чисельність штатів управління не повинна була перевищувати 5.000 осіб.

Спочатку українські більшовики пробували несміливо протестувати. Так, коли на весні 1921 року Наркомзем РСФРР почав віддавати прями

вказівки губернським земвідділам УСРР, то раднарком УСРР 4 червня 1921 року ухвалив звернутися до російських колег: "Незважаючи на те, що численні протести з боку українських наркоматів, окремі наркоми РСФРР продовжують безпосередньо віддавати розпорядження губвідділам наркоматів УСРР і вносять цим дезорганізацію в роботу народних Комісарів України. Вказати Раднаркому РСФРР, що такі випадки були стосовно Наркомзему, Наркомзовнішторгу, Наркомвнутрсправ, Наркомфіну та Наркомзаксправ і просити встановити певну систему через яку наркомати РСФРР зносяться через відповідні наркомати УСРР через своїх уповноважених. Запропонувати всім наркоматам і центральним установам УСРР повідомити своїм губвідділам: а) що всі відносини з центром повинні відбуватися винятково через відповідні наркомати, б) що губвідділи не повинні виконувати розпоряджень наркоматів РСФРР без санкції наркоматів УСРР і 3) що такі розпорядження беруться до відома".

Українським більшовикам, щоправда, вдалося дещо зупинити знахабнілу агресію старшого брата в його спробі розшматувати Україну. Вже тоді комісія ВЦВК з районування розробила проект, який передбачав створення на українських етнічних землях двох адміністративно-територіальних утворень: Південно-Західну область з центром у Києві, до якої мав відійти і Крим, і Південну Гірничо-промислову, до якої було віднесено й Азово-Чорноморський.

З приводу цього рішення 3 лютого 1922 року повноважний представник УСРР в Москві Полоз повідомляв згадану комісію, що розроблений нею проект не може бути прийнятий українськими органами, оскільки він недоцільний ні з економічної, ні з політичної точки зору.

Водночас ще більше посилилися централістичні тенденції москви. Так, 10 лютого 1922 року Рада праці й оборони РСФРР ухвалила розпочати в заготівлю в Україні 12 з половиною мільйонів пудів хліба. А 22 квітня 1922 року Постпредство УСРР в Москві було поставлен перед фактом про договір, "укладений між Російським Радянським Урядом й Італійською групою» з Мілана на закупівлю в Донецькому басейні угілля в кількості 200.000 тонн".

Влада так званої самостійної УСРР з 15 травня 1922 року не тільки ухвалює рішення реєструвати в себе всі постанови РСФРР й оголошувати їх у пресі, а й виступає ініціатором створення нового державного утворення. Зокрема, на сесії ВУЦВК 16 травня 1922 року заявлено "звер-

нутися із закликом до урядів союзних з нами радянських республік і запропонувати їм поставити в порядок дня це питання, вважаючи його абсолютно назрівшим.

Ми наше державне об'єднання пропонуємо назвати С. С. Р. Р. Ми відмовляємося від іншої назви, в тому числі і від назви РСФРР, незважаючи на те, що вона увібрала величезну важливість і авторитет не тільки в робітничих і селянських масах нашого Радянського Союзу, але й серед робітничого класу інших народів, ми від усього цього відмовляємося, не впускаючи з виду перспектив".

Проголошуючи цю ініціативу, заступник голови раднаркому УСРР Михайло Фрунзе далі заявляв: "Ми не маємо досі визначеної згоди нашої старшої сестри, РСФРР, але ми зовсім не сумніваємося, що і в цьому відношенні воля робітничого класу і селянства буде ясною і визначеною. Ми не сумніваємося в тому, що незважаючи на ті применшення, що завдають РСФРР те, що ми її ставимо на одну лінію з усіма іншими, і те, що не даємо назви РСФРР новому союзу, ми прекрасно знаємо, що це тим паче не зачепить настрою і почуттів братньої нам Росії, і вона піде тим шляхом, на який ми їй пропонуємо вступити. Ми переконані, що Всеросійський з'їзд рад стане на цю ж позицію, на яку, я думаю, вступили вже ви".

Очевидно, після цього Сталін підготував проект резолюції про взаємовідносини РСФРР з незалежними республіками, якою передбачалося:

"1. Визнати доцільним формальний вступ незалежних Радянських Республік: України, Білорусі, Азербайджану, Грузії та Вірменії до складу РСФРР, залишивши питання про Бухару, Хорезм і ДСР відкритим і обмежившись прийняттям договорів з ними з митної справи, зовнішньої торгівлі, закордонними й військовими справами і т. п.

Примітка: Відповідні зміни в конституціях згаданих у п. 1-му республік внести після проведення питання в радянському порядку.

2. Визнати доцільним формальне поширення компетенції ВЦВК-у, РНК і РПО РСФРР на відповідні центральні радянські установи перерахованих в п. 1-му республік.

3. Зовнішні справи (Інсправ, Зовнішторг), військові справи, залізничні, фінансові і поштель (пошта і телеграф. — В. С.), згаданих в пун. 1-му незалежних республік об'єднати з такими РСФРР.

4. Наркомати: продовольства, праці й народного господарства формально підпорядкувати директивам відповідних наркоматів РСФРР.

5. Інші наркомати згаданих у п. 1-му республік, а саме: юстиції, освіти, внутрішніх справ, землеробства, робітничо-селянської інспекції, народного здоров'я і соціального забезпечення вважати самостійними.

Примітка: Органи боротьби з контрреволюцією у згаданих вище республіках підпорядкувати директивам ДПУ РСФРР.

6. Дане рішення, якщо воно буде ухвалене ЦК РКП, не публікується, а передається національним цека як циркулярна директива для його проведення в радянському порядку через ЦВК чи з'їзди Рад згаданих вище республік до скликання Всеросійського з'їзду Рад, на якому воно декларується як побажання цих республік".

Зрештою, цей сталінський план був здійснений до 30 грудня 1922 року. А тоді продекларовано договір про створення союзу, ратифікація якого не відповідає міжнародним нормам, про що детальніше сказано вище.

Але москва на це уваги вже не звертала, оскільки її головне завдання полягало в швидшому опануванні українськими територіями. Скажімо, 18 квітня 1924 року постановою ЦВК і Раднаркому СРСР "Про елеватори і зерношховища, що мають загальносоюзне значення". Цим документом порушувалася ст. 3 Конституції СРСР, оскільки вилучалося майно з віддання союзних республік, зокрема, "ряд елеваторів і насіньових склепів й оповіщалося, що вони мають союзне значення".

Зрозуміло, що це вже було наслідком так званого договору про створення нової держави з так званою ратифікацією його...

ДЕКАН УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ РУМУНІЇ (до 90-річчя від дня народження Михайла Волощука)

Хрущовська відлига розбурхала українську національну енергію не лише на теренах УРСР, а й за її межами, де, здавалося, навечно приспана вона вже не зможе зібратися, аби вдихнути нові сили для свого одвічного революційного здвигу. Особливо це стосувалося наших споконвічних етнічних земель, що опинилися в складі сусідніх держав.

Якщо говорити про Південну Буковину, то тут особливим українським оазисом є село Негостіна Сучавського повіту. Скажімо, якщо за переписом 1900 року тут мешкало 1389 українців з 1447 жителів, то через століття наших співвітчизників залишалося там 1095 з 1471, що свідчить про високу національну

свідомість українців Негостіни. Це, зокрема, проявляється в тому, що в селі є бюст Тараса Шевченка, пам'ятна дошка, присвячена Назарію Яремчуку, регулярно відбуваються національні свята.

Тож і не дивно, що в цьому, найбільш представницькому українському селі в Румунії, народився й виріс один із зачинателів сучасної української поезії цієї країни Михайло Волощук (12.01.1934). Він автор кількох збірників віршів, частина яких перекладена на румунську.

Як і в кожного українського поета, в Михайла Волощука є вірші про Тараса Шевченка, один з яких і пропонується:

ГЕНІЙ БЕЗСМЕРТНОЇ УКРАЇНИ

*Тарас — як вічність, жив і буде жити
У роцоті бандур, як дух віршів,
Бо вмів страждати і умів любити
Усіх, хто чесно йшов і жив, і тлів.
Сьогодні над Дніпром велично сяє,
Неначе сонце українських жнив,
Бандури голос, як колись-то, грає,
Сам Бог його, бо ж пісню полюбив.
І я її люблю й буду любити,
Як серце скрипку, чарівне перо,
І скільки буде Україна жити,
В мені не вмере Шевченко, ні Дніпро.
А на кінці хотів би вам сказати:
Як би хтось з нас Вкраїну не любив,
Одне назавжди треба пам'ятати:
Тарас ніколи нам би не простив.*

ПЕРЕДАЮЧИ ЕСТАФЕТУ ВНУКОВІ

(до 75-річчя від дня народження Віктора Андрущенка)

Десять років тому у Вільнюсі зібралися ректори педагогічних вишів Європи заслухати черговий звіт очільника своєї асоціації, ректора Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова з Києва Віктора Андрущенка. На той час в Європі ще було відносно спокійно, скрізь говорили про демократичні цінності, вільний розвиток людини як особистості.

Сповідуючи все це, як і широкоформатну спів-

працю народів у європейському й світовому просторі, представник українських педагогів не відбувся звичною, як для таких церемоній, промовою. Викладаючи свій погляд на новації в підготовці сучасного вчителя, котрий має виховувати майбутні покоління в душі миролюбства, демократії й свободи, Віктор Андрущенко торкнувся й проблеми тривоги, яку збуджує росія поки що на той час гібридними війнами.

З уст драгоманівського ректора його колеги з різних європейських країн почули про закономірність нових агресій з боку росії, що спостерігається за намаганням утвердити вищість своєї культури, хоч вона творилася протягом багатьох століть за участю представників багатьох поневолених народів; там же, де вона нав'язується, неодмінно з'являється "руській мір", за яким приходять криваві військові конфлікти.

У переважній більшості колеги підтримали президента своєї асоціації, хоч деякі, зокрема російські, відмовчувалися. Звичайно, це означало, що відповідь не забариться. Так і станеться. Як визнає Віктор Андрущенко в передмові до своєї останньої книги "У пошуках свободи", "з боку "п'ятої колони", яка існує в кожній країні, зокрема і в Україні, на мене зійшла лавина критики, представники якої звинувачували, розвінчували, вимагали відсторонення від посади..."

Тож висновок він зробив один: "не помилився, треба ще більш активно і цілеспрямовано об'єднувати зусилля прогресивних сил світу, працювати на зміцнення та виховання європейських цінностей, що людям треба відкривати правду про агресора, який відкрито чи утаємничено хоче оволодіти світом".

І професор Віктор Андрущенко, народжений у місцях знаменитої Котопської перемоги над москалями, наполегливо працює в цьому напрямку, про що свідчить написана ним під ударами російських ракет вказана праця. Своєчасність її полягає в тому, що вона справді протидіє спробам агресивного спотворення української історії та культури, відтак, що є нині одним з головних завдань боротьби за свідомість українського народу, а це, як наголошує автор, "власне, і є центральною проблемою українського державотворення".

А ще він застерігає європейську й світову спільноту від недооцінки московської загрози для них. Наголошує, якщо сьогодні, як і сто років тому, світ не усвідомить значення України, то всі ті страхиття, які довелося пережити людській цивілізації в ХХ столітті, можуть повторитися ще в більших масштабах. Тож світові необхідно відкинути придумані в

кремлі концепції єдиного російського народу, а ставитися до нас, як до окремішньої європейської нації, державність якої відома вже понад тисячу років.

Шлях до свободи, наголошує випускник Шевченкового університету, академік Віктор Андрущенко, нелегкий, і ще невідомо, скільки доведеться боротися за неї, адже українці на цьому шляху вже багато століть, обстоюючи право на волю усім народам світу — і словом, і мечем. І, зрештою, перемога буде за нами, бо в нас постійно народжується чин героїв.

З вірою в це автор присвячує книгу своєму внукові Вікторові, поколінню сучасної молоді, на плечі яких лягає відповідальність за Долю нашої рідної України.

"І НАД УСЕ ЛЮБИТИ УКРАЇНУ"

(до 75-річчя від дня народження Миколи Луківа)

Поет, слова якого увічнені в популярній мелодії, вже може вважатися народним. Саме до таких необхідно віднести і Миколу Луківа, однойменний вірш якого дав крила знаменитій пісні Анатолія Горчинського "Росте черешня в мамі на городі".

Але ж цього поета можна вважати кілька разів народним, бо, крім поширеної по всіх континентах цієї пісні, Микола Луків написав ще не один вірш найвищої проби — згадаймо такі відомі, як "Половина саду квітне", "Сади цвітуть під небесами", "Не повертайтеся на круги своя", "Кущ осінньої калини"...

Не був би Микола Луків самим собою (автор знає його зі студентських років у Шевченковому університеті в Києві), якби мовчав з часу розв'язаної росією війни проти України. Насамперед він відмовився від нагороди путіна за свої відомі пісні, багато з яких популярні і серед росіян. І продовжує воювати проти агресора своїм поетичним словом. Один з останніх віршів якраз на тему Великої Української народної війни:

ЗАПОВІТНЕ

*Прийде пора, і я цей світ покину,
Нащадкам залишу як заповіт
Думками обіймати цілий світ
І над усе любити Україну.*

*А що забрав би я у домовину?
Найперше — лютий чужинецький гніт,
Віки неволі і кривавий піт,
Сирітські сльози і печаль вдовину.
Ну, а допоки випало мені
Топтати ряс і милуватись сонцем,
Дай, Боже, бути правди оборонцем,
Аби ніколи в рідній стороні
На кров'ю предків зрошеній землі
Не панували сили темні й злі.*

ЗА ОНОВЛЕНИМ МОСКОВСЬКИМ СЦЕНАРІЄМ

(до 10-річчя перших убивств на Майдані Незалежності в Києві)

Злочинна ритуальність російського шовінізму у боротьбі з українським національно-визвольним рухом простежується одразу ж після Переяславської ради: українці мають самі знищувати себе. Першим таку місію взяв на себе, як відомо, полтавський полковник Мартин Пушкар, який за підказкою москви вчинив заколот проти законно обраного гетьмана Івана Виговського. Тоді відзначився й кошовий Іван Сірко, що своїм бешкетом у Криму спровокував хана на погром Полтавщини, що звело нанівець виграшну битву під Конотопом. А потім козацькі старшини продавали своїх гетьманів за московські соболи на сибірську каторгу.

Коли ж кривавий диктатор Сталін зміцнився при владі, то не забув про проголошення 22 січня 1918 року незалежності УНР — у цей день 1933 року він підписав постанову про заборону голодним українцям виїжджати до Росії й Білорусі за хлібом.

А потім з'являється нова московська традиція — українець по матері Судоплатов убиває провідника ОУН Євгена Коновальця, а галичанин Сташинський — Степана Бандеру.

Через 96 років після проголошення Четвертого універсалу — 22 січня 2014 року на Майдані Незалежності в Києві за оновленим московським сценарієм українськими спецпризначенцями був убитий Сергій Нігоян — той, хто декламував Тараса Шевченка: "Борітеся — поборете, Вам Бог помагає...".

ЛЮТИЙ

1 лютого

155 років тому (1869) народився Євген Оппоков, український гідролог, болотознавець, гідрогеолог, академік АН УРСР, один з основоположників гідрології, творець і перший директор Інституту водного господарства України. Уточнив рівняння водного балансу річкового басейну, відоме як рівняння Пенка—Оппокова. Репресований 1 вересня 1938 року.

145 років тому (1879) народився Микола Капустянський, український військовий та політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. У 1917 році був одним з ініціаторів формування українських військових частин в російській армії. З 1921 — в еміграції. В 1948 призначений міністром військових справ Уряду УНР в екзилі. Помер 19 лютого 1969 року.

140 років тому (1884) у Чуднові нинішньої Житомирської області народився Іван Фещенко-Чопівський, український політичний, державний діяч, член Центральної Ради, міністр торгівлі та промисловості УНР, Голова Ради Республіки, вчений-металург, професор Варшавського університету. 1945 року заарештований НКВС у Катовіце. Помер у таборах Комі АРСР 2 лютого 1952 року.

105 років тому (1919) командував партизанських військ Херсонщини і Таврії отаман Григоріїв підпорядкувався більшовицькій владі, чим похоронив надії українських боротьбистів створити Українську червону армію.

2 лютого

75 років тому (1949) народився Олег Ільницький, український літературознавець у Канаді, дослідник літературного процесу 1920—30-х років. Викладав українську мову і літературу в Гарвардському, Манітобському та Альбертському університетах.

3 лютого

160 років тому (1864) народився Володимир Самійленко, поет, сатирик, фейлетоніст, драматург, перекладач. Помер 12 ерпня 1925 року в Булаївці під Бояркою, де й був похований.

45 років тому (1979) в селі Волковому Одеської області народився Сергій Думенко — з 15 грудня 2018 року Митрополит київський і всія України Епіфаній.

30 років тому (1994) у Москві помер випускник Київського університету, видатний радянський фізик Анатолій Александров. Народився у Таращі на Київщині 26 лютого 1903 року.

4 лютого

530 років тому (1494) у Кракові помер Юрій Дрогобич (Юрій Котермак, Георгій з Русі, Юрій зі Львова), поет, філософ, представник раннього гуманізму в Україні, астроном, перекладач. Першим з українських вчених-медиків обраний ректором зарубіжного (Болонського) університету (1481—82). Народився близько 1450 у Дрогобичі.

100 років тому (1924) помер Федір Омельченко, український мікробіолог та антрополог, академік ВУАН. Також досліджував антропологічний тип слов'ян, запропонував новий тип антропологічних вимірювань. Вніс значний вклад у створення української медичної термінології. Народився 21 листопада 1865 року.

85 років тому (1939) у Харкові народилася Рената Бабак, українська співачка світової слави. Померла 31 грудня 2003 року у США.

7 лютого

220 років тому (1804) у Дунайцях (тепер Сумська обл.) народився Микола Маркевич, український історик, етнограф, фольклорист, поет і композитор. Помер 21 червня 1860 року.

8 лютого

195 років тому (1829) народився Юлій Шимановський, хірург-новатор, один з основоположників пластичної хірургії. Як ординарний професор оперативної і військової хірургії медичного факультету Університету Св. Володимира зробив вагомий внесок у розвиток трансплантології й військово-польової хірургії. Сконструював близько 80 нових хірургічних інструментів, що були високо оцінені на Всесвітній виставці у Парижі (1867). Помер 30 квітня 1861 року у Києві.

30 років тому (1994) у Брюсселі відбулось підписання Україною документів, пов'язаних з участю в програмі НАТО "Партнерство заради миру".

25 років тому (1999) у Києві помер Віталій Стріха, відомий український фізик, довгорічний проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, один з фундаторів Академії наук вищої школи України. Народився 30 травня 1931 року в Києві.

9 лютого

150 років тому (1874) народився Кость Лоський, український громадсько-політичний діяч, письменник і публіцист, дійсний член НТШ. Був членом Української Центральної Ради, в еміграції — професор рим-

ського права Українського Вільного Університету у Празі, декан правничого факультету, проректор. Помер 14 жовтня 1933 року.

85 років тому (1939) народилася Любов Мацько, український мовознавець, стиліст, доктор філологічних наук, академік АПН України.

11 лютого

135 років тому (1889) у Крупичполі на нинішній Чернігівщині народився Олексій Кирий, котрий юнаком переїжджає на Кубань, де розкрився його талант українського поета. Помер у Краснодарі 5 січня 1954 року.

35 років тому (1989) у Києві відбулась установча конференція Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка.

12 лютого

85 років тому (1939) відбулись вибори до Сойму Карпатської України.

13 лютого

240 років тому (1784) указом російської імператриці Катерини II завойований Крим разом з Таманським півостровом і Єйським укріпленням був включений до складу Катеринославської губернії.

175 років тому (1849) у станиці Новодерев'янківській на Кубані народився Федір Щербина, визначний статистик, економіст, соціолог, член-кор. Петербурзької академії наук, дійсний член НТШ, український громадський діяч. В еміграції був професором Української Господарської Академії в Подебрадах і ректором Українського Вільного Університету в Празі (Чехословаччина). Помер 8 жовтня 1936 року в Празі, де й похований на Ольшанському цвинтарі.

140 років тому (1884) народилася Наталія Полонська-Василенко, український історик, член НТШ (1947), УВАН (1948), Міжнародної вільної Академії наук у Парижі (1952). Автор праць: "Заселення Південної України в XVIII ст." — Мюнхен, 1960; "Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина". — Т. 1, 2. Мюнхен 1965—1967; "Видатні жінки України" — Мюнхен, 1969; "Історія України". — Т. 1, 2. Мюнхен, 1972—1976 та ін. Одна з перших жінок-професорів Київського університету. Після війни емігрувала на Захід. Займалася дослідницькою та викладацькою діяльністю. Померла 8 червня 1973 року в Новому Ульмі. Похована в Дорштадті (ФРН).

70 років тому (1954) Президія Верховної ради УРСР, розглянувши

пропозицію Президії Верховної ради РРФСР, погодилася на включення до складу України Кримської області.

14 лютого

150 років тому (1874) народився Лев Писаржевський, фізико-хімік, академік АН УСРР (з 1925), академік АН СРСР (з 1930). Створив основи електронної теорії окисно-відновних реакцій, встановив будову пероксидів металів. Помер 23 березня 1938 року.

105 років тому (1919) Далекосхідний Український Секретаріат видав циркуляр, яким заборонив усім окружним українським радам без його відома виконувати розпорядження будь-яких організацій краю.

105 років тому (1919) помер Іван Сікорський, психіатр, психолог, батько авіаконструктора Ігоря Сікорського. Вперше у світовій науці використовував експериментальний метод у дослідженні дитячої психології. Заснував в Києві першій у світі інститут дитячої психології. Автор багатьох наукових праць з психіатрії, психології, неврології. Власну рідкісну і величезну бібліотеку подарував Університету Св. Володимира. Народився на Київщині 7 червня 1842 року.

70 років тому (1954) в Києві народилася Людмила Остапченко, відомий учений-біохімік, довголітній декан біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

15 лютого

35 років тому (1989) було завершено виведення радянських військ з Афганістану.

17 лютого

165 років тому (1859) народився Микола Гамалія, український мікробіолог та епідеміолог, почесний член АН СРСР, академік АМН СРСР. Основні наукові роботи присвячені етіології, патогенезові та профілактиці сказу та холери, розробці питань загальної патології, імунології та бактеріофагії. У 1886 році вдосконалив пастерівський метод щеплень. Разом з І. Мечніковим та Я. Бардахом організував в Одесі першу в Україні та Росії бактеріологічну станцію та уперше в країні здійснив вакцинацію людей проти сказу. Відкрив бактеріолізину, виявив способи передачі збудників висипного тифу та чуми. Створив протихолерну та противіспову сироватки. Був ініціатором та директором Бактеріологічного інституту. Помер 29 березня 1949 року в Москві.

145 років тому (1879) народився Станіслав Людкевич, український

композитор, музикознавець, фольклорист і педагог. Був першим професійним українським композитором на західноукраїнських землях, сприяв піднесенню музичної культури. Спрямував українську музичну творчість у напрямі інструменталізму. Помер 12 вересня 1980 році.

18 лютого

215 років тому (1809, за іншими даними — 1811) у Ярошівці, нині — Дергачівського району Харківської області, народився Єгор Ковалевський, мандрівник та письменник. У 1847—49 роках подорожував Північно-Східною Африкою й одним із перших правильно визначив розташування витоків р. Білий Ніл. У 1851 р. мандрував Монголією та Китаєм. Помер 2 жовтня 1868 року.

60 років тому (1964) помер Андрій Ємченко, український фізіолог, чл.-кор. АН УРСР, один з організаторів НДІ фізіології тварин Київського університету. Народився 28 жовтня 1893 року.

19 лютого

110 років тому (1914) помер Володимир Орловський, український живописець-пейзажист. Навчався у Петербурзькій Академії мистецтв, її академік, професор. Брав участь у діяльності Київської малювальної школи М. Мурашка. Один із організаторів Київського художнього училища. Автор творів: "У степу", "Село", "Рибалки", "Жнива". Народився 1 лютого 1842 року у Києві.

105 років тому (1919) у Владивостоці засновано перше Українське Далекосхідне крайове кредитове кооперативне товариство "Чумак", яке існувало до 1922 року.

105 років тому (1919) в Амвросіївці нинішньої Донецької області народився Олександр Самарський, видатний учений у галузі обчислювальних процесів. Помер 11 лютого 2008 року.

85 років тому (1939) у Хусті відбувся II з'їзд "Карпатської Січі".

21 лютого

125 років тому (1899) народився Дмитро Мілютенко український актор, народний артист СРСР. Виступав на сценах театрів "Березіль", згодом у Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка, Українському драматичному ім. І. Франка в Києві. Помер 25 січня 1966 року в Ташкенті, похований у Києві.

22 лютого

130 років тому (1894) у США засновано Руський (Український) Народний Союз.

105 років тому (1919) українські організації Кубані й Чорноморщини звернулися до Уряду Директорії УНР з проханням захистити національно-державні інтереси цих регіонів від свавілля денікінської окупаційної влади і довести протест з цього приводу до урядів і народів усього світу.

23 лютого

70 років тому (1954) у Хоружівці на Сумщині народився Віктор Ющенко, Президент України 2005—2010 років.

25 лютого

115 років тому (1909) народився Микола Климишин (псевд. "Непоборний", "Недобитий"), український політичний діяч, член ОУН. Ще у студентські роки, навчаючись у Краківському університеті, брав участь в українському націоналістичному русі. 1934 заарештований та засуджений до довічного ув'язнення за участь у замаху на міністра внутрішніх справ Польщі Перацького.

У 1941 брав активну участь у діяльності Похідних груп ОУН під проводом С. Бандери. З 1949 року жив у США. Автор спогадів "В поході до волі" (1975). Помер 2003 року.

85 років тому (1939) помер Василь Данилевський, український фізіолог та протистолог, академік АН УРСР. Знайшов у корі головного мозку центри, що регулюють діяльність внутрішніх органів. Одним з перших встановив (1874—76) наявність електричних струмів кори головного мозку. Один з основоположників вчення про патогенних найпростіших крові та кровотворних органів птахів, риб та людини. Народився 25 січня 1852 року.

80 років тому (1944) помер Олексій Борисяк, український та російський геолог і палеонтолог, засновник Палеонтологічного музею РАН, академік АН СРСР. Проводив геологічну зйомку Донбасу та дав його палеогеографічну характеристику, написав ряд видатних праць з палеонтології, теорії еволюції Землі та біосфери. Вперше описав низку давніх ссавців, вніс значний вклад у теорію фацій та геосинклиналей. Народився 3 серпня 1872 року в Ромнах.

70 років тому (1954) помер Юрій Яновський, український письменник, драматург, кіносценарист. Народився 27 серпня 1902 року.

60 років тому (1964) помер Олександр Архипенко, видатний український скульптор. Народився 30 травня 1887 року в Києві.

27 лютого

105 років тому (1919) Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра поставив "домагання, щоб Антанта, полагоджуючи польсько-український спір, мала на увазі те, що тільки рішення, вдовольняючи українську суспільність, може стати основою ладу та нормальних відносин на сході Європи".

Лютий

105 років тому (1919) було створено Комуністичну партію Західної України. Діяла на території Східної Галичини, але підтримувала тісні зв'язки із Наддніпрянською Україною. Після окупації Галичини Польщею стала автономною частиною Комуністичної Робітничої Партії Польщі, мала легальні організації та своє представництво в Сеймі, видавала журнал та ряд газет. Виступала за воз'єднання всіх українських земель в єдиній соціалістичній державі — УСРР та проти національної політики Сталіна. Більшість лідерів КПЗУ стали жертвами сталінських репресій. Наприкінці 1928 року оголосила про саморозпуск.

80 років тому (1944) неподалік Рівного українські повстанці обстріляли ескорт штабних машин, в одній з яких виявився командуючий I Українським фронтом генерал армії Микола Ватутін. Важкопоранений він, за його ж і Микити Хрущова наполяганням, був залишений на лікування у київському шпиталі, де через півтора місяця помер від гангрені.

45 років тому (1979) до складу Української Гельсінської групи увійшли Святослав Караванський, Данило Шумук, Юрій Шухевич, Володимир Романюк, Іван Сенік, В'ячеслав Чорновіл.

"ПО ЛЮБЛИН І КРАКІВ..."

(до 375-річчя викристалізації державницьких поглядів
Богдана Хмельницького)

Гучні перемоги козацького війська за допомогою кримськотатарської орди над польською шляхтою в битвах на Жовтих Водах і під Корсунем у травні 1648 року виявилися до певної міри несподіваними для провідника народних мас Богдана Хмельницького. Про це свідчить і його дипломатичний лист до польського короля, і припинення подальшого наступу на захід, хоч цього вимагала повстанська стихія й кримський хан.

Зрештою, козацькі полки відступають до Маслового Ставу, де відбувається Чорна рада, на якій аналізуються успіхи повстанських мас й ухвалюється рішення щодо підготовки до подальших військових операцій. Крім того, гетьман хотів одержати збройну підтримку московського царя, до якого листовно звернувся на початку червня з Черкас.

Протягом літніх місяців народна армія Богдана Хмельницького завершила мобілізацію необхідних сил і поступово висувалася на захід, де очікувався майбутній театр бойових дій, на який мали підтягнутися й кримські татари. Згідно з попередніми планами, необхідно було закріпитися на західному Поділлі, що відповідало вже усталеній поговорці: "Не скач, ляше, по Случ наше!".

Пилявецький погром польського війська підніс ентузіазм народних мас на нову висоту, відтак чергова козацька рада за участю хана зажадала продовження бойових дій, чому гетьман уже не противився. Відтак, не зустрічаючи серйозного опору, народна армія продовжувала звільняти українські терени й далі на захід, тепер уже під зміненим гаслом: "Не скач, ляше, по Сян наше! ".

Упевненості в силах додало під час облоги Львова прибуття посольства від турецького султана з пропозицією укласти українсько-турецький договір, на що гетьман погодився, парафувавши підготовлені його статті.

Тимчасом козацькі відділи перейшли Сян, карпатські перевали, в деяких місцях форсували Віслу, наближаючись до Варшави. У цій ка-

тастрофічній ситуації польська політична верхівка знайшла вихід з ситуації: відправила на переговори до українського гетьмана його колишнього вчителя Мокрського. Тому вдалося переконати Богдана Хмельницького зупинити облогу Замостя, як і всі бойові дії, до обрання нового короля Речі Посполитої. Більш того, поляки просили гетьмана вказати на того з двох претендентів, хто козацтву буде кращим.

Очевидно, це спрацювало: владна еліта Польщі, яка ще вчора мала за нікого колишнього козацького сотника, тепер просила його поради! І він погодився припинити бойові дії й розвернув свою армію в напрямку Дніпра.

Той місячний перехід у грудні 1648 року до Києва дав багато для роздумів гетьману, була можливість детально проаналізувати з бойовими побратимами перебіг військових і політичних подій, оцінити здобутки і втрати, передбачити розвиток майбутніх подій.

Природно, козацька старшина пробувала усвідомити реалії створеного нею нового самоврядування, що спиралося на визвольний ентузіазм народних мас. Як його оцінить Київ, куди вони прямували для звіту про досягнуте перед "матір'ю городів руських" — ще не знали. Самим же їм, вихідцям з провінції, важко було збагнути велич того, що їм вдалося зробити за неповний рік.

Київ справді оцінив цей здвиг – гетьмана біля Золотих воріт духовенство величало новітнім українським Мойсеєм, спудеї співали йому найпроникливіші хорали. А вже потім гетьман днями й ночами розмірковував про подальшу долю України з київським духовенством, а найбільше — з Митрополитом Київським Сильвестром Косовим. І з тих розмов викристалізовувалося майбутнє рідної землі, її обшири, повернення на її терени давніх звичаїв і прав.

Усе це закарбувалося в свідомості гетьмана, утверджувало його поставу на переговорах з сусідами. Тож виступаючи в лютому 1649 року перед польськими комісарами в Переяславі Богдан Хмельницький виклав ось такі свої державницькі погляди: "...тепер воювати буду о віру православную нашую. Поможет мі то чернь всяя по Люблин і Краков, которой я не одступлюсь, бо то права рука наша, — люди, которие, холопства не витерпів, ушли в козаки... За границу на войну не пойду, шаблі на турків і татар не поднесу. Досить нам на Україні і Подолю і Волині; тепер досить достатку в землі і князстві своїм по Львов, Холм і Галич. А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте, ляхи"...

ПЕРША ТРИЩИНА СОБОРНОГО ЄДНАННЯ (до 105-річчя провалу переговорів з Антантою)

Проголошений 22 січня 1919 року на Софійському майдані в Києві Акт Злуки українських земель невдовзі мав пройти перевірку на свою міцність. Викликалося це бойовими діями польських військ на теренах Галичини, які прагнули остаточно закріпити там владу другої Речі Посполитої.

Розв'язати цю проблему взялися західні держави, відтак 26 лютого 1919 року на переговорах з представниками Антанти українська делегація запропонувала за лінію розмежування між поляками й українцями ріку Сян.

Ця демаркаційна лінія була висунута як умова перемир'я і польській делегації того ж дня. Поляки від себе виставили таку ж лінію по Збручу, а опісля ніби поступилися задля компромісу, зажадали розмежуватися по лінії гора Попадя—Калуш—Галич—Рогатин—Перемишляни—Буськ—Берестечко. Зрозуміло, що це не могло задовольнити українську сторону, відтак переговори закінчилися безуспішно.

Наступного дня коаліційна комісія поїхала до Ходорова, де мала можливість дізнатися про погляд на цю справу Головного Отамана Симона Петлюри. Він "поставив домагання, щоб Антанта, полагоджуючи польсько-український спір, мала на увазі те, що тільки рішення, вдовольняюче українську суспільність, може стати основою ладу та нормальних відносин на сході Європи".

Тож 28 лютого від імені Антанти французький генерал Бартелемі заявив українцям: "Ми — себто представники держав Антанти, а саме: Англії, Америки, Франції й Італії — розглянули совісно і основно справу, яку отсе рішаємо. Від обох сторін жадаємо жертв, та жертв тільки тимчасових, до часу рішення мирової конференції.

Ваше воєнне положення нині добре, та завтра воно може змінитися на вашу некористь. між Чехами і Поляками заключено вже перемирє, через Чехію поляки могтимуть довозити амуніцію для себе; на днях буде заключене перемирє між німцями і поляками, большевики ще не заняли ніяку частину польської території і ніщо не приневолює поляків посилати зараз свої війська проти большевиків.

Все те знають поляки і в тій свідомості їх надія і сила. Коли ви не приймете нашого предложення, возьмете відповідальність за той крок

перед цілою Антантою, будете мати тут війну з поляками, яким прийде з підмогою знаменито зоружена і хоробра армія Галера, зложена з 6 дивізій, про якої хоробрість ми особисто могли переконатися у Франції.

З другої сторони йдуть на вас большевики, що взяли Київ і значну часть вашої території, та стоять в брамах ваших. Коли ж ви приймете наше пропозиція, ми постараємось о признання вашої суверенности. Факт, що з вами говоримо і вам ставимо своє пропозиція вже є до певної міри признанням: не предкладається нічого тому, що не існує.

Далі ви при нашій допомозі поборете большевиків, відберете у них забрану тепер свою землю і не станете перед мировою конференцією з порожніми руками. А наше рішення буде важне і для висліду переговорів Директорії з послами Антанти в Одесі, бо наші повновласти куди більші, як одеських послів. Ми подбаємо, щоб ваших представників допущено на мировий конгрес. Пішлемо до вас свою місію, яка постійно у вас перебувала би і здавала би нашим державам справу про ваші домагання і потреби.

Поручимо, щоби були нав'язані дипломатичні зносини між державами Антанти і вашою державою. Тямте пословицю: Помагайте собі, а небо вам поможе; те небо — се держави коаліції. Ваше рішення буде початком нового життя і вашого народного щастя. Не будете мати більше тої нагоди, що нині. Се святочна і велика година. У ваших руках доля вашого народу".

Після цього українській і польській делегаціям було вручено ухвалу коаліційної місії з означенням демаркаційної лінії, що тягнулася від кордону Галичини вздовж Західного Бугу до впадіння в нього Язениці і далі по адміністративній межі між Жовківським і Кам'янсько-Струмилівським повітами, потім кордоном між Кам'янським і Львівським, Перемишлянським і Львівським, Бібрським і Перемишлянським і від Миколаєва східним кордоном Дрогобицького й Турківського округів.

До карти прикладалися проекти договорів про перемир'я, обміну полоненими, тимчасове влаштування правних відносин в обох областях тощо. Окремою постановою передбачалося доставку українцям з Борислава за окрему плату стільки нафтопродуктів, що принесла б їм стільки доходів, як у січні 1919. Відповідь представники Антанти хотіли одержати до восьмої ранку 5 березня.

Уряд УНР звернувся до провідних галицьких діячів, котрі вже мали

досвід політичної боротьби у віденському парламенті, й воєначальників із закликом, попри тимчасові територіальні втрати, погодитися на "лінію Бартелемі", що дало б військовій перепочинок і можливість сконцентрувати основні сили на антибільшовицькому фронті. Петлюра особисто погоджувався підтримати вимогу Бартелемі за умови, якщо Антанти визнає соборну УНР і надасть військову допомогу в боротьбі проти радянської росії. Саме з цих мотивів він переконував галицьких політиків і воєначальників піти на поступки.

Проте 2 березня Рада державних секретарів Західної області УНР після заслуховування звіту делегації без обговорення вирішила відмовити пропозиції Антанти. Ухвалено також протестувати проти поведінки місії Антанти у Львові, мовляв, її пропозиції не можуть бути прийняті та "що в обороні своєї землі мусить Західня Область нашої держави продовжати свою війну проти Польщі...".

Крім того, було сформовано нову делегацію й маніфести, серед яких вирізнявся такий: "Хай розсудить нас залізо і кров!" — під таким заголовком командував УГА Омелянович-Павленко і начштабу В. Курманович заявляли: "На третій день переговорів запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являється образою наших найсвятіших почувань, бо на основі цієї лінії Камінка Струмилова, Львів, Дрогобич та від тих місцевостей на захід великі простори української території мали би остати далі в руках поляків аж до остаточного вирішення на мировім конгресі. Рівно ж до рішення мирового конгресу заборонено поділ землі великої польської власности, через що утруднено було би переведення земельної реформи".

Галичани, як і на початку листопада 1918 року, найбільше боліли за Львів. Петлюра ясно бачив, що це засліплення призведе до втрати ще більших територій. Переконувати галичан і в березні 1919 про те, що з тимчасовою втратою Львова й околиць ще не втрачається Україна, виявилось марною справою.

Симон Петлюра дуже болісно переживав провал переговорів у Ходорові. Як згадував командир Золочівської бригади УГА отаман Степан Шухевич, Головний Отаман армії УНР говорив йому: "Галичани за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієнтувався в державних справах, відкинули ці умови, хоч я попереджав про корпус Галлера, що формувалася у Франції. Коли б Галицька армія була кинута на Велику Україну,

знищено більшовиків і закріплено там владу, тоді по Києву була би прийшла черга на Львів. Тоді ж могли би заняти Східну Галичину".

У зв'язку з відновленням бойових дій 1 березня 1919 року генерал Бартелемі, який чекав на обидві делегації до означеного терміну у Львові, надіслав командуючому галицькими збройними силами Омеляновичу-Павленку телеграму, в якій ультимативно заявив: якщо українська сторона не припинить вогонь, вона бере на себе відповідальність за зрив перемир'я, а місія вже 2 березня покине Львів. На те голова уряду ЗУНР С. Голубович відповів радіограмою до керівництва країн Антанти. Він, зокрема, зазначав, що місія Бартелемі у своїй діяльності і пропозиціях враховувала лише інтереси польської сторони, мала намір віддати половину території ЗУНР Польщі. Незважаючи на щире бажання жити у мирі з сусідами, українці мусять захищатися. С. Голубович пропонував надіслати в Галичину іншу, незалежну місію.

Не дочекавшись української делегації, антантівська місія виїхала до Варшави, "аби в мірі своїх сил допомогти полякам", — писав у спогадах А. Картон. Бартелемі провал своєї місії повністю переклав на українців. Представник Антанти у Варшаві висловив обурення поведінкою галичан і нездатністю вплинути на них Головного Отамана. "Петлюра за то заплатить", — погрожував колишній посол Франції у Росії Нуланс.

Тож цілком очевидно, що місія Бартелемі, яка 10 березня виїхала з Польщі до Парижа, мала вже цілком антиукраїнське наставлення. Про її діяльність і пропозиції особисто Ллойд Джорджу і В.Вільсону доповідав генерал А. Картон, який підтримував поляків, зокрема пропонував надіслати в Галичину армію Галлера і 1500 французьких офіцерів, або організувати інтервенцію війська Антанти. Генерал Бартелемі звітував Комісії Ж. Камбона 12 березня, акцентуючи на загрозі падіння Львова. Польська комісія також рекомендувала Верховній Раді негайно вислати армію Галлера до Польщі. Водночас стурбовано зазначалося в інформації військово-дипломатичної секції польського Генерального штабу, що комісія Камбона підготувала також проект, який пропонував розмежувати Східну Галичину і Польщу етнічним кордоном. Лейтмотивом усіх повідомлень до Парижа було те, що "лише Польща може виконати місію захисту Європи, бо українці не здатні організувати політичне життя і скоріше схиляться до більшовизму".

А Бартелемі не тільки говорив — він активно діяв. Зокрема, виконав

свою обіцянку надіслати озброєння полякам: до Кракова привезли 5 млн набоїв, 1400 карабінів, 10000 багнетів, 163 скорострільів. Крім того, з Італії до Варшави надійшло 20 млн набоїв і 200 автомобілів.

Як зазначають дослідники, провал ходорівських переговорів щодо перемир'я у лютому 1919 року під егідою Паризької мирної конференції — ключовий момент у ході війни, бо він визначив радикальний зсув у політиці керівництва країн Антанти на користь Польщі. Насамперед це прискорило вислання армії Галлера до Польщі, присутність якої спричинилась до вирішення долі війни в її інтересах. Засоби масової інформації країн Західної Європи, зокрема Франції та Англії, використали провал місії Бартелемі для формування антиукраїнських настроїв у громадській думці своїх країн.

А що найважливіше — це була перша глибока тріщина в задекларованій Актом злуки політичній єдності українства.

АКТ ВІДЧАЙДУШНОГО ПРОТЕСТУ

(до 55-річчя спроби самоспалення Миколи Береславського
в стінах Київського університету)

Після Другої світової війни, коли більшовицька Москва в очах своїх підконтрольних територій видавала себе головним переможцем гітлерівської Німеччини, тільки гучний протест проти свавілля комуністичного терору міг привернути увагу демократичного світу. Ось чому з початком згорання хрущовської відлиги знаходиться все більше відчай-дух, котрі вдаються до актів самоспалення.

Першими вдаються до цього в Україні, де нарастає невдоволення зросійщенням, що особливо відчувалося в Києві. Тож саме на його головній вулиці 5 листопада 1968 року рухався палаючий чоловік, вигукуючи "Геть колонізаторів! Хай живе вільна Україна!". Люди розбігалися, лякаючись цього страшного видовища, а він продовжував бігти, поки напівживим не впав на брукувку.

Останніми словами Василя Макуха в лікарні було переконання, що його діти будуть пишатися ним. Також пам'ятатимуть його і в Чехословаччині, проти введення туди радянських військ улітку 1968 року він протестував своїм самоспаленням.

У Чехословаччині справді запам'ятали подвиг українця Василя Ма-

куха. Уже через два місяці, 16 січня 1969 року, чеський студент Ян Палах спалив себе на Вацлавській площі в Празі.

А 10 лютого 1969 року на таке зважився уродженець степової Новоспасівки Микола Береславський, який зважився на такий протест через політику зросійщення та порушення прав людини в Україні біля пам'ятника Тараса Шевченка в Києві.

Підійшовши з саморобними гаслами "Боріться за законні права української мови!", "Свободу діячам української культури!", Микола Береславський зрозумів, що біля пам'ятника через снігопад і великий мороз практично немає людей, які зможуть стати свідками його акції. Тому протестувальник вирішив перенести свою акцію до вестибюлю Київського держуніверситету.

Там він розпочав із закликів "Хай живе самостійна Україна!", "Припиніть дискримінацію українського народу!", однак не встиг підпалитися, його схопили. Але розголос пішов, зокрема, через інформацію зарубіжні засоби масової "Голос Америки" і "Радіо Свобода". І в передачах цих радіостанцій якраз наголошувалося на тому, що Миколу Береславського заарештовано за протест у Київському університеті на підтримку української мови й проти порушення прав людини.

Зрештою, це було підтверджено і вироком Київського обласного суду, який засудив Миколу Береславського антирадянську агітацію й пропаганду, втягування інших людей в антирадянську діяльність, намір самоспалення та засудив його до 2,5 р. позбавлення волі в таборах суворого режиму.

Відроджена Українська держава реабілітувала Миколу Береславського через рік після проголошення Незалежності. А через три роки Указом Президента України Віктора Ющенко він був нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня.

БЕРЕЗЕНЬ

1 березня

195 років тому (1829) помер Іван Орлай, вчений-медик, педагог, освітній діяч, історик та публіцист, вихователь Миколи Гоголя. Почесний член Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії та багатьох наукових товариств. Народився 1771 року в Закарпатті.

40 років тому (1984) відомий правник з Торонто Володимир-Юрій Данилів виступив з пресовим повідомленням щодо запропонованого ним проекту створення міжнародного трибуналу для розгляду справи з обвинувачення організаторів Голодомору-геноциду 1932—1933 років.

2 березня

200 років тому (1824) народився Костянтин Ушинський, видатний педагог українського походження. Помер 1870 року.

120 років тому (1904) народився Федір Кириченко, український селекціонер рослин, академік ВАСГНІЛ. Помер у 1988 році.

100 років тому (1924) народилася Анна-Галя Горбач, український літературознавець і перекладач. Померла 11 червня 2011 року в Райхельсгаймі (Німеччина).

4 березня

175 років тому (1849) Буковину було проголошено "коронним краєм Габсбурзької імперії". Поширення на територію краю указу про скасування кріпосного права.

125 років тому (1899) помер Василь Білозерський, громадський та літературний діяч, журналіст. Один із організаторів Кирило-Мефодіївського братства. У 1861—1862 роках — редактор українського альманаху "Основа", який виходив у Санкт-Петербурзі. Народився у 1825 році.

120 років тому (1904) в Одесі народився Георгій (Джордж) Гамов, видатний фізик-теоретик. Закінчив Ленінградський університет, із 1934 року працював у США. Помер 20 серпня 1968 року.

75 років тому (1949) народився Володимир Івасюк, український поет і композитор. Автор тексту і музики пісень "Я піду в далекі гори", "Червона рута", "Водограй" та інших. Близько 40 пісень на слова сучасних поетів, що увійшли до збірок "Пісні" (1977, 1983), "Моя пісня" (1988), "Водограй" (1989). Загинув 22 травня 1979 року.

35 років тому (1989) у Києві відбулася республіканська установча конференція Українського історико-просвітницького товариства "Меморіал".

5 березня

110 років тому (1914) народився Володимир Сергеев, український вчений у галузі радіотехніки, електроніки і автоматики, головний конструктор ракетної техніки. Помер 2009 року.

105 років тому народився Григорій Новак, український важкоатлет, перший радянський чемпіон світу (1946). Помер 1980 року.

85 років тому (1939) Київському університету присвоєно ім'я Тараса Шевченка.

6 березня

85 років тому (1939) у Києві відбулось відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку.

60 років тому (1964) помер Анатолій Петрицький, український живописець і художник театру, народний художник СРСР. Оформляв вистави у театрах Києва, Харкова. У творчому доробку картини: "Парк у Харкові", "Інваліди", портрети Остапа Вишні, Павла Тичини, Павла Усенка, плакатів, ілюстрацій до книжок і журналів. Народився 12 лютого 1895 року в Києві.

7 березня

150 років тому (1874) народився Іван Рубчак, український актор. Помер у 1952 році.

125 років тому (1899) народився Аркадій Любченко, письменник, один із фундаторів ВАПЛІТЕ. Помер 25 лютого 1945 року в Німеччині в Бад-Кіссінгені.

8 березня

120 років тому (1904) у Ніжині народився Іван Спаський, один з провідних нумізматів СРСР. Працював в Ермітажі. Помер 1990 року у Ленінграді.

9 березня

210 років тому (1814) народився Тарас Шевченко, український поет-демократ, художник. Помер 10 березня 1861 року у Санкт-Петербурзі, перепохований 22 травня 1861 року на Чернечій горі поблизу Канева.

95 років тому (1929) народився Геннадій Добров, дослідник історії науки і техніки, наукознавства, член-кор АН УРСР. Помер 4 січня 1989 року.

10 березня

200 років тому (1824) помер Лука Долинський, український живописець.

сець. Виконував розписи іконостасів та вітварів, настінні розписи, фрескові композиції для соборів і церков, зокрема Св. Юри і Св. Духа у Львові. Створив ряд портретів, у тому числі Корняків в Успенській церкві у Львові. Народився близько 1745 року у Білій Церкві на Київщині.

95 років тому (1929) у Колодубах Миколаївського повіту в Галичині народився Василь Світальський, український громадський діяч на Зеленому Клині, один із засновників та член Ради Владивостоцького товариства "Просвіта" (з 1998) та Української національно-культурної автономії Владивостока (з 1999). Делегат I, II та III Всесвітніх форумів українців. Представник ОУН на Зеленому Клині (з 1999 р.) та журналу "Самостійна Україна" і газети "Українське слово".

11 березня

140 років тому (1884) народився Порфирій Батюк, український композитор, фольклорист, педагог. Автор кантат, романсів, пісень, обробок народних пісень. Помер 19 квітня 1963 року в Києві.

13 березня

355 років тому (1669) у Глухові було укладено між козацькою старшиною та послами московського царя "Глухівські статті", які обмежували українську автономію.

140 років тому (1884) народився Олексій Соколовський, відомий український агрогрунтознавець. Помер 1959 року.

14 березня

170 років тому (1854) народився Володимир Високович, український патологоанатом, бактеріолог та епідеміолог, професор Київського університету. Організатор експедицій з боротьби з епідеміями холери та чуми в Україні, Росії та Індії. Помер 26 травня 1912 року.

150 років тому (1874) у Києві проведено одноденний перепис населення міста.

15 березня

185 років тому (1839) народився Василь Покровський, терапевт, епідеміолог, активний популяризатор провідних ідей світової фізіології та клінічної медицини в Україні. Помер 14 січня 1877 року.

120 років тому народився Зіновій Храпливий, українського фізика-теоретика. Помер 1 жовтня 1983 року.

100 років тому (1924) помер Григорій Павлуцький, український мис-

тектвознавець. Вивчав історію архітектури і народного декоративного мистецтва на Україні. Народився 1861 року в Києві.

85 років тому (1939) Соймом Карпатської України проголошено самостійну республіку з президентською формою правління. Державною мовою республіки визнано українську, державним гербом — крайовий герб (тризуб), гімном "Ще не вмерла Україна", державним прапором — жовто-синій прапор. Президентом Карпатської України обрано Августина Волошина.

85 років тому (1939) в Мірчі на Кіівщині народився Володимир Волович, відомий український соціолог, довголітній декан факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у 1990—1998 роках – президент Соціологічної асоціації України. Помер 13 листопада 2022 року.

16 березня

160 років тому (1864) народився Валентин Фельдман, український архітектор і художник. Серед створених ним споруд — будинок панорами "Оборона Севастополя в 1854—55 рр.". Автор численних акварелей: "Татарський дворик", "Українське* село", "Зимовий пейзаж" тощо. Помер 26 липня 1928 року у Києві.

110 років тому (1914) народився Павло Дегтярьов, критик, літературознавець, перекладач. Помер 22 квітня 1990 року у Сімферополі.

17 березня

150 років тому (1874) народився Августин Волошин, український політичний і релігійний діяч, Президент Карпатської України. Заарештований НКВС у Празі у травні 1945 року. Помер у грудні 1945 року в більшовицькому ув'язненні.

120 років тому (1904) народився Борис Мазурмович, український зоолог, паразитолог та історик науки, професор Київського університету. Помер 29 січня 1984 року.

105 років тому (1919) народився Олексій Коломієць, драматург, автор п'єс "Голубі олені" (1973), "Дикий Ангел" (1979), "Санітарний день" (1983). Помер 23 листопада 1994 року в Києві.

18 березня

150 років тому (1874) у Києві народився Микола Бердяєв, випускник Київського університету, видатний філософ сучасності. Помер 24 березня 1948 року.

120 років тому (1904) народився Марко Вороний (псевд. Марко Антіох), поет, син Миколи Вороного. Репресований. Помер 18 березня 1941 року.

85 років тому (1939) загинув у бою із угорцями під Буштином Михайло Колодзінський (псевд. Кум, Гузар), український військовий діяч. Був членом УВО і ОУН, Верховним Командантом Збройних Сил Карпатської України. Народився 26 липня 1902 року.

19 березня

160 років тому (1864) народився Василь Липківський. Був одним із ініціаторів українського релігійно-громадського руху за автокефалію на початку 1917 року. 9 травня 1919 відправив першу службу українською мовою в Миколаївському соборі на Печерську в Києві. Був обраний митрополитом УАПЦ на Всеукраїнському Церковному Соборі в жовтні 1921 року. Активно працював для відродження Української національної церкви, за що переслідувався більшовицькою владою. Розстріляний за вироком особливої трійки НКВС СРСР 27 листопада 1937 року.

85 років тому (1939) загинув у боях проти угорських загарбників Зенон Коссак, український військовий і політичний діяч, провідний член УВО та ОУН. Був одним із організаторів Національної Оборони "Карпатська Січ". Народився 14 квітня 1907 року.

20 березня

250 років тому (1774) народився Кіндрат Лохвицький, український археолог. Розкопав фундамент Десятинної церкви у Києві (1824), відкрив руїни Золотих воріт (1832). Помер наприкінці 1830-х років.

21 березня

150 років тому (1874) народився Олександр Носалевич, український співак (бас). Співав у провідних оперних театрах Європи. Помер 19 січня 1959 року у Вісбадені (Німеччина).

140 років тому (1884) народився Олексій Шовкуненко, український живописець, народний художник СРСР, дійсний член і АМ СРСР. Серед його творів — портрети М. Рильського, М. Лисенка, С. Ковпака, краєвиди України, Молдавії, Башкирії. Помер 12 березня 1974 року у Києві.

95 років тому (1929) народився Юрій Мушкетик, прозаїк, драматург, автор романів "Яса", "На брата брат", "Гетьманський скарб". Помер 6 червня 2019 року в Києві.

22 березня

355 років тому (1669) у Корсуні старшинська козацька рада разом з П. Дорошенком ухвалила рішення визнати протекторат Туреччини над Правобережною Україною.

130 років тому (1894) народився Василь Єрмилов, український художник. Помер 4 грудня 1967 року у Харкові.

23 березня

130 років тому (1894) народився Дмитро Чижевський, український філолог, філософ, історик філософії. Помер 18 квітня 1977 року в Гейдельберзі (Німеччина).

120 років тому (1904) народилася Докія Гуменна, письменниця. Померла 4 квітня 1996 року у США.

30 років тому (1994) у Брюсселі відбулось підписання угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським союзом.

24 березня

155 років тому (1869) народилася Олена Кисілевська, письменниця, видавець, громадсько-політична і культурна діячка, Померла 29 березня 1956 року в Оттаві (Канада).

90 років тому (1934) помер Борис Срезневський, російський та український метеоролог та кліматолог, академік ВУАН. З 1919 — директор Київської метеорологічної обсерваторії. Запропонував схему кліматичного районування України, сконструював ряд метеорологічних приладів — термометр-пращу, зливомір. Народився 31 березня 1857 року у Санкт-Петербурзі.

25 березня

115 років тому (1909) народився Юрій Бойко-Блохін, літературознавець, критик, публіцист, дійсний член НТШ та Української академії мистецтв, Почесний член НАНУ, професор Українського Вільного Університету (1949—1974). Помер 17 травня 2002 року у Мюнхені (Німеччина).

26 березня

115 років тому (1909) помер Микола Аркас, український композитор, громадський діяч, історик. Автор опери "Катерина" за однойменною поемою Т. Шевченка та за власним лібрето, обробки українських народних пісень. Народився 7 січня 1853 в Миколаєві.

27 березня

150 років тому (1674) у Переяславі козацька рада проголосила гетьманом всієї України Івана Самойловича.

28 березня

320 років тому (1704) народився Арсеній Могилянський, український церковний діяч, митрополит Київський (1757—70). Відстоював перед російським урядом права Київської митрополії та інтереси Київської Академії. Помер 19 червня 1770 року.

30 березня

80 років тому (1944) на пропозицію першого секретаря ЦК КП(б)У Микити Хрущова Сталін підписав постанову Державного Комітету Оборони СРСР про виселення із західноукраїнських областей родин активних оунівців.

31 березня

80 років тому (1944) боївка Армії Крайової вчинила замах на голову Українського допомогового комітету у Варшаві підполковника Армії УНР Михайла Поготовка. Народився 21 листопада 1891 року.

60 років тому (1964) померла Павлина Цвілик, українська майстриня художньої кераміки. Виробляла вази, глечики, тарелі, свічники, оздоблюючи рослинним орнаментом, зображення тварин на білому тлі зеленими, жовтими й коричневими фарбами. Народилася 22 квітня 1891 року у Косові, тепер — Івано-Франківська область.

Березень

290 років тому (1734) відбувся перехід запорозьких козаків із Олешківської Січі під протекторат Росії і заснування на р. Підпільна Нової Січі.

115 років тому (1909) у Києві розпочато видання літературно-публіцистичного журналу "Українська хата" (редактори Павло Богацький, Микита Шаповал).

105 років тому (1919) Українська Далекосхідна Крайова Рада доручила уповноваженому з охорони державного порядку та спокою на Далекому Сході генерал-майорові Вериго зайнятися формуванням добровольчих військових частин українського вільного козацтва.

100 років тому (1924) до Києва повернувся з еміграції Михайло Грушевський.

80 років тому (1944) в селі Сороки (біля Львова) в присутності Романа Шухевича, Мирослава Прокопа, Дарки Ребет, Омеляна Логуша, Ростислава Волошина, Олександра Луцького, Дмитра Грицяя, Дмитра Маївського, Осипа Позичанюка і Романа Кравчука відбулася Третя кон-

ференція Революційної ОУН. Вона розглянула пропозицію штабу УПА про створення широкої, загальнонаціональної організації, якій мала б підпорядковуватися УПА. Завдання полягало в тому, щоб виробити проект створення програмно-політичної платформи з орієнтацією на бажання населення східної України. До ініціативного комітету створення майбутньої організації, що в липні 1944 оформилася як Українська Головна Визвольна рада, увійшли Мирослав Прокоп, Омелян Логущ, Дарка Ребет і Василь Охрімович.

"БЕЗСМЕРТНИЙ ЧЕМПІОН ВОЛІ"

(до 210-річчя від дня народження Тараса Шевченка)

Уже за його життя царська охранка звернула увагу на велику популярність його серед українства, особливо в колах інтелігенції. А ще тоді Панько Куліш промовив: "Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний. Де б він не вмер на великому слов'янському мирові, чи в Сербії, чи в Болгарії, чи в Чехах — всюди він був би між своїми..."

Тому й не дивно, що коли 1959 року американський конгресмен Алвін Бентлі вносив пропозицію про спорудження в столиці США пам'ятника Великому Кобзареві, то він вписав до резолюції свого парламенту такі слова:

"Тому, що в Східній Європі минулого і цього сторіччя ім'я і праці Тараса Шевченка блискуче відзеркалюють аспірації людини на особисту волю і національну незалежність; і

Тому, що Тарас Шевченко, поет-лауреат України, був натхнений нашою американською великою традицією боротись проти імперіалізму і колоніальної окупації свого рідного; і

Тому, що в багатьох частинах вільного світу відбудеться впродовж 1961-го року відзначування Шевченкового сторіччя в честь цього безсмертного чемпіона волі; і

Тому, що нам в нашій моральній спроможності, як вільним людям у незалежній державі (нації), припадає символізувати дійсно нерозривні духові зв'язки в писаннях Шевченка між нашою країною і 40-мільйонною українською нацією, тому постановлено..."

Свідченням того єднання була велелюдна маніфестація у Вашингтоні, столиці країни, що носить ім'я свого першого президента, — від монумента Джорджа Вашингтона до пам'ятника нашому Кобзареві, який відкривався 27 червня 1964 року. Виступаючи тоді там, 34-й Президент США Дуайт Ейзенхауер зробив таку заяву: "Моєю бо надією є, що Ваш величавий похід від Монумента Вашингтонові до пам'ятника Тарасові Шевченку запалить тут новий світовий рух у серцях, умах, словах і ділах людей; безперервний рух, присвячений незалежності та волі всіх народів та всіх поневолених націй в цілому світі".

Саме там, біля монумента Вашингтона, звідки Шевченко постав

перед усім світом, стало цілком очевидним: його ідеї й творчість — загальнолюдські й актуальні, і в американській столиці його зустрічають як велета духу, незламного борця за ідеали свободи й справедливості, що є однаково цінними для кожної людини й кожного народу.

Але найбільше він відкрився перед рідним народом. Промовляючи перед виносом тіла Шевченка з каплиці Академії художеств у Санкт-Петербурзі, Пантелеймон Куліш, між іншим, зазначив: "Немає з нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж ми через його маємо велике й дороге нам право — оглашати рідним українським словом сю далеку землю".

Через багато років після цього виступу академік Степан Смаль-Стоцький в своїх "Інтерпретаціях" також досить виразно підкреслить всеукраїнське значення Тараса Шевченка: "Уже кілька поколінь Шевченкові думи читає, перечитує, наслухує все з одним результатом: щира, дружня теплота його так нам усім рідного слова все однаково гріє нашу душу, зболіле наше серце на ту хвилину відпочиває, втихомирюється, думка наша прояснюється, під чарами живої поезії виринають прегарні образи кращого, радісного, повного любови життя, огортає нас непереможна туга за волею, щезає всяке вагання, будиться найщиріша любов до України й до людей, будиться охота "за правду статъ, за правду згинуть", — будиться відвага стати тим Іваном, що "розпустить правду й волю по всій Україні" ("Великий льох"), будиться козацьке завзяття розвалити церкву-домовину, "де Богдан молився, щоб москаль добром і лихом з козаком ділився" ("Суботів"), розірвати злуку України з Московщиною, порвати кайдани і вражою злою кров'ю волю окропити, обновити занапащений Божий рай на Україні.

В усім тім, як він це зробив, виявляється вся його геніальність, виявляється і повна оригінальність усіх мистецьких засобів їх переведення. А поетична його мова, та незрівнянна, всім зрозуміла, легка, ясна, прозора поетичними образами така блискуча мова, а щиро народний, такий різnorідний ритм його поетичного слова — це таке велике мистецтво, що йому зовсім пари нема, що рідним щиро-українським колоритом усіх очаровує. Шевченко в повному слова значенні національний поет. Тим то пояснюється й то ніде інде у світі нечуваний, загальний серед українського народу як національного пророка".

Зрештою, це визнавала ще за життя Шевченка й царська охранка: її шеф князь Олексій Орлов, зокрема, зазначав: Шевченко здобув собі між своїми приятелями славу знаменитого українського письменника й через те його вірші подвійно шкідливі й небезпечні".

Небезпечні вони були вже в тому, що й після його смерті будили народну свідомість. І якщо українська пісня і неписана словесність народу українського, за словами Куліша, "надхнули молоді уми в Києві спасеною думкою — видвинути націю свою з темряви, котра не давала духовним силам її піднятися з занепаду, а тим самим і нівечила її добробут", то ця українська молодь раптом почула Шевченкове: "Світе тихий, краю милий, — моя Україно! — За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?" — і заціпеніла.

Микола Костомаров так оцінював почуті поезії Шевченка: "Страх перейняв мене... Я побачив, що Шевченкова муза роздирає заслону народнього життя. І страшно, і солодко, і захоплює було глянути туди!.. Тарасова муза прорвала якусь підземельну заграду, вже кілька віків замкнену багатьма замками, припечатану багатьма печатами, засипану землею, навмисно поораною і засіяною, щоб сховати для потомства навіть пам'ять про місце, де знаходиться підземна порожнеча: Тарасова муза сміливо ввійшла в ту порожнечу з своїм невгаслим світильником і відкрила за собою шлях і свіжому повітрю і людській цікавості".

Але найголовніше, що пробудила муза Шевченка, – це прагнення української волі. Це він — Шевченко — став справжнім глашатаєм української незалежності й самостійництва. Це саме його твори склали ідейну основу праць "Україна ірредента" Юліана Бачинського і "Самостійна Україна" Миколи Міхновського.

Зрештою, це поезія Шевченка привела на Зелені Свята 1891 року на його могилу в Каневі українську молодь, яка тоді ж витворила Братство тарасівців, що поставило за мету "такої відміни сьогочасних обставин, щоб при ній був можливий вільний розвій і цілковите вдоволене усім моральним, просвітним, соціальним і політичним потребам українського народу".

Це саме Шевченко підняв українців у 1917 і 1991 на боротьбу за відродження власної державності, це його слово веде сьогодні українців і все світове співтовариство на останній бій проти останньої озвірілої орди.

І Боже Провидіння відвело в жовтні 2022 року московську ракету від

його пам'ятника в головному парку столиці України, з якого він дивиться на рідні йому стіни головного університету незалежної держави, яку він заповідав нам:

*Свою Україну любіть.
Любіть її... во врем'я люте,
В остатню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть.*

НАРОД НАЗВАВ ЙОГО БАТЬКОМ

(до 150-річчя від дня народження Августина Волошина)

Тридцять роки минулого століття були одними з найважчих в історичній долі України: небачений у світовому масштабі Голодомор-геноцид 1932—1933 років, заборона українського слова й імені за межами УСРР по всій території московського "комуністичного раю", репресії 1937—1938 років — ці злочини новітньої російської імперії дочасно забрали мільйони й мільйони українців у засвіти. Здавалося, що на українському небосхилі не буде вже просвітку.

І раптом восени 1938 року, коли на Наддніпрянщині лютує московський кат, запроваджуючи обов'язковою до навчання в школах російську мову, за карпатськими перевалами, на невеликому клаптику власної етнічної території розпочинається відродження української державності. "Ми, всі українці, — писала в ті дні відомий педагог і громадський діяч Софія Русова, — і емігранти, і мешканці рідних земель, переживаємо в ці часи велике хвилювання: утиски проти нашого народу і в Польщі, доходять до неможливих ступенів, кров ллється, найкращі люди зникають. Тяжко живеться нашим братам і в Румунії. І ось серед цієї страждань блиснула зірка. Міжнародні відносини склалися так, що Карпатська Україна, найменша частина великої соборної України, визволилася з-під чужого панування, має своє державне життя, свій рідний уряд. І гріє серце надія: почалось! Крок за кроком, одна земля за другою мусить визволитися і завдяки своїм зусиллям, і через комплекс міжнародних інтересів, які скупчуються навколо України".

Справді, проголошення Карпатської України українці-патріоти зус-

тріли в усіх куточках земної кулі з величезною радістю. Наприклад, полтавці й харків'яни з далекого Ірану просили в грудні 1938 року Августина Волошина надати їм громадянство Карпатської України, звертаючись до нього "як до рідного батька, як до єдиної людини, що може допомогти, з проханням дати "дозвіл в'їзду до того шматка Рідної Землі, що є тепер під Вашою Високою опікою".

Так, цей здобуток українства був досягнутий завдяки державницькому подвижництву отця Августина Волошина, який не відступився з цього шляху, а своїм послідовним революційним чином доб'ється проголошення на так званих українських срібних землях у березні 1939 року проголошення незалежної Карпатської України.

Цей державницький чин змушена буде визнати навіть чеська газета "Недельні ліст": "Мало маємо людей такої висоти, як о. д-р А. Волошин. Український народ Підкарпаття виявив для нього таку любов і таке признание, що назвав його "батьком народу". Цієї назви не устійнив ніякий закон — вона створена народом".

Очолити провід Карпатської України, Августин Волошин пішов шляхом творення українського парламентаризму за зразком західноєвропейського XX століття, він порушує перед світом справу Великої України, вірячи в те, що "такий великий народ, як український, має право мати свою самостійну державу".

Він проявив велику мужність перед загрозою агресії хортиської Угорщини — відправив телеграму протесту до Берліна, в якій заявив натхненникам окупації Закарпаття, що українці "будуть боротися проти кожного нападу, навіть проти об'єднаних польських і мадярських сил...".

А коли після цього представник Німеччини порадив Августина Волошину не чинити опору, то Сойм Карпатської України продовжив процес конституційного державотворення, проголосувавши за самостійність. Бо такі люди, як Августин Волошин знали, що "на них дивляться тисячі років історії їхнього народу, що на їхній поставі в цьому моменті покоління їхніх наслідників будуватимуть, як на непорушній скалі, своє життя і свою долю".

Мужність Августина Волошина проявилася і в тому, що, на відміну від держав Центральної Європи, які пішли за "прикладом" гітлерівської Німеччини щодо запровадження в себе так званих нюрнберзьких протієврейських законів — тільки Уряд Карпатської України рішуче спротивився підтримці такого варварства. Саме тому Карпатська Україна в часи її дер-

жавного існування була в Європі тим своєрідним оазисом, у якому єврейські втікачі з Німеччини, Австрії, Угорщини та інших країн не тільки не зазнавали переслідувань, але й навіть мали право набувати громадянство.

Маємо всі підстави заявити, що о. Августин Волошин завжди працював на українську національну ідею, на відродження власної державності нашого народу. І як більшість відданих українських державників у ХХ столітті він загинув від рук головного ворога України — московського імперіалізму.

ПОЛЬОТИ В АРКТИЦІ Й АНТАРКТИДІ

(до 115-річчя від дня народження Івана Черевичного)

Найвизначніший московський некрополь на цвинтарі Новодівочого монастиря прихистив на вічний спочинок багатьох українців. Серед відомих учених, літераторів, державних діячів там упокоївся й уродженець Голти на нинішній Миколаївщині герой радянського союзу Іван Черевичний (31 березня 1909—15 лютого 1971). Такої честі наш земляк удостоївся за визначні успіхи в освоєнні Арктики й Антарктиди як авіатор.

У полярній авіації він був з 1934 року, обслуговуючи спочатку лінію від Красноярська до Ігарки й Дудинки, через два роки вже літав у басейні річки Лени й на льодовій розвідці в морі Лаптевих. Тож коли в 1938 році необхідно було зняти з дрейфуючої крижини членів експедиції "Північний полюс-1", то Івана Черевичного як уже досвідченого полярного авіатора залучають до цієї надзвичайно відповідальної справи.

З початком гітлерівського нападу на СРСР Іван Черевичний продовжує виконувати відповідальні завдання в арктичних широтах. Зокрема, саме йому доручається у вересні 1941 року доставити групу радянських фахівців через Сибір і Аляску до американського міста Сіетла для переговорів стосовно забезпечення червоної армії військовою технікою й амуніцією в рамках ленд-лізу.

Після закінчення Другої світової війни Іван Черевичний продовжував працювати Головному управлінні північного морського шляху, забезпечуючи його потреби в авіаційному забезпеченні. Так, у 1948 році він очолив спеціальний авіазагін, який висаджував на три дні наукові

експедиції на дрейфуючі крижини. Ці польоти нашого земляка ще раз підтвердили його високий професіоналізм, мужність і героїзм, за що він і був удостоєний 1949 року високого звання героя радянського союзу.

Тому й не дивно, що коли в 1955 році почали споряджати першу радянську експедицію до Антарктиди, то його відрядили в її складі як командира зведеного авіазагону. І саме він виконував перші польоти для розвідування місця майбутньої бази, а потім доставляв фахівців, які розпочали будівництво необхідних споруд.

А коли необхідно було передати пошту з станції на корабель, що відправлявся на Батьківщину, то пілотований Черевичним Лі-2 знайшов у південних широтах судно, на яке було прицільно скинуто мішок з листами.

У надскладних кліматичних умовах протягом 1955—1957 років наш земляк і члени його авіазагону працювали на далекому континенті, де довелося здійснити велику кількість польотів для забезпечення діяльності радянських полярників.

Після повернення з цього далекого відрядження Іван Черевичний ще два роки перебував з подібною місією в північних широтах, після чого вийшов на пенсію й мешкав у Москві.

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

(до 105-річчя формування відділів вільного козацтва на Зеленому Клині)

Українізація російської армії в 1917 році торкнулася не тільки фронтів Першої світової війни на теренах Російської імперії — бажання долучитися до відродження власного національного війська виявляли наші земляки в різних місцях свого розселення. В 1919 році, коли було ухвалено національно-культурну автономію українців Зеленого Клину в Далекосхідній демократичній республіці, то багато переселенців з Наддніпрянщини зажаляли вступити там до лав рідного війська.

Організаторами його виступили Українські окружні ради Владивостока, Микольсько-Уссурійського, Імана, Хабаровська і Благовіщенська. В цих регіонах планувалося сформувати 5 куренів піхоти та 2 гарматні батареї, після чого розгорнути їх у полки та бригади. Крім того, передбачалося також створити й кінні підрозділи. Усі вони мали носити

чисто національний характер, наслідуючи традиції запорозького війська.

Командний склад цих частин мав формуватися винятково з українських старшин. Їх необхідно було відрядити з керівних посад, які вони обіймали в російських частинах. Положенням також передбачалося, що "козаки українських куренів повинні були мати окремі однострої — шаровари синього сукна з жовтими лампасами в два ряди та з блакитним кантом посередині. Погони — такої ж форми, як у кінних егерів, але жовтого кольору з блакитним кантом. Ранги позначувалися нашивками. Кокарда на кашкеті — російського зразка, але вище неї мало бути зображення Архистратига Михаїла".

Особливу активність проявили українці Примор'я, де навесні 1919 року у Владивостоці сформували 1-й Український Далекосхідний Ново-Запорізький курінь вільного козацтва в складі 150 козаків та 27 старшин на чолі з Микитенком.

Однак російські шовіністи виступили категорично проти створення українських національних військових підрозділів. Вони підбили Верховного правителя Росії адмірала Колчака розпустити вказаний курінь українського козацтва. Відтак 20 червня 1919 року цей підрозділ був розформований, а всі його члени заарештовані й передані до інших військових частин.

Зрозуміло, що українці не могли з цим змиритися. Частина з них покинула колчаківську армію, перетворившись в українську партизанку в Примор'ї, інша взяла участь у повстанні проти Колчака у Владивостоці 31 січня 1920 року.

ЗА ЗВИЧНИМ МОСКОВСЬКИМ СЦЕНАРІЄМ...

(до 100-річчя спроб політбюро ЦК КП (б) У протестувати й просити з українських питань)

Вилучення українських багатств для одвічно голодної росії — було одним найважливіших завдань нових господарів московського кремля після 1917 року. Особливо ж ретельно російські більшовики стежили за вивезенням українського хліба. І якщо в УСРР пробували залишити для забезпечення своїх міст і промислових центрів якісь понаднормові запаси, то з кремля лунав грізний окрик у вигляді відміни відповідних постанов ЦК КП (б) У, які підміняли всі акти так званої радянської влади.

Конкретним прикладом цього є виписка з протоколу № 64 від 7 березня 1924 року цієї позаконституційної інстанції: москва не дозволяє владі УСРР використати 3 мільйони пудів наявного на місцях продподаткового хліба. Його планують використати для півночі, тобто, для росії.

Певну свободу дій кремль міг дозволити так званим українським комуністам у питаннях боротьби проти своїх співвітчизників, котрі добивалися відродження самостійної України. Йдеться про українську політичну еміграцію, яку москва назвала петлюрівською, і яка викликала в неї велике занепокоєння. Проти неї російські більшовики розгорнули шалену ідеологічну кампанію, добиваючись від країн перебування відмовляти їй у притулку, аби вона поверталася в їхній "комуністичний рай". Зокрема, багато чого в цьому напрямі їм вдалося досягти у відносинах з Польщею, де витворилися важкі умови перебування біженців-українців.

Відтак багато українських політичних біженців перебиралися до Чехословаччини, де умови перебування були сприятливішими, тим паче що тодішній Президент цієї країни Томаш Масарик залишався приятелем українців. Саме за його сприяння там розгорнули свою діяльність Український Вільний Університет, Українська Господарська Академія, Український Високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова в Празі, багато різних науково-культурних товариств.

Зрозуміло, це не могло пройти повз увагу новітньої московської охранки, яка одержала завдання відслідковувати діяльність українських державних і культурних діячів за кордоном. Але до цієї роботи підключили і холоуїв, яким доручили керувати так званою українською самостійною республікою, за якою записали в своїй конституції навіть право вільного виходу з радянського союзу. Останнім доручалося лише вносити пропозиції щодо вдосконалення підривної діяльності проти української еміграції, рекомендувати кращих кандидатів на цю роботу і якомога ретельніше виконувати злочинні завдання москви.

Тож не дивно: як тільки в москві зрозуміли, що центр української еміграції перебазувався до Чехословаччини, то одразу ж вирішили посилити там протиправну роботу щодо української еміграції. Українським холоуям з тодішньої столиці УСРР Харкова, як свідчить виписка

з наступного з черги протоколу засідань політбюро ЦК КП (б) У № 65 від 11 березня 1924 року, доручили звичного рівня для них чергове завдання. Бо тут не йшлося про вивезення українського хліба до москви.

Протокол № 64

Засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 7 березня 1924 р.

Присутні члени політбюро т. т. Квірінг, Лебедь, Чубар, канд. П. Б. – Скрипник, Владимирський, чл. ЦК — Кузнецов, Кіркїж, Булат, Клименко, канд. ЦК — Шумський, Корнюшин, члени през. ЦКК — Медведєв, Макар, при секретарі т. Каплані.

Слухали: 2. Телеграму ЦК РКП № 11512 / с від 6 /III про відміну постанови політбюро ЦК КП (б) У від 15 лютого про використання 3-х мільйонів пуд. з незанарядженого хліба НКПроду як позики кооперації Донбасу та інших робітничих районів (Квірінг).

Ухвалили: 2. Заперечувати перед ЦК РКП проти занарядження всього наявного пропподаткового хліба, що знаходиться на Україні, для Півночі, оскільки як для врегулювання, так і для заготівельних цін на хліб в робітничих районах, зокрема, в Донбасі, необхідний фонд у щонайменше півтора мільйона пудів хліба; що ж стосується експортного хліба, то на внутрішньому ринку може бути використана лише та його частина, яка знаходиться на внутрішніх пунктах, а не в портах, оскільки зворотна доставка хліба з портів призведе до значного його подорожчання (подвійний розмір).

Протокол № 65

засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 11 березня 1924 р.

Присутні члени Політбюро тт. Петровський, Фрунзе, Лебедь, Чубар, Квірінг, Угаров, при секретарі т. Каплані.

СЛУХАЛИ: 5. Про представника в Празі.

ПОСТАНОВИЛИ: а) з огляду на те, що Прага є центром української еміграції, вважати необхідним висунути кандидатуру тов. Аусема в Прагу повн. представником СРСР.

Тов. Фрунзе і Лебедю відстоювати в ЦК РКП.

Тов. Шліхтеру написати тов. Аусему відповідного листа;

Б) погодитися на представництво від України у Відні тов. Левицького.

Секретар ЦК КП(б)У Е. Квірінг.

ЗА ІНІЦІАТИВОЮ РОМАНА ШУХЕВИЧА (до 80-річчя III конференції Революційної ОУН)

З обранням Романа Шухевича в квітні 1943 року до Проводу Революційної ОУН "першим серед рівних» в організації намітилися зрушення в бік демократизації, що було вже засвідчено на її III Великому Зборі в серпні 1943. Зокрема, на ньому відмовилися від інтегрального націоналізму, свого часу розробленого Дмитром Донцовим.

Зміна воєнної ситуації до кінця того року, коли радянська армія вже форсувала Дніпро й просунулася далі на захід, змусила Провід і далі серйозно аналізувати ситуацію щодо продовження всенародної боротьби за Українську самостійну соборну державу. Тож за ініціативою Романа Шухевича в березні 1944 року в селі Сороки (біля Львова) скликається Третя конференція ОУН (б). Присутні на ній були Роман Шухевич, Мирослав Прокоп, Дарка Ребет, Омелян Логуш (Іванів), Ростислав Волошин, Мирон Луцький, Дмитро Грицай, Дмитро Маївський, Йосип Позичанюк (Шаблюк) і Роман Кравчук.

Ця конференція розглянула пропозицію штабу УПА про створення широкої, загальнонаціональної організації, якій мала б підпорядковуватися УПА. Тобто, з огляду на те, що Державний центр УНР в екзилі був відірваний від керівництва воюючою Україною, йшлося про заснування широкого представницького органу, який узяв би на себе легітимне керівництво збройною боротьбою.

Тож Конференція схвалила пропозицію штабу УПА про те, що її політичним керівником повинна бути широка загальнонаціональна організація, якій має підпорядковуватися УПА і вирішила направити в ініціативний комітет УПА, який вніс цю пропозицію, своїх представників від ОУН (б). Завдання полягало в тому, щоб виробити проект створення програмно-політичної платформи з орієнтацією на бажання населення східної України.

До ініціативного комітету увійшли Мирослав Прокоп, Омелян Логуш, Дарка Ребет і Василь Охрімович. Саме вони й розроблять концепцію Української Головної Визвольної Ради, яка буде створена в липні 1944 року для керівництва революційним процесом в Україні.

КВІТЕНЬ

1 квітня

215 років тому (1809) народився Микола Гоголь, український та російський письменник, мислитель. Автор "Мертвих душ", багатьох комедій, повістей, статей. Збирав і використовував у своїй творчості український фольклор (записав 1000 текстів українських пісень). Помер 4 березня 1852 року в Москві.

40 років тому (1984) помер Прокіп Гаркавий, український селекціонер, академік ВАСГНІЛ. Створив зимостійкі сорти ячменю, що й нині висіваються в Україні. Народився 8 липня 1908 року.

2 квітня

230 років тому (1794) народився Василь Черняєв, український ботанік. Досліджував флору України, описав 1769 видів рослин, серед них 17 нових. Заклав основи мікології. Помер 6 березня 1871 року.

160 років тому (1864) народився Олександр Савицький, генерал-майор, український громадський і військовий діяч на Зеленому Клині. У жовтні 1918 — член військової комісії IV-го Українського Далекосхідного з'їзду. З березня 1919 — член Хабаровської міської управи з фінансових справ, виконував обов'язки Хабаровського міського голови. Навесні 1919 — уповноважений з формування українських добровольчих військових частин у Хабаровську. Після встановлення більшовицької влади на Зеленому Клині — на еміграції в Тяньцзіні та Шанхаї (Китай), де став організатором Загальнокозачого союзу. Подальша доля невідома.

120 років тому (1904) у Києві народився Сергій Лифар, видатний артист балету. Помер 16 грудня 1986 року в Парижі.

100 років тому (1924) Донецький губернський комітет КП(б)У висловив протест проти пропагандистської кампанії російських більшовиків у Ростові за перехід до РСФРР Таганрозького і Шахтинського округів УСРР.

3 квітня

120 років тому (1904) народився Микола Підплічко, український біолог, чл.-кор. АН УРСР. Вивчав мікофлору хлібних злаків, грубих кормів та ґрунтів України. Дослідив хвороби раку картоплі та мікотоксикозу. Створив разом з Н Білай антибіотик мікроцид. Помер 27 березня 1975 року.

80 років тому (1944) у Креговичах (Польща) народився Денис Козак,

один з провідних українських дослідників слов'янської археології, з 1996 — заступник директора Інституту археології АН України. Помер 23 жовтня 2014 року у Львові

4 квітня

70 років тому (1954) у Переяславі-Хмельницькому відкрито історичний музей.

5 квітня

20 років тому (2004) від рук невідомого злочинця у Владивостоці загинув Анатолій Криль, український культурний діяч на Зеленому Клині, співак, хормайстер, поет і композитор. У 1960 році закінчив Одеський медінститут, а в 1961 — народну студію при Одеській консерваторії за фахом режисер музичного театру. З 1963 жив у Владивостоці, де 1979 року заснував Український народний хор "Горлиця", яким керував до своєї загибелі. Лауреат багатьох фестивалів та конкурсів, заслужений діяч культури Росії (1997). Народився 24 червня 1936 року в Овручі на нинішній Житомирщині.

7 квітня

165 років тому (1859) народився Микола Левитський, український громадський діяч, член Центральної Ради. Займався організацією землеробських, торговельних та промислових спілок. За радянських часів працював у кооперативних установах України, займався педагогічною діяльністю. Помер 1 грудня 1936 року.

105 років тому (1919) народився Омелян Пріцак, український історик, мовознавець, тюрколог-сходознавець, професор, іноземний член НАН України. Автор понад 800 праць, у тому числі: "Походження Русі"; "Походження хазар". Помер 29 травня 2006 року в Бостоні (США).

60 років тому (1964) у Ленінграді помер видатний конструктор Вітольд Шумейко, який зробив великий внесок у розробку перших авіаційних радіолокаційних станцій і сімейства систем радіолокаційного бомбометання для різноманітних літаків ВПС. Народився 17 серпня 1913 року в Києві.

8 квітня

150 років тому (1874) народився Михайло Коссак, український композитор і диригент. Був хормейстером і диригентом у Руському народному театрі у Львові, театрі М. Садовського в Києві, Українському драматичному театрі ім. І. Франка. Писав музику до театральних вистав, романси, обробки народних пісень. Помер 15 червня 1948 року.

140 років тому (1884) у Санкт-Петербурзі помер Іван Вернадський, відомий економіст, батько академіка Володимира Вернадського. Закінчив Університет Св. Володимира в 1841 року, де й викладав економічні науки в 1847—1850 роках. Народився 5 червня 1821 року в Києві.

110 років тому (1914) народився Іван Білокінь, український ботанік та історик науки, професор Київського університету. Основні наукові роботи присвячені історії природознавства та фізіології рослин. Брав участь у створенні "Історії Київського університету" (1959). Помер 13 січня 1975 року.

95 років (1929) в Дубовій на Уманщині народився Леонід Мельник, відомий український історик, довголітній завідувач кафедри історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Помер 13 лютого 2017 року.

9 квітня

115 років тому (1909) народився Іван Дікур, "залізний українець", як називали його в Канаді. Обирався в 1949—1957 роках до канадського парламенту, представляв цю країну в ООН. Помер 11 листопада 1994 року.

45 років тому (1979) в Філадельфії (США) померла Галина Журба (спр. — Домбровська), письменниця. Народилася 29 грудня 1888 року.

10 квітня

80 років тому (1944) війська 3-го Українського фронту звільнили Одесу.

70 років тому (1954) у Семенівці Чернігівської області народився Володимир Коваленко, археолог, дослідник історії, культури та архітектури давньої Чернігівщини. Зробив великий внесок в охорону історико-архітектурних пам'яток краю.

11 квітня

135 років тому (1889) у Крутому Березі на Полтавщині народився Іван Шлендик, український громадський діяч в Харбіні (Манчжурія). В травні 1935 був учасником установчої конференції, на якій створено Українську національну колонію в Манчжурії. Співредактор часопису "Далекий Схід", розробив статут молодіжної націоналістичної організації "Українська Далекосхідня Січ". У 1945 після окупації Манчжурії Червоною армією заарештований та вивезений до СРСР. Розстріляний у 1946 році.

45 років тому (1979) загинув Леонід Биков, український актор театру і кіно, кінорежисер. Народився 12 грудня 1928 року.

12 квітня

110 років тому (1914) у Вінніпезі (Канада) народився Юрій Захарук, український археолог. Працював у наукових закладах Львова, Києва, Москви, керував багатьма археологічними експедиціями; фахівець з доби неоліту та бронзи, теоретик археології. Помер у 2000 році в Москві.

13 квітня

35 років тому (1989) до Комісії партійного контролю при ЦК КПУ був викликаний секретар партійної організації Інституту літератури АН УРСР В'ячеслав Брюховецький, якому вказали, щодо "творення опозиційної стосовно КПРС системи Народного Руху України і що подібна діяльність є несумісною з перебуванням у партії". У відповідь В. Брюховецький заявив: "йому точка зору ЦК Компартії України стосовно Руху невідома, оскільки офіційних рішень з цього питання, зокрема, Пленуму ЦК, не має. Знаю лише позицію окремих посадових осіб...". У ході бесіди т. Брюховецький двічі наголосив думку, що припинити працю зі створення Руху вони не можуть. "Люди повірили нам, про що свідчить велика кількість листів, що вони скажуть".

16 квітня

140 років тому (1884) у Києві народився Валентин Шугаєвський, український археолог, історик, нумізмат. Один з засновників видавництва "Сіверянська думка" (Чернігів). У 1930-ті роки піддавався репресіям з боку радянської влади. У 1947 емігрує до США, де брав участь у підготовці "Енциклопедії українознавства". Помер 2 листопада 1966 року у США.

130 років тому (1894) в Житомирі народився Михайло Усанович, видатний хімік сучасності. Помер 15 червня 1981 року.

17 квітня

225 років тому (1799) помер канцлер і світліший князь Російської імперії Олександр Безбородько. Народився 25 березня 1747 року в Глухові нинішньої Сумської області.

110 років тому (1914) народився Микола Лемик, український політичний діяч, член ОУН з 1932 року. За наказом ПУН 21 жовтня 1933 року вбив начальника канцелярії консульства СРСР у Львові Майлова на знак протесту проти Голодомору в Україні 1932—33 років, за що був засуджений до смертної кари, яку згодом було замінено на довічне ув'язнення. Після початку Другої світової війни був звільнений, став

одним із організаторів Похідних груп ОУН. У жовтні 1941 року заарештований гестапо і розстріляний у Миргороді.

18 квітня

170 років тому (1854) народився Микола Сумцов, літературознавець, фольклорист, етнограф, історик культури, суспільний діяч. Сумцов — один із фундаторів Харківської громадської книгозбірні (1886), член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1905), член НТШ у Львові, академік АН України (з 1919). Автор праць "Сучасна малоруська етнографія" (1892—1897), "Діячі українського фольклору" (1910), "Українські співці й байкарі" (1910), "Вага і краса української народної поезії" (1917), "Хрестоматія з української літератури" (1922). Помер 12 вересня 1922 у Харкові.

19 квітня

95 років тому (1929) Ленінградська театральна рада ухвалила рішення про створення в місті українського театру.

20 квітня

110 років тому (1914) помер Костянтин Михальчук, мовознавець, етнограф, основоположник української діалектології. В його дослідженні "Наріччя, піднаріччя й говори Південної Росії в зв'язку з наріччями Галичини" (1877) вперше було досить повно представлено й описано українські говори з усієї території їх поширення. Народився 2 січня 1841 року.

35 років тому (1989) біля приміщення Львівського міськвиконкому відбувся несанкціонований мітинг городян з вимогою зареєструвати кандидатом у народні депутати СРСР поета Івана Драча.

21 квітня

145 років тому (1879) в Лепляві Золотоніського повіту Полтавської губернії народився Андрій Ливицький, український політичний та державний діяч, член Центральної Ради, ЦК Селянської спілки, голова Ради народних міністрів УНР, президент УНР в екзилі. Помер 17 січня 1954 року в Карлсруе, похований на українському цвинтарі в Бавнд-Бруку (США).

80 років тому (1944) у Гурбівських лісах на Кременеччині відбулася найбільша битва між більшовицькими підрозділами і відділами УПА, в результаті якої українським повстанцям вдалося вирватися з оточення.

45 років тому (1979) у Києві відкрито театр драми і комедії,

23 квітня

140 років тому (1884) народився Іван Шмальгаузен, український зоолог та морфолог, академік АН УРСР та СРСР. Працював у Київському університеті (1907—12, 1921—41), обіймав також посаду директора Інституту зоології та біології АН УРСР (нині цій установі присвоєно його ім'я). Основні наукові праці присвячені еволюційній морфології, експериментальній зоології, філогенії тварин, еволюційному вченню та біокібернетиці. Встановив закон параболічного зростання ембріона тварин та інші закономірності ембріогенезу й індивідуального розвитку тварин. Створив теорію стабілізуючого добору. Помер 7 жовтня 1963 року.

25 років тому (1999) помер Олександр Маркевич, український зоолог, академік НАНУ. Основні праці присвячені дослідженням зоології безхребетних, проблемам загальної та спеціальної паразитології. Описав чимало нових видів паразитичних організмів, розробив методика та заклали організаційне підґрунтя для комплексних досліджень паразитологічних взаємовідносин. Член академії зоології в Агрі (Індія). Народився 19 березня 1905 року.

24 квітня

115 років тому (1909) у Кропивній на Чернігівщині народився Василь Довженко, український археолог, дослідник пам'яток Давньої Русі і слов'ян. Тривалий час очолював сектор слов'яно-руської і середньовічної археології при Інституті археології АН УРСР. Помер 16 грудня 1976 року у Києві.

75 років тому (1949) у Києві відкрито Державний літературно-художній музей Т. Г. Шевченка.

25 квітня

65 років тому (1959) у Стрию Львівської області народилася Ольга Сергеева (Шевченко), українська громадська діячка на Зеленому Кліні. Після закінчення біологічного факультету Київського університету з 1986 за сімейними обставинами живе в Уссурійську (Приморський край), де в 1992 стала організатором та першим головою Товариства української мови та культури.

26 квітня

195 років тому (1829) народився Григорій Данилевський, український і російський письменник. Автор творів про життя, побут, куль-

туру та історію українського народу — "Повість про те, як козак побував у Бахчисараї" (1852), "Слобожани" (1853), "Полтавська старовина" (1856), "Українські казки" (1888). Досліджував історію української літератури — "Основ'яненко" (1856), "Сковорода — український діяч XVIII ст." (1862). Помер 18 грудня 1890 року в Петербурзі, похований у Пришибі, тепер — Балаклійського району Харківської області.

190 років тому (1834) народився Володимир Беца, український анатом та гістолог, професор Київського університету. Вивчав механізм кровообігу печінки, будову наднирок, мозку, ростових процесів кісток. Відкрив хромафінну реакцію мозкового шару наднирок. Першим описав рухальну зону кори головного мозку та відкрив (1874) у ній великі пірамідальні клітини (клітини Беца). Помер 12 жовтня 1894 року.

27 квітня

120 років тому (1904) помер Михайло Старицький, письменник, театральний і культурно-громадський діяч, організатор українського професійного театру. Виховувався у сім'ї Лисенків. Автор поетичних творів, романів, повістей, оповідань і нарисів, перекладів творів Г.-Х. Андерсена, І. Крилова, Дж. Байрона, У Шекспіра, Г. Гейне та ін. Зробив великий внесок у розвиток українського професійного театру. З 1883 — керівник і режисер першої об'єднаної української професійної трупи, був директором трупи М. Кропивницького, директором і режисером трупи М. Садовського. Твори: "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", історична драма "Маруся Богуславка" за сюжетами М. Гоголя та ін. Основоположник українського історико-пригодницького роману, автор трилогії "Богдан Хмельницький", діалогії "Молодість Мазепи" тощо. Народився 14 грудня 1840 року в Кліщинцях, тепер — Черкаська область.

100 років тому (1924) помер Микола Андрусов, український і російський геолог та палеонтолог, професор Київського університету, академік ВУАН, один із основоположників палеоекології. Відкрив на дні Чорного моря залишки післятретинної фауни каспійського типу та встановив "зараженість" глибинних шарів моря сірководнем. Народився 19 грудня 1861 року,

55 років тому (1969) у Вашингтоні помер відомий український учений і державний діяч Роман Смаль-Стоцький. Народився 8 січня 1893 року в Чернівцях.

28 квітня

105 років тому (1919) до Царгороду (Стамбула) прибуло Посольство УНР на чолі з Олександром Лотоцьким.

75 років тому (1949) у Києві народився Володимир Полохало, український історик, політолог. Після закінчення історичного факультету викладав в альма-матер. Народний депутат України 5 і 6 скликань, очолював комітет з освіти й науки. Помер 23 вересня 2011 року.

29 квітня

145 років тому (1879) помер Пилип Морачевський, поет-романтик, перекладач, лексикограф. Сформував "Словарь малороссийского языка по полтавскому наречию" (1853, ненадрукований), писав для шкіл підручник "Священна історія". Народився 26 лютого 1806 року.

115 років тому (1909) в Олеську поблизу Львова народився Петро Оришкевич, відомий організатор українського шкільництва на чужині. Помер 5 жовтня 1982 року у Вашингтоні.

30 квітня

140 років тому (1884) помер Сергій Арфер'єв, київський клініцист, терапевт-новатор. Ординарний професор, декан медичного факультету Університету Св. Володимира (1850—54). Голова товариства київських лікарів (1857—60). Народився 4 жовтня 1816 року.

Квітень

105 років тому (навесні 1919) у Владивостоці було сформовано 1-й Український Далекосхідний Ново-Запорізький курінь вільного козацтва.

105 років тому (1919) відбувся з'їзд лінійних Українських Рад Східно-Китайської залізниці в Маньчжурії.

НЕ ОСТАННІЙ У МАНХЕТЕНЬСЬКОМУ ПРОЕКТІ (до 115-річчя від дня народження і 40-річчя від дня смерті Станіслава Улама)

Львів відомий на весь світ "Цісарською кавою". Але є в цьому місті не менш важливий затишний куточок, який відіграв особливу роль у розвитку світової науки, — "Шотландська кав'ярня". Саме там (те- пер проспект Шевченка, 27) завжди збиралися багато відомих львівських математиків на чолі із геніальним Степаном Банахом. До цього гурту на переломі 20-х—30-х років долучався і молодий студент, а потім випускник львівської політехніки Станіслав Улам (1909—1984). Той, хто протягом 1929—1933 років опублікував до 30 власних досліджень і здобув ступінь доктора, який захищав у львівській політехніці. В ті роки він став співавтором теореми Борсука-Улама, яка відома всім математикам.

Але тоді львівські математики в гарячих суперечках свої нові формули, які народжувалися блискавично, спочатку записувалися олівцем прямо на столах, що не тільки часто втрачало їх для розвитку науки, а й викликало невдоволення господарів кав'ярні. Тож з 1935 року дружина Банаха купила для записів спеціальний зошит. Він відомий як "Шотландська книга", в якій дискусанти могли записувати поставлені задачі та розв'язки проблеми. В цій книзі автором 40 обговорюваних проблем і співавтором ще кільканадцятьох записаний саме Станіслав Улам.

Зрозуміло, що винагорода за ці записи не обмежувалися врученням живого гусака як премії, а й поширенням інформації про нові ідеї Станіслава Улама. Відтак його запрошували до різних світових університетів читати лекції, що привертало до нього увагу тих, хто ставив завдання створювати найновіші розробки оборонної техніки.

Тож зрозуміло, що його ім'я ніколи не буде викреслене з історії Манхеттенського проекту, який США започаткували для створення першої атомної бомби. Там він разом з керівником групи Едвардом Теллером розробив конструкцію, що стала фактично основою атомної бомби. До речі, патент на її створення належить саме цим двом визначним ученим.

А ще в науковому світі відома "Скатертина Улама", — аркуш паперу, на якій учений записував цифри в клітинки, розважаючи себе таким

чином під час одного з засідань. Закономірність того, що всі прості числа він випадково розмістив по діагоналі в порядку зростання, не зміг пояснити ні він, ні хтось інший донині.

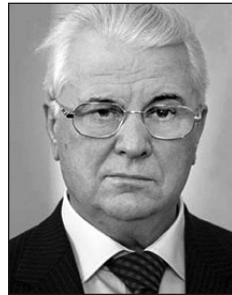
Крім цих досягнень та нових ідей, нашого земляка залучали також розробки космічних технологій. За його пропозицією президент Кеннеді в своїй першій офіційній промові поставив завдання здійснити політ на Місяць через десять років. Усім відомо, що так і сталося. І до цього проекту був залучений українець Михайло Яримович, про якого в США після успішного повернення американських астронавтів на Землю, колеги сказали: "Той, хто не пустив москалів на Місяць".

ПЕРШИЙ ВСЕНАРОДНО ОБРАНИЙ — З ВИХОВАНЦІВ ШЕВЧЕНКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ (до 90-річчя від дня народження Леоніда Кравчука)

Пророчі слова Великого Кобзаря про те, що "раз добром нагріте серце, вік не прохолоне", можна трансформувати і в іншому варіанті: якщо людині закладено в гени повагу до свого рідного, то ця риса ніколи не зникне, якби її не доводилося приховувати в недобру годину. А в той час, коли це потрібно, вона обов'язково проявиться.

Очевидно, в такій ситуації перебував і уродженець волинського села Великий Житин, що неподалік Рівного, Леонід Кравчук. Вихований змалку в християнських цінностях він після приходу червоних "визволителів" у 1939, змушений був пристосовуватися до нових умов. Тож мусив сприймати як належне те, що казали в школі, в рівненському кооперативному технікумі, а потім і в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, де вчився на економічному факультеті. Хоч у реальному житті бачив протилежне.

Але якими не були б рамки визначених повноважень на керівних постах, на які він піднімався, оте, закладене в гени, час від часу давало про себе знати. Тож, скажімо, коли веліли бути присутнім на закритті церкви чи бодай і каплички, то завідуючий відділом агітації й пропаганди Чернівецького обкому партії Леонід Кравчук знаходив причину, аби не поїхати на цю акцію.

Складніше було вже в апараті ЦК компартії України, де з приходом до влади Щербицького працівникам фактично заборонялося спілкуватися між собою українською. Почувши її від завідуючого відділом Леоніда Кравчука, другий секретар ЦК Олексій Титаренко не знайшов інших слів: "Слушайте, товарищ Кравчук, вы хуже Гончара". А коли Щербицький осоромився своєю українською мовою перед інтелігенцією республіки, то він злісно кинув тому ж Кравчуку: "Если ты еще раз убедишь меня выступать на украинском языке, это будет наш последний разговор".

Але цієї останньої розмови зі Щербицьким у такому руслі не відбулося, бо ні він, ні найзапекліші яструби з його найближчого оточення виявилися неспроможними розмовляти з масами віч-на-віч – за них усіх це мав робити Кравчук: і на безпосередніх зустрічах, і в прямому ефірі на телебаченні. Тож поступово саме завідувач ідеологічним відділом ЦК перебирає на себе визначення напрямних і в діалозі з Народним Рухом України, який зароджувався вже з 1988 року в різних формах. А коли з'явився проект його програми, то саме Леонід Кравчук запросив до себе на розмову одного з її авторів В'ячеслава Брюховецького й дав дозвіл друкувати цей документ в "Літературній Україні".

Ідея створення РУХу здобувала тоді широку народну підтримку. Зрозумівши, що створення НРУ є альтернативою компартії, з ЦК КПУ дали директиву в регіони скликати різного рівня заходи, на яких таврувати опублікований проект програми його діяльності.

Але на місцях усе відбувалося всупереч директивам з Києва: до ЦК КПУ щоденно надходила інформація про заснування осередків Руху на промислових підприємствах, у вищих навчальних закладах. Особливу турботу викликало в партапараті створення такого в Київському держуніверситеті імені Т. Г. Шевченка. І якраз туди, де Леонід Кравчук навчався, його послали переконувати колектив у хибності проекту програми НРУ.

Вихованець університету сидить у президії, а на трибуну виходить секретар партбюро радіофізичного факультету Ігор Анісімов і звертається до високоповажного компартійного чиновника з ось такими словами: "Леоніде Макаровичу! Мені також не все подобається в програмі Руху. Але боротися з Рухом так, як ви боретесь, — це ганьба!".

Зала гаряче аплодує, а випускник університету сидить на виду в усіх червоний, як рак. Він розуміє, що революційну хвилю вже не зупинити.

Тому завідувач ідеологічного відділу ЦК хоч і продовжує доповідати вищому керівництву про протидію створенню Народного Руху України в Київському університеті, однак первинна організація НРУ таки з'являється в його альма-матер.

Леонід Кравчук, очевидно, як один з найбільш підготовлених ідеологів у ЦК, розумів, що відбудеться і Установчий з'їзд НРУ, на який вони змушені будуть дати дозвіл, як і на надання приміщення. Так і станеться. Щоправда, хотів бачити всі, без винятку, проекти матеріалів з'їзду — Статуту, Програми, ухвал, резолюцій і звернень. "Не для редагування чи ревізії, — уточнив він, — а для ознайомлення".

Попросив також не використовувати на з'їзді національну символіку: "Бо коли такі прапори будуть, то я не зможу прийти на з'їзд. А коли я не прийду, то ставлення до з'їзду і до Руху в цілому буде зовсім інше, — підсумував він".

З усього видно, Щербицький змушений був погодитися на рухівський з'їзд під тиском Івашка й Кравчука, на яких і була покладена відповідальність за дотримання на ньому порядку, як його уявляли собі в кабінетах ЦК КПУ. Завідувач ідеологічним відділом пропонував, аби "на з'їзді був виступ від ЦК Компартії України. У цьому виступі варто було б з конструктивних, принципових позицій дати оцінку з'їзду, показати наслідки дій екстремістських, лівацьких сил "руху", відверто сказати про боротьбу з цими силами. Таку участь в роботі з'їзду можна було б при необхідності використати і в подальшій роботі".

Уважно прочитавши цей документ того ж дня, другий секретар ЦК Володимир Івашко написав Щербицькому коротеньку записку, в якій просив при першій можливості ознайомитися із документом Л. Кравчука, оскільки вважав його дуже важливим у контексті випередження рухівських пропагандистських акцій. Наступного дня, тобто 16 серпня, Щербицький наклеїв таку резолюцію:

"З пропозиціями т. Кравчука Л. М. згоден.

Тов. Івашку В. А. — прошу погодити з членами і кандидатами в члени Політбюро (особливо про нашу участь у з'їзді і створення самодіяльних об'єднань, які дійсно виступають за перебудову).

Тов. Кравчуку Л. М. — погодити план виступів в засобах масової інформації республіки з тим, щоб розпочати виступи в найближчі дні.

Тов. Шевченко В. С. (т. Бахтіну Ю. Г.) — треба терміново завершити доопрацювання Закону про мови.

Тов. Кравчуку Л. М. — попередити координаційний комітет, що за використання на з'їзді символіки, якою користувалися українські буржуазні націоналісти, його організатори будуть притягнуті до суворой відповідальності і це виключить можливість присутності на з'їзді представників ЦК та уряду республіки.

Записку т. Кравчука Л. М. надіслати першим секретарям обкомів і Київського міськкому партії для вжиття відповідних заходів".

За таких умов Леонід Кравчук справді мав пройти між крапельками політичного дощу, який міг перетворитися для нього в політичну зливу з оглушливими громовицею й блискавками. Але іншого компартія України зі своїх рядів не могла виставити, бо не мала йому рівних знаходити порозуміння між апаратною номенклатурою й активістами з низів, котрі від імені них вимагали пояснень і дій на користь власного народу.

Рішення щодо використання в оформленні з'їзду синьо-жовтого прапора і герба-тризуба ні Оргкомітетом, ні радою Оргкомітету не було прийнято, оскільки однозначного ставлення до них серед членів Оргкомітету не було. Дехто вважав цю символіку взагалі неприйнятною для використання в Народному Русі, інші вважали, що іще для неї не час, бо, мовляв, ці символи відлякають від Руху населення східних і південних областей (і таких було досить багато), але було чимало й таких, які були готові життя покласти за синьо-жовтий прапор і герб-тризуб... Організації РУХу західного регіону погрожували вчинити демарш, якщо на сцені не буде синьо-жовтого прапора.

Як наслідок: у Центрі підготовки з'їзду пролунав телефонний дзвінок від Леоніда Кравчука. Вислухавши задерикуваті протести Поровського щодо диктату ЦК стосовно оформлення зали з'їзду і ненадання дозволу на приміщення, Кравчук з нотками роздратування кинув: "Я вам відкритим текстом кажу, оформляйте зал, як хочете. Раджу вам виставити усі прапори, усю символіку, яка була в історії України, в фойє. Ми даємо дозвіл на ваш з'їзд".

Втручався Леонід Кравчук і в організацію поселення та харчування делегатів Установчого з'їзду НРУ. Коли відповідальна за дану справу Михайлина Бородай зрозуміла, що їй не під силу самостійно вирішити ці питання, а часу залишалось менше двох тижнів, то вона зважилася сама зателефонувати до Кравчука, бо здався він їй "не страшним". Ви-

слухавши проблему (це було під вечір у п'ятницю), Леонід Макарович попросив зателефонувати в понеділок зранку. У домовлений час він продиктував Михайліні Бородай кількість місць для поселення в кожному конкретному готелі Києва...

І завідувач ідеологічним відділом ЦК Леонід Кравчук приходить на Рухівський з'їзд. На його очах в залі вивішуються синьо-жовті прапори — під ними він сидить два дні, замість того, щоб піти геть — адже саме так вимагав Щербицький! І ніхто, до речі, не вимикає світло, хоч були такі погрози... І той Кравчук, який ще позавчора за вказівками свого керівництва розробляв заходи протидії цьому з'їзду, просить слова для виступу на ньому.

Застерігатиме спочатку присутніх делегатів від "бажання охопити все, взяти під свої крила все, що є, все, що тече, але потім потрібно буде робити підсумки. Вдумайтесь в це. Це дуже і дуже серйозна справа. Це політика, а в політиці кожен крок, кожне слово важить дуже багато".

А на завершення свого виступу просить сказати ще одне речення: "... для мене з'їзд також став і школою, він збагатив мої уявлення про політичні течії, він збагатив мої уявлення про те, що може бути завтра, післязавтра, куди ми йдемо, куди ми можемо прийти, але я хочу закінчити все ж таки тим, з чого розпочав. Щоб ми прийшли до суверенної України. (Бурхливі оплески)".

І коли стихають ці бурхливі оплески рухівського з'їзду, то завідувач відділом ЦК, якого присутні в залі делегати вважали своїм головним ідеологічним противником, додає: "Щоб ми прийшли до суверенної України без будь-якої регламентації і обмежень (оплески), щоб наша державна мова українська була справді державною (оплески), але щоб ця мова, велика мова великого народу, щоб ніхто з присутніх на території інших народів і словом не міг сказати, і в думці не міг подумати, що ця мова утверджується за рахунок інших. Я хочу закликати вас, тут більшість інтелігенції, до того, щоб не тільки закликати до українського слова, а творити це слово, тому що любов, любов до слова, вона гаслами не береться... Велика мова великого народу не може утверджуватися силою. (Оплески). Тільки добровільність, тільки гуманізм, тільки робота, робота, робота всіх. І ця робота не на один рік».

А ще ідеолог ЦК КПУ звернувся до делегатів рухівського з'їзду з такими словами: "Я хотів би закликати вас, щоб ми взяли на озброєння

роботу по розвитку української культури, корені якої ідуть від Сковороди, Шевченка, Коцюбинського, Лесі Українки і які розвиваються нашими людьми сьогодні, нашими письменниками. Я хотів би, щоб ми почали працювати разом. Дехто з нас буде — в Русі чи не в Русі, в іншій організації, це ніякого значення не має, бо Рух, як і будь-яка інша політична течія, не гарантує, що вступ людини означає, що вона стає благородною і вона стає працювитою. Головне, щоб людина на своєму місці робила більше, краще для народу, для всіх народів, для своєї нації, і до цього я вас закликаю. (Бурхливі оплески) ".

Очевидно, саме така його позиція проявилася і 24 серпня 1991 року, коли від Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука залежало майбутнє його рідного народу: поставить він на голосування Акт про державну незалежність України чи ні?

Він поставив — депутати проголосували, в тому числі й комуністи!

А українці, яких 1 грудня 1991 року вперше в історії поіменно запитали чи хочуть вони незалежної держави, — ствердно відповіли: "Так!". У додачу до цього випускника Шевченкового університету ще й обрали першим Президентом України.

ЯК ПЕРЕПУСТКА ДЛЯ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ (до 70-річчя відзначення 300-річчя Переяславської ради)

Церемоніал більшовицьких відзначень різних потрібних ювілеїв відзначався деталізацією найменших обставин — усе мало відбутися чітко й бездоганно, аби вище начальство помітило сумлінність у виконанні поставлених завдань. Особливо ж це цінувалося, коли відбувалися багатолюдні демонстрації, на які організовувалися за рознарядкою представники трудових колективів. Саме останні мали почути правильні політичні гасла, які мали засвідчити про досягнення партії в будівництві комунізму.

Відзначення в УРСР 300-річчя Переяславської ради, яку іменували возз'єднанням України з Росією, готувалося заздалегідь. Уже в квітні 1954 року було розписано місця на центральній трибуні, де мало бути вище керівництво республіки й високі гості з москви. Так само було визначено місця, які виділялися керівникам нижчого компартійного рангу — секретарям київських обкому й міськкому партії, а також "відповідальним товаришам партійного й радянського активу, які проголошують

гасла". Це була особливо довірена каста активу, якій доручалося правильно проголосити актуальні для компартії заклики. Від того, як довірені особи партії справлялися з цим завданням, залежала їхня майбутня кар'єра.

З усього видно, що вказані активісти справилися зі своїми обов'язками, оскільки в майбутньому багато з них залишалися, як кажуть, на плаву.

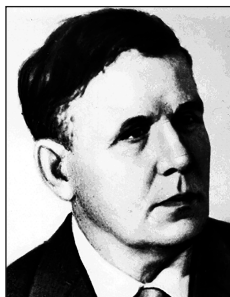
Розподіл місць на трибунах в день параду військ і демонстрації трудящих, присвячених святкуванню 300-річчю возз'єднання України з Росією

Секретарі Київського обкому і міськкому КП України й відповідальні товариші партійного й радянського активу, які проголошують гасла

Іващенко О. І.	Ситник І. М.	Шульженко Б. С.
Тронько П. Т.	Безгудов М. М.	Малишко А. С.
Шелест П. Ю.	Макрушин Г. П.	Чеканюк А. Т.
Короїд О. С.	Сокол В. В.	Снітко П. Г.
Палладін О. В.	Шевченко С. Т.	Москалець К. Ф.
Пашко Я. Ю.	Шевель Г. Г.	Грещенко Б. Г.
Маркевич О. П.	Дрозденко В. І.	Моторнюк М. М.

ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ЗООЛОГ

(до 25-річчя смерті Олександра Маркевича)

Випускники Київського університету розлітаються по всьому світові, де для них завжди знаходиться місце, аби можна було використати здобуті знання з користю для людства. Одним з таких був і Олександр Маркевич — видатний вчений-зоолог, професор (1934), доктор біологічних наук (1939), академік НАН України (1957), заслужений діяч науки УРСР (1965), лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1988).

Цей уродженець Плоського, що в Київській області, вийшов зі стін Червоного корпусу 1930 року, щоб поглиблювати свої знання в аспіран-

турі Ленінградського науково-дослідного іхтіологічного інституту, потім чотири роки працював доцентом (1933), професором кафедри біології (1934—1935) Ленінградського хіміко-технологічного інституту харчової промисловості. Але Україна покликала свого сина в рідні пенати. У 1935—1999 роках завідував різними відділами Інституту зоології АН УРСР, був у ньому заступником директора (1946—1948), директором (1948—1950), радником дирекції (1990—1999). Ці обов'язки поєднував з роботою в Інституті гідробіології АН УРСР, де завідував відділом гідропаразитології (1970—1973) та відділом паразитології водних тварин (1978—1988), був радником дирекції (1988—1990). А ще ж був завідувачем кафедри паразитології та інвазійних хвороб Київського ветеринарного інституту (1945—1950).

Відомий Олександр Маркевич як організатор науки в Україні на посадах голови Відділу біологічних наук АН УРСР (1952—1961), члена Президії АН УРСР та академіка-секретаря Відділення загальної біології АН УРСР (1970—1972); був членом Комітету з Державних премій УРСР в галузі науки і техніки Ради Міністрів УРСР (1970).

Його заслуги перед біологічними науками визнані участю в низці наукових товариств: Київського природознавців (1930), Українського республіканського наукового паразитологів (1945), Географічного СРСР (1935), Всесоюзного ентомологічного (1984) та Всесоюзного протозоологів АН СРСР (1969), Грузинського гельмінтологів АН ГРСР (1985), Зоологічного Арабської Республіки Єгипет (1964), Польського паразитологів (1967), Міжнародної асоціації паразитологів (1978), Міжнародної комісії з протозоології (1969) та ін. Був членом Академії зоології в Агрі (Індія) (1969).

Однак постійно відчував притягальну силу рідного Київського університету. Тож попри велике навантаження в установах АН УРСР не відмовився працювати і в альма-матер: професором, завідувачем кафедри зоології безхребетних (1935—1941, 1944—1961), проректором з наукової роботи (1936—1939, 1944—1947).

Помер 23 квітня 1999 року, похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ТРАВЕНЬ

3 травня

100 років тому (1924) у Києві загинув видатний український державник Микола Міхновський. Народився 26 листопада 1873 року в Турівці нинішнього Прилуцького району Чернігівської області.

4 травня

260 років тому (1764) народився Петро Лодій, український та російський філософ. Помер 10 червня 1829 року в Санкт-Петербурзі.

5 травня

105 років тому (1919) до Риму прибула перша Дипломатична місія УНР на чолі з виконуючим обов'язки голови Василем Мазуренком.

6 травня

195 років тому (1829) народився Степан Ніс, фольклорист, етнолог, письменник, народний лікар, громадський діяч. Як один із фундаторів чернігівської "Громади" поклав початок Чернігівській громадській бібліотеці. Помер 10 січня 1901 року в Городні нинішньої Чернігівської області.

120 років тому (1904) народився Юрій Делімарський, електрохімік, академік АН УРСР (з 1957). Один із авторів відкриття (1975) явища переносу металу з катоду на анод при електролізі іонних розплавів. Помер 2 червня 1990 року.

7 травня

120 років тому (1904) на Кубані народився видатний український геолог Микола Єфремов. Помер 13 вересня 1962 року в США.

35 років тому (1989) помер Ісидор Нагаєвський, український греко-католицький священник, історик. Народився 4 липня 1908 року.

9 травня

125 років тому (1899) народився Микола Балуховський, український геолог. Встановив закономірності формування, розміщення та методи дослідження родовищ нафти та газу України та ряду інших країн Східної Європи. Один з першовідкривачів Шебелинського газового родовища. Помер 6 січня 1977 року.

105 років тому (1919) у Радивиліві на Волині Симон Петлюра перебрав на себе обов'язки Голови Директорії УНР.

100 років тому (1924) народився Федір Моргун, партійний і радянський діяч, український учений-аграрій, економіст і публіцист. Помер 2008 року.

10 травня

195 років тому (1829) помер Євстафій Звіряка, доктор медицини, пе-

дагог, організатор медичної освіти в Україні. Був призначений на посаду професора одного з перших в Україні військово-медичних закладів — Єлисаветградської медико-хірургічної школи (1787—1796). Народився 1748 року на Чернігівщині.

11 травня

100 років тому (1924) політбюро ЦК КП(б)У рекомендувало представникам УСРР у союзній комісії з кордонів "не піднімати питання про Крим".

12 травня

25 років тому (1999) за ініціативою Владивостоцького українського товариства "Просвіта" згідно із законом РФ "Про національно-культурну автономію" засновано Українську національно-культурну автономію Владивостока, яка створена на основі добровільної самоорганізації з метою задоволення національно-культурних інтересів українців, вирішення питань збереження національної самобутності, розвитку рідної мови, освіти, національної культури, підтримання культурних, наукових зв'язків з українцями, що мешкають в інших країнах світу, захисту прав та інтересів своїх членів в порядку, зазначеному діючим законодавством. На установчих зборах головою обрано — Орису Бондаренко, заст. голови — В'ячеслава Чорномаза, секретарем — Ольгу Огороднікову.

13 травня

175 років тому (1849) народився Панас Мирний (спр. прізви. Рудченко Панас), письменник, фольклорист, публіцист, громадський і культурний діяч. Помер 28 січня 1920 року в Полтаві.

14 травня

155 років тому (1869) народився Олександр Фомін, ботанік, академік ВУАН. Розробив перше ботанічне районування території УРСР. Помер 16 жовтня 1935 року.

45 років тому (1979) помер Костянтин Клепачівський, український державний діяч, фінансист. У 1918 був одним із організаторів Державного банку УНР. У 1920—30-х роках жив в еміграції у Варшаві, у 1945 переїхав до Німеччини, в 1949 — до Філадельфії (США). Народився 12 жовтня 1887 року.

15 травня

260 років тому (1764) на Закарпатті народився Петро Лодій (1764—1829), український філософ-просвітитель, правознавець, педагог, літератор. Помер 1829 року.

175 років тому (1849) народився Володимир Шухевич, вчений-етнограф, педагог, культурно-просвітницький діяч. Помер 1916 року.

170 років тому (1854) у Зарубинцях (нині — Тернопільська область) народився Іван Горбачевський, біохімік та епідеміолог, академік АН УРСР. Працював в Українському Вільному Університеті у Празі, був його ректором (з 1924 року). Одним з перших виділив амінокислоти і встановив, що вони є складовою частиною білків. Ініціатор створення української хімічної термінології. Помер 24 травня 1942 року.

165 років тому (1859) народився Панас Саксаганський (спр. прізви. — Тобілевич), український актор і режисер, театральний діяч. Грав у трупах М. Старицького, М. Кропивницького, М. Садовського, утримував власні трупи, виступав у театральних товариствах. В 1918 р. заснував у Києві Народний театр, на базі якого (1922) було створено Український драматичний театр ім. М. Заньковецької. П. Саксаганський утвердив на українській сцені соціально-психологічну драму, запровадив план постановки вистави. Помер 17 вересня 1940 року в Києві.

100 років тому (1924) у Кам'янці-Подільському народилася Софія Березанська, український археолог, фахівець з доби бронзи. Особливо великий внесок зробила у дослідження Полісся і лісостепової смуги.

55 років тому (1969) помер Антін Монастирський, український живописець, народний художник УРСР (1957). Народився 14 листопада 1878 року.

16 травня

130 років тому (1894) народився Петро Курінний, український історик культури та історіографії, археолог, етнограф, мистецтвознавець, професор Українського Вільного Університету. Помер 25 листопада 1972 року в Мюнхені (ФРН).

80 років тому (1944) у гітлерівському концтаборі Заксенхаузен загинув член Проводу Революційної ОУН Іван Габрусевич. Народився 1902 року на Львівщині.

18 травня

80 років тому (1944) більшовицька влада депортувала кримських татар у східні райони СРСР.

19 травня

255 років тому (1769) помер Григорій Левицький (справжнє прізвище — Ніс), український живописець і гравер. Представник українського бароко. Народився близько 1697 року.

180 років тому (1844) народився Микола Мурашко, український живописець і педагог. Автор творів: "Мотив околиць Києва", "Дніпро", "Український пейзаж", портретів Т. Швченка, П. Могили, М. Ге. У творчому доробку книга "Спогади старого вчителя". Заснував Київську малювальну школу. Помер 22 вересня 1909 у Києві.

90 років тому (1934) у Києві відбувся Міжнародний конгрес вчителів.

40 років тому (1984) померла Валентина Чистякона, українська актриса, народна артистка УРСР, дружина і учениця Леся Курбаса. Виступала на сценах театрів Києва, театру "Березіль», Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка. Викладала в Харківському інституті мистецтв. Автор статей з питань акторської майстерності, спогадів про А. Бучму, Леся Курбаса. Народилася 18 квітня 1900 року.

22 травня

145 років тому (1879) у Полтаві народився Симон Петлюра, один з найвидатніших українських державників ХХ століття. Убитий агентом НКВС Самуїлом Шварцбардом у Парижі 25 травня 1926 року.

35 років тому (1989) біля пам'ятника Тарасу Шевченку в Києві вперше в столиці України були масово підняті національні синьо-жовті прапори.

23 травня

70 років тому (1954) на Львівщині спецбойка МДБ взяла в полон останнього Головного Командира УПА, Генерального секретаря УГВР і Голову Проводу ОУН в Україні генерал-хорунжого Василя Кука.

25 травня

105 років тому (1919) Надзвичайний і Повноважний посол УНР у Ватикані граф Михайло Тишкевич вручив вірчі грамоти Главі Вселенської Церкви.

26 травня

35 років тому (1989) в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка було створено організацію Народного Руху України.

27 травня

160 років тому (1864) народився Іван Кияшко, осавул Кубанського козацького війська, автор багатьох праць про заселення запорожцями Кубані. Помер у Краснодарі 13 червня 1921 року.

29 травня

75 років тому (1949) на Луганщині народився Віктор Базилевич, відомий український економіст, довголітній декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

30 травня

105 років тому (1919) на II-й сесії Української Крайової Ради у Владивостоці було ухвалено Конституцію українства Далекого Сходу.

Член-кореспондент НАН України.

"ОДНА, ЄДИНА, НЕРОЗДІЛЬНА, ВІЛЬНА, САМОСТІЙНА..."

(до 100-річчя загибелі Миколи Міхновського)

Серед випускників Київського університету Миколі Міхновському належить особливе місце в галереї найзнаменитіших. Бо якщо вогненне слово вже призначено сюди вчителем малювання Тараса Шевченка пробудило українців до боротьби за відродження власної державності, то цей вихованець юридичного факультету чітко вказав на остаточне завдання даного процесу: "одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір карпатських аж по кавказькі".

І цей дороговказ був сприйнятий тодішньою українською політичною елітою. Вона й готуватиме все українське суспільство до революційного зриву, який і відбудеться з весни 1917 року. Тоді він заснував у Києві Український військовий клуб імені Павла Полуботка, став одним з організаторів 1-го Українського полку ім. Хмельницького.

Водночас, виконуючи свої службові обов'язки, Микола Міхновський не поривав контактів з військовими, намагався здійснювати національну освідомчу роботу в місцевостях, де українці мешкали в меншості. Скажімо, коли він приїхав до Болграда в Придунав'ї, то до нього звернувся один з патріотично настроєних офіцерів. Скаржився про зверхність росіян, котрі займають командні посади, просив виступити перед ними, переконати в прихильності до українців.

Вислухавши ці нарікання, Микола Міхновський несподівано для скаржника заявив:

— Доводити офіцерам-росіянам, що українці є українці, я не вважаю за потрібне. Навіщо це робити? І потім — ніяких мітингів, ніяких зборів, ніяких партій — нічого цього я й знати не хочу...

Зрозуміло, така розмова розчарувала українського патріота. Але Міхновський узяв до уваги розмову з людиною, яка вболівала за українську справу. Тож згаданий офіцер-українець далі розповідав у своїх спогадах про українську гулянку в Болграді, яка несподівано відкрила йому особливості організаторського таланту Миколи Міхновського: "То тут, то там солдати продають українські газети, літературу, портрети українських діячів, листівки, краєвиди. В одному кінці саду військова оркес-

тра виконує українське попурі, в другому солдатський хор виконує українські народні пісні. Публіки в саду повно. На багатьох жінках бачу барвисте українське вбрання. Далі довідаюсь, що разом з гулянкою тут відбувається конкурс на найкращий український національний одяг. Наприкінці гулянки кілька жінок, за присудом присутньої в саду публіки, мають одержати за найкраще українське вбрання певні премії. Нарешті, натикаюсь на дерев'яний віз. Припнуті до ярма, стоять тут сірі, української породи, круторогі воли. А на возі, підстеливши під боки оберемок сіна, лежить старий дідуган – в солом'яному брилі, з люлькою в зубах...".

Побачивши неподалік Міхновського, автор спогадів підійшов до нього й поцікавився:

— Як вам, пане поручнику, подобається оцей український ярмарок?

— Не знаю, як вам, а він мені дуже подобається, — холоднуватими очима дивиться на мене Міхновський, очевидно, відчувши в моїх словах деяку іронію. — Самі ж ви скаржилися, що росіяни, крім Грушевського, нікого й нічого не знають про Україну. Отож нехай дивляться. Є у нас і своя музика, і пісня, і література, і мова, і побут... Отакий український ярмарок, як ви кажете, більше зробить, ніж сто ваших мітингових промов, сказаних на цю тему...

Як далекоглядний політик Микола Міхновський категорично не поділяв політику Центральної Ради щодо автономії України в складі федеративної росії. Тому він відкидав, скажімо, вибори до Всеросійських установчих зборів. Так, виступаючи на армійському з'їзді в Болграді, Микола Міхновський заявляв: "Обирати українцям своїх депутатів до Російських Установчих Зборів нема жадної рації. Навіщо це робити? Адже яких ми людей туди не послали б, вони однаково нічого там не вдіють, бо росіян там буде значна більшість. Однак, ясна річ, росіяни розв'яжуть там долю України тільки так, як їм цього хочеться, а не так, як хотіли б українці. Ні, українці повинні тут, на Україні, власними руками творити своє народно-культурне життя".

Праві політичні сили після встановлення гетьманату пропонували кандидатуру Миколи Міхновського на посаду голови уряду. Однак той запропонував лише пост "бунчужного товариша", тобто радника, від чого Міхновський відмовився. Зрештою, йому не знайшлося відповідного місця в незалежній Українській державі.

Він спробував виїхати за кордон через Новоросійськ, але не вдалося. Деякий час перебував у Грозному, потім переїхав до станиці Полтавської на Кубані. За рекомендацією відомого комуніста-галичанина Володимира Гадзінського, котрий займав керівну посаду в наркоматі освіти РСФРР, був призначений на посаду завідувача Першого Всеросійського українського педагогічного технікуму в названій станиці.

Звичайно, бурхлива діяльність Миколи Міхновського на посаді керівника цього навчального закладу одразу ж насторожила місцевих більшовицьких функціонерів, котрі почали чинити всілякі утиски щодо його нормального існування. Керівники Кубанського обласного відділу освіти тоді ж повідомляли Москву: "Цей технікум зазнає постійних нападок з усіх сторін лише тому, що він український, а не російський. Нападки ці часто виходять навіть від виконаному й ради ст. Полтавської. Так, 19 квітня ц. р. (1923.— В. С.) рада ст. Полтавської затвердив постанову виконкому, яка гласила: "Припинити українізацію шкіл", а зразкову школу при технікумі зняти з місцевого постачання, а видану в минулому році підтримку утримати сум технікуму; при цьому голова виконкому Жадьков, между прочим заявив: 1. "Будет подан поезд и всех учителей-украинцев отвезе туда, куда раньше нас возили", 2. "Українізація приведе до того, що будуть привезені гармати для розгрому станиці Полтавської", і 3. "Може я піду, але я вживу всі заходи, щоб врятувати цю країну від небезпечної українізації".

Слова цього україножера не розходились з ділом. Уже через два дні він відмовився оплачувати працю вчителів школи. На вимогу жителів станиці пояснити причину, грубо відповів: "Держава не має засобів утримувати цю школу, а тому вона повинна бути закрита".

І хоч обласні освітяни називали це "крайне вредным головотяпством", але Жадькову все зійшло з рук. 31 травня 1924 року Микола Міхновський доповідає в Краснодар, що станичний виконком відбирає в технікуму урочище "Попелівщина". В іншому документі повідомляється, що "педагоги й учні технікуму перелякані погрозами тов. Жадькова. Оволодів технікумом страх і жах. Педагоги хочуть переходити в інші місця. Завідувач технікумом також боїться насильства чи побоїв. Працювати неможливо за таких умов..."

Водночас у таємному донесенні до обласних властей голова Слов'янського відділу Проскурін пише: "Треба визначено сказати, що справа

українізації знаходиться в ненадійних руках. Публіка, якій довірена така важлива й відповідальна робота, в більшості належить до крайніх самостійників петлюрівського толку, чи (що теж шкідливо) будучи надзвичайно наполегливими, енергійними, пронирливими, прекрасно використовуючи на свою користь як Конституцію РСФРР, як і постанови всеросійських з'їздів РКП(б) з національного питання, вони нерідко вміють прекрасно втирати окуляри тим товаришам-комуністам, які очолюють відповідальні обласні, губернські й навіть загальнореспубліканські авторитетні органи, і під виглядом директив, що виходять з Центру, ведуть певну контрреволюційну роботу...

Полтавська — одна з найбільших куркульських і контрреволюційних станиць в Славвідділі (а може бути, і в Кубчоробласті). Ідея українізації як засобу боротьби з Радянською владою і самостійництва серед тамтешніх куркулів зустрічає найгарячіший відгук. Вони знають, цим вони користуються. Ви ніколи не почувете, що українська національність придусувалась царським урядом, але завжди російським, що особливо підкреслюється. З метою особливого засвоєння української мови читають не тільки класиків української літератури, але і євангеліє на українській мові в церкві. Інспектору Доброскоку нічого не вартувало прислати в Полтавську в середині навчального року й наказати українізувати всі школи, порушивши тим самим план, затверджений Станво (станичним відділом освіти. — В. С.), і цілковито не рахуючись ні з наявністю великої кількості чисто російського населення, ні з цілковитою відсутністю і вчителів і букварів українських...

Завідувач школою Міхновський — штучка більш тонка і політична, діє обережно, з оглядкою, але неухильно проводить ту ж лінію. Цих двох суб'єктів безумовно необхідно прибрати, добре було б прибрати в "места не столь отдаленные". Над ними витає дух "батька" Петлюри, а може бути навіть самого "благочестивейшого" Павла Скоропадського.

Склад учнів — винятково куркульський. Початок поклав відомий контрреволюціонер і самостійник Омельченко (нині за кордоном), продовжив Левицький, зараз Міхновський.

Генеральна чистка необхідна. Треба дати комуністичний склад працівників, інакше справа буде все більше й більше погіршуватися..."

З Краснодару Миколу Міхновського попередили, що ним почали цікавитися кубанські чекісти. Це змусило автора "Самостійної України"

звільнитися й виїхати до Києва. Там він мешкав у родині Шеметів. Те, що він побачив у столиці України, яку російські більшовики перетворили на звичайний губернський центр, його шокувало: "Ворожі до українства численні елементи й свої ж таки обивателі-малороси, скептично байдужі до національних прагнень українського народу, створювали те глинясто-болотисте тло, на якому не знаходили ґрунту вияви міцної національної енергії".

І тут його вираховували вже київські чекісти. Пропонували поїхати за кордон в якості свого агента для розкладення української еміграції. Відмовився. Пригрозили: якщо подумає втекти — постраждають його друзі як заручники. Вирішив не підставляти їх: 3 травня 1924 року Миколу Міхновського знайшли повішеним у саду Володимира Шемета. У передсмертній записці повідомлялося: "Ніж вони мене, краще я сам себе"...

НАШ ЗАМОЖНИЙ СЕЛЯНИН — СКРІЗЬ КУРКУЛЬ (до 90-річчя антибільшовицьких виступів українських переселенців в Азербайджані)

Українські переселенці в різні регіони світу завжди підтримували статус заможного господаря, завдяки чому скрізь вирізнялися хазяйновитістю й проявом власної гідності. Це передавалося через гени і багатством поколінням тих наших земляків, які оселилися в Азербайджані. І про це знаходяться архівні документи в Баку.

Так-от, заступник начальника Хачмаського районного відділу державного політичного управління (пізніше — КДБ) Азербайджану Рагімов 6 травня 1934 року під грифом "цілком таємно" повідомляє районне керівництво про хід посівної кампанії в різних селах. З перших рядків цього донесення довідуємося, що серед суцільного масиву мусульманського населення району тут мешкає чимало українців. Зокрема, йдеться про Олексіївську сільраду, де справді була значна кількість українців. Наприклад, в Олександрівці мешкало 138 українців (росіян – 134), Олексіївці — 297 (14), Оленівці — 116 (65), Миколаївці Нижній — 71 українець, Петропавлівці — 144 (45), Аронівці — 40 (8), Гасабівці — 68 (30), Катеринівці — 40 (9), Заліївці — 33 (51), Павлівці — 56 (10), Борисполі — 160 (5), Василівці — 49, Ізмайлівці — 133 (4), Низовій — 362 (48), Родниківці — 187 (6), Новомихайлівці — 71 (6), Красному Хуторі — 99 (34).

Найбільше українців мешкало, як бачимо, в Олексіївці. Там якраз чекісти Азербайджану й побачили антирадянщину, про що пише Рагімов: "Куркулі поселення Олексіївка Лоза Юхим і його брат Степан, маючи тверде завдання по 1 га кенафа, до цього часу не тільки не розпочали сівби, але навіть не зорали; вони кажуть, що орати й сіяти не намірені, нікого не бояться, а за невиконання їхнього твердого завдання їм нічого не буде.

Лоза Юхим і Степан ведуть посилену агітацію серед колгоспників, селян-одиначок проти плану весняної посівної кампанії і деякі з одноосібників настільки підпали під вплив, що й не думають виконувати свої плани. Наприклад, Вдовенко Феня, Вдовенко Тимофій та інші, які мають план по 2 ½ га і навіть до 4 га, виконали весняний план на свій розсуд, тобто хто скільки хотів".

А далі чекіст Рагімов додавав: "Жіночі бригади в колгоспі поселення Олексіївка розставлені на період весняної сівби неправильно, не за кількістю і не за віком, в одній бригаді нараховується жінок 12 осіб, а в іншій — 5 осіб...".

Згадується в цій доповідній і голова колгоспу Чабанов, про якого сигналізують як такого, що "мало приділяє уваги на всі наявні безладдя в колгоспі й на масовий невихід на роботу колгоспників у пасхальні дні — ніякої уваги не звернув".

Таким чином, можемо переконатися в тому, що характер українського хлібороба проявлявся однаково на всіх наших розселеннях у період знавіснілої боротьби російських більшовиків із заможними господарями.

ЧЕРВЕНЬ

1 червня

145 років тому (1879) народився Борис Мартос, український політичний та державний діяч, член Центральної Ради, голова Ради народних міністрів УНР. Помер на еміграції 19 жовтня 1977 року в США.

40 років тому (1984) помер видатний конструктор авіадвигунів Архип Люлька. Народився 23 березня 1908 року в Саварці Київської області.

2 червня

105 років тому (1919) народився Юрій Тимошенко (псевд. — Тарапунька), артист естради і кіно. Помер 1 грудня 1986 року в Ужгороді, похований у Києві.

80 років тому (1944) помер Фотій Красицький, український живописець і графік. Внучатий небіж Т. Шевченка. Викладач у Київському художньому інституті. Виконав низку політичних карикатур у журналі "Шершень", писав жанрові картини, пейзажі, портрети. Народився 24 серпня 1873 року у Зеленій Діброві, тепер — Черкаська область.

3 червня

155 років тому (1869) на Курсько—Харківсько—Азовській залізниці відкрито рух поїздів.

4 червня

140 років тому (1884) помер Орест Новицький, перший професор філософії Київського університету. Народився у 1806 році.

105 років тому (1919) помер Іван Левитський, український архітектор. Спроекував у Києві дерев'яну греко-католицьку церкву в гуцульському стилі, багато будівель в Галичині. У своїй творчості прагнув поєднувати принципи модерну із традиціями української народної архітектури. У Львові збудував головний залізничний вокзал, готель "Жорж", Академічний дім тощо. Народився 18 червня 1851 року.

6 червня

135 років тому (1889) народився Ігор Сікорський, видатний авіаконструктор, вчений, винахідник. Помер 26 жовтня 1972 року в Істоні (Коннектикут, США).

7 червня

110 років тому (1914) народився Василь Охримович, український військовий і політичний діяч, майор Української Повстанської Армії. Після Другої світової війни був на еміграції. У 1951 повернувся в Україну для координації дій підпілля ОУН-УПА. Заарештований КДБ, страчений 19 травня 1954 року.

105 років тому (1919) відбувся наступ УГА на польсько-українському театрі воєнних дій (Чортківська наступальна операція).

70 років тому (1954) помер Юрій Шумський, український актор, режисер, народний артист СРСР. Організував у Херсоні аматорський драматичний театр. Працював у Київському драматичному театрі ім. І. Франка. В роки Другої світової війни завідував художньою частиною радіостанції ім. Т. Г. Шевченка. Народився 17 листопада 1887 у Тирасполі (тепер — Молдова).

8 червня

120 років тому (1904) народився Володимир Балтарович, український композитор, співак (тенор). Помер 11 жовтня 1968 року у Празі.

10 червня

85 років тому (1939) у Белграді помер член Кубанської ради від станіци Уманської, генерал-лейтенант Петро Кокунько, Народився на Кубані 10 червня 1851 року.

80 років тому (1944) гітлерівці закатували визначного українського поета і одного з провідників національно-визвольного руху Олега Ольжича-Кандибу. Народився 21 липня 1907 року в Житомирі в сім'ї видатного українського поета Олександра Олеся-Кандиби.

80 років тому (1944) у збройній сутичці з енкаведистами на Вінниччині загинув командир УПА-Південь Омелян Грабець "Батько". Народився в Чесанові на Львівщині 1909 року.

60 років тому (1964) у Москві відкрито пам'ятник Тарасу у Шевченку.

12 червня

30 років тому (1994) померла Віра Білай, український ботанік-міколог, чл.-кор. НАНУ. Розробляла систематику та вивчала фізіологію грибів. Разом з М. Підоплічком створила та впровадила у медичну практику антибіотик мікроцид. Народилася 12 липня 1908 року.

13 червня

75 років тому (1949) народився відомий науковець академік Юрій Глеба.

14 червня

390 років тому (1634) підписано Поляновський мир між Московською державою і Річчю Посполитою, внаслідок якого вся Чернігово-Сіверщина потрапила до складу Речі Посполитої і на цій території було створено Чернігівське воєводство.

105 років тому (1919) у Ростові-на-Дону денікінці підступно вбили голову Законодавчої Ради Кубані Миколу Рябовола, великого прихильника об'єднання з Україною. Народився 17 грудня 1883 року в станиці Дінській.

105 років тому (1919) загинув в Києві при нез'ясованих обставинах Олександр Мурашко, український живописець, педагог і громадський діяч. В 1917 став одним з основоположників і перших професорів Української Академії Мистецтв. Народився 7 вересня 1875 року.

90 років тому (1934) польська поліція заарештувала керівника Крайової езекутиви ОУН Степана Бандеру.

15 червня

190 років тому (1834) у Києві відкрито університет Св. Володимира.

16 червня

130 років тому (1894) народився Михайло Усанович, український фізико-хімік, академік АН Казахської РСР (з 1962). Сформулював узагальнену теорію основ і кислот. Помер 15 червня 1981 року.

17 червня

105 років тому (1914) народився Федір Жарко, український співак-бандурист. Був солістом Капели бандуристів УРСР. У його репертуарі українські думи, народні пісні, пісні на слова Т. Шевченка, І. Франка, М. Рильського. Помер 17 липня 1986 року в Києві.

18 червня

85 років тому (1939) у Каневі відбулося відкриття Меморіального музею Т. Шевченка і нового пам'ятника на могилі поета.

20 червня

190 років тому (1834) народився Олександр Лазаревський, український історик, археограф. Член Історичного товариства Нестора-літописця, один із засновників журналу "Київська старина". Був особисто знайомий із Тарасом Шевченком. Досліджував в основному історію селянства, козацької старшини і шляхти. Зосереджувався переважно на соціально-економічних проблемах. Ввів у науковий обіг велику кількість архівних матеріалів. Помер 13 квітня 1902 року.

155 років тому (1869) народився Федір Матушевський, український громадський і державний діяч, дипломат (Посол УНР у Греції). Помер 21 жовтня 1919 року в Афінах (Греція).

95 років тому (1929) у Празі помер Євген Чикаленко, громадський діяч, меценат. Фінансував видання газет "Громадська думка" (1906),

"Рада" (1906—1914), місячник "Нова громада", організацію у Львові Українських наукових курсів тощо. Народився 21 грудня 1861 року.

22 червня

175 років тому (1849) народився український скульптор Леонід Позен. З 1891 — член Товариства передвижників, а 1894 дійсний член Петербурзької АМ. Помер 8 січня 1921 року,

24 червня

35 років тому (1989) помер Євген Кирилюк, літературознавець, член-кореспондент АН УРСР з 1957. В 1946—1984 — заввідділом шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Народився 18 березня 1902 року.

27 червня

170 років тому (1854) у Козельці (нині Чернігівської ойл.) народилася Марія Павлова, український та російський палеонтолог, академік АН УРСР, засновник Геологічного музею при Московському університеті. Досліджувала викопних ссавців Південної України. Померла 23 грудня 1938 року.

29 червня

175 років тому (1849) народилася Олена Пчілка, поетеса, прозаїк, драматург, перекладач, критик, публіцист, етнограф, фольклорист, журналістка, редактор, видавець, педагог. Одна з організаторів літературного гуртка "Плеяда", засновниця "Українського клубу", клубу "Родина". Член-кореспондент УАН з 1925 року, автор альбому "Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки" (1876), розвідок "Отживающая или начальная форма "вертепной драмы", "Очерки национальных типов в украинской народной словесности", "Украинские колядки" (1903). Брала участь у виданні альманахів "Рада" (1883, 1884), "Нова рада" (1908). Разом з Н. Кобринською випустила за редакцією І. Франка "Перший вінок. Жіночий альманах" (1887). Померла 4 жовтня 1930 року.

30 червня

Акт проголошення відновлення Української держави у Львові 1941 року

110 років тому (1914) на українському Підляшші народився Володимир Челомей, видатний конструктор космічної техніки. Помер 1989 року в Москві.

"СИСТЕМАТИЧНО ПРОВОДИТИ ОБЛАВИ"

(до 80-річчя спеціальної операції 2-го Українського фронту)

У ході Умансько-Ботошанської операції в березні—квітні 1944 року війська 2-го Українського фронту під командуванням генерала армії Родіона Малиновського 6 квітня форсували Прут і захопили плацдарм на його правому березі, де вже була Румунія. Однак дуже швидко виявилось, що в ході наступу багато проблем виникло в тилу підрозділів червоної армії, зокрема, не було своєчасно зачищено звільнену територію.

З цією метою 30 травня 1944 року був виданий спеціальний наказ військам Другого Українського фронту з метою "своєчасного виявлення, вилучення, затримання агентури противника: шпигунів, диверсантів, терористів, зрадників, зрадників Батьківщини, пособників і ставлеників німецько-румунських окупантів, а також рішучої боротьби зі злочинцями й злісними порушниками військової дисципліни, дії яких межують з бандитизмом".

Проте тиждень активних дій у цьому напрямку не дав бажаних результатів. Тож 9 червня 1944 року військова рада 2-го Українського фронту розглядає цей "план спеціальної операції з наведення твердого порядку в тилу фронту — в період з 15 по 25 червня 1944 року". Її оперативний замисел полягав у тому, щоб "провести одночасну, масову операцію в усіх великих населених пунктах, вузлових залізничних станціях і прочісування в лісових масивах і ярах".

А завдання знову ж таки полягало в "а) Наведенні твердого державного порядку в тилу фронту. б) Виявити, вилучити й затримати агентуру противника: шпигунів, диверсантів, терористів, бандитів, зрадників Батьківщини, пособників і зрадників. в) Ретельна перевірка документів з метою виявлення й затримання дезертирів, симулянтів і ухиливців від військової служби".

Військова рада фронту визначила, що в 25-кілометровій відселеній прифронтовій смузі підтримання порядку покладається на військові ради армій, які мають виділити підрозділи й команди для спільних з НКВС оглядів "населених пунктів, прочісування лісових масивів, ярів і гаїв з метою недопуску проникнення ворожої агентури противника в бойові порядки частин червоної армії, а також не допустити крадіжки й псування залишеного населенням майна у відселеній смузі".

Що стосується 50-кілометрової забороненої прифронтової смуги, що

визначалася від лінії відселення, то підтримання твердого порядку в ній покладалося на начальника військ НКВС з охорони тилу Другого Українського фронту. Останній мав обов'язок: "Шляхом виставлення застав на тилівій лінії відселеної смуги організувати КПП на всіх основних фронтових і армійських дорогах, не допустити проникнення у відселену смугу цивільних осіб, а також військовослужбовців без відповідних документів на руках. Одночасно у взаємодії з частинами ЧА, військовими комендантами гарнізонів і внутрішніми військами НКВС 16 і 23 стрілецьких бригад, систематично проводити облави у великих населених пунктах, прочісування лісових масивів і ярів з метою затримки агентури противника та його посібників, рішуче боротися з виявлення й вилучення дезертирів і мародерів...".

З українських міст рекомендувалося систематично здійснювати облави в Кодимі, Могилів-Подільську, Ямполі, Вапнярці, Котовську, Ольгополі...

РОЗРОБИВ ОРИГІНАЛЬНІ МЕТОДИ НАУКОВОГО ПОШУКУ (до 75-річчя від дня народження Юрія Глеба)

У новітній історії Київського університету це був помітний прецедент — через 9 років після закінчення біологічного факультету його випускник Юрій Глеба вже захистив докторську дисертацію. А ще через 8 років, у 1988, він уже був прийнятий до лав дійсних членів АН УРСР. А ще через 2 роки молодий учений засновує Інститут клітинної біології та генетичної інженерії й очолює його майже два десятиліття. Паралельно з цим виконує обов'язки академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України.

Для радянської біологічної науки дослідження уродженця закарпатського села Шаланки були значним проривом у галузі клітинної генної інженерії рослин, клітинної біології, фізіології і генетики. Тоді випускник Київського університету вперше в СРСР отримав трансгенні рослини тютюну з використанням як *Agrobacterium tumefaciens*, так і прямої трансформації протопластів препаратами плазмідної ДНК.

Як зазначається в довідкових виданнях, саме він розробив оригінальні методи генетичної трансформації рослин із застосуванням мі-

кроїн'єкцій рослинних тканин плазмідними ДНК, а також отримання нових фізіологічно активних речовин, синтезованих рослинами, на базі створеного під його керівництвом банку зародкової плазми та колекції екстрактів світової флори; обґрунтував можливості використання рослинних систем для створення фармакологічних білків із застосуванням технологій транз'єнтно́ї експресії.

Ці результати дали можливість вихованцю нашого університету бути гідно представленим серед фахівців цих наукових пошуків на міжнародному рівні. Зокрема, з 1992 до 1999 року Юрій Глеба, як повідомляють відкриті джерела, працював у компанії "American Cyanamid" (Принстон, Нью-Джерсі), де розвивав дослідження в галузі біотехнології, геноміки та інженерії рослин спочатку як керівник групи і менеджер, а з 1997 року як директор Департаменту інженерії культурних рослин. У 1999 році він став співзасновником біотехнологічної компанії "Icon Genetics AG" (Мюнхен, Німеччина) і працює її першим головним виконавчим директором. Раніше він також був співзасновником іншої компанії "Phytomedics" (США). В 2008 році академік Глеба заснував компанію Nomad Bioscience GmbH.

Крім того, наш земляк брав активну участь у діяльності багатьох міжнародних фондів, зокрема, в програмі ЮНЕСКО з біотехнології рослин (Париж), Міжнародному фонді Сороса (Нью-Йорк, Москва), Міжнародній Соросівській науково-навчальній програмі (Вашингтон-Москва), фонді Відродження (Київ), INTAS (Брюссель), EPSO (Брюссель) тощо.

Юрій Глеба обраний до Всесвітньої Академії наук та мистецтва (Рим), Європейської Академії (Лондон), Німецької академії натуралістів «Леопольдіна» (Галле), Литовської Академії наук (Вільнюс) та Баварської Академії наук (Мюнхен). Його відзначено численними міжнародними та національними нагородами та преміями, зокрема премією Кьорбера (Гамбург), Олександра фон Гумбольдта (Бонн) тощо.

ЛИПЕНЬ

1 липня

35 років тому (1989) у Києві відбулася установча конференція Народного руху України за перебудову.

2 липня

120 років тому (1904) помер видатний український патріот, який зробив славу російській літературі, Антон Чехов. Народився в Таганрозі 29 січня 1860 року.

60 років тому (1964) помер Василь Мовчан, український зоолог-іхтіолог, чл.-кор. АН УРСР та ВАСГНІЛ. Розробив метод інтенсифікації ставкового рибного господарства. За його ініціативою в Україні було здійснено акліматизацію та інтродукцію цінних рослиноїдних риб. Народився 4 січня 1903 року.

3 липня

50 років тому (1974) помер видатний учений, директор Інституту електротехніки АН УРСР в Києві Сергій Лебедев, котрий був основоположником створення першої обчислювальної машини в Європі. Народився 2 листопада 1902 року.

5 липня

190 років тому (1834) на хуторі біля станиці Павлівська в Чорноморщині народився Прокіп Короленко, архіваріус Кубанського козацького війська в 1893—1902 роках. Помер у Ставрополі 6 лютого 1912 року.

30 років тому (1994) помер Михайло Осадчий, український поет, прозаїк та правозахисник, лауреат літературної премії імені Івана Франка в діаспорі (1978), почесний член Швейцарського відділу Пенклубу. Активний учасник руху шестидесятників, двічі був засуджений за "антирадянську діяльність". Народився 22 березня 1936 року.

6 липня

120 років тому (1904) в Угорниках Станіславівського повіту в Галичині народився видатний діяч українського національно-визвольного руху, Голова Проводу ОУН-р в 1959—1968 роках Степан Ленкавський. Помер 30 жовтня 1977 року в Мюнхені.

135 років тому (1889) у Харкові народився Володимир Линник, видатний учений-фізик. Помер 9 липня 1984 року.

55 років тому (1969) у Княжому на Прикарпатті народився Іван Данилюк, відомий український вчений-психолог, довголітній декан фа-

культету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

7 липня

455 років тому (1569) була підписана Люблінська угода про об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу — Річ Посполиту.

110 років тому (1914) народився Мирослав-Іван Любачівський, Патріарх Української Греко-Католицької Церкви. Помср 24 грудня 2000 року.

8 липня

375 років тому (1649) загинув у бою під Збаражем Станіслав Морозенко (Мрозовицький), український військово-політичний діяч часів Хмельниччини, корсунський полковник. Герой української народної пісні "Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче". Рік народження невідомий.

315 років тому (1709) у битві під Полтавою шведська армія Карла XII і частини гетьмана Івана Мазепи і запорожців під проводом Костя Гордієнка зазнали поразки від московський військ.

105 років тому (1919) був заарештований більшовиками і розстріляний Володимир Науменко, український громадсько-політичний діяч, педагог, вчений-філолог, літературознавець. Брав участь в українському національному русі. Редагував журнал "Киевская Старина" у 1893—1906 роках. У 1914—17 очолював Українське Наукове Товариство. Один із організаторів національної системи освіти. Народився 19 липня 1852 року.

75 років тому (1949) у Вільчі Київської області народився Петро Бех, український мовознавець, професор, довголітній проректор з міжнародних зв'язків Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Помер 9 серпня 2021 року.

8—9 липня

365 років тому (1659) відбулася Конотопська битва, у котрій українська армія під керівництвом гетьмана Івана Виговського перемогла очолювані Трубецьким і Ромодановським московські війська.

9 липня

85 років тому (1939) народився Ігор Калинець, український поет, громадський діяч.

11—15 липня

80 років тому (1944) створено Українську Головну Визвольну Раду, яка взяла на себе роль найвищого представницького органу влади під чужоземною займанщиною. Президентом УГВР було обрано Кирила Осмака, Генеральним секретарем — Головного Командира УПА Романа Шухевича.

12 липня

85 років тому (1939) народився Анатолій Паламаренко, український артист, Герой України.

15 липня

105 років тому (1919) відбувся перехід УГА та уряду ЗОУНР на східний берег Збруча, об'єднання двох українських армій для боротьби з більшовиками.

85 років тому народився Павло Мовчан (1939), український поет, кіно-драматург, перекладач. Неодноразово обирався до Верховної Ради України.

17 липня

95 років тому (1929) помер Яків Бардах, український мікробіолог, засновник першої в Російській імперії бактеріологічної станції (Одеса). Народився у 1857 році.

105 років тому (1919) народився В'ячеслав Добровольський, український історик математики, професор Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Помер 6 січня 2015 року.

20 липня

80 років тому (1944) перший секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов звернувся до Сталіна з пропозицією створити Холмську область у складі УРСР.

80 років тому (1944) загинув у бою з радянськими військами Дмитро Паліїв, український політичний діяч, журналіст. Учасник визвольних змагань 1917—21 років, брав активну участь у створенні Української Військової Організації, був співзасновником Українського Національно-Демократичного Об'єднання, став одним із ініціаторів створення дивізії "Галичина". Народився 29 травня 1896 року.

21 липня

80 років тому (1944) загинув у бою з радянськими військами Микола

Палієнко, український військовий діяч. Був підполковником Армії УНР під час визвольних змагань, командиром дивізіону важкої артилерії дивізії "Галичина" в роки Другої світової війни. Народився 12 жовтня 1896 року.

22 липня

180 років тому (1844) у станиці Нововеличківській народився Михайло Бабич, з 1908 до 1917 року — наказний отаман Кубанського козацького війська. Розстріляний більшовиками після жаклих катувань 7 серпня 1918 року.

100 років тому (1924) народився Анатолій Горчинський, українського режисера, композитор. Помер 2007 року.

80 років тому (1944) у Празі помер Олександр Олесь (спр. прізвищ. — О. Кандиба), поет, драматург. Народився 5 грудня 1878 року на Сумщині.

24 липня

100 років тому (1924) політбюро ЦК РКП(б) ухвалило рішення про створення в складі УСРР Молдавської автономної республіки.

60 років тому (1964) помер Максим Рильський, український поет, мистецтвознавець, академік АН СРСР, академік АН УРСР, директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, головний редактор журналу "Народна творчість та етнографія". Автор поетичних творів, присвячених діячам театрального й музичного мистецтва та кіно Т. Шевченку, М. Щепкіну, М. Кропивницькому, М. Заньковецькій, П. Саксаганському, А. Бучмі тощо. Автор проблемних праць, рецензій на вистави опер. Народився 19 березня 1895 року.

25 липня

90 років тому (1934) помер Нестор Махно, український повстанський отаман, один з лідерів анархістського руху в Україні. Народився 26 жовтня 1888 року.

26 липня

145 років тому (1879) народився Володимир Правдич-Неминський, український фізіолог. Уперше зареєстрував (1913) електричні потенціали мозку тварин. Заклав основи сучасної енцефалографії. Виявив ритмічність у діяльності головного мозку й уперше зареєстрував (1925) реакцію "десинхронізації". Помер 17 травня 1952 року.

30 липня

140 років тому (1884) народилась Софія Налепинська-Бойчук, український графік. Художню освіту здобула у Санкт-Петербурзі, Мюнхені, Парижі. З 1925 викладала у Київському художньому інституті. Працювала в галузі станкової та книжкової графіки, переважно в техніці гравюри на дереві. Репресована. Померла 13 липня 1937 року.

135 років тому (1889) на Полтавщині народився Олександр Шульгин, український політичний та державний діяч, історик-соціолог, публіцист, член Центральної Ради, ЦК УПСФ, генеральний секретар міжнаціональних, пізніше міжнародних справ Генерального секретаріату УНР, Голова Уряду УНР в екзилі. Помер 4 березня 1960 у Сарселі (Франція).

Липень

375 років тому (1649) при обороні північних рубежів України від литовського війська Януша Радзивіла загинув наказний гетьман, київський полковник Михайло Кричевський.

80 років тому (1944) секція кубанського козацтва Революційного комітету поневолених народів звернулася до всіх кубанців підтримати боротьбу "за вільну Україну, за вільну Кубань".

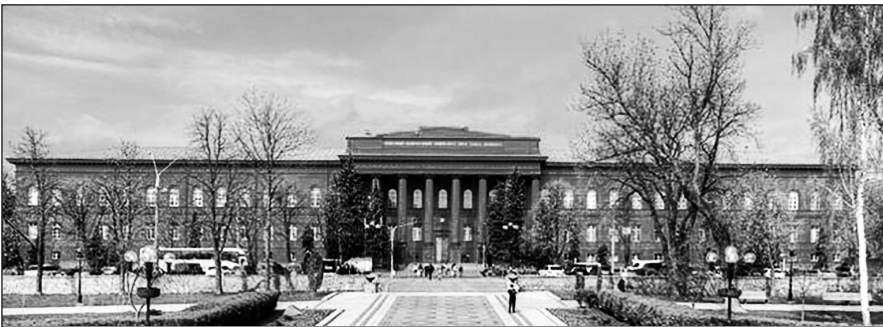
ЗАМІСТЬ ЗРОСІЙЩЕННЯ — ЧИН НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

(до 190-річчя від дня заснування Київського університету)

Київський університет Святого Володимира створювався російським самодержавством з конкретною ідеологічною метою — "обрусение Юго-Западного края". І чого добився царський режим?

З 1845 року в стінах цього вищого навчального закладу організовується таємне Кирило-Мефодіївське товариство, яке ставить своїм завданням об'єднати всі слов'янські народи на боротьбу за своє економічне, соціальне та національне визволення. Вивчаючи його діяльність, каральні органи російського самодержавства встановили, що університетські братчики, "розмірковуючи про історію древності і мову Малоросії, разом з тим включали навіть натяки і навіть прямі думки про колишню свободу і вольності Малоросії, про те, що відчуття свободи там не погасло і рано чи пізно спалахне, про право України на самобутність і тому подібне..."

Царські спецслужби чітко зрозуміли справжні цілі Кирило-Мефодіївського товариства, про що йдеться 18 квітня 1847 року в листі графа Орлова до намісника Царства Польського Івана Паскевича: "У Київському університеті росіяни не займаються ідеєю слов'янства; польські уродженці мають свою мету — відновити польське королівство по Дніпру й Південній Двіні, але вони обмежуються одними словами й надіями; активніше діють малоросіяни, які бажають колишньої гетьманщини, якщо можливо, в незалежності від інших слов'янських племен. Ця перевага діяльності малоросіян така велика, що товариство майже втратило з виду спільну мету — з'єднання всіх слов'янських племен — і турбувалося тільки про Малоросію, її народність, мову й навіть незалежність".

А далі було ще таке визнання: "Слідство про україно-слов'янське товариство показало, що ідеї відродження у кожній землі народності, мови, писемності і з'єднання всіх слов'янських племен в єдине, належить не тільки до тих, хто був причетний до цієї справи, але ними цікавиться багато учених теперішніх часів. Щодо слов'янофілів — так це переважно московські вчені. Вони досі працюють на користь нашого уряду. Піклуючись про те, аби стверджувати власне російську мову і російський виклад думок, аби очистити з російської мови все чужоземне, вони можуть бути корисними діячами в державі, засобом підтримання її незалежності й могутності й уряд мусить їх підтримувати й заохочувати до цього. У Києві ж і в Малоросії слов'янофілство перетворюється в українофілство. Там молоді люди з ідеєю з'єднання слов'ян поєднують думки про відновлення мови, літератури і побуту Малоросії, доходячи навіть до мрій про повернення колишньої вольниці й гетьманщини".

Новим головним боєм для царського самодержавства було створення в 1862 році в Київському університеті "Громади", члени якої розпочали просвітницький похід до селянських мас. І несподіваним ударом для імперії було те, що колись ополячені українці, які тепер мали б зросійщувати українство, стали до нього повертатися й виступили ідеологами відродження його державності.

Це чітко заявлялося членами братства тарасівців, котрі в 1891 році на могилі Тараса Шевченка в Каневі поклялися повністю віддати себе боротьбі за визволення рідного народу, а один з чільних братчиків — вихованець юридичного факультету Київського університету Микола Міхновський навіть виклав остаточну програму революційного здвигу в своїй статті "Самостійна Україна".

Через чотири роки цей політичний вектор українців підтвердив і випускник Київського університету Михайло Грушевський, який довів окремішність українців у слов'янському світі. І саме він узяв на себе місію представляти український національно-визвольний рух, очоливши у 1917 році Українську Центральну Раду, яка проголосить 22 січня 1918 року незалежність Української Народної Республіки. За неї пішли в бій під Крутами в січні 1918 року члени Студентського куреня, який сформувався в стінах Київського університету, а багато з його студентів воювали в лавах армії УНР.

Революційна енергія студентства Київського університету проявилася і наприкінці ХХ століття. Це з лав новітньої "Громади", яка створилася

навесні 1988 року в гуртожитку фізичного факультету, вийшла ініціатива дійти до свідомості українського суспільства через голодування на центральному майдані столиці України. Революція на граніті — це той національний зрив українців, який справді освідомив значну частину нашого суспільства про його право і можливість відродити власну державність. І треба наголосити, що тільки після того, як Рада Київського університету 16 жовтня 1990 року підтримала вимоги голодуючих студентів Верховна Рада УРСР розпочала їх розглядати.

Перемога того студентського виступу — це прелюдія до масового руху українського суспільства за власну гідність. Без цього першого новітнього майдану не було б Акта про державну незалежність України 24 серпня 1991 року, який поставив на голосування випускник економічного факультету Київського університету Леонід Кравчук. Мабуть, це підсвідомо враховували мільйони українців, коли саме йому доручили 1 грудня 1991 року очолити відроджену самостійну Україну.

За неї і сьогодні проливають кров випускники й ще студенти тепер уже Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Своїм героїчним зривом вони стверджують той український державницький чин, який постійно проявлявся в його стінах всупереч волі ініціаторів заснування Університету Святого Володимира для знищення нашої нації.

МЕР ВІННІПЕГА Й ПОЧЕСНИЙ ВОЖДЬ ПЛЕМЕНИ СУ (до 110-річчя від дня народження Степана Дзюби)

Матеріальна скрута не дозволила переселенцям з Галичини Дзюбам до канадського Вінніпега вивчити в коледжі свого сина Степана. Тож тому довелося пробиватися в житті винятково спираючись на свої природні організаторські здібності. Це саме завдяки їм юнак у 21-річному віці спромігся на те, щоб організувати два малих підприємства. Коли ж бізнес у них не вдався — не розчарувався, заснував нову компанію, де вже справи пішли вгору.

Успішного українського бізнесмена помітили місцеві політики, тож з 1953 року Степан Дзюба (1 липня 1914 — 2 травня 1993) стає членом парламенту провінції Манітоба, де зарекомендував себе розважливим депутатом, до слова якого прислухалися як колеги-депутати, так і його

ж виборці. З ініціативи останніх він і висунувся 1957 року в мери Вінніпега, столиці Манітоби.

На цій посаді син галицьких емігрантів проявив себе як ощадливий господар, який достеменно знав ситуацію в кожному куточку міста, своєчасно відгукувався на виклики часу, міг передбачити найважливіші міські проблеми в майбутньому і знав, як їх буде необхідно вирішувати.

Очевидно, саме з цих мотивів жителі Вінніпега раз-у-раз обирали українця Степана Дзюбу своїм міським головою аж двадцять років! Ніхто з українців стільки не головував у канадських містах. За це, очевидно, й заслужив Орден Канади (1971).

А мешканці столиці Манітоби на знак вдячності своєму мерові за його вірну й сумлінну службу їм знайшли спосіб віддячити йому: у Вінніпезі існує міський парк Stephen Juba Park, названий так у 1984 році.

Водночас Степан Дзюба став першим українцем світу, якого місцеві аборигени з племені СУ на своїх зборах 23 квітня 1964 року, що були скликані Вінніпезьким відділом Крайової національної Ради, обрали своїм почесним ватажком.

З МОТИВІВ ПОЛІТИЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ

(до 100-річчя заснування Молдавської автономії в складі УСРР)

Російським більшовикам, за прикладом ідеологів Третього Риму, так званих "исконно русских" територій виявилось замало, де б вони могли розбудувати свій "комуністичний рай". Вони мріяли втягнути в цю авантюру весь світ. Але оскільки спроби підняти світову пролетарську революцію провалилися, то кремлівські мрійники вирішили переходити до поетапного захоплення європейських країн. А як підготовку до цього — запускати процес "ощасливлення комунізмом" ті окраїнні для москви нації, які вона розірвала навпіл з їхніми кровними братами, що залишалися у вільному світі. І першими до цього експерименту втягнули українських молдаван, яких мали наділити власною державою, рівню добробуту якій мали б заздрити їхні брати за Дністром, а ще більше — румуни (з спільною мовою й культурою), які вже мешкали на захід від Пруту.

Тож кільком вихідцям з Бесарабії, які довели свою вірність москві, зокрема, більшовицькому військовому ватажку григорію котовському доручили підготувати обґрунтування гострої потреби створення мол-

давської автономії в УСРР, де, нібито, мешкає до 2 мільйонів молдаван. І ті запропонували на початку 1924 року дослівно: "необходимым прежде всего по политическим соображениям выделения молдавского населения в специальную Автономную Республику и предложить ЦК РКП (б) дать соответствующие директивы украинским советским органам".

У цьому документі, спрямованому до ЦК РКП(б), зазначалося, зокрема, що "Молдавська Республіка може зіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактору, що й Білоруська Республіка стосовно Польщі, і Карельська — стосовно Фінляндії, — вона б слугувала б об'єктом привертання уваги і симпатій бесарабського населення та дала ще більший привід претендувати на воз'єднання з нею Задністров'я".

Цю доповідну групи котовського з директивою москви направили компартійному центру УСРР. Політбюро ЦК КП (б) У 7 березня 1924 року в складі Квірінга, Лебеда, Чубара, кандидатів до цієї структури — Скрипника і Владимирського, за участі членів ЦК Кузнєцова, Кіркїжа, Булата, Клименка, кандидатів у члени ЦК — Шумського, Корнюшина, членів президії ЦКК Медведєва, Макара, при секретарі Капланові заслухали питання "Про створення Молдавської радянської соціалістичної республіки (записка т. Котовського та інш.)".

Протестував тільки Скрипник, який пропонував, аби таку автономію створювали в складі РФСРР, однак до нього не прислухалися. Ухвала звучала таким чином: "Визнати політично доцільним виділення в складі УСРР Молдавської автономної області, доручити НКВС вивчити питання про практичне здійснення (про кордони, склад, взаємовідносини молдаван з суміжними німецькими й болгарськими колоніями і т. д.).

А ще просили ЦК РКП не виносити остаточного рішення до того часу, аж поки в столиці УСРР це питання не розглянуть остаточно. У москві до цього очевидно, вирішили прислухатися, оскільки політбюро РКП, яке розглядало питання 20 березня 1924 року "Про Молдавську СРР", ніякого рішення з цього приводу не ухвалило, хоч викладали свою позицію нарком закордонних справ СРСР Чичерін і голова раднаркому УСРР Раковський.

Однак відомий більшовицький діяч — заступник Голови Раднаркому УСРР Михайло Фрунзе вирішив підштовхнути цей процес, написавши спеціального листа Сталіну.

На засіданні політбюро ЦК РКП(б) 24 липня 1924 року, де мали слово Копп і Ротштейн, щоправда, знову ніякого рішення не ухвалили. І лише на засіданні політбюро ЦК РКП (б) від 29 липня 1924 року, виступи Чичеріна, Фрунзе й Раковського поставили крапку в цьому питанні: відтепер необхідно було вирішувати це питання через радянські органи.

До жовтня 1924 року було узгоджено територіальні межі такої молдавської автономії в складі УСРР, до складу якої входили 11 районів Одеського, Балтського та Тульчинського округів — Ананьївський, Балтський, Котовський, Григоріопольський, Дубосарський, Кам'янський, Кодимський, Олексіївський, Красноокнянський, Тираспільський, Рибницький, Слободзейський, у яких мешкало 540.567 осіб (за даними 1925 року). Щоправда, дану автономію важко було назвати молдавською — молдаван у новому державному утворенні налічувалося лише 31,56 відсотка, або 172 514 осіб. Основна маса населення тут — українці, їх було 271 562, що становило 49,69 відсотка, росіян — 6,71, євреїв — 7,94, німців — 1,88, поляків — 0,81, болгар — 1,1, інших національностей — 0,30. У столиці МАСРР — Балті на 17.178 осіб молдаван мешкало лише 13.

Тобто, Москва не тільки створила плацдарм для майбутнього походу на Захід, а й започаткувала процес розмивання української етнічності за допомогою створення молдавської автономії.

ДІЙШЛИ ТІЛЬКИ ДО ПЕРЕМИШЛЯ І ЯРОСЛАВА...

(до 80-річчя звільнення УРСР від гітлерівських загарбників)

З розвитком Львівсько-Сандомирської операції влітку 1944 року, коли війська червоної армії перейшли встановлений у вересні 1939 року німецько-радянський кордон, тодішній ставленик Кремля в Києві Микита Хрущов звернувся до Сталіна з пропозицією створити Холмську область у складі УРСР, а лівобережне Надсяння й Лемківщину приєднати до Дрогобицької.

Підстава для таких заяв у Хрущова була: 22-го липня був зайнятий Холм, 23-го Грубешів, а 27-го Ярослав і Перемишль. Якщо Холмщина й Підляшшя з початком Другої світової війни були окуповані гітлерівцями, то, скажімо, Перемишль 29 вересня 1939 року німці передали радянській 99-й стрілецькій дивізії. І він у 1940—1941 роках був центром Перемишльського району Дрогобицької області, яким ставав і тепер.

Здавалося, мало б бути бучне святкування звільнення території

УРСР. Але нічого цього не відбувається ні в липні, ні в серпні, хоч Перемишль — найбільше й найзахідніше з українських міст.

Тільки в середині жовтня Хрущов просить Сталіна дозволу відзначити це свято. Тоді в радянському Перемишлі справді відзначали цю подію, і доки в ньому перебувала більшовицька адміністрація, то продовжували діяти дві українські середні школи, а в навколишніх селах — мережа початкових.

Але ж Перемишль над Сяном – це було останнє радянське українське місто, яке на західному кордоні з 1939 року належало УРСР. А за Сяном ще залишалася українська етнічна Лемківщина, як і все українське Закарпаття. Терени його від Тиси до Ужа були звільнені червоною армією 28 жовтня, а українська Пряшівщина, як і Лемківщина, аж наприкінці січня 1945 року.

З 1 жовтня 1945 року владу в радянському Перемишлі передали польській адміністрації. Так само не відбулося створення Холмської області в складі УРСР. Усе тому, що на пропозицію поляків Сталін погодився на взаємне переселення: українців з повоєнної Польщі — УРСР, а поляків – з УРСР на їхню історичну батьківщину.

А Хрущов у середині жовтня 1944 року вже відзначав "визволення всіх українських земель від гітлерівських окупантів"...

КЛЯВСЯ ПЕРЕД КАГАНОВИЧЕМ, ЩО В УКРАЇНІ НЕБО СИНЄ, А ПШЕНИЦЯ ЗОЛОТА (до 60-річчя від дня смерті Максима Рильського)

Він навчався на медичному факультеті Київського університету, хоч уже в 15 років опублікував першу збірку "На білих островах". Повної медичної освіти не здобув, але вірші продовжував писати. І став відомим українським поетом, академіком, за життя його визнали класиком.

А все тому, що систематично займався самоосвітою, вивченням мов, музикою. Тож його, котрий не мав відповідної освіти, запрошували вчителювати.

І не тільки у селах нинішньої Житомирщини, зокрема й у рідній Романівці, а також Київщини. Більше того, Київський університет запросив його викладати на своєму робітфаци.

Паралельно виходять нові книжки поезій, які ставлять його в ряди "неокласиків". Це мистецьке угруповання більшовицька влада не підтримує, оскільки вони, мовляв, відірвані "від сучасних потреб соціалістичного життя". А тут ще й переклад поеми Адама Міцкевича "Пан Тадеуш". Тому не випадково енкаведисти не просто взяли його на замітку, а й 1931 року заарештовують, після чого йому довелося майже рік просидіти в Лук'янівській тюрмі...

Після цього його творчість на довгі роки була пристосована під вимоги московського окупаційного режиму. За таких умов він знайшов у собі сили залишитися поетом, який буде чесним перед собою, — через написання ліричних віршів. Тобто, він пішов тим шляхом, який відчував ще в 1923 році, коли написав ось такі слова: "Я можу одгукуватися ліричним віршем тільки на минуле, тільки на те, що осталося у душі і може мати прозору форму, питому моїй манері. Інакше писати не можу".

І цілі збірки ось таких віршів стали окрасою української поезії: "Знак терезів" (1932), "Літо" (1936), "Україна", "Збір винограду" (1940), "Слово про рідну матір", "Троянди й виноград" (1957), "Голосіївська осінь", "Зимові записи" (1964).

А політична складова його діяльності проявлялася в його службових обов'язках на посаді директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України. Але й тоді він знаходив можливість вийти із ситуації, залишаючись з власною гідністю. Скажімо, коли від Максима Рильського в повоєнний час вимагали запропонувати нові кольори для українського прапора, де не мало б бути синього й жовтого, то поет-академік перед грізним Лазарем Кагановичем клявся, що в Україні небо справді синє, а пшениця — золота. Щоправда, змушений був замість синього чи голубого — Петлюрівських! — запропонувати для нового державного прапора УРСР нейтральний такої ж барви — лазуревий.

Очевидно, Микита Хрущов, який тоді в Україні був у тіні присланого Сталіним Кагановича, запам'ятав цю ситуацію. А тому Максиму Рильському 1960 року було присуджено Ленінську премію — за видатні зразки поезії, які він залишив в українській духовності.

Так, Максим Рильський не одержав диплом про вищу освіту в Київському університеті. Але сьогодні його портрет у галереї найвидатніших вихованців головного вишу України — за геніальні вірші, які зачаровують не лише українців.

СЕРПЕНЬ

1 серпня

110 років тому (1914) розпочалась Перша світова війна (1914—1918).

100 років тому (1924) у Буенос-Айресі було засноване товариство "Просвіта".

3 серпня

175 років тому (1849) народився Леонід Позен, український скульптор, дійсний член Петербурзької Академії мистецтв, член Товариства передвижників. Автор пам'ятників І. Котляревському і М. Гоголю у Полтаві. Твори: українські композиції і статуетки "Кобзар", "Переселенці", "Жебрак", "Запорожець у розвідці", портрети Ф. Стравинського, М. Ярошенка. Помер 8 січня 1921 р. у Петрограді.

80 років тому (1944) польська делегація під час зустрічі в Кремлі зі Сталіном запропонувала здійснити взаємне переселення поляків і українців.

4 серпня

170 років тому (1854) народилася Марія Заньковецька (спр. прізви. — Адасовська), українська актриса, театральна діячка. Виступала у трупах М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського, у Руському народному театрі у Львові, керувала аматорськими гуртками в Ніжині та Кролевіці. Знімалася в кіно: Наталка ("Наталка Полтавка", 1910), мати ("Остап Бандура", 1923). Померла 4 жовтня 1934 у Києві, похована на Байковому кладовищі.

150 років тому (1874) народився Володимир Артоболевський. Після закінчення Університету Св. Володимира до кінця життя працював у ньому професором і директором Зоологічного музею. Помер 19 грудня 1952 року в Києві, похований на Лук'янівському цвинтарі.

110 років тому (1914) у Львові засновано Союз Визволення України (СВУ).

5 серпня

180 років тому (1844) в Чугуєві на Харківщині народився Ілля Рєпін, український і російський живописець, професор, ректор Петербурзької Академії мистецтв, член Товариства передвижників. Створював картини на українську тему: "Портрет Т. Шевченка", "Запорожці пишуть листа турецькому султанові", "Вечорниці" та ін. Помер 29 вересня 1930 року у Фінляндії, заповідав поховати себе в Україні.

125 років тому (1899) народився Борис Антоненко-Давидович, письменник, публіцист, громадський діяч. Помер 8 травня 1984 року.

95 років тому (1929) народився Дмитро Гродзінський, український фізіолог та біофізик, академік НАНУ, Помер 10 серпня 2016 року у Києві.

80 років тому (1944) на галявині між селами Свидник і Ластівка Стара-росамбірського району Львівської області вояки УПА вперше прийняли присягу за текстом, ухваленим Українською Головною Визвольною Радою.

6 серпня

235 років тому (1789) у Вороб'ївці на Чернігівщині народився Ілля Буяльський, український і російський анатом та хірург, один із засновників топографічної анатомії, організатор медико-хірургічної промисловості в Російській імперії. Основоположник вчення про індивідуальну мінливість організму (типова анатомія). Помер 20 грудня 1866 року.

25 років тому (1999) у Владивостоці помер Альберт Мамонтов, театрознавець, актор, педагог, український культурний та громадський діяч на Зеленому Клині. Народився 27 липня 1925 року в Сумах у родині українського драматурга, історика та теоретика театру Якова Мамонтова.

8 серпня

205 років тому (1819) народився Пантелеймон Куліш (літ. псевд. Панько Казюка, Данило Юс, Павло Ратай, Хуторянин та ін.), письменник, літературний критик, фольклорист, мислитель, етнограф, перекладач, культуролог, мовознавець, культурно-освітній діяч, автор першого українського історичного роману "Чорна рада". Був одним із засновників Кирило-Мефодіївського братства. У 1857 заснував у Санкт-Петербурзі власну друкарню, де видавав альманахи "Хата", "Основа". Запровадив новий фонетичний правопис ("кулішівка"), першим переклав українською мовою твори Шекспіра, Байрона. Разом з І. Пулюєм та І. Не-чуєм-Левицьким здійснив переклад Біблії. Помер 14 лютого 1897 на хуторі Мотронівка на Чернігівщині, де й похований.

190 років тому (1834) народився Юрій Федькович, письменник, редактор, публіцист, педагог. Склав український "Буквар" і першу програму етнографічного опису Буковини, видав для народних шкіл "Співанки для господарських діточок". Помер 11 січня 1888 року в Чернівцях.

45 років тому (1979) помер Михайло Крат, український військовий

діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Відзначився на початку жовтня 1919, коли вщент розгромив Білостоцький полк денікінської армії. Брав активну участь у боях проти більшовиків. В еміграції був організатором і учасником націоналістичного руху. Автор численних мемуарів. Народився 16 серпня 1892 року.

11 серпня

105 років тому (1919) у Кам'янці-Подільському було створено керівний орган об'єднаних армій УНР — Штаб Головного Отамана на чолі з генералом М. Юнаковим.

12 серпня

105 років тому (1919) відбувся наступ об'єднаних армій УНР на радянсько-українському фронті.

14 серпня

110 років тому (1914) у Львові створено Головну Українську Раду, яка об'єднала керівництво політичних сил краю.

15 серпня

205 років тому (1819) народився Григорій Галаган, український поміщик, меценат. Був головою культурно-освітнього товариства "Громада" і Південно-Західного відділу Російського географічного товариства в Києві, членом Археологічної комісії Київського університету. У 1871 заснував у Києві Колегію Павла Галагана, організував в ній український хор. Збирав українські народні пісні та видавав пісенники. У своєму маєтку в Сокиринцях створив музей українського народного побуту. Був знайомий з багатьма діячами української культури, зокрема з Т. Шевченком. Помер 25 вересня 1888 у Києві.

110 років тому (1914) Митрополит Андрей Шептицький підготував проект змін в Україні з початком Першої світової війни, в основу чого покладено національно-державне відродження.

16 серпня

375 років тому (1649) козаки Богдана Хмельницького розгромили польське військо під Зборовом.

140 років тому (1884) у Новгород-Сіверську народився Ісаак Мазепа, український громадсько-політичний та державний діяч, історик, член Центральної Ради, ЦК УСДРП, Трудового конгресу УНР, у 1919—20 — голова Ради Народних Міністрів УНР. Був серед співorganізаторів Української Національної Ради в екзилі і головою Виконавчого Органу УНР до січня 1952. Помер 18 березня 1952 в Аугсбурзі (Німеччина).

45 років тому (1979) помер великий прихильник українців, прем'єр-міністр Канади Джон Діфінбейкер. Народився 18 вересня 1895 року в провінції Онтаріо.

17 серпня

910 років тому (1114) помер Алімпій (Аліпій, Олімпій), давньоруський живописець, золотар. Навчався у візантійських майстрів, спільно з ними виконував мозаїчні роботи. Автор ікон, зокрема, "Богоматір", що її Володимир Мономах перевіз до Ростова Великого. Народився близько 1050 року.

110 років тому (1914) постановою Головної Української Ради було створено у складі австро-угорської армії український добровольчий легіон (Українські січові стрільці).

100 років тому (1924) за дорученням Сталіна усім членам ЦК і ЦКК РКП(б) було розіслано матеріали про необхідність передачі РСФРР Таганрозького і Шахтинського округів УСРР.

75 років тому (1949) помер Федір Ернст, український історик мистецтва. Навчався у Київському університеті, працював у Всеукраїнському історичному музеї (1922—33). Писав твори з історії української архітектури та образотворчого мистецтва, зокрема "Український портрет XVII—XX ст.", "Українське малярство XVII—XX ст.". Народився 23 листопада 1891 року у Глухові, тепер — Сумська область.

18 серпня

375 років тому (1649) було укладено Зборівський мирний договір між Б. Хмельницьким і польським королем Яном II Казимиром, яким обмежувалася територія козацької України Київським, Чернігівським і Брацлавським воєводствами.

80 років тому (1944) Радою міністрів СРСР ухвалено рішення про переселення до Криму 3000 родин українських селян.

19 серпня

130 років тому (1894) у Кронштадті в родині українця-військовослужбовця народився Петро Капиця, фізик світового рівня, двічі герой соціалістичної праці (1945, 1974), лауреат Державних премій СРСР (1941, 1943), член багатьох зарубіжних академій наук і наукових товариств. Помер 8 квітня 1984 року в Москві.

20 серпня

260 років тому (1764) народився Петро Загорський, лікар, анатом, організатор медичної науки і освіти, академік Петербурзької академії

наук. Створив першу вітчизняну наукову анатомічну школу: його учні й земляки (з Чернігівщини) І. Буяльський, П. Наранович, В. Малахов, І. Книгин-Булгаков та інші очолювали кафедри в Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії та в багатьох університетах Російської імперії. Помер 2 квітня 1846 року у Санкт-Петербурзі.

100 років тому (1924) народився Платон Костюк, український фізіолог, академік НАНУ та РАН. Уперше у колишньому СРСР застосував метод внутрішньоклітинного відведення електричних потенціалів для дослідження окремих клітин мозку. Помер 10 травня 2010 року в Києві.

85 років тому (1939) народився Валерій Шевчук, письменник, драматург, критик, громадський діяч.

80 років тому (1944) в НКВС був закатований Юрій Липа, український громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист і лікар, один із ідеологів українського націоналізму. З юності брав участь в націоналістичному русі. З осені 1920 змушений був емігрувати до Польщі. У 1943 переїхав до Львівщини, став одним із активних учасників руху Опору. Працюючи як лікар, готував медичні кадри для УПА. З липня 1944 — інструктор першої Старшинської школи УПА в Карпатах. Народився 18 травня 1900 року.

45 років тому (1979) у Вінніпезі помер український громадський діяч Микита Мандрика. Народився 28 вересня 1886 року в Києві.

21 серпня

60 років тому (1964) в еміграції помер Нестор Городовенко, організатор хорових колективів в Україні і за океаном. Народився 9 листопада 1885 року у Венсвах Лохвицького повіту на Полтавщині.

22 серпня

80 років тому (1944) загинув полковник Павленко — Ростислав Волошин, організатор і виховник відділів УПА-Північ. Народився 3 листопада 1911 року у Дубенському повіті.

23 серпня

135 років тому (1889) помер Йосип Лозинський, український вчений, етнограф, мовознавець, публіцист, діяч українського національного відродження. Народився 1 січня 1808 року.

120 років тому (1904) народився Борис Тягно, український режисер, педагог, народний артист УРСР. Був учнем Леся Курбаса. Працював режисером у театрах Дніпропетровська, Дніпродзержинська, Одеси, го-

ловним режисером Львівського українського драматичного театру ім. М.Заньковецької. Викладав у драматичних студіях театру "Березіль". На кіностудії "Укрфільм" поставив фільми: "Охоронець музею", "Фата моргана", "Вирішальний старт". Серед його учнів: Л. Кадирова, Б. Козак, Б. Ступка. Помер 18 січня 1964 року у Львові.

85 років тому (1939) було підписано пакт Молотова—Ріббентропа про ненапад між СРСР та Німеччиною, а також таємний додатковий протокол, яким визначалися сфери взаємних інтересів обох держав у Східній Європі. Зокрема, такі українські етнічні регіони, як Галичина, Волинь, Берестейщина, Надсяння, Холмщина і Підляшшя мали ввійти до складу СРСР, а Лемківщина — до Німеччини.

24 серпня

День проголошення незалежності України

150 років тому (1874) народився Іван Раковський, український антрополог і зоолог, педагог, громадський діяч. Помер у Ньюарку (США) 1949 року.

110 років тому (1914) народився Федір Шевченко, український історик, історіограф, член-кор. АН УРСР. Був першим головним редактором "Українського історичного журналу" (1957 —1972). Підготував 7 докторів наук, понад 50 кандидатів наук. Помер 1 листопада 1995 року.

100 років тому (1924) народився Віктор Глушков, видатний учений, директор Інституту кібернетики АН УРСР. Помер у Києві 30 січня 1982 року.

25 серпня

105 років тому (1919) Український з'їзд Криму ухвалив рішення про надання виконкому Крайової ради статусу консульства Української Народної Республіки.

100 років тому (1924) народився Павло Загребельний, український письменник, сценарист, драматург. Помер 3 лютого 2009 року.

85 років тому (1939) народився Володимир Дрозд, письменник, публіцист. Помер у Києві 23 жовтня 2003 року.

27 серпня

250 років тому (1774) народився Павло Білецький-Носенко, письменник, критик, мовознавець, перекладач, педагог, автор праць з питань літератури, лінгвістики, економіки, автор "Словника малоросійської мови", "Грамматики малоросійської мови" (1821). Помер 23 червня 1856 року в Прилуках.

85 років тому (1939) у Римі відбувся Другий Великий Збір українських націоналістів, після якого головою ОУН став Андрій Мельник.

28 серпня

205 років тому (1819) у станиці Тимошівській народився Іван Попко, військовий і громадський діяч Кубані. Помер у Харкові 30 серпня 1893 року.

29 серпня

70 років тому (1954) в Йорктоні (Канада) утворено Товариство українських самостійників.

31 серпня

105 років тому (1919) частини об'єднаної армії УНР (група генерала Антона Кравса) зайняли Київ. Того ж дня до Києва підійшли денікінські війська (частини генерала Бредова). На вимогу білого генерала командуючий українськими військами згодився залишити Київ.

Серпень

85 років тому (1939) у Києві створено Державну історичну бібліотеку УРСР.

80 років тому (1944) загинув майор Кропива, заступник командира і начальник Штабу УПА-Південь.

"ПРОЯВИВ ПОЛІТИЧНУ НЕЗРІЛІСТЬ"

(до 110-річчя від дня народження Федора Шевченка)

Протягом багатьох років більшовицька влада довіряла вихідцю з подільських Дунаївців. Дозволила вчитися в Московському історико-архівному інституті, там же залишила в аспірантурі й паралельно дозволила викладати. А як тільки вона принесла в 1940 році в зговорі з Гітлером "визволення" на Північну Буковину, то одразу ж відрядила Федора Шевченка як здібного організатора заснувати там Чернівецький обласний державний архів.

З початком німецько-радянської війни йому доручили евакуацію до Краснодару, де він уже очолював крайовий архів, а потім працював на відповідальних посадах у системі архівних установ Узбецької РСР. Коли ж у 1943 році захистив кандидатську дисертацію в Інституті історії СРСР, то повернувся в Україну, де очолював науково-видавничий відділ Архівного управління НКВС УРСР.

А з 1944 року життя і діяльність Федора Шевченка пов'язується і з Київським університетом, де йому доручають організувати кафедру архівознавства, якою він керуватиме 6 років. З 1949 року його переводять до Інституту історії АН УРСР, де обійматиме посади завідуючого різними відділами, кілька років виконуватиме обов'язки заступника директора. А паралельно з 1957 року був головним редактором "Українського історичного журналу".

Як вмілого керівника в 1968 році Федора Шевченка призначили директором Інституту археології АН УРСР з тим, аби він оздоровив там творчу обстановку. На цій посаді вчений-медієвіст, дослідник козацької Гетьманщини, справді вдихнув новий струмінь в розвиток археологічних досліджень в Україні. У довідкових виданнях щодо цього періоду в житті Федора Шевченка зазначається, що він "як історик-енциклопедист намагався досягнути специфіку археологічних досліджень, був обізнаний з досягненнями й знахідками експедицій. Тоді розпочалася ера новобудовних експедицій, тож організація та проведення їх були в центрі його уваги. Вчений побував майже в усіх експедиціях, допомагав покращити умови роботи. Санкціонував розкопки кургану Товста Могила, призначивши начальником експедиції позаштатного співробітника Бориса Мозолєвського. У публікаціях того часу вчений озна-

йомлював громадськість з археологічними знахідками та дослідженнями співробітників Інституту археології, входив до складу редколегії перших двох томів тритомного видання "Археологія Української РСР" (К., 1971). Започаткував періодичне видання "Середні віки на Україні", був відповідальним редактором і автором передмов до двох його випусків.

Кавалер ордена "Знак Пошани" (1971), нагороджений медалями "За доблесну працю".

Усе нібито складалося в нього добре. Однак ті пристрасті, які протягом тривалого часу розпалювалися в Інституті археології, він уже не зміг зупинити, відтак рішенням секретаріату ЦК КПУ він був увільнений з посади директора.

Водночас у документах ЦК повідомлялося про відхід ученим "від класових інтернаціоналістських позицій в оцінці окремих історичних подій, проявах політичної незрілості, націоналістичних трактовках в оцінці окремих історичних положень". Насамперед ідеологи ЦК КПУ пред'являли претензії Федору Шевченку за його післямову до роману Івана Білика "Меч Арея", де давня історія на наших землях трактувалася як українська — такого москва не могла пробачити.

Тож після цього авторитетний учений повернувся до Інституту історії, де ще понад 20 років працюватиме на різних посадах. Саме тоді, в 1979 році, з цим видатним ученим пощастило познайомитися й автору цих рядків. Федір Павлович порадив у формулюванні теми кандидатської дисертації про армію Богдана Хмельницького, як достатньо "битий" існуючою системою, підказував як подавати ті чи інші події минувшини, аби не відступити від історичної дійсності. Зрештою, погодився бути опонентом як кандидатської дисертації, так і докторської, яка також присвячувалася українському козацтву.

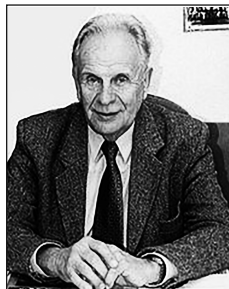
У цьому також, мабуть, проявилася та "політична незрілість", яку раніше приписували Федору Шевченку, адже після зняття Петра Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ за добре слово про козацтво в його книзі "Україно наша радянська" ще довгі роки насторожувало компартійну номенклатуру при згадці цього слова.

До кінця свого життя (1.11.1995) він залишався українським істориком, намагався через поради молодшим дослідникам глибше розкрити роль української козацької державності як важливий етап боротьби нашого народу за власну гідність. А той віддячив Федору Павловичу тим, що день його народження — 24 серпня 1914 року назавжди увічнив своїм найбільшим святом — Днем Незалежності України.

УЧЕНЬ НОБЕЛІВСЬКОГО ЛАУРЕАТА

(до 100-річчя від дня народження Платона Костюка)

Наукові школи біологічного факультету Київського університету виховали багато дослідників зі світовим ім'ям. Славу української науки в світі примножив своїми дослідженнями в галузі нейрофізіології та біофізики і академік Платон Костюк (24.08.1924—11.05.2010), котрий закінчив Київський університет у 1946 році, а через 20 років уже очолював Інститут фізіології імені О. Богомольця Академії наук України.

Зрозуміло, що природжена здібність до наукового пошуку, яка остаточно викристалізувалася в студентські роки, поради такого спеціаліста, як Нобелівський лауреат нейробіолог Джон Екклс дали можливість Платону Костюку зайняти гідне місце серед славетних фізіологів планети.

Його праці щодо розкриття закономірностей фізико-хімічних процесів функціонування нервових клітин, в'ясненню клітинних механізмів мозкової діяльності, встановленню принципів передачі інформації в нервовій системі стали фундаментальним внеском у розвиток сучасних фізико-хімічної біології, фізіології та теоретичної медицини, поклали початок нових наукових напрямків.

Йому належать відкриття явища вибіркової кальцієвої провідності мембрани нервової клітки, яке зареєстроване 1983 року. Виконані ним систематичні дослідження нейронної організації спинного мозку стали основою для створення нових фармакологічних методів лікування захворювань центральної нервової системи. Під його керівництвом уперше в колишньому СРСР розроблено мікроелектрофізіологічний метод досліджень, створені унікальні прилади, які широко використовуються в світі.

А такі досягнення відповідно одержали належне визнання. Фахові видання називають і багато інших посад, на яких Платон Костюк успішно розробляв важливі наукові проблеми.

Так, він з 1982 року був завідувачем базовою кафедрою молекулярної фізіології та біофізики Київського відділення Московського фізико-технічного інституту, разом з лауреатом Нобелівської премії

Ервіном Негером (Німеччина) очолював Міжнародну кафедру ЮНЕСКО молекулярної та клітинної фізіології, яка була відкрита на базі Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України в червні 2000 року, директором Міжнародного центру молекулярної фізіології НАН України (з 1992 р.). головою Державного фонду фундаментальних досліджень, президентом спілки товариств фізіологів СНД засновником, головним редактором (1969—1988) та співредактор (з 1993) журналу "Нейрофізіологія/Neurophysiology" (Київ), засновник та співредактором Міжнародного журналу "Neuroscience" (Оксфорд, Велика Британія, з 1976 р.), головою спеціалізованої вченої ради при Інституті фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України з проблем фізіології людини і тварин, біофізики, нормальної та патологічної фізіології, біології, медицини. Входив до складу керівних органів багатьох міжнародних товариств фізіологів, нейрофізіологів, патофізіологів, біофізиків.

Видатний учений із світовим ім'ям, організатор науки, педагог, громадський діяч мав 1050 наукових публікацій, 15 монографій та 4 підручника, співавтор 1 відкриття, 7 винаходів. Підготував більше 100 докторів і кандидатів наук.

А ще довідкові видання нагадують, що за цей науковий подвиг уродженець Києва Платон Костюк відзначений багатьма державними нагородами: Герой соціалістичної праці (1984), Герой України (16.05.2007), два ордени Леніна (1981,1984), два ордени Трудового Червоного Прапора (1967, 1974), орден князя Ярослава Мудрого V ступеня (1998), орден «За заслуги» III ступеня (1993). Державні премії: УРСР (1976), СРСР (1993), України (1992, 2003). Іменні премії: І.П. Павлова АН СРСР (1960), І.М. Сеченова АН УРСР (1997), О.О. Богомольця АН УРСР (1987), Луїджи Гальвані (США, 1992).

До цих урядових нагород необхідно додати: Золота медаль №2 імені Вернадського НАН України (28.01.2005), Світова медаль свободи (США, 2006), Золота медаль для України (США, 2007). Почесна Грамота Верховної Ради України (2004), Заслужений діяч науки і техніки України (05.12.2003).

Майбутнім біологам Київського національного університету імені Тараса Шевченка є з кого брати приклад.

МОСКВА ТОРГУВАЛА УКРАЇНЦЯМИ

(до 85-річчя підписання радянсько-німецьких домовленостей)

Давня мрія московських імперіалістів — загорнути під себе слов'янські землі аж по Віслу, одержала реальність втілення 23 серпня 1939 року, коли в кремлівському кабінеті Сталіна було підписано пакт Молотова—Ріббентропа, за яким Польщу її сусіди поділили за взаємною домовленістю. Цей злочинний зговір передбачав, що більшість українських земель, які перебували в міжвоєнний період у складі Другої Речі Посполитої, — Берестейщина, Підляшшя, Холмщина, Надсяння, Волинь і Галичина — відходять у сферу впливу СРСР.

Німеччині з українських етнічних теренів діставалася лише Лемківщина. Щоправда, не знаючи про це, тамтешні москвофіли з нетерпінням чекали приходу червоної армії, закликаючи в підгір'ї українське населення "достойно зустрітиме наших освободітелей".

Тож після переходу червоної армії 17 вересня 1939 року Збруча німецькі війська, які вже зайняли більшість українських етнічних територій на Заході, змушені були повертатися на Віслу, відбувши спільні паради з радянськими "визволителями". За договором між двома агресорами кордон між СРСР і Німеччиною встановлювався по ріках Сян, Вісла і Нарев, що приєднувало до УРСР названі українські землі.

Несподівано для німецької сторони московські "освободітелі" запропонували й підписали 28 вересня 1939 року новий договір, в результаті чого кордон суттєво посувається на схід, поступаючись Гітлеру в тому числі українськими Надсянням, Холмщиною і Підляшшям. Як компенсацію за ці поступки Сталін одержав в сферу своїх інтересів Литву. Відтепер кордон визначався приблизно лінією Керзона, встановленою ще 1919 року, — вздовж Сяну, Солокії та Західного Бугу. А тому радянські війська, що вже встигла зайняти Надсяння, Холмщину й Підляшшя, покинули ці території.

На території довоєнної Польщі, що потрапила в сферу впливу гітлерівської Німеччини, окупанти створюють на чолі з Гансом Франком 26 жовтня 1939 року з центром у Кракові Генеральну губернію, яка ділилася на 4 дистрикти — Краків, Варшава, Люблин і Радом. Українці як автохтони мешкали компактно в Краківському та Люблинському дистриктах, а окремими колоніями — у Варшавському та Радомському. Про свої обіцянки їм щодо допомоги у відродженні української держав-

ності в Берліні одразу ж забули, переговорюючи лише з поляками-германофілами про статус можливого державного утворення. Такий несподіваний для багатьох українських політиків поворот уже був початком реального протверезіння...

Необхідно зазначити, що Москва намагалася задушити в самому зародку процес українського відродження в Закерзонні. Після того, як вона віроломно віддала межиріччя Західного Бугу й Вісли Гітлеру в обмін на Литву, українцям Закерзоння замість обіцяного приєднання до радянської України запропонували добровільно переселитися на схід від встановленого кордону між СРСР і Німеччиною. З цією метою 16 листопада 1939 року в Москві підписується "Угода між урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік і урядом Німеччини про евакуацію українського і білоруського населення з території колишньої Польщі, що відійшла в зону державних інтересів Німеччини, і німецького населення з території колишньої Польщі, що відійшла в сферу державних інтересів Союзу РСР".

Пізнавши на собі всі "переваги" радянської системи вже в перші дні після приходу червоної армії за Збруч, німців Волині, Берестейщини та Галичини не треба було довго агітувати за виїзд на Захід — практично всі вони надали перевагу гітлерівському режимові, відмовившись від сталінського. За свідченням Володимира Кубійовича, на той час Голови Українського Центрального Комітету в Кракові, на «Лемківщині й Холмщині знайшлося досить багато охочих до виїзду до СРСР. Серед них були винятково прихильники комуністичного режиму; звичайно, це були малосвідомі з національного погляду селяни, їх тягнуло на схід до компактної української, чи пак руської, людності. З другого боку, вони інстинктивно боялися майоризації поляками тих окраїн, на яких дотепер жили; на їх рішення чимало впливала і польська агітація, і погрози (загально поширений вислів: "Не стане дерев, щоб вас вившати"). Серед переселенців до СРСР були й багаті господарі, які залишили своє майно й землю, щоб лише з'єднатися з Руссю.

Виїзд до СРСР мав відбутися до 01.03.1940 р., і до того часу діяла по-тайна, але сильна агітація за і проти виїзду. За виїзд агітували, головню на Лемківщині, місцеві москвофільські інтелігенти (які самі переважно не виїхали), проти — українські комітети. Та найсильніший вплив на своїх односельчан мали ті лемки й холмщани, що в перші тижні війни

подалися на схід і пізнали більшовицьку дійсність. Швидко розчаровані в своїх надіях, вони перекралися назад через кордон і стали найращими пропагандистами проти виїзду. Остаточо виїхало до СРСР близько 9.000 українців. Характерно, що з самої Галичини й Посаяння, як також із найсвідомішої частини Лемківщини, а саме з Сянїччини, не виїхав ніхто. Зате виїхало багато лемків із західної Лемківщини.

Пояснення цього явища полягало не тільки в поширенні москвофільства, але в особливій політиці попередньої польської влади щодо цього регіону. Наприклад, у звіті про діяльність урядового підкомітету в справах Лемківщини за час з 21 травня 1937 до 20 травня 1938 року зазначалося, що "національно-український рух у 1937 році значно знизив свою активність з огляду на протидію, яка велася щодо визначних його діячів і затятих українських шовіністів, що намагаються збуджувати на лемківському терені сепаратистські національно-українські прагнення. Після видалення з лемківського терену найагресивніших греко-католицьких священників і виїзду в 1936 році головного провідника українського руху о. Кочмара напруга української діяльності значно ослабла".

Щоб швидше полонізувати лемків, спеціальною державною програмою передбачалося головну увагу звернути на шкільництво. Якщо раніше вже вдалося ліквідувати лемківські школи в тих населених пунктах, де існували польські, то відтепер, насамперед, належало: "Остаточний відбір педагогічного персоналу публічних початкових шкіл на Лемківщині в напрямі усунення вчителів-русинів і для заміщення їх учителями поляками — чоловіками, які відбули військову службу, з тим, щоб з-поміж учительок польок лишилися на Лемківщині тільки дружини офіцерів та підофіцерів Прикордонної охорони, функціонерів Державної поліції, а також інших урядовців і функціонерів держави та органів самоврядування...".

Найбільше виїхало з Холмського повіту, продовжував В. Кубійович: "В люті морози їхали валки холмщан підводами до переходових місць на Бузі, лемків відправляли поїздами. Холмщан поселено здебільшого на Волині, лемків — на Тернопільщині, в тих самих селах, з яких виїхали німецькі та польські колоністи.

Після виїзду селян у Радянську Україну залишені господарства переходили у власність держави, і Український центральний комітет докла-

дав зусиль, щоб ця вільна земля (майже 8.000 гектарів) залишилася в українських руках".

За свідченням очільника УЦК, він добився того, щоб цю землю ви-наймали за невелику оплату сусідні українські селяни. А ще він згадував, що "по зайнятті Галичини німцями 1941 р. більша частина лемків повернулася знову на Лемківщину. На Тернопільщині, де їх поселено, вони не почували себе добре і з погляду на відмінну природу та спосіб господарювання, і з політичних причин, бо розміщено їх серед свідомого українського населення, яке із здивуванням дивилося на москофільських лемків, що добровільно переїхали до більшовиків. Цим лемкам-поворотцям німці не віддали землі, їх переслідувала навіть поліція, і тому ми му-сіли взяти їх під свою опіку та боронити, як лише могли".

У 1940 році, як стверджує цей автор, багато українців тікали з УРСР під виглядом німців. За його даними до німецьких переселенських комісій у Галичині й Волині зголошувалися тисячі українців, які хотіли вирватися з-під режиму більшовиків. Вони подавали себе, за мовчазною згодою німецької комісії, за німців і разом з німецькими переселенцями залишили в першій половині 1940 року СРСР (останній транспорт у червні). Їх було до 10.000 осіб, переважно інтелігентів. Всі вони хотіли оселитися в генерал-губернаторстві, щоб працювати серед своїх і зміц-нити український стан посідання. Та спочатку вони потрапили до переселенських таборів у Німеччині разом із німцями, і треба було вжити активних заходів з боку УЦК перед компетентними чинниками у Бер-ліні, поки осягнено згоду на приїзд наших переселенців до генерал-гу-бернаторства. Таким чином було стягнуто сюди понад 4.000 осіб. Багато з них зайняло різні, часто досить визначні, становища в українських ус-тановах або в державних урядах.

Значний відсоток українських переселенців прийняв німецьке гро-мадянство (т. зв. райхсдойчі), деякі дістали т. зв. поворотні паспорти, але були й такі, що не прийняли німецького громадянства. Справа при-йняття українцями німецького громадянства — це досить складна про-блема. Вони виїхали під претекстом німецького походження, а німецькі переселенці діставали автоматично німецьке громадянство, себто й ук-раїнці мали право, а часто навіть були змушені це громадянство при-ймати. Загал переселенців не орієнтувався, які наслідки має його прийняття. Це були не лише різні привілеї, які давалися німцям в гене-

рал-губернаторстві, тобто краще харчування, вища платня, вищі пости порівняно із нєнімцями, але також обов'язок військової служби і приналежності до німецьких організацій та примус посилати дітей до німецької школи і виховувати їх у німецькому дусі. Інколи причиною прийняття німецького громадянства було прагнення вигіднішої життєвої позиції, але іноді й думка мати змогу краще прислужитися українській справі: взагалі, українські "райхсдойчі" виконували, за малими винятками, свої національні обов'язки бездоганно, подавали себе за українців, брали участь в українському житті, а пости, які займали в адміністрації, використовували, щоб допомагати українцям".

Така ж ситуація склалася під час переселення німців з Буковини й Бєсарабії, після зайняття цих територій більшовиками в 1940 році — тоді виїхало до Німеччини також кілька тисяч українців, майже виключно буковинців, які становили високий відсоток тамтешньої інтелігенції (між іншим, майже половина українського православного духовенства). Причиною такого значного виїзду з Буковини був не лише страх перед більшовиками, але також давні зв'язки буковинців з німецьким світом — з часів приналежності Буковини до Австрії — та добре знання німецької мови.

Крім того, протягом 1939—1940 років на територію генерал-губернаторства, рятуючись від переслідувань більшовиків, арештів та заслань у східні райони СРСР, перейшла велика кількість українських політичних біженців з Волині, Галичини та Буковини — юристи, вчителі, інженери, священники, політичні діячі або прихильники ОУН. Усі вони згодом розгорнули активну діяльність у різних сферах громадського і культурного життя, включилися в адміністративну роботу, сприяли пошквалєнню національно-культурного життя.

"БОРИСЛАВ ТАКОЖ ДОБРЕ ЗБЕРІГСЯ..."

**(до 80-річчя доповідних Микити Хрущова
про поїздки в прифронтову смугу)**

Енергійна діяльність Микити Хрущова як керівника УРСР особливо добре простежується за його листуванням зі Сталіним. Складається враження, що кремлівський вождь мав знати про кожний крок свого ставлєника в Україні. І той старався, фактично повідомляючи свого господаря в москві про все, що вдавалося побачити.

МОСКВА

товарищу СТАЛИНУ И.В.

Вчера, 8 августа, я был в городах Дрогобыч и Борислав. Оба города хорошо сохранились и потерпели лишь незначительные разрушения.

В гор. Дрогобыч разрушены железнодорожная станция, железнодорожные и шоссеыные мосты вокруг города. Нефтезавод № 1 /бывш. завод Вольман/ значительно разрушен. Будучи на этом заводе я беседовал с техником, который рассказал, что эти разрушения произведены американской авиацией 26 июня сего года. На заводе сохранился котельный, ремонтно-механический и некоторые другие цеха.

По заявлению этого техника, после ремонта в двухмесячный срок можно пустить цех по выработке бензина и керосина.

Нефтезавод № 2 /бывш. завод Галиния/ сохранился хорошо. Горел только старый парафиновый цех, но уцелел другой совершенно новый парафиновый цех. Повреждены турбины заводской электростанции. Принять меры к тому, чтобы быстро восстановить электроцех и в ближайшее время пустить завод.

Остальные предприятия, здания культурных, общественных учреждений и жилые дома в гор. Дрогобыч сохрани-

Особливо це чітко можна бачити в роки Другої світової війни, коли літак Хрущова постійно був у польотах у прифронтову смугу. Скажімо, як тільки війська червоної армії взяли Дрогобич і Борислав і просунулися на захід, керівник УРСР уже доповідає до Москви про їхній стан, настрій населення, як швидко можна налагодити повноцінне життя в них.

Тоді важливо було відновити переробку нафти, тож Хрущов доповідає про терміни, в які можна буде запустити виробництво на обох нафтопереробних заводах Дрогобича.

Щодо іншого центру нафтопереробки, то в листі до Сталіна від 9 серпня 1944 року йдеться про те, що "Борислав також добре зберігся".

Зокрема, йдеться про те, що всі сім газолінових заводів цього міста збереглися добре, за винятком "Грації", з якого німці вивезли обладнання.

Усе обладнання на нафтопромислах уціліло, тож з одержанням газу й електроенергії його можна буде запустити на повну потужність.

У своїй доповідній Хрущов наголошує, що "більшість робітників залишилися на місці". В розмові з ним вони заявили, що будуть з великим бажанням працювати, тим паче, що в Борислав прибула група працівників Головнафти, які розпочали організовувати роботу на промислах.

Ще перебуваючи у Львові, Хрущов послав групу спеціалістів перевірити стан газових промислів у Дашаві, звідки цей обласний центр, як і Дрогобич в Борислав, одержує паливо. Тепер доповідає, що з 54 свердловин, які експлуатували німці, зруйнована тільки одна. Сам же газопровід до Львова розірваний у 3 місцях, інший — в одному загальному протяжності 400 погонних метрів.

Труби та інші матеріали для відновлення є на місці. Таким чином, Львів може одержати газ через 10 днів, а Дрогобич і Борислав — через 5.

Наприкінці цього листа невгамовний Хрущов повідомляє Сталіна, що виїжджає в штаб 1-го Українського фронту. Якщо в ті дні буде взято Дембіцу (в напрямку Варшави), то він виїде туди й про результати також напише господарю кремля.

ВЕРЕСЕНЬ

1 вересня

170 років тому (1854) помер Іван Озаркевич, український культурно-освітній діяч. Був співзасновником аматорського театру в Коломиї, де здійснено першу в Галичині прилюдну виставу українською мовою. Народився у 1795 році.

105 років тому (1919) у Львові відбулось підписання остаточного договору про перемир'я між представниками УНР та Польщі, згідно з яким встановлювалась демаркаційна лінія по р. Збруч—Заслав—Олевськ—Мозир.

85 років тому (1939) відбувся напад гітлерівської Німеччини на Польщу. Початок Другої світової війни.

40 років тому (1984) помер Борис Соколов, український селекціонер рослин, академік ВАСГНІЛ. Одним з перших дослідив можливості гетерозису у селекції кукурудзи. Створив перші вітчизняні гібриди цієї культури. Народився 12 вересня 1897 року.

2 вересня

105 років тому (1919) у Катеринодарі помер просвітитель, засновник першої на Північному Кавказі картинної галереї Федір Коваленко. Народився в Опішні на Полтавщині 16 травня 1866 року.

40 років тому (1984) помер Мстислав Гембарович, український мистецтвознавець, кандидат мистецтвознавства. Автор праць з історії давнього українського мистецтва. Народився 17 грудня 1893 року у Ярославі (тепер — Польща).

3 вересня

135 років тому (1889) помер Олександр Вальтер, анатом, фізіолог, історик медицини. Один з засновників київської школи анатомів і фізіологів. Ініціатор побудови Анатомічного театру в Києві (1853), визнаного одним з найкращих у своєму роді споруд в Західній Європі (нині в ньому розташований Національний музей медицини України). Народився 28 грудня 1817 в Дерпті (Естонія).

6 вересня

100 років тому (1924) у Києві народився Михайло Брайчевський, український історик, археолог, письменник та суспільний діяч. Досліджував давню історію та культуру слов'ян, Київської Русі. Помер 23 жовтня 2001 року.

8—10 вересня

35 років тому (1989) у Києві відбулись установчі збори Народного руху України за перебудову (Рух). Було ухвалено статут і програму руху, обрано керівні органи. Головою Руху обрано І. Драча.

9 вересня

255 років тому (1769) народився Іван Котляревський, український письменник, драматург, педагог, перший класик нової української літератури. Започаткував нову українську драматургію, був директором Полтавського театру. Автор "Енеїди" — першого літературного твору, написаного народною мовою, п'єс "Наталка-Полтавка" та "Москаль-чарівник", що започаткували нову українську драматургію. Помер 10 листопада 1838 року в Полтаві.

160 років тому (1864) народився Іван Колесса, фольклорист, військовий лікар. Опубліковано його збірники "Народження, хрестини, весілля, похорони руського народу в с. Ходовичі Стрийського повіту" (1889), "Талицько-руські народні пісні з мелодіями" (1902). Помер 8 лютого 1898 року в Хорватії.

105 років тому (1919) народилася Олена Апанович, дослідниця історії України XVI—XVIII ст., зокрема, історії українського козацтва. Лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1994). Померла 20 лютого 2000 року.

80 років тому (1944) у Любліні підписано угоду між урядом УРСР і Польським Комітетом національного визволення про взаємне переселення — українців з територій, що відходили до повоєнної Польщі, до УРСР, а поляків і євреїв із західноукраїнських областей — до Польщі.

80 років тому (1944) в Саражинцях на Вінниччині народився Федір Кирилюк, відомий український учений-політолог, довголітній завідувач кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

75 років тому (1949) у Плискові на Вінниччині народилася Ганна Скрипник, відома українська етнологиня, академік НАНУ, з 2000 року — директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України. 2004—2020 — заступник академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, із 2020 — академік-секретар.

10 вересня

130 років тому (1894) у Сосниці на Чернігівщині народився Олек-

сандр Довженко, український письменник, сценарист, кінорежисер, художник, фундатор української національної школи кінематографії, лауреат Державної премії (1959, посмертно). Створив кінострічки: "Арсенал", "Земля", "Іван", "Сумка дипкур'ера", автор кіноповісті "Зачарована Десна". У 1958 на Всесвітній виставці в Брюсселі 117 відомих кінознавців з 20 країн, добираючи 12 найкращих фільмів "усіх часів і народів", назвали і "Землю" О. Довженка. Ім'я Довженка було присвоєно Київській кіностудії художніх фільмів (1957). Помер 25 листопада 1956 року в Москві.

105 років тому (1919) згідно з Сен-Жерменською угодою Закарпаття включено до складу Чехословаччини.

95 років тому (1929) помер Микола Коваль-Медзвецький, український військовий діяч, генерал-поручник Армії УНР. Народився 5 лютого 1868 року.

11 вересня

160 років тому (1864) народився Павло Грабовський, письменник, перекладач, діяч українського визвольного руху. Помер на засланні 12 грудня 1902 року в Тобольську, де й похований.

140 років тому (1884) у Харкові народився Петро Єфименко, український історик і археолог, один з основоположників вивчення палеолітичної доби на теренах України. У 1945—1954 роках — директор Інституту археології АН УРСР. Академік АН УРСР, почесний член Королівського антропологічного інституту Великобританії та Ірландії, Міжнародного союзу доісториків, Італійського інституту доісторії та праісторії у Флоренції. Помер 18 квітня 1969 року під час проведення всесоюзної археологічної конференції у Ленінграді.

13 вересня

190 років тому (1834) народився Анатолій Свидницький, письменник, педагог, етнограф, автор першого соціального роману "Любо-рацькі", громадський діяч. Помер 30 липня 1871 року в Києві.

14 вересня

170 років тому (1854) розпочалася оборона Севастополя в ході Кримської війни, тривала до 30 серпня 1855 року.

15 вересня

220 років тому (1804) народився Михайло Максимович, український природознавець, історик, археолог, мовознавець, фольклорист, пись-

менник, педагог, вчений-енциклопедист, член-кор. Петербурзької АН, перший ректор Київського університету. Досліджував та видавав найдавніші літературні пам'ятки України. Був одним з основоположників вітчизняної ботаніки. Поклав початок українській фольклористиці: видав збірники "Малоросійські пісні", "Українські народні пісні", "Збірник українських пісень", "Дні та місяці українського селянина". М. Максимович — автор віршованих перекладів українською та російською мовами "Слова о полку Ігоревім" та біблійних псалмів. Дослідив і опублікував "Руську правду" та "Повість минулих літ". Помер 22 листопада 1873 року на хуторі Михайлова Гора (нині — Черкаська область).

80 років тому (1944) у Києві відкрився відновлений Державний музей західного і східного мистецтва.

16 вересня

100 років тому (1924) народився Микола Щербак, академік НАНУ. Досліджував геологію докембрію України, геохімію ізотопів та геохронологію. Помер у Києві 27 січня 1998 року.

17 вересня

160 років тому (1864) народився Михайло Коцюбинський, український письменник, громадський діяч. Один із найвизначніших представників імпресіонізму в українській літературі. У 1906—1908 роках очолював товариство "Просвіта" в Чернігові. Влаштував для громадськості літературні вечори, читання лекцій, вистави, згуртував навколо себе молодь. Помер 25 квітня 1913 року в Чернігові.

85 років тому (1939) Червона армія перейшла радянсько-польський кордон і вступила на територію Західної України і Західної Білорусі.

18 вересня

95 років тому (1929) народилася Алла Горська, живописець, автор вітража "Шевченко. Мати" (Київський університет, 1964). Трагічно загинула 28 листопада 1970 року.

90 років тому (1934) народився Роман Гнатишин, перший з українців, котрий посів посаду генерал-губернатора Канади. Помер 18 грудня 2002 року.

19 вересня

105 років тому (1919) контррозвідка білогвардійської армії на Далекому Сході "за вірність ідеї самостійності України" вислала з Приамурського військового округу голову Української Далекосхідної Ради Юрія Глушка-Мову.

20 вересня

155 років тому (1869) помер Микола Цертелєв, український фольклорист, один з перших дослідників і видавців української народної творчості. Видав збірник "Досвід збирання старовинних малоросійських пісень", чим фактично започаткував українську фольклористику. Автор статей "Про народні малоросійські пісні", "Про народні вірші". Народився 1790 року у Хоролі тодішньої Полтавської губернії.

95 років тому (1929) народився Іван Світличний, поет, критик і літературознавець, публіцист, перекладач, дисидент. Помер 25 жовтня 1992 року, похований на Байковому цвинтарі в Києві.

50 років тому (1974) помер Василь Яворський, російський та український геолог та палеонтолог. Здійснював геологічну зйомку у Донбасі. Народився 10 січня 1876 року в Кам'янець-Подільському.

21 вересня

120 років тому (1904) народився Ростислав Чаговець, український біохімік, академік АН УРСР. Здійснив низку новаторських досліджень з вітамінології. Запропонував метод визначення окислювально-відновлювальних властивостей за допомогою електродів. Розробив наукові основи раціонального харчування спортсменів та контролю за їхнім тренуванням. Помер 11 вересня 1982 року.

80 років тому (1944) помер Олександр Кошиць, український хоровий диригент і композитор. У 1903—1905 роках збирав і записував козацькі пісні на Кубані. Займався педагогічною діяльністю. В 1916—1917 роках був диригентом і головним хормейстером Київської опери. У 1919 організував за дорученням С. Петлюри Українську Республіканську Капелу, яка з величезним успіхом виступала за кордоном. З 1926 жив у США. Автор численних мемуарів. Народився 26 вересня 1875 року.

23 вересня

140 років тому (1884) народився Яким Ярема, український мовознавець і літературознавець, етнопсихолог і педагог. Помер 1964 року.

105 років тому (1919) у Кам'янці-Подільському відбулося спільне засідання Директорії та урядів УНР і ЗУНР, на якому ухвалено негайно почати воєнні дії проти армії Денікіна

90 років тому (1934) народився Микола Ільницький, літературознавець, критик, письменник, поет.

85 років тому (1939) померла Ганна Борисоглібська, українська ак-

триса, народна артистка УРСР. Виступала у трупах М. Кропивницького, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого, Т. Колісниченка, у театрі М. Садовського, Національному театрі в Києві. Народилася 7 січня 1867 року.

27 вересня

80 років тому (1944) народилася Гізела Ципола, українська співачка (лірико-драматичне сопрано).

28 вересня

105 років тому (1919) у Хабаровську створено споживче кооперативне товариство "Запорожець" з метою забезпечення місцевого українського населення найнеобхіднішим крамом чи здобуття коштів на фінансування національної громадської діяльності. Переважну більшість прибутку скеровувалося на утримання української школи та інші національно-культурні потреби. Входило до складу крайового Українського Далекосхідного кооперативу "Чумак", який був розв'язаний більшовицькою владою наприкінці 1922, а його майно конфісковане.

95 років тому (1929) народився Дмитро Павличко, український поет, перекладач, публіцист, громадсько-політичний і державний діяч, один із засновників Руху, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка. Багато його віршів покладено на музику. Серед них такі популярні пісні, як "Два кольори", "Пісня про Україну", "Лелеченьки" тощо. За його сценаріями поставлено фільми "Сон", "Захар Беркут". Помер 29 січня 2023 року у Києві.

85 років тому (1939) у Москві підписано "Договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною", яким українські етнічні землі Надсяння, Холмщина і Підляшшя передавалися Німеччині взамін литовської території.

85 років тому (1939) делегати Лемківщини звернулися у Львові до представників більшовицької влади з проханнями включити цю українську етнічну територію до складу УРСР.

30 вересня

20 років тому (2004) помер доктор технічних наук генерал-лейтенант Сергій Жуков, у 1987 – 2004 роках – начальник Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Народився 25 листопада 1947 року в Хабаровську.

Вересень

155 років тому (1869) у Севастополі відкрили військово-історичний музей Чорноморського флоту.

140 років тому (1884) у Києві відбувся виступ студентів проти реакційного університетського статуту. Під час демонстрації відбулися зіткнення з поліцією. Університет закрили до кінця року, а 34 студентів притягнули до судової відповідальності.

100 років тому (1924) в Москві був організований “Союз українських пролетарських та сільських письменників Російської Федерації” (СИМ) — “Село і Місто”.

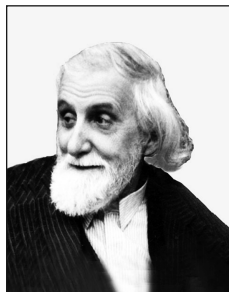
Осінь

120 років тому (1904) було створено Українську радикальну партію (з кінця 1905 — Українська радикально-демократичній партія).

МУЖНІСТЬ УЧЕНОГО

(до 100-річчя від дня народження Михайла Брайчевського)

У радянські часи твори цього видатного українського історика опинилися під забороною, їх вільно могли читати хіба що на Заході. Там і розповідали про переслідування київського вченого, який у супреч офіційній ідеології наполегливо доводив усьому світові про окремішність розвитку нашого народу, заглиблюючись в такі пласти минулого, що це змінювало доведені до загалу загальноприйняті канони вже нібито назавжди усталеного.

Звичайно, все це Михайлу Брайчевському треба було пропускати через своє серце, яке постійно боліло за правдиве висвітлення української історії. Бо ж саме з цією метою він, корінний киянин, вступав на історичний факультет Київського університету, задля того, щоб краще пізнати давню історію України після закінчення пішов працювати в Інституті археології Академії наук УРСР. І вже його кандидатська дисертація "Римська монета на території України" засвідчила про те, що українська історична наука має надзвичайно перспективного дослідника.

Однак він не дуже засвоював партійні настанови, де вже було визначено напрямні для діяльності вченого епохи комуністичного будівництва, а занурився занадто глибоко в минуле українського народу, щоб підкріпити тезу Михайла Грушевського про ймовірність формування нашої державності в антський період. Але це вже було занадто для того часу, відтак докторська дисертація Михайла Брайчевського "Анти (нариси з історії Східної Європи в епоху великого переселення народів)" в 1960 році була "завалена" більш слухняними перед партією колегами.

Її ж автору довелося на якийсь час перейти на роботу в Інститут історії. Там він не зраджує своїм чеснотам — пише монографії "Коли і як виник Київ" (1963), "Біля джерел слов'янської державності" (1964), "Походження Русі" (1968). Та найвідомішою працею того часу стала книга "Приєднання чи возз'єднання" (1966), де він піддав гострій критиці "Тези до 300-річчя возз'єднання України з Росією" щодо оцінки української історії. Надрукована за кордоном вона розвінчувала облудність радянської пропаганди про так зване вічне прагнення українців до возз'єднання з північними сусідами.

А ще Михайло Брайчевський був переконаним захисником української мови. Це він уже в ті часи звинувачував московські режими в антиукраїнській політиці, при цьому він наводив безліч прикладів нищення наших пам'яток історії та культури. Особливо розвінчував підступні методи зросійщення України.

Йому комуністична влада не могла пробачити того, що він постійно наголошував на низькому рівні російської культури в XVII—XVIII ст. Бо ж Михайло Брайчевський прямо писав про те, що у вказаний період вона "перебувала у жалюгідному стані і стояла набагато нижче від української. Вона не тільки не могла здійснювати "благотворний вплив" на українську культуру, але навпаки, сама розвивалася під благотворним впливом останньої". Водночас він доводив, що з Європою Україну пов'язують куди більш тісніші зв'язки, відтак вигідніше "об'єднуватися з Польщею, Чехією, Угорщиною, Словаччиною, Болгарією та іншими Європейськими народами, з якими її зв'язують до порівняння тісніші та органічніші зв'язки — історичні, культурні, світоглядні, конфесійні і т. д."

У додаток поширення світом праці "Приєднання чи возз'єднання", що не могло пройти повз увагу комуністичної ідеології, Михайло Брайчевський ще й підписався під листом української інтелігенції на захист жертв брежневських репресій ("Лист 139-и"). Це вже було останньою краплею — він був звільнений з роботи, на нову нікуди не брали. Зрозуміло, що праці його також заборонили друкувати. Він навіть не міг брати участі в наукових конференціях. Крім того, заборонялося посылатися на його праці.

Незважаючи на всі репресії Михайло Брайчевський продовжував працювати. Зокрема, в таких нелегких умовах підготував монографію "Утвердження християнства на Русі" (1988), в якій доводив, що першим хрестителем її і засновником давньоруської держави був київський князь Аскольд.

Друге дихання відкривалося в Михайла Брайчевського з початком горбачовської перебудови. Він не тільки одержав можливість плідно працювати над своїми проектами, а й активно включився в громадську діяльність — став одним з активних фундаторів Народного Руху України, на його Установчому з'їзді виступив з програмною доповіддю про шляхи державного будівництва в Україні.

Ще одна заслуга Михайла Брайчевського перед рідним народом й історичною пам'яттю — він першим порушив питання про відбудову Михайлівського та Успенського соборів у Києві.

ВЕЛИЧ ПОЕТИЧНОГО ГЕНІЯ

(до 95-річчя від дня народження Дмитра Павличка)

Всевишній обдарував його поетичним талантом, який словом піднімав приспаних у неволі, розкривав їм очі, щоб бачили битий шлях до майбутнього, куди мали йти з дітьми своїми. Тож тільки з відходом його в засвіти стає зрозумілим, кого втратила Україна, яку він любив змалку, за яку боровся з юнацьких літ, відроджену державність якої утверджував у зрілому віці.

На його життя випало багато труднощів, зрештою, можна стверджувати, що на свої вершини всенародного визнання він продирався крізь колочі терни заборон, але там подряпаними пальцями викарбовував оті рядки, що ніколи не розвіються в безпам'ятстві, бо стали народними.

Дмитро Павличко — це особливий феномен в історії України. Той, хто слухав наполегливі рекомендації влади, а виконував волю свого серця. Кивав головою, коли застерігали бути обережнішим, а йшов дорогою, яку вибрав давно. Відтак справді вишивав стежину свого життя червоними і чорними нитками. Падав на ній і вставав, і йшов туди, звідки кликала сурма бойової звитяги.

Обдарованості його таланту вистачало не тільки для написання до геніальної простоти поетичних рядків — слово майстра могло запалювати багатолюдні мітинги, втихомирювати розбурханий парламент, переконувати чужоземних дипломатів підтримувати українські права. Зрештою, мало магічний вплив на Леоніда Кравчука, аби ставив на голосування Акт про державну незалежність України.

До глибини душі — український патріот, а думав про все людство, особливо ж про поневоленіх москвою численних малих і великих народів. Чи не найбільше боліла його душа за найближчих сусідів — білорусів. Він постійно закликав сьбрів боротися за свою свободу. Залишив цей заповіт і в своєму поетичному слові, оригінал якого передав автору.

БОРИСЯ Й ЖИВИ!

*Чути скорботні дзвони з Хатині.
Що там, братове? Пожежа? Війна?
Ні, то від болю й ганьби в домовині
Янка Купала прокинувся нині
І заридав, як труба сполошна.*

"Горе! Московство вертається знову!
Вся Білорусія, наче Хатинь:
Спаляють душу, історію мову
Мамину пісню, зорю світанкову, —
Все обертають на попіл і тлінь.
Рідного прапора білі обруси
Спалені в рабській, підлій крові;
Згиньте ж навіки, як обри чи пруси,
Полумосквини й напівбілоруси,
Що продались ненажерній Москві!".
Плаче Купала. Поганблює бидло.
Та Калиновський не плаче. Йому
З шаблею спати в могилі набридло —
Кличе він бити двоголове страшидло,
Вицент руйнувати трісталітню тюрму.
Встаньте, Максими, Янки, Якуби,
Ригори, Ніли, Пятрусі, Василі,
Встаньте, брати мої, свободолюби,
проти нової хатинської згуби,
Встаньте, Антеї, на рідній землі!
Чути залізо в білоруському дзвоні —
З мертвих встають нездоланні полки,
Грають знамена біло-червоні,
Не віддадуть москалеві "Погоні"
Славні шушкевичі і позняки.
Свище над нами батіг батийів,
Змієм сотається надовкруз;
Не забуде ні Вільнюс, ні Варшава, ні Київ,
Скільки він вирвав, вигриз і виїв
З наших поранених земель і душі!
О, Білорусіє, бита журбою,
Рвана манкуртами, псами Москви,
Будь же собою, а не рабою,
Не покидай нас на полі бою,
Ти ж невмируща – борися й живи!

НОВИЙ ЧОРНИЙ ПЕРШОВЕРЕСЕНЬ

(до 90-річчя початку 1934—1935 навчального року)

Для українських шкіл 1 вересня 1933 року не стало останнім чорним днем, коли до школи не прийшла майже половина очікуваних першокласників, як і дітей, котрі сіли за парти в 1932 і в попередні роки. І якщо частина народжених у 1926 році були мобілізовані в 1933 році до першого класу семирічними, відтак їх у 1934 році в першому класі стало менше, то наявність тих учнів, які вступали до школи раніше, давала можливість зорієнтуватися про реальні втрати під час Голодомору-голоциду 1932—1933 років.

Скажімо, коли порівняти наповненість класів на 1 січня 1932 року, тобто тих, хто прийшов до школи 1 вересня 1931 року, з тим контингентом, який учився після Голодомору 1932—1933 років, то бачимо значне зменшення учнів відповідних класів і в цілому в початкових класах. Особливо ж звертає на себе увагу порівняльний аналіз наповненості 1 класів у 1931—1932 навчальному році з відповідними показниками в 1934—1935 — йдеться про ті райони тодішньої Київської області, документи вже яких виявлені. Наприклад, якщо 1931 року в перші класи в Бориспільському районі сіло за парти 2250 учнів, то до 4 класу в 1934 їх залишилося тільки 1590. Таким чином, зменшення на 660 дітей серед першачків 1931!

Подібна картина і в інших районах: Васильківський відповідно 2859 і 1699 (- 1160), Володарський — 1607 і 1018 (- 589), Лугинський — 1780 і 837 (- 943), Лисянський — 2155 і 1407 (- 748), 179 Макарівський — 1598 і 1230 (- 368), Малинський — 3136 і 1705 (- 1431), Обухівський — 2405 і 1346 (- 1059), Ржищівський — 2249 і 1348 (- 901), Радомишльський — 2192 і 1180 (- 1012), Фастівський — 2682 і 1641 (- 1041): [2; Ф. 166. — Оп. 11. — Спр. 356. — Арк. 1—104; 1; Ф. Р-144. — Оп. 1. — Спр. 1765. — Арк. 1—116]. 180

	Роки	1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.	Разом
Бориспільський	1931	2250	2648	1575	1299	7772
	1934	2148	1884	1808	1590	7430
Васильківський	1931	2859	3066	2272	1598	9795
	1934	2634	2136	1958	1699	8427
Володарський	1931	1607	1666	1296	890	5459
	1934	900	1004	936	1018	3858
Лугинський	1931	1780	1500	1093	694	5067

	1934	1386	1200	909	837	4414
Лисянський	1931	2155	1990	1726	1597	7468
	1934	1454	1481	1258	1407	5600
Макарівський	1931	1958	2473	1551	1223	7205
	1934	1776	1608	1477	1230	6138
Малинський	1931	3136	3132	2279	1697	10244
	1934	2245	2014	1772	1705	7736
Обухівський	1931	2405	2636	2633	1491	8565
	1934	1677	1545	1449	1346	6017
Ржищівський	1931	2249	2348	1778	1539	7734
	1934	1470	1309	1287	1348	5491
Радомишльський	1931	2192	1933	1460	1094	6679
	1934	2217	1706	1497	1180	6666
Фастівський	1931	2682	2229	1954	1575	8437
	1934	2398	2073	1881	1641	8092

Подібна статистика буде і в наступних роках — аж до гітлерівського нападу в 1941 році, коли до школи вперше прийшли народжені в 1933-му...

А РОСІЙСЬКОМОВНИХ ШКІЛ БІЛЬШАЛО... (до 70-річчя чергового етапу зросійщення України)

У документах комуністичної партії постійно наголошували про розквіт української національної культури. Окремо йшлося про турботу за розвиток народної освіти. Але за заспокійливими цифрами влади можна було бачити постійне зросійщення української школи — таких навчальних закладів ставало рік у рік більше. Особливо цей процес посилювався в Україні після сумнозвісних постанов кремля від 14 і 15 грудня 1932 року, якими припинялася українізація.

Через 20 років картина з поширенням шкіл з російською мовою навчання стала особливо зримою в західних областях України, де до Другої світової війни не було зовсім російського населення. Саме через шкільну мережу можна простежити зросійщення підених і східних областей УРСР. Скажімо, яскраво це видно на прикладі тодішньої Ворошиловградської області, де в російськомовних школах навчалася дітей майже в два рази більше. Ще разюча різниця в Сталінській — там цей

показник утричі більший. Посилювалися ці процеси і в Запорізькій, Одеській, Харківській областях.

Усе це дасться взнаки більш, ніж через півстоліття, коли Москва почне активно просувати в Україну "руській мір"...

Мережа шкіл і контингентів учнів у них
на початку 1954—1955 навчального року:

	Українські	Російські
1. Вінницька	1429 / 306.884	33 / 15.367
2. Волинська	950 / 113.765	9 / 4.785
3. Ворошиловградська	669 / 86.897	413 / 157.623
4. Дніпропетровська	1472 / 243.793	147 / 93.488
5. Дрогобицька	753 / 118.577	24 / 7.457
6. Житомирська	1382 / 248.686	46 / 19.382
7. Закарпатська	675 / 108.464	16 / 6.342
8. Запорізька	906 / 117.855	262 / 81.881
9. Київська	1173 / 256.964	19 / 7.058
10. Київ	52 / 26.970	87 / 82.877
11. Кіровоградська	1078 / 170.598	41 / 15.596
12. Кримська	-	1020 / 133.079
13. Львівська	937 / 135.263	47 / 27.233
14. Миколаївська	884 / 116.155	100 / 38.751
15. Одеська	951 / 124.397	325 / 116.832
16. Полтавська	1371 / 226.199	16 / 11.555
17. Ровенська	931 / 125.135	12 / 5.664
18. Севастополь	-	29 / 15.932
19. Сталінська	943 / 132.381	667 / 326.868
20. Станіславська	847 / 138.598	12 / 5.979
21. Сумська	925 / 170.314	184 / 43.241
22. Тернопільська	1056 / 137.935	6 / 2.578
23. Харківська	1293 / 200.618	268 / 101.662
24. Херсонська	732 / 96.488	77 / 24.182
25. Хмельницька	1483 / 247.945	26 / 13.493
26. Черкаська	943 / 216.314	18 / 10.623
27. Чернівецька	403 / 69.154	24 / 13.670
28. Чернігівська	1017 / 197.803	93 / 24.509
Усього	25.255 / 4.134.152	4.021 / 1.407.707

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЗДВИГ УСЬОГО УКРАЇНСТВА (до 35-річчя заснування Народного Руху України)

В історії українства перемоги здобувалися, як правило, лише тоді, коли широкі маси об'єднувалися навколо утвердження національної ідеї. Так було в часи Хмельниччини, в 1917, 1991, 2004 і 2013—2014 роках.

Так, за свою правду український народ боровся упродовж всієї історії. З покоління в покоління його найкращі сини й дочки присвячували своє життя тій правді, віддавали своє життя в боротьбі за неї. Тож такий чин належало здійснити й наприкінці ХХ століття, коли підвалини могутньої імперії захиталися під впливом перебудовних процесів, коли українські письменники на повний голос поставили питання про порятунок рідної мови, а вітчизняні історики - про відновлення правди про минуле, зокрема, про наше славне козацтво і його гетьманів, у тому числі й такі постаті, як Іван Мазепа.

Безумовно, той революційний здвиг українського народу, який відродив власну державність наприкінці ХХ століття, готувався заздалегідь: широким повстанським рухом у 20—30-х роках, збройною боротьбою ОУН-УПА в роки Другої світової й післявоєнний час, рухом шістдесятників...

І навіть у найтяжчі моменти цієї боротьби, коли, здавалося, годі сподіватися на успіх, її найзагартованіші жертвовники не втрачали надії на перемогу. "Чистий, незаплямлений крутістьми й компромісами зі злом український націоналізм, — писав у 1949 році Степан Бандера, — вийде побідником з важкого, але величнього змагання проти сатанічної большевицької Москви. Він побідить, бо в ньому велика Правда української нації, згідна з Божими законами життя народів і людей у свободі й справедливості".

Справді, в УРСР не звернули увагу на нові віяння з Москви з приходом до влади Михайла Горбачова. Очевидно, сподівалися, що ніяких змін не відбуватиметься, відтак вороже зустрічали ті паростки національного відродження, які пробивалися через, як здавалося для них, навечно непробивні мури системи тоталітаризму. Тож знову й знову організовували наступ на несхитних греко-католиків, які своєю катакомбною діяльністю крок за кроком ці мури розбивали.

Але й перекинутий "на прорив" до Львова першим секретарем об-

кому КП України секретар ЦК Яків Погребняк змушений лише констатувати про відродження Української греко-католицької церкви. Виявляється, що з числа священників, які не прийняли російського православ'я, 80 проявляють особливу активність.

Паростки змін з низів почали пробиватися і на Наддніпрянщині. Наприклад, колектив Дніпропетровського металургійного інституту 28 вересня 1988 року звернувся до центральних органів влади УРСР з клопотанням про зняття імені Л. І. Брежнєва, перекладаючи на останнього відповідальність за епоху застою.

Не тільки ці прояви невдоволення свідчили про зростаючу активність громадян республіки, їх все більше й більше дивувала, скажімо, незрозуміла самопожертва України для розвитку аграрного сектора сусідньої Росії, де необхідно було волею Москви піднімати за рахунок власних коштів і людських ресурсів нечорноземний край. У той час, коли в українському селі багато проблем було не вирішено.

Так, у низах закипало, але чи ж готові були ці маси вже тоді піти за В'ячеславом Чорноволом чи Михайлом Горинем, які після ув'язнення стали лідерами визвольного руху?

І все-таки організувати народ на всенародній здвиг могли на той час тільки авторитетні українці з квитками компартії, яких остання змушена була терпіти. Видатний письменник Олесь Гончар узяв під свою опіку перших неформалів. Аби ці подвижники української ідеї одержали можливість діяти в конституційних рамках УРСР, він 28 грудня 1987 року скликав засідання Президії Українського республіканського Комітету захисту миру, бюро правління Українського відділення республіканського Комітету захисту миру та бюро Правління Українського відділення радянського фонду миру.

Порядок денний цього зібрання передбачав створення при Українському республіканському Комітеті захисту миру асоціації "Зелений світ", про що доповів Олесь Гончар, наголошуючи на сформуванні подібної громадської організації при радянському Комітеті захисту миру з осередками в Ленінграді та Москві. Враховуючи, що в Україні є велика кількість екологічних проблем, зокрема і ті, що пов'язані з аварією на ЧАЕС, він вніс пропозицію створити при очолюваному ним комітеті асоціацію "Зелений світ".

А далі названа структура вже могла діяти за власним планом. Вось-

мого січня 1988 року відбулося засідання ініціативної групи, на якому було обрано виконавчу раду Української асоціації "Зелений світ" на чолі з письменником Сергієм Плачиндою. Тоді ж було розглянуті першочергові завдання щодо діяльності асоціації, зокрема, щодо подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, припинення будівництва каналу Дунай—Дніпро, збереження заповідника на острові Хортиця...

Загальнонаціональних проблем вимальовувалося справді багато. Тож уже 20 січня 1988 року перший секретар правління Спілки письменників України Юрій Мушкетик звернувся до ЦК Компартії України з пропозицією скликати "Чорнобильський форум", який «став би новою важливою акцією консолідації сил борців за мир, ядерне роззброєння, за виживання людства». Аж через півроку, після розгляду листа в ЦК КПРС, було одержано відповідь про доцільність розглянути питання про скликання подібного форуму в ...1989 році.

Тим часом, поки в Києві письменники чемно зверталися й терпляче чекали кілька місяців відповіді від ЦК, у Львові ситуація розвивалася стрімкіше. Уже в лютому 1988 року їхні колеги під час обговорення питання про внесок кожного в перебудову порушили "цілий ряд важливих питань громадського і культурного життя, на які зверталася увага січневого Пленуму ЦК Компартії України". Зокрема, там письменники-комуністи "одностайно дали негативну оцінку випадку голови правління Спілки журналістів України М. О. Шибика щодо піднятих українськими радянськими письменниками гострих проблем мовної культури, гармонії міжнаціональних відносин, які, до речі, піднімаються не тільки літераторами України. Непереконливими, образливими є "аргументи" тов. Шибика М. О. щодо зональності письменницьких виступів (за його словами, вона — "... якась надривна, зла..."). Комуністів обурює, що саме такую "тональність" тов. Шибик М. О. приписує О.Т. Гончареві. Це свідчить про викривлений, тенденційний підхід як до суті проблем, так і до громадської діяльності видатного радянського письменника-патріота, інтернаціоналіста".

Заява львівських письменників розбурхала врешті й столичну інтелігенцію. Тут створюється Український культурологічний клуб, де ставляться питання духовної спадщини, а студент-фізик Володимир Чемерис в гуртожитку Шевченкового університету відновлює "Громаду", члени якої збираються не лише слухати лекції про українське ко-

зацтво, а й вимагають зберігати пам'ятки національної культури, добиваються припинення будівництва офіцерської їдальні на місці ймовірного поховання гетьмана Петра Сагайдачного на території колишньої Києво-Могилянської академії.

По-новому заговорили й ті київські письменники-комуністи, яким влада дозволила поїхати до океан. Вони, а це були Дмитро Павличко, Віталій Дончик і Павло Гриценко, 18 березня 1988 року висунули свої пропозиції про майбутню діяльність товариства "Україна" серед українців Канади. Автори цього листа вимагали контактувати не тільки з прорадянським ТОУКом, який "складається з людей похилого віку і незабаром зовсім вийде з ладу", а й з представниками Комітету українців Канади, котрий досі вважали в УРСР ворожою організацією.

Револьюційної енергії на осінь 1988 року в Україні вже зібралось достатньо, вона й виривається спонтанно раз-у-раз у різних місцях, оскільки єдиного керівництва національно-визвольним процесом не існує. За таких обставин з'являються 27 жовтня 1988 року директиви виконавчого Комітету Української Гельсінської Спілки для місцевих груп і філій щодо розгортання масової пропагандистської роботи. Серед головних завдань – залучення нових членів, завдяки чому можна було б провести масову роз'яснювальну роботу щодо стану церков та інших культових споруд, які були знищені; аналіз мовної ситуації в регіоні; збір конкретних даних про злочини сталінських часів, окремо збирати конкретні дані про голод 1933 року на сході України, опитуючи тих, хто був його свідками; в західних областях України — дані про терор 1939—1941 років (зокрема, в перші дні війни в червні—липні 1941 року).

Залучення нових людей до цих акцій гуртувало їх, спрямовувало в русло здійснення чергових завдань, котрі поставали вже не перед окремими активістами, а перед організованою масовою громадсько-політичною силою, яка б рухала вперед перебудовні процеси завдяки могутній енергії звільненої народної думки. Ті, хто йшов попереду широким мас побачили в ньому відродження людини і нації, шлях до оновлення життя. Вони також вважали, що це продовження історичних традицій боротьби українського народу за волю і незалежність, за демократію на своїй землі. Тобто — рух, який почали писати прописними літерами!

За свідченнями членів асоціації "Зелений світ", слово "рух" як реалі-

зація революційної енергії вперше пролунало з уст їхнього голови Сергія Плачинди на одному із семінарів у Спільці письменників України у вересні 1988 року. А вперше ідею створення РУХу висловив поет Дмитро Павличко 12 листопада 1988 року на прес-конференції, присвяченій екологічному мітингу в Києві. На ньому вже наступного дня, що переріс значною мірою в політичний, ідею РУХу проголосили Дмитро Павличко та поетеса з Черкас Людмила Тараненко. Вісім тисяч учасників мітингу їх гаряче підтримали. Саме це слово з'являлося потім у листівках-відозвах, що збирали людей для обговорення насущних проблем повсякдення.

Незабаром в Спільці письменників України та Інституті літератури АН УРСР було створено ініціативні групи. В дискусіях викристалізувалася остаточна назва нової сили, що має, як наголошувалося тоді, «в собі іншу внутрішню енергію, аніж Фронт, має інший філософський і моральний сенс. У ньому швидше може примоститись і органічно в ньому перебувати і Сковорода, і Ганді, і Мартін Лютер Кінг. Може, Фронт — занадто войовничо і декоративно водночас... Слово Рух ближче і до дійсності і до Вічності. Рух можливий і з опонентами. Фронт викликав одразу спротив. Рух викликає надію. Рух це саме життя, таке прекрасне і суперечливе, таке прокляте, що нікуди від нього не дінешся. Хіба Рухом його обіймеш, проникнеш до нього. Рух — це щойно народжена активність кожної людини».

У цій дискусії, за участю секретаря партбюро Інституту літератури АН УРСР В'ячеслава Брюховецького, брали участь письменники Олександр Божко, Віктор Терен, Олександр Лук'яненко, Григорій Клочек, Станіслав Тельнюк, Сергій Гречанюк, Юрій Цеков, Віталій Дончик, Ігор Малишевський. Почалася розмова про те, що он прибалти підіймаються, створюють народні фронти, а ми, українці, сидимо мовчки по своїх кутках...

Якось нас таки зачепило за живе, згадує В'ячеслав Брюховецький, оце українське публічне мовчання. Фронт! Хай буде Фронт! Піднявся Сашко Лук'яненко, і так по діагоналі пройшовся кімнатою, роздумуючи вголос: "Ну, нащо фронт? Це кров, це війна... Давайте краще рух. Це об'єднує".

Потім зібрали письменницькі збори і створили ініціативну групу. Проте негайно партком Спільки письменників, дезавувавши це рі-

шення, створив свою — "організовану" — групу, яка мала би розробляти проект Програми майбутнього руху у співпраці з такою ж групою з Інституту літератури. Брюховецький, як секретар партійного бюро, очолив останню.

І 31 січня 1989 року на загальних зборах київських письменників ухвалено проект програми РУХу. А тут ще наспіло створення Товариства української мови... Така лавина всенародного здвигу і витворила новий проект, який заакумулював революційну енергію справді широких мас: в лютому 1989 року на Установчому з'їзді Товариства української мови під час виступу Івана Драча зал почав скандувати: " Народний Рух! Народний Рух!". Обраний головою товариства Дмитро Павличко тоді досить своєрідно підказав делегатам, що має бути далі: "Знаю, вам хочеться все і відразу — українську мову, тоді давай прапор, державу давай, але все зразу не вийде...".

Справді, все зразу не можна було відновити, але Установчий з'їзд ТУМу не тільки зажадав внести в Конституцію республіки статтю про державний статус української мови, що мало означати перехід партійного й державного апарату в діловодство й практичній діяльності на неї, а й ухвалив резолюцію про підтримку ідеї створення Народного Руху України за перебудову.

Після того групу літераторів, зокрема, Ю. Мушкетика, І. Драча, Д. Павличка, Б. Олійника, запросили до ЦК КПУ, де їх пробували відмовити від створення Руху. Однак ніякі вмовляння не допомогли. Більше того, письменники вимагали надрукувати підготовлений ініціативною групою проект програми. Вони обурювалися, згадував В. Брюховецький, збиралися ледь не щодня у Спільці, вимагали у самих себе, навіть створили групу, яка мала поїхати до Москви, пробитися до Горбачова і розповісти йому про антиперебудовні настрої та дії в Україні. Тож за таких обставин для апарату ЦК "возникла политическая необходимость с целью открытого разоблачения инициаторов создания НДУ опубликовать проект программы движения в органе СПУ "Літературна Україна".

Ось чому для одного з авторів програми В'ячеслава Брюховецького було несподіванкою, коли 14 лютого вранці його запросили на негайну розмову в кабінет Л. Кравчука. Результат зустрічі — проект можна друкувати!

Ідея створення РУХу здобуває широку народну підтримку. На своїй

установчій конференції "Українська асоціація захисту історичного середовища" оголошує себе комісією РУХу. Підтримку РУХу висловлюють київські мітинги — 26 лютого "Древній Київ", 5 березня — товариства "Меморіал", 7 травня — пам'яті жертв сталінізму в Биковні тощо. Скрізь формуються групи підтримки Руху.

Зрозумівши, що створення НРУ є альтернативою компартії, з ЦК КПУ дали директиву в регіони скликати різного рівня заходи, на яких таврувати проект програми його діяльності. А на місцях були готові старатися. І вже через кілька днів до столиці полетіли рапорти про за-судження цього документа, який був опублікований для всенародного обговорення.

Треба сказати, що всі повідомлення з місць особисто уважно перечитував тодішній перший секретар ЦК КПУ Володимир Щербицький, який чи не найбільше злякався народження нової громадсько-політичної сили, що загрожувала довголітньому безальтернативному пануванню комуністичної ідеології. І справді, на чолі Руху стали ті, хто постійно беріг рідне слово й усіляко противився русифікаційним процесам. Тож цілком закономірно, що джерело національного відродження стало розчищатися саме в Спільці письменників України й Інституті літератури АН УРСР, а це дуже занепокоїло компартійну верхівку.

Як свідчать документи, 13 квітня 1989 року до Комісії партійного контролю при ЦК КПУ був викликаний секретар партійної організації Інституту літератури АН УРСР Вячеслав Брюховецький, якому вказали, що "творення опозиційної стосовно КППС системи Народного Руху України і що подібна діяльність несумісна з перебуванням у партії". У відповідь В. Брюховецький заявив: "йому точка зору ЦК Компартії України стосовно Руху невідома, оскільки офіційних рішень з цього питання, зокрема, Пленуму ЦК, немає. Знає лише позицію окремих посадових осіб...".

У ході бесіди господарі кабінету намагалися переконати В. Брюховецького в тому, аби він відмовився від подальшої участі в розвитку демократичних процесів. Однак він двічі наголосив, що припинити працю по створенню Руху вони не можуть. "Люди повірили нам, про що свідчить велика кількість листів, що вони скажуть".

В Україні вже нагромаджувалася революційна енергія, яку комуніс-

тичний режим був нездатним спинити. Вочевидь, що в місті Лева, взявши на озброєння наказ Івана Франка, вже "лупали сю скалу". Тож як ідеологічний відділ ЦК не старався, організатори Народного Руху України не відступалися від волевияву широких мас: осередки НРУ виникали на підприємствах, в установах, навчальних закладах, а це свідчило про розгортання революційного процесу в Україні, що мав привести до її національно-державного відродження.

Організовувалися низи, які тиснули на рухівську верхівку. А це прискорило заснування в квітні 1989 року Оргкомітету по створенню Народного руху України за перебудову, який очолив Іван Драч. До ЦК КПУ щоденно надходила інформація про заснування осередків Руху на промислових підприємствах, у вищих навчальних закладах. Особливу турботу викликало в партапараті створення такого в Київському держуніверситеті імені Т. Г. Шевченка. В доповідній Щербицькому з цього приводу наголошувалося, що спроба керівництва навчального закладу спрямувати збори в правильному руслі успіху не мали.

Непокоїлися в ЦК КПУ і тим, що листи на підтримку Руху писали не лише з УРСР, а й українці з різних куточків Радянського Союзу, в тому числі військові, із-за кордону. Наприклад, 17 офіцерів-українців з Підмосков'я написали дослівно: "Ми, офіцери військової частини висловлюємо свою підтримку ідеї створення Українського Народного руху, в чому і даємо свої підписи".

Крім того, влада, усвідомивши значний революційний здвиг, що супроводжується відродженням Української греко-католицької церкви в західних областях, намагається будь-що не допустити її реєстрації. У своєму листі до ЦК КППС від 26 червня 1989 року В. Щербицький категорично протестує щодо намірів легалізувати українських уніатів.

Спротив влади розгортанню процесів демократизації викликав до життя нові форми боротьби. В Києві та інших містах республіки організовуються несанкціоновані мітинги, учасники яких обговорюють роботу З'їзду народних депутатів СРСР, дають їм накази. Активізуються кримські татари, розпочинається паломництво до козацьких могил на місці Берестецької битви. Зрештою, місцеві власті змушені поступитися щодо проведення мітингів, організація яких мотивується зустрічами з народними депутатами СРСР.

Демократично обрані народні депутати очолюють новостворені гро-

мадські організації, що допомагає останнім добиватися від місцевої влади поступок. Ці обставини викристалізують ідею про створення дійового оргкомітету для підготовки та проведення Всеукраїнського установчого з'їзду РУХу. З метою його організації 17 та 24 червня в Києві відбулися дві наради представників демократичних об'єднань України, на яких обговорювалися конкретні питання становища в своїх регіонах.

На установчій конференції Київської організації НРУ 1 липня 1989 року ухвалено провести наступного дня мітинг на тему "Вся влада—Радам!". Присутні на ньому представники партноменклатури відчули справжні настрої народу, про що доповідала заступник голови виконкому Київської міськради Г. Менжерес в ЦК Компартії України.

Такі ж настрої панували і на місцях. Установчі збори по створенню Чернігівської регіональної організації НРУ за перебудову відбулися 9 липня 1989 року, Рівненської 22 липня, Донецької — 20 серпня.

Тимчасом мільйони українців, як на рідній землі, так і в усьому світі, покладали великі надії на Народний Рух України за перебудову, який уперше за десятки років мав уконституювати право великої європейської нації на власний вільний розвиток. Зрештою, не тільки українці, а й представники інших націй бачили в Установчому з'їзді Народного Руху зібрання всього українського народу, про що йшлося, зокрема, в телеграмі оргкомітету відродження автономії інгушів.

Яким річищем піде робота цього першого громадського представницького органу нашого народу в умовах горбачовської перебудови? Над цим питанням, безумовно, замислювалися організатори Установчого з'їзду, що таки відбувся 8—10 вересня 1989 року в Палаці культури Київського політехнічного інституту за участю 984 делегатів, серед яких було 33 народних депутатів СРСР, 228 членів і кандидатів у члени КПРС.

А вступне слово вирішили надати Патріархові української духовності Олесю Гончару, бо знали, що саме його виступ дасть необхідний заряд енергії для рухівців на майбутню боротьбу за українську Україну. І він справді вказав напрямні з'їзду: з трибуни до народу має промовляти "сама безкорислива правда життя, пекучі його проблеми, високі почуття громадянської відповідальності, розуміння обов'яз-

ку, справжнє вболівання за долю перебудови, за наше спільне майбутнє".

А той заряд енергії на нові звершення в ім'я України Олесь Гончар висловив у глибокій впевненості в завтрашньому дні рідної землі:

"Якщо після всього, що Україна зазнала, якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних піднятися до найвищої єдності душ, то віряться: такому народові — жити!".

А далі Володимир Яворівський переконує, що "після вічної мерзлоти, застою і стагнації — тільки Рух", Володимир Черняк — "потрібно розбити монополію на власність, монополію на владу і монополію на істину", Михайло Швайка — "треба повністю ліквідувати відомчу форму управління, державну форму власності й надати повну свободу народу українському в тому, що він хоче виробляти і як він хоче жити"...

Таким чином, процес національно-державного відродження України одержав новий імпульс свого розвитку, чого не могли вже не бачити і його противники.

ЖОВТЕНЬ

1 жовтня

70 років тому (1954) в Перебродах на Житомирщині народився Микола Макарчук, відомий український біолог, довголітній директор науково-дослідного Інституту фізіології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2 жовтня

315 років тому (1709) у Бендерах помер Іван Мазепа, український державний, культурно-просвітницький діяч, гетьман України протягом 22 років. Народився 1632 року.

120 років тому (1904) народилася Надія Капельгородська, письменниця, актриса, дружина скульптора Івана Кавалерідзе. Померла 27 листопада 1984 року в Києві.

3 жовтня

145 років тому (1879) народився Володимир Дорошенко, літературознавець, бібліограф, член Союзу Визволення України (1914—1918). Помер 1963 року в США.

5 жовтня

125 років тому (1899) народився Олекса Стефанович, український поет. Помер 4 січня 1970 року в США, похований на цвинтарі у Бавнд-Бруці.

115 років тому (1909) народився Богдан-Ігор Антонич, поет. Помер 6 липня 1937 року у Львові.

7 жовтня

160 років тому (1864) народився Сергій Шелухин, український громадський, політичний і державний діяч, правознавець, член Центральної Ради, міністр судочинства УНР. Помер на еміграції у Празі в 1938 році.

155 років тому (1869) народився Григорій Дядченко, український живописець. Твори: "Вечір над Дніпром", "Левада", "Двори", портрети Ф. Красицького, Ф. Балавенського. Помер 25 травня 1921 року у нинішньому Шевченковому Черкаській області.

40 років тому (1984) помер Валерій Марченко, український правознавець, літературознавець і перекладач. У 1973 був засуджений за антирадянську діяльність до шести років позбавлення волі в колонії суворого режиму та двох років заслання. Після звільнення не припинив протестів проти існуючої тоталітарної системи, виступав і проти інструкції Міністерства освіти УРСР "Про посилення вивчення російської мови у школах України". Засуджений вдруге в 1983 році. Народився 16 вересня 1947 року.

9 жовтня

140 років тому (1884) у Чернігові народилася Любов Андреева-Дельмас (у дівочтві — Тищинська), оперна співачка світової слави. Померла 30 квітня 1969 року.

120 років тому (1904) народився Микола Бажан, український поет, перекладач, державний і громадський діяч, академік АН УРСР, голова правління Спілки письменників України (1953—59). 1958—83 — головний редактор УРЕ (з 1988 — ім. М. П. Бажана). Помер 23 листопада 1983 року в Києві.

75 років тому (1949) народився Володимир Вергун, український економіст і дипломат, довголітній завідувач кафедрою міжнародного бізнесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

10 жовтня

165 років тому (1859) у Зарубинцях Збаразького повіту в Галичині народився Григорій Грушка, засновник і перший редактор газети "Свобода" (США). Помер у Пеняках біля Бродів 16 квітня 1913 року.

140 років тому (1884) у станиці Полтавській народився Конон Безщасний, один з найславетніших кубанських кобзарів. Помер у Слов'янську на Кубані 1967 року.

135 років тому (1889) народився Михайло Драй-Хмара, поет-"неокласик", літературознавець, перекладач. Досліджував історію української і сербської літератур. Автор монографій "Леся Українка" (1926), "Поема Лесі Українки "Віла Посестра" на тлі сербського та українського епосу" (1929). Репресований. Загинув 19 січня 1939 року на Колимі.

130 років тому (1894) народилася видатний селекціонер цукрових буряків Ольга Коломієць. Померла 24 квітня 1976 року.

125 років тому (1899) народився Михайло Хаджинов, український рослинник та селекціонер, академік ВАСГНІЛ. Одним з перших відкрив явище цитоплазматичної чоловічої стерильності та використав його для покращення насінництва. Вивів понад 20 високопродуктивних сортів кукурудзи. Помер 21 листопада 1980 року.

105 років тому (1919) народився Олександр Грандо, український лікар, історик медицини, керівник створеного ним Національного музею медицини України (1973), письменник, громадський діяч. Помер у Києві 17 липня 2004 року.

11 жовтня

165 років тому (1859) у Києві відкрито першу недільну школу.

95 років тому (1929) народився Олександр Яценко, український філософ. Помер 8 січня 1985 року в Києві.

12 жовтня

90 років тому (1934) народився Юрій Щербак, український письменник, драматург, сценарист, публіцист, еколог, доктор медичних наук. Був міністром охорони навколишнього природного середовища України, Надзвичайним і Повноважним послом України в Ізраїлі, США, Канаді. Автор п'єс: "Сподіватись", "Вони відстояли весну", "Карантин", "Хор-тиця", "Державне ставлення".

16 жовтня

150 років тому (1874) у Москві помер Памфіл Юркевич, представник української академічної філософії. Народився 28 лютого 1826 року.

18 жовтня

125 років тому (1899) народився Володимир Зосимович, український генетик та селекціонер, академік АН УРСР. Створив теорію походження та еволюції дикого, культурного та цукрового буряка, відкрив новий тетраплоїдний його вид, обґрунтував можливість існування мутантів з однонасінневими плодами. Помер 18 січня 1981 року.

19 жовтня

170 років тому (1854) народився Сергій Васильківський, український живописець. Експонував свої твори на виставках Салону в Парижі, на Міжнародній художній виставці у Римі та численних вітчизняних виставках. Виконував розписи в будинку Полтавського земства. Разом із М. Самокишем підготував альбоми "З української старовини", "Мотиви українського орнаменту". Помер 7 жовтня 1917 року у Харкові.

145 років тому (1879) у Лубнах народився Микола Порш, український громадський, політичний та державний діяч, член Центральної Ради, генеральний секретар праці. Помер на еміграції 16 квітня 1944 року.

35 років тому (1989) у Києві відбулись установчі збори Республіканської асоціації українознавців (РАУ). Президентом РАУ було обрано Івана Дзюбу.

20 жовтня

105 років тому (1919) народився Михайло Парнюк, український філософ, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки України. Помер 7 липня 1992 року, похований у Києві на Байковому кладовищі.

75 років тому (1949) помер Володимир Лучицький, український геолог, академік АН УРСР. Вивчав петрографію, стратиграфію та гідрогеологію території України. Керував створенням першої карти корисних копалин України (1923). Був одним із засновників української гідрогеологічної школи. Народився 2 травня 1877 року.

22 жовтня

85 років тому (1939) на західноукраїнських землях під контролем НКВС відбулися вибори делегатів до Українських Народних Зборів, котрі мали вирішити долю Галичини і Західної Волині. Зайнята Червоною армією Берестейщина примушена була більшовицькою владою посилати своїх делегатів на Білоруські народні Збори до Білостоку.

85 років тому (1939) помер Олександр Лотоцький (літ. псевд. О. Білоусенко, О. Любенький), український громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, професор церковного права, дійсний член НТШ і Українського Наукового Товариства в Києві. Був міністром віросповідань Української Держави та УНР періоду Директорії, Послом УНР в Туреччині. Виступав ініціатором проголошення автокефалії Української Православної Церкви. В еміграції — доцент права Українського Вільного Університету, засновник і директор Українського Наукового Інституту у Варшаві. Автор спогадів "Сторінки минулого". Народився 3 червня 1870 року.

23 жовтня

120 років тому (1904) в Моринцях на Черкащині народився Яків Білоштан, відомий літературознавець, професор, декан філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Помер 20 січня 1985 року.

24 жовтня

110 років тому (1914) помер Олександр Варяницин, військовий інженер. Теоретик української архітектури, живописець. Народився у 1860 році в Харкові.

26 жовтня

160 років тому (1864) народився Євген Вотчал, український ботанік, академік АН УРСР. Один з організаторів та співробітник Наукового інституту селекції (нині — Всеукраїнський науковий інститут селекції). Створив школу українських ботаніків-фізіологів. Один з основоположників фізіології сільськогосподарських рослин. Помер 1 квітня 1937 року.

120 років тому (1904) у селі Веприк на Полтавщині народився Микола Духов, учений-механік, конструктор оборонної техніки. Після закінчення Ленінградського політехнічного інституту працював на Кіровському заводі, де запропонував конструкцію нового важкого танка КВ, у роки війни — на Кіровському заводі в Челябінську, з 1948 р. — в атомній промисловості. Один із творців радянської атомної та водневої бомб. Тричі герой соціалістичної праці, лауреат Ленінської і п'яти Державних премій СРСР. Помер 1 травня 1964 року в Москві, де й похований на Новодівочому цвинтарі.

105 років тому (1919) у Плісовому на Харківщині народився Дмитро Телегін, український археолог. Зробив великий внесок у дослідження пізньої кам'яної доби і доби міді в Україні і суміжних країнах. Помер у Києві 1 січня 2011 року.

80 років тому (1944) помер Дмитро Свиренко, український ботанік та гідробіолог, чл.-кор. АН УРСР. Описав нові види нижчих рослин, упорядкував систематику деяких їхніх груп. За його ініціативою була створена (1927) Дніпровська науково-дослідна гідробіологічна станція, перетворена у 1944 в Інститут гідробіології АН УРСР. Автор визначника прісноводних водоростей УРСР. Народився 24 жовтня 1888 року.

27 ЖОВТНЯ

365 років тому (1659) воєводи царя Олексія Михайловича нав'язали молодому гетьманові Юрію Хмельницькому Переяславський договір, яким на обмежених правах регулювалося політичне й правове становище козацької України в складі Московської держави.

175 років тому (1849) у придубайській Кілії народився Федір Шведов, основоположник науки про текучість і деформацію суцільних середовищ, що відзначаються пластичністю. З 1895 до 1903 — ректор Одеського університету. Помер 25 грудня 1905 року.

130 років тому (1894) народився Іван Падалка, український живописець, бойчукіст. Розстріляний 17 липня 1937 року.

105 років тому (1919) народився Іван Лисяк-Рудницький, український історик і педагог української діаспори. Плідно займався викладацькою та науковою діяльністю, багато друкувався в емігрантських періодичних виданнях. Досліджував формування української модерної нації та української політичної думки XIX—XX ст. Помер 2 квітня 1984 року.

28 жовтня

130 років тому (1894) помер Омелян Огоновський, літературознавець, громадський діяч, голова товариства "Просвіта" у Львові (1877—1894). Автор навчальних книжок для гімназій "Хрестоматія староруська", "Грамматика руського языка". Здійснив перше українське видання "Слова о полку Ігоревім" (1876). Народився 3 серпня 1833 року.

29 жовтня

210 років тому (1814) народився Яків Головацький, український історик, поет, педагог, учений-славіст, етнограф та фольклорист, діяч "Руської Трійці". Один із видавців збірника "Русалка Дністровая". У 1848—1867 рр. був професором української мови й літератури у Львівському університеті. Склавав "Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран" (1877, вид. 1884). Опублікуван "Грамматику руського языка" (1849). Автор поетичної збірки "Вінок русинам на обжинки" (1846—1847). Помер 13 травня 1888 у Вільно.

29 жовтня

35 років тому (1989) парафіяни православної Преображенської церкви у Львові заявили про своє повернення в лоно Української греко-католицької церкви.

30 жовтня

95 років тому (1929) у Празі помер видатний український правник Ростислав Лащенко. Народився 1 вересня 1878 року.

60 років тому (1964) у Львові відкрито пам'ятник Івану Франку.

60 років тому (1964) у Києві відкрито республіканський Будинок кіно.

31 жовтня

140 років тому (1884) померла Марія Башкирцева, український живописець. Жила у Франції. Народилася 23 листопада 1860 на Полтавщині.

115 років тому (1909) в Таганрозі на Катеринославщині народився Іван Федорченко, видатний учений-матеріалознавець. Помер у Києві 26 грудня 1997 року.

Жовтень

105 років тому (1919) у Благовіщенську на Амурщині створено українське споживче кооперативне товариство "Українець" з метою забезпечення місцевого українського населення найнеобхіднішим крамом та здобуття коштів на фінансування національної громадської діяльності. Входило до складу крайового Українського Далекосхідного коо-

перативу "Чумак", яке було розв'язане більшовицькою владою наприкінці 1922, а його майно — конфісковане.

95 років тому (1929) почалася масова колективізація українського селянства, яка супроводжувалась насиллям, руйнацією одноосібних господарств, депортацією заможного селянства.

МРІЯЛИ ПРО СВОЇХ БІЛЬШОВИКІВ У МОСКВІ (до 105-річчя створення українського бюро при ЦК РКП)

Наївна віра українських соціалістів у можливість існування партнерських зв'язків зі своїми російськими братами по класу стала зрозумілою ще на початку ХХ століття, коли останні чітко заявили про те, що в середовищі їхньої партії не може бути національної складової. Але найбільш довірливі з українців продовжували вірити в гарні гасла, якими розкидалися російські більшовики, особливо про право націй на самовизначення.

Таких нічого не навчила й заява сталіна в квітні 1918 року про те, аби вони покинули українське Нижнє Подоння, де планувалося заснувати українську комуністичну партію, й перебралися до москви. А там їм лєнін в особливо довірливій атмосфері роз'яснив, як треба організувати КП (б) У, та ще особисто контролював перебіг її першого емігрантського з'їзду в липні 1918 року.

Однак тільки через півтора року, 10 жовтня 1919 року, оргбюро ЦК РКП (б) розглянуло заяву Української секції Московської організації РКП про створення при ЦК української секції та про відновлення діяльності українського відділу при Наркоматі національностей РСФРР. Уперше він був утворений у травні 1918 року. Перший голова — Юхим Петренко, потім — Ізраїль Кулик. Перед тим більше місяця існував Комісаріат з українських справ при раді робітничих і селянських депутатів Москви і Московської області.

Тоді оргбюро ЦК РКП ухвалило: "а) Затвердити при ЦК відділ пропаганди і агітації серед українців, які проживають в Росії, на підставі загального положення про роботу серед національних меншин; б) українського комітету не створювати".

Однак українські більшовики в москві розгорнули свою діяльність дуже активно, навіть розпочали випускати свою пропагандистську літературу. Цим занепокоїлися в штабі більшовицької партії, бо московські українські більшовики розпочали критикувати "правильних", тих хто засідав тоді в Харкові. Вже 20 жовтня оргбюро ЦК РКП (б) констатувало: "Московська українська організація випускає самостійно листки без підпису Московського комітету", хоч це повинно відбуватися «лише за санкцією і за його підписом, при цьому може бути допущений підзаголовок "Українська організація при МК".

Це не дуже допомогло, бо вже 9 листопада 1919 року оргбюро ЦК РКП розглянуло заяву тодішнього ставленика москви в УСРР Християна Раковського про те, що "керівники Української організації при Московському комітеті налаштовані негативно щодо української політики ЦК КПУ і ЦК РКП, а тому необхідно сконструювати Українське бюро при ЦК РКП, вводячи туди тт., позбавлених українського шовінізму".

Тож довелося московському комуністичному керівництву "вдруге надіслати т. Мануїльському пропозицію виїхати до Москви для роботи в МК в Українському бюро при ЦК".

"СЕЛЯНСЬКИЙ КРАЙ, ЗАМКНУТИЙ У РОБІТНИЧИЙ ВПЛИВ..." **(до 100-річчя вилучення Олександрo-Грушівського** **й Таганрозького округів зі складу УСРР)**

Російські більшовики ніколи не знали справжньої історії своїх сусідів. Скажімо, для лєніна було великою дивиною, що Донбас — прадавня українська земля. Він не знав, що там раніше були зимівники Війська Запорозького. Про це йому доводили на фактах українці під час спільної подорожі в швейцарському поїзді в 1915 році.

Зрозуміло, що вихідцю з волзької глибинки було невідомо про те, що цей регіон, як і все Нижнє Подоння, тобто Ростовський і Таганрозький повіти, не тільки заселялися українцями, а й входили до Катеринославської губернії. І тільки антисемітизм царської родини — не допустити єврейський капітал у розробку покладів антрациту, найціннішого донецького вугілля, призвів до того, що Олександрo-Грушівський повіт, як і степові — приазовський Таганрозький і Ростовський, вирішили приєднати до Війська Донського. Це сталося з 1 січня 1888 року, а мотивувалося необхідністю створити умови для економічного розвитку вказаного регіону з виходом його до моря.

Однак, як зазначалося в спеціальному меморіалі, "населення Таганрога і Ростова не змирилося з вказаним штучним включенням їх у Донську область, завжди відчувало себе пасинком і не залишало думку про вихід з підпорядкування Новочеркаська шляхом відновлення попереднього становища або створення нової губернії — Приазовської — з Ростовом на чолі. Населення повітів, і Таганрозького особливо, що складається з малоросів, завжди вороже ставилося до чужого йому козачого духу".

І як тільки з весни 1917 року повіяло вітром свободи, то українці Нижнього Подоння забажали повернутися в лоно матері-України, про що свідчили багатолюдні зібрання в цьому регіоні. Навіть українські більшовики добивалися, аби Москва дозволила їм приєднати Нижнє Подоння до їхньої харківської УНР. Але нарком російської республіки Сталін зажадав від них покинути Таганрог і Ростов і їхати до Москви, де Ленін їм розкаже, яку українську комуністичну партію вони мають створювати.

І гетьман Скоропадський в ім'я відродження великої Росії в серпні 1918 року погоджується знову віддати ці три повіти тому ж Війську Донському. Щоправда, коли Москва для того, щоб Польща в березні 1921 року могла підписати договір з УСРР як незалежною державою, попередньо зробила це з останньою 28 грудня 1920 року. За цією угодою Ростовський повіт залишався в складі РСФРР, а Олександро-Грушівський і Таганрозький поверталися до УСРР. Відтак українські більшовики тепер не могли нагадувати про причетність до Чернігівської губернії її споконвічних чотирьох повітів — Стародубського, Почепського, Мглинського й Новозибківського.

А от російські більшовики не забули про короткотривале перебування Нижнього Подоння в складі Війська Донського. Як тільки було оголошено про створення СРСР, ростовське керівництво почало домагатися про приєднання до Південно-Східної області Олександро-Грушівського й Таганрозького повітів Донецької губернії. Комуністична влада останньої виступила проти. Тимчасом Москва почала тиснути на владу УСРР, аби та не гаялася з вирішенням цього питання.

Уряд УСРР доручив Держплану вивчити це питання. Невдовзі член колегії Держплану Волков і член комісії районування Вологодцев підготували пояснювальну записку щодо "Приєднання частини Шахтинського й землеробської частини Таганрозького округу разом з м. Таганрогом до Донської області".

У цьому документі зазначається, що "Шахтинський округ займає 12,8 % всієї площі Донецької губернії (6.442 кв. в)... загальні промислові запаси антрациту Донбасу приблизно обчислюються в 11 мільярдів пудів, з яких на частку одного лише Олександро-Грушівського і Замчалово-Сулинського районів припадає близько 5 мільярдів пудів...

Таким чином, Шахтинський округ, що охоплює в своїх межах більшу

частину залягання антрацитів, представляє собою єдине, нерозривне господарське ціле з усім Донбасом, стосовно якого єдино правильним є суворе проведення принципу господарської цілості й невідимості і відповідно здійснення єдиної, спільної виробничої політики. Подрібнення Донбасу з мотивів споживчого характеру, ринкових зв'язків і т. п. в даний час, коли вводиться деякий момент децентралізації в систему його управління, особливо небажано, оскільки перехідний період посилено вимагає збереження господарської, адміністративної й територіальної єдності з метою збереження єдиної державної економічної політики в Донбасі як Всеройському паливному центрі".

Тож Комісія вважала, що наявність ринкових зв'язків з тяжінь тієї чи іншої частини Донбасу до центрів, які лежать поза його межами, "в жодному разі не можна виправдовувати порушення принципу об'єднання за виробничим принципом, питання постачання твердим мінеральним паливом і усунення суперечок між розпорядженнями українськими і південно-східними владами повинні вирішуватися шляхом угод між органами відповідних областей чи республік".

Що стосується приєднання до Донської області Таганрога із землеробською частиною його, то Комісія визнала наявність економічного тяжіння і тісного зв'язку Таганрога з Ростовом, що особливо відбивалося на спільному використанні таганрозького рейду. Металургійна й металообробна промисловість Таганрога в тодішньому стані (всі три заводи перебували на консервації і на найближче майбутнє сподівань на їхню відбудову не було) не перебувала в тісному зв'язку з Донбасом, хоча в минулому цей зв'язок у плані постачання мінеральним паливом і криворізькою й нікопольською рудою безумовний.

Не заперечуючи фактів економічних зв'язків Таганрога з Ростовом, автори доповідної водночас зазначали: "національні моменти (більшість прилеглих до Таганрогу волостей, на які претендує Донська область, мають переважаюче українське населення), політичні (відрив селянських мас округу від пролетарського Донбасу) і адміністративно-територіальні (з відділенням Таганрога з частиною волостей, частина округу, що позбавляється центру) вимагає збереження існуючого порядку речей, тим паче, що Таганрозький округ має ще дуже важливе значення для Донбасу як хлібовиробничий район, який забезпечує сухідні промислові округи".

Розгляд цієї доповідної відбувся 22 травня 1923 року на засіданні президії Укрдержплану під головуванням Гринька, де було ухвалено таке рішення: "а) вважати передачу Шахтинського району, що охоплює частину великого антрацитівського району Донбасу, недоцільною.

б) вважати необхідним додатково опрацювати про можливість передачі до Південно-Східної області вузької смуги по Дінцю з Білою Калитвою.

в) Стосовно Таганрога Держплан вважає, що Південно-Східна область має дві серйозні підстави претендувати на Таганрог і сільсько-господарську частину структури Таганрозького округу з огляду на старі торговельні зв'язки Таганрога з Ростовом, а також з Південно-Східною областю, спільність сільськогосподарської структури Таганрозького району.

г) вважати необхідним додатково вивчити питання про таганрозьку промисловість та її стосунок до Донбасу в зв'язку з політичною доцільністю передачі селянського Таганрозького району від пролетарського Донбасу і приєднання його до Ростовської області.

д) доручити Секції районування спільно із зацікавленими секціями держплану і за можливості із зацікавленими відомствами додатково опрацювати це питання.

е) вважати необхідним вести роботу з таким розрахунком, щоб до 10 червня (день розгляду цього питання урядом РСФРР) було підготовлено остаточний висновок Держплану України і санкціоновано українським урядом".

Треба сказати, що влада УСРР довго противилася амбіціям керівників Південно-Східної області, яка була перейменована в Південно-Східний край. Проте 7 березня 1924 року політбюро ЦК РКП розглядає питання щодо майбутнього Таганрозького і Олександрополюського районів в порядку розвитку ситуації в цих регіонах.

Це розбурхало події на Донбасі, відтак 2 квітня 1924 року з'являється звернення Донецького губкому партії до ЦК КП (б) У про те, що "в Ростові знову почалася кампанія — як друкована, так і усна — за перехід Таганрозького і Шахтинського округів до Ростова, при цьому широко поширені чутки, що адміністративно-господарські центри України, нібито "вже стали їх підтримувати". Про це останнім часом дуже багато говорять і в Таганрозі, де з неприхованим задоволенням в одних, з три-

вогою в інших ставиться це питання аж до партійних і робочих зборів".

Оскільки бюро РКП Південно-Східного краю звернулося до ЦК РКП щодо передачі Таганрога й Шахтинського округу до Донської області, то політбюро ЦК КП (б) У 18 квітня 1924 року, обговоривши це питання, ухвалили створити спільну комісію для попереднього опрацювання його. Очевидно, її висновки переконали Москву в тому, чого вона бажала. Тому не випадково 19 липня 1924 року бюро Донецького обкому КП (б) У, заслухавши інформацію Рухимовича про рішення ЦК РКП від 11 липня 1924 року щодо передачі двох українських регіонів, ухвалює напряму звертатися до ЦК РКП з протестом:

"У зв'язку з тим, що рішення це поставило під загрозу існування Донбасу і йде врозріз з плановою постановкою основної командної висоти, бюро губкому категорично вимагає переглянути це питання, погодивши з представниками Донбасу. У випадку негативного рішення наполягати на перегляді такого принципового питання на пленумі ЦК РКП. З даного питання з матеріалами виїхати в Москву одному з членів бюро губкому".

З усього видно, що подібна поїздка відбулася, оскільки на засіданні політбюро ЦК РКП (б) від 29 липня 1924 року заслуховується другим питанням справа "Про Таганрозький і Олександрово-Грушевський райони (в порядку спрямування)". У відповідь на це члени бюро Південно-Східного крайкому РКП Мікоян, Ейсмонт і Колотилів звернулися зі спеціальним листом до членів і кандидатів у члени ЦК і ЦКК РКП. За дорученням Сталіна його помічним мехліс розіслав її під грифом "цілком таємно".

Насамперед, у цьому документі наголошувалося, що політбюро ЦК РКП таке рішення ухвалило на основі доповідної комісії на чолі з Цюрупною, "однак за директивою Українського ЦК члени КПУ і місцеві організації Донбасу підняли великий галас навколо постанови політбюро ЦК і поставили це питання на обговорення всіх місцевих організацій, починаючи від Бахмута, Луганська і т. д., ухвалюючи резолюції протестів проти рішення політбюро, і навіть публікуючи ці резолюції на сторінках преси, створюючи таким чином громадську думку проти рішення ЦК РКП. В резолюціях, які потрапили на сторінки преси, й інших українських матеріалах ми не знайшли жодного нового доказу, який не фігурував би на засіданні політбюро й був би там упущений"...

Підписанти даної петиції головним аргументом передачі вказаних

регіонів до росії вважають необхідність створення в їхньому регіоні такого округу, "який став би промисловим ядром і робітничим кулаком Південно-Східної області, що забезпечить пролетарську керівну лінію в типовій сільськогосподарській області з компактною масою козачого населення (кубанські, чорноморські, терські й донські козаки)". Ось чому вони наполягають на тому, що "остаточне оформлення цілісної економічної області, правильно влаштованої, досягається лише за умови приєднання до Південного Сходу частин Шахтинського й Таганрозького округів Донецької губернії, що дає Південному — Сходу ще нових 30.000 робітників, зосереджених в основному ядрі краю. Тоді якраз ми й досягнули б основної своєї мети й одержали б селянський край, замкнутий в робітничий вплив (Олександро-Грушівськ, Таганрог, Ростов, Грозний, Новоросійськ, Краснодар). Склад олександро-грушівських і таганрозьких робітників має виняткову цінність для Південного Сходу ще й тому, що протягом усієї громадянської війни він був головною опорою радянської влади в боротьбі з козацтвом".

Тобто, російські більшовики ні економічних, ні національних мотивів не брали до уваги, головне — мати опору в робітничому класі. Водночас на засіданні політбюро ЦК РКП не було єдності серед керівних українських більшовиків у цьому питанні, чим скористалися в кремлі. Так, Петровський погоджувався передати Таганрог, але хотів залишити в складі Донбасу Олександро-Грушівськ — щоб мати цілісність регіону; Скрипник погоджувався віддати Олександро-Грушівськ, але залишити Таганрог — з мотивів національної єдності ...

А Держплан СРСР, учорашній орган російської республіки, сказав своє слово ось у такому варіанті: "Олександро-Грушівський, Катерининський, Кам'янський райони Донецької губернії, таганрозький порт, місто Таганрог, і частина Таганрозького округу, що тяжіє до міста Таганрога, представляє єдине ціле з Ростовським районом".

А ще тодішні ростовські керівники нагадували про те, що два роки тому "тов. лєнін усією рішучістю виступив на підтримку тов. Рикова і проти українців, заявляючи, що соціалізм не може бути побудований на адміністративному економічному поділі, встановленому в старовину, і що, нарешті, пора взятися за створення доцільно побудованих адміністративних економічних районів, що й було ухвалено переважачою більшістю ЦК".

Ось так російськими більшовиками і було поетапно відторгнуто від суцільного українського масиву Нижнє Подоння: спочатку в 1920 році Ростовський повіт, а через 4 роки — Олександрo-Грушівський і Таганрозький. І це був один з інструментів поступового знищення українського етносу й перетворення даного регіону в "руській мір".

Як, до речі, і в інших наших розселеннях. Наприклад, в так званому Придністров'ї, де поряд з українцями постраждали і молдавани...

ПО НОВОМУ КОЛУ ПЕКЛА

(до 90-річчя означення неблагонадійних в середовищі більшовицької номенклатури й серед нацменшин)

Поставивши на коліна українців Голодомором-геноцидом 1932—1933 років, кремлівська верхівка вже могла спокійно розправлятися з іншими поневоленими москвою народами.

Але спершу там вирішили розібратися зі своїми так званими переродженцями, тобто тими, хто почав втрачати довіру вождя та його оточення. Звично ж, не забули про чільних українських більшовиків. Зокрема, згадали про Юрка Коцюбинського — того, кого видатний український вчений Сергій Єфремов назвав "поганим сином великого батька".

Як він не старався догодити москві протягом її агресивних походів проти Української державності чи на дипломатичних посадах, де мав за найперший обов'язок боротися проти петлюрівської еміграції, чи коли організував хлібозаготівлі в рідній йому Вінницькій області під час Голодомору — не вдалося залишитися в обоймі вищої партноменклатури. Тож у постанові ЦК ВКП (б) і Раднаркому СРСР від 31 жовтня 1934 року першим пунктом зазначалося: "Викритих українських націоналістів і троцькістів покарати, включаючи й Коцюбинського".

А розглядаючи інші питання наступного етапу повного упокорення українців, у кремлі вирішили змінити давно узвичаєну структуру населення УСРР, в першу чергу в прикордонних областях. Пов'язувалося це насамперед з розселенням поляків і німців, на історичних батьківщинах яких правила недружні до них, як стали вважати в москві, режими.

Саме тому другим пунктом згаданої кремлівської постанови вказувалося: "Дозволити вислати з прикордонної смуги УСРР від 500 до 1000 сімей одноосібників, зобов'язавши ЦК КП (б) У вжити заходів до того,

щоб їхні місця були зайняті надійними елементами. Особиста відповідальність за виконання — за т.т. Косіором, Постишевим і Балицьким".

Оскільки стояло питання зміцнення кордонів, то центром цього процесу було визначено Кам'янець-Подільськ. У зв'язку з цим у кремлі ухвалили: "Зобов'язати ЦК КП (б) У і РНК УСРР в 6-місячний термін перетворити м. Кам'янець-Подільськ у передовий форпост радянського українського патріотизму проти польських панів і пілсудчиків".

За дорученням ЦК ВКП (б) від 31 жовтня 1934 вже через кілька днів, 3 листопада, політбюро ЦК КП (б) У розглядає питання щодо вироблення механізму виселення політично неблагонадійних громадян. Підготувати його до наступних засідань довіряють Павлу Постишеву, Панасу Любченку, Всеволоду Балицькому й Зіновію Кацнельсону.

Ця група підготувала свої пропозиції, про які 23 грудня 1934 року Косіор доповідав Сталіну. Серед першочергових заходів для зміцнення прикордонної смуги визначалися такі: "Намічено заходи щодо очищення прикордонної смуги, в першу чергу районів і сіл з польським і німецьким населенням, від неблагонадійного й антирадянського елемента, а саме:

а) очищення прикордонних районів від антирадянських елементів по лінії НКВС і виселення їх на Північ (приблизна кількість близько 2.000 господарств).

б) Переселення в східні райони України з прикордонних районів неблагонадійних елементів з числа одноосібників, а також деяких колгоспників в загальній кількості 8 – 9 тисяч господарств. Особливо ретельно будуть очищені райони й села, населені поляками й німцями, в першу чергу села, які розташовані поблизу місць укріпрайонів та інших об'єктів стратегічного значення (залізничні вузли, мости й т. д.)".

Водночас на місце виселюваних намічалось завербувати "з числа кращих колгоспників і активістів з Київської й Чернігівської області (де умови найбільш схожі з прикордонною смугою) 4 тис. господарств для зміцнення прикордонної смуги й заміщення переселюваних в глибину України".

Керівництво УСРР зверталось тоді до ЦК ВКП (б) з проханням у 1935 року доприселити в прикордонні райони 2.000 демобілізованих червоноармійців. А для виконання цієї спецоперації намічалось: "а) послати в 24 прикордонні райони 11 трійок на чолі з членами ЦК КП (б) У, в

складі представників НКВС і військового командування. Ці трійки повинні намітити кількість, з одного боку, виселюваних по лінії НКВС на північ, а з іншої — намітити села й кількість, а також списки визначених на переселення прикордонних районів господарств. В три найбільш складних райони — Мархлевський і Новоград-Волинський з густим польським населенням і Пулинський — з німецьким і польським населенням, намічено послати окремі трійки в кожний район.

б) Послано 20 відповідальних працівників у райони Старобільщини, Дніпропетровська, Харківської області і східну частину Одещини для обслідування питання про те, яка кількість господарств може бути переселена в ці райони і які заходи будуть потрібними для підготовки цього переселення".

Що стосується Юрка Коцюбинського, то доля останнього вирішилася через кілька днів: його зняли з посади голови Держплану УСРР, вивели зі складу ЦК КП(б)У, відправили в Алма-Ату, де в березні 1935 року виключили із більшовицької партії. Через два місяці його було заарештовано, звинувачено в антирадянській діяльності і засуджено ухвалою особливої наради при НКВС до 6 років заслання в Західному Сибіру. У жовтні 1936 року знову заарештовано, а 8 березня 1937 року колегія Верховного суду СРСР оголосила вирок Юрію Коцюбинському: розстріл. Цього ж дня російські більшовики позбулися одного з головних свідків своїх злочинів в Україні.

ЯК УКРАЇНСЬКІ ДЕЛЕГАТИ ВІДДАВАЛИ СВОЮ ЗЕМЛЮ СУСІДАМ (до 85-річчя участі представників автохтонного населення Берестейщини й Волині в так званих Білоруських народних зборах)

Прихід червоної армії на Берестейщину у вересні 1939 року не скрізь супроводжувався урочистими зустрічами. Таке траплялося, насамперед, як свідчать нинішні білоруські автори, в містечках, де переважало єврейське населення. Скажімо, начальник агітаційної машини ЦК КП(б)Б М. Фрідман, який об'їхав ряд міст Західної Білорусі в період з 24 вересня по 26 жовтня 1939 року, повідомляв, що їхню групу "в усіх містечках з радістю вітали, дякували радянській владі за звільнення від іга капіталу й польських панів". Там же замість польської адміністрації місцеві євреї брали владу в свої руки.

Однак у берестейських українських селах цього не спостерігалось.

Хоч тамтешні оунівці в складі Поліського лозового козацтва 22 вересня 1939 року зайняли повітовий центр Дорогочин, де 1253 року Данило Галицький був коронований на короля Русі. Очевидно, сподівалися, що надійшов слушний час виборювати незалежну Україну, як це приписувалося директивними документами їхньої організації.

Проте "визволителі" зі сходу мали інші плани: вони запропонували місцевому населенню обрати депутатів на народні збори Західної Білорусі, на яких вирішити питання про входження цього споконвічного українського етнічного регіону до складу радянської Білорусі. Тож з села в село пішли агітатори "за Білорусь" і "за Україну". Агітували "за Білорусь", як правило, члени комуністичної партії західної Білорусі.

Українці ж, невдоволені рішенням про включення Берестейщини до складу чужої їм Білорусі, організовують багатолюдні мітинги протесту в Бересті, Кобрині, Пинську та багатьох інших населених пунктів. З деяких населених пунктів посилають делегації до Львова, де мали відбутися Українські Народні Збори, з проханням прийняти їх до складу України. Проте там їм відмовляли у праві голосу. Тоді делегація Полісся на чолі із Семеном Городчуком вирішила їхати до Москви. Однак там їм також відмовили.

Тоді протести продовжилися на виборчих дільницях. Зокрема, 23 жовтня 1939 року пострілом через вікно був убитий заступник голови 11-ї дільничної виборчої комісії Дорогочинського повіту Федот Гречко.

Зрозуміло, що під тиском каральних органів і в присутності збройних відділів червоної армії більшовицькій владі вдалося обрати наперед визначених кандидатів з одним прізвищем у бюлетені: таким чином від Дорогочинського повіту делегатами Народних Зборів Західної Білорусі було обрано Федора Кулича, Панаса Довгуна, Феодосія Якимовича, Івана Величка, Григорія Лопачука, Івана Михнівця та Іллю Примака. А всього до Білостока, де мали відбуватися білоруські збори, виряджали 53 українців.

Трьом представникам від Берестейщини там дали прочитати написаний у Москві текст, яким вони стверджували про належність їхньої землі білоруському народові. Про це також говорила й обрана від Камінь-Каширського повіту, що за польських часів уходив до Поліського воеводства, комсомолка Марія Шпанчук...

Відповідно їй проголосували за звернення до Верховної Ради СРСР і

Верховної Ради БРСР за прийняття їх до складу Білорусі. Окремим делегатам з Берестейщини доручили брати участь і в складі делегації від народних Зборів Західної Білорусі, яка повезла те клопотання до Москви, а потім і до мінська. Це були А. Василюк з Берестя, І. Міхновець з Дорогочинського повіту, М. Піскун та І. Шик — з Пинського, А. Федосюк — з Кобринського. Остання, до речі, як представниця селян одержала слово для виступу на урочистій церемонії в Москві.

Однак Микита Хрущов ще пробував перехилити шальки терезів, підготувавши необхідні історико-правові обґрунтування включення Берестейщини до складу УРСР, з якими працівники апарату ЦК ВКП (б) попередньо ознайомили першого секретаря КП (б) Білорусі Пантелеймона Пономаренка, уродженця української станиці на Кубані. Останній скликав засідання бюро ЦК КП (б) Б, на якому вирішили не допустити перехід до УРСР територій з містами Берестя, Пружани, Столин, Пинськ, Лунинець і Кобрин.

Відтак 19 листопада 1939 року ЦК КП (б) Б ухвалив свій проект розмежування з УРСР на новоприєднаних теренах, що відповідали кордонам колишніх губерній царської Росії, а не давньої лінії розселення українців і білорусів, як пропонував Хрущов на основі висновків учених обох народів.

Через три дні Микиту Хрущова та Пантелеймона Пономаренка викликали до Сталіна. З огляду на те, що позиції керівників двох республік на питання розмежування дуже відрізнялися, господар кабінету взяв олівець і сам провів лінію кордону, схилившись більше до білоруського варіанту.

З одного боку, його могла підкупити "щедрість" білорусів, котрі в своєму проекті пропонували передати УРСР Камінь-Каширський повіт, у якому була більшість українців. З другого, Сталіна могла й далі непокоїти активність української діаспори, яка на чужині постійно нагадувала світові про його злочини проти українського народу, зокрема, організацію Голодомору-геноциду в 1932—1933 роках.

Як би там не було, але українські делегати так званих Народних Зборів Західної Білорусі своїми голосами про включення своєї одвічної Батьківщини — Берестейщини до складу БРСР наперед визначили її долю.

З НЕВЕСЕЛИМИ РОЗДУМАМИ НА МІШКУ СОЛІ (до 85-річчя започаткування організованого українського життя в Генеральній губернії)

Наприкінці вересня 1939 року терени Холмщини й Підляшшя заповнила велика маса радянського війська. Погано вдягнуті й озуті солдати прямували на захід на визначений їм рубіж. По дорозі забігали в місцеві крамнички й скуповували усяку всячину. Автохтонні мешканці дивувалися: "У вас хіба немає нічого в склепах?". Ті горді відповідали: "В советском союзе — всьо есть!". Про що тільки не запитували у вояків — ті звично казали, що все є. І навіть тоді, коли жартівники поцікавилися: "А Конфуцій у ваших крамницях продається?", то негайно почули: "І конфуцій продається — в советском союзе всьо есть!".

Але через кілька днів та маса з придбаним по дорозі скарбом посунула назад, натомість за ними знову прийшли німці. Ці нічого не скуповували, а просто заявили, що вони тут будуть назавжди.

Що ж тепер залишалося робити місцевим українцям, котрі тут були завжди?

Як згадує відомий діяч УНР, член Центральної Ради Тиміш Олесіюк, котрий тоді мешкав у рідних Вишничках, на початку жовтня 1939 року, в кілька днів по відході більшовиків, приїхав до нього верхи на коні вчитель з Любєня Божик, і запропонував скликати громадську нараду з підляських українських провідників. Те ж саме підтримав і вчитель Коляда з Бакинки Панської. Вони взяли на себе обов'язок покликати на нараду колишнього сенатора Івана Пастернака, посла сеймового Дмитрія з Тереспоя, а також повідомити інших своїх людей у Володаві та Білій.

Десь одинадцятого чи дванадцятого жовтня відбулася ця нарада у Вишничках в хаті Олесіюка, на якій були, окрім вищезазначених, учитель Іван Олексюк з Боднарівки, учитель Володимир Шинкарик з Вишнич і суддя Володимир Соловій. На ній ухвалено створити Український комітет Підляшшя і вислати спеціальний меморандум до німецької окупаційної адміністрації з вимогою скасувати всі ті обмеження, які покладали на розвиток українського життя колишня польська влада, а також виділити Холмщину і Підляшшя в окрему адміністративно-територіальну одиницю, тобто відновити колишню Холмську губернію.

На тій нараді вибрано делегацію в складі Івана Пастернака, Михайла

Коляди і Тимоша Олесіюка, яка 20 жовтня 1939 року виїхала до Варшави, де зустрілася з провідними українськими діячами, що тоді там перебували: Юрієм Липою, бувшим послом до польського Сейму Павлом Васильчуком, Дмитром Дорошенком, Іваном Огієнком і Мироном Луцьким.

Делегати надіялися: якщо буде відновлена Холмська губернія, вони запропонують історика Дмитра Дорошенка, колишнього міністра закордонних справ гетьманського уряду, на пост адміністративного керівника, тобто губернатора, а Івана Огієнка — на становище директора освіти й культури.

У Варшаві до делегації підляшан долучився Борис Ржепецький, громадський діяч зі старшого покоління. Але оскільки столиця Генеральної губернії була визначена в Кракові, туди делегували лише Тимоша Олесіюка і Бориса Ржепецького разом з представниками Холмщини — Миколою Багринівським, головою Українського комітету в Грубешові, та Семеном Любарським, колишнім послом до польського сейму. І хоч представники Холмщини були більш стримані відносно меморандуму — вони чекали на скликання Всехолмського з'їзду та на його рішення — все-таки підписали звернення до німецької влади, яке привезли із собою підляшани.

Тим часом було проголошено про утворення з частин польських, окупованих німцями, теренів генерал-губернаторства на чолі з Йоганном Франком, та з місцем осідку його уряду в Кракові. Туди відрядили Олесіюка й Ржепецького з уже підписаним меморандумом від Холмщини й Підляшшя.

По приїзді до Кракова вони винайняли собі кімнату у приватному помешканні на Флоріанській вулиці й почали розглядатися навколо. Виявилося, що Краків у той час став столицею українських збігців з окупованих більшовиками по згоді з німцями західноукраїнських земель...

Насамперед, делегати від Холмщини й Підляшшя зробили візит тодішньому голові Краківського Українського Комітету докторові Володимирі Горбовому. Він радо прийняв і, ознайомившись з основними постулатами меморандуму, вповні їх схвалив, однак порадив, перш завсе, перевести інформаційні розмови з "нашими" німцями: проф. Йоганном Кохом і полковником Альфредом Бізанцем.

У призначену годину Б. Ржепецький, М. Багринівський і Т. Олесіюк

пішли на Зелену вулицю, де працювали тоді Кох і Бізанц. Як досвідчений дипломат Ржепецький спокійно виклав тези звернення до німецької влади і висловив бажання бути прийнятими на аудієнції генерал-губернатором, щоб подати йому меморандум і довідатися від нього, чого ми можемо сподіватися нині.

Кох спокійно відповів, що меморандум вони приймуть для попереднього простудіювання його змісту і поінформування генерал-губернатора. Очевидно, німецька влада засадничо наставлена прихильно до української людності в генерал-губернаторстві, і полякам не буде дозволено далі кривдити українців.

Однак конкретні рішення щодо українських бажань потребують пов'язання їх із загальними політичними проблемами. Тому не слід думати, що аудієнція у генерал-губернатора і його декларація в наших справах може наступити уже в близькому часі. Це тим більше, що українці в генерал-губернаторстві проживають не лише на Підляшші та Холмщині, але й на Посянні й Лемківщині. Окрім голосу представників місцевої української людності, німецька влада мусить рівнож знати опінію тих українців, до яких персонально німецький уряд має повне довір'я. Українці мусять і поміж собою застосувати, замість представницького, провідницький принцип, прийнятий нині в Німеччині. У такому ж сенсі, лише більше чуттєво, говорив і Бізанц.

Відомість про передання цього меморандуму для ознайомлення з ним генерал-губернатора і про бажання отримати аудієнцію в нього викликали в кав'ярнях Кракова, де засідало багато галичан, бурю протестів і обурення. Ті великі політики зазначали, зрештою, цілком слушно, що підляшани й холмщани не можуть себе ставити в якесь окреме становище й добиватися до генерал-губернатора, не порозумівшись попередньо з лемками і посянцями. То, мовляв, не біда, коли останні не витворили ще свого жодного представницького тіла, що змогло би сформувати і висловити домагання і потреби цих земель. Їх, зрештою, може заступати так колишнє українське посольське коло, як і провід Організації Українських Націоналістів, що нині мають у своїх руках усі козирні карти до гри...

Під тяжким обстрілом таких аргументів, а також під враженням від закриття німцями Краківського університету, арештування його професури й вивезення її до концтраку, делегація Холмщини й Під-

ляшши постановила "не перти проти рожна", не брикатися проти старших і розумніших зі Львова, а вичікувати і обсервувати, яке остаточно борошно змелеться...

Перед своїм виїздом з Кракова Тиміш Олесіюк приватно ще раз бачився з Г. Кохом, що вже дістав призначення до комісії, яка мала займатися евакуацією німців з СРСР, і просив його вивезти з Крем'янця свого родича — владику Олексія Громадського як правдивого "німця". Кох обіцяв це зробити, а загалом, радив не накладати собі на носа рожевих окулярів...

Перед від'їздом з Кракова, наприкінці першої половини листопада 1939 року, Олесіюк зробив ще раз тур по кав'ярнях і послухав міркування галицьких політиків... За порадою декого з практичних земляків купив він собі мішок солі з поблискої від міста Велички. Тяжко було двигати цю сіль до вагону, але в переповненому потязі він забезпечив собі місце до сидіння власне на цьому мішку з дорогоцінною сіллю...

Отож, сидячи на солі усю дорогу від Кракова до Варшави, Тиміш Олесіюк в думці своїй робив підсумки зі своїх краківських вражень:

1) стан, що витворився зі закінчення німецько-польської війни, є не лише вислідом німецької переважаючої військової сили, але, у не меншій мірі, і вислідом німецько-советської політичної кооперації;

2) при наявності стану війни поміж Німеччиною і Францією та Англією на Заході немає наразі жадних підстав для сподівання скорих змін відносин на Сході. Німецько-советська сучасна кооперація не може бути чим-будь заражена на ослаблення, навпаки — треба сподіватися ще більшого її скріплення;

3) дотеперішній стосунок Німеччини до комплексу проблем Сходу Європи є виключно політично-кон'юнктурний. Таким чином, українська проблема так у цілому, як і на теренах під німецькою владою, нині є цілковито неактуальною. Це, власне, з огляду на крайню чутливість на пункті України — советської влади;

4) українці в Генеральній Губернії в жадному разі не можуть бути вжиті німцями яко карта протисоветська, лише яко протипольська. Німеччина може, до певної міри, задовольняти бажання українців тут лише тоді, коли вони цілковито підпорядкуються цілям німецької політики в генерал-губернаторстві. Хочуть вони, чи не хочуть, — мусять прийняти для себе ролю антагоністів поляків і жидів;

5) з огляду на діючу основну політичну філософію гітлерівського уряду життя окупованої Німеччиною людности буде кероване виключно біжучими актуальними потребами Німеччини — без жадного оглядання на місцеві потреби. При адмініструванні окупованою людністю представницький принцип буде цілковито усунений і заступлений принципом провідницьким. Реалізувати його будуть або самі німці, або люде їхнього довір'я;

6) з огляду на реально існуючий стан на українських землях, що опинилися в складі генерал-губернаторства, слід прийняти за неуникнений факт, що виконання влади на цих землях буде в руках виключно німців та людей їхнього довір'я: фольксдойчів і галичан-націоналістів;

7) із того факту, що Німеччина блискуче перевела воєнну і політичну кампанію проти Польщі, як рівнож беручи до уваги усі її дотеперішні дипломатично-політичні перемоги над демократичними західними державами у справах Надренії, Австрії та Чехословаччини, можна припускати з великою правдоподібністю і дальші німецькі успіхи. Однак остаточний вислід розпочатої нині світової війни не можна вважати цілковито певним для Німеччини;

8) навіть у тому випадкові, коли б Німеччині вдалося цілковито розгромити воєнний потенціал волево нескоординованих західних демократичних держав лишається ще у цих держав за плечима незмірна фінансово-економічна і людська потуга Америки. Вона вже раз, фатально для Німеччини, вийшла була на європейські побоєвища в часі Першої світової війни;

9) навіть коли б гітлерівська ідея німецької расової супрематії надихнула кількадесять мільйонів замєриканізованих німців і надихнула їх на зірвання Америки зсередини, остаточний вислід війни для Німеччини все-таки ще залишився би непевним. На Сході німецьке панування над світом все оспорюватиме тоталітарний універсально комуністичний євразійський Колосс — ССРСР. Виглядів на те, що теперішня німецько-советська кооперація буде довговічною і при остаточних світових розгрівах, немає ніяких;

10) досі ніхто з українців не знає напевно остаточних планів німецького уряду щодо проблеми України у майбутньому розвитку подій. Найбільш довірені з них мусять задовольнятися лише двозначними натяками, туманними обіцянками та порадами терпляче чекати "слуш-

ного часу". Вражіння таке, що й самі найвищі німецькі достойники не знають того, що є змістом остаточного рішення фюрера про Україну;

11) у такій загально-туманній ситуації в світі, без якого-будь певного політичного компасу в руці, українське суспільство не сміє піддаватися яким-будь оптимістичним надіям і не сміє ангажуватися в який-будь "політичний активізм" побіч німців. Такий "активізм" може бути кон'юнктурально корисним німцям. Нам же остаточно може принести лише марну трату крові. Це однаково так в стосунки до поляків, до жидів, як і до большевиків;

12) українська політична еміграція — петлюрівська, уенерівська, очолювана екзильним урядом УНР, — за всяку ціну мусить зберегти волю й самостійність своєї думки й чинности. Вона не сміє зійти на бездоріжжя німецької агентурности. Для цього вона мусить часово перейти в політичне підпілля і мусить виріктися яких-будь явних проявів свого існування. Уряд УНР мусить передати свої повновласті особам, що знаходяться поза межами засягу німецької влади. Сам А. Лівіцький, по його легалізації перед німецькою владою, мусить перейти на абсолютно приватне положення. Мусить зайнятися інтенсивним вирощуванням помідорів на Жолібожу;

13) українська людність під німецькою владою не сміє ставати у ворожу позицію до окупаційної німецької влади і допускатися яких-будь ворожих чинів. Це довело би лише до жорстоких репресій і непотрібного проливу української крові. Відношення місцевої людности до прибулих з Галичини українців, незалежно від того, чи будуть вони приватними особами, мусить бути приязним і кооперуючим. Ці галицькі гості мусять бути всебічно використані місцевою українською людністю для відбудови свого культурного й економічного життя: церкви, школи, друкованого слова, культурно-просвітніх товариств і кооперації;

14) провідні особи серед української людности Підляшшя й Холмщини мусять уникати всього, що могло би бути витолковане за політичну кооперацію з німцями".

Ці всі пункти та чимало інших, яких Тиміш Олесіюк не запам'ятав, були списані ним одразу ж по приїзді до Варшави і докладно обговорені з шкільним товаришем і сердечним приятелем-однодумцем Павлом Васинчуком. Той постановив не переїздити до Холма, а залишатися у Варшаві, де йому буде легше уникати контактів з німецькою владою. Він

рівнож порадив в жодному разі не казати про свої враження й висновки кому-будь із середовища нового Українського комітету у Варшаві, бо це середовище, на його думку, було глибоко пересякнуте німецькими агентами-донощиками. Загалом буде найкраще, коли сам Олесіюк якнайскорше і найнепомітніше залишить Варшаву і про стан річей поінформує приятелів на Підляшші й Холмщині стисло й конфіденційно.

Порада була прийнята, однак член Центральної Ради вважав за необхідне відбутися довгу інформаційну розмову з Миколою Ливицьким і передати через нього великого і докладного листа до Президента УНР в екзилі Андрія Ливицького з усіма вищенаведеними пунктами. Рівнож повідомив про готовність вірного УНРівського вояка Романа Сушка перевести всі потрібні заходи для легалізації й охорони А. Ливицького і цілої його родини.

Десь під Новий рік у страшливу снігову бурю з морозом прибився до Вишнич Борис Ржепецький. Він привіз із Кракова інформації про перебіг фальшивих переговорів із німецькою владою і про вислід їх — призначення українським провідником в Генеральній Губернії проф. Володимира Кубійовича та створення У. Ц. Комітету, однак іще без окреслених компетенцій і програми. Ржепецький був у дуже критично-песимістичному настрої й винуватим за безнадійно погане становище українських справ покладав не стільки на німців, скільки на українців. Галицькі політики ніяк не можуть позбутися своєї сервілістичної психіки супроти німців...

Як би там не було, найважливішим фактом для Олесіюка тоді було те, що українців під німецькою владою буде очолювати людина, що її він знав з найкращого боку, і до якої мав глибоку симпатію й повне довір'я...

Узагалі німці вважали Генеральну губернію за польський життєвий простір, вони мали ще тоді велику надію, що їм удасться прихилити поляків до політичної співпраці. Тому німці не хотіли дразнити поляків і брати під увагу вимоги українців. Представники Холмщини та Підляшшя виїхали з Кракова в песимістичному настрою. Тиміш Олесіюк визнавав у пізнішому листі до Володимира Кубійовича, що всі ці плани виявилися тільки як фантастичні думи, фантастичні мрії. Німці не збиралися розбудовувати українську адміністративну владу на українських землях. Навпаки, вони почали призначати нових старост з числа поляків.

Наприклад, в Олешичах, одразу ж після їхнього зайняття 12 вересня 1939 року, німецький гауптман призначив старостою місцевого ксьондза.

Однак українські діячі все-таки вирішили використати ті скромні можливості, які давала їм нова влада, на відбудову національного життя, зокрема, через творення українських структур. Відтак восени 1939 року в повітових містах Холмщини та Підляшшя почали спонтанно організуватися українські комітети і відбувалися повітові з'їзди українського населення. У округах, збірних громадах і місцевостях, де українці становили більшість, місцева самоуправа була в українських руках і діловодство провадилося українською мовою. Компетенції цієї самоуправи були дуже обмежені. В ті часи, через виселення підчас першої Світової війни і пізнішу масову польську колонізацію Холмщина та Підляшшя вже були мішаною польсько-українською територією.

Тільки на Грубешівщині та частинно на Володавщині українці становили більшість. В тих околицях, де українці були в меншості, місцева влада була в польських руках. У вищій адміністрації працювали поляки-фольксдойчі, які всякими способами старалися стримувати українське відродження. Волосні старшини-поляки намагалися накладати більші повинності на українських селян, ніж на польських.

Оскільки місцева влада в більшості перебувала в руках поляків, які старалися українцям шкодити, останні намагалися бодай на рівні збірних громад відділити українські терени від польських. Назагал ці старання не мали успіху. Знаний є один приклад, де такі заходи вдалися — це сталося на Лемківщині, де створили збірну громаду з чотирьох українських сіл: Шляхтова, Явірки, Біла Вода й Чорна Вода в окрузі Новий Торг.

Цей терен належав до волості Щавниця (польське містечко), управа якої була повністю в польських руках. Після створення збірної громади з осідком у Шляхтовій, туди був перенесений осідок окружного Українського допомогового комітету, в кожному селі були українська школа й кооператив, засновано фахову сільськогосподарську школу. Багато молоді з цієї волості вчилися в українській учительській семінарії в Криниці. Волость Шляхтова стала центром українського відродження. Подібного не вдалося добитися на терені Холмщини та Підляшшя, які не могли звільнитися від тягару польської адміністрації навіть за німецьких часів.

ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ГЕОЛОГІЧНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ (до 75-річчя від дня смерті Володимира Лучицького)

Вивченню природних багатств України присвятили своє життя й трудову діяльність багато випускників Київського університету. Серед них — син відомого історика Івана Лучицького та перекладачки Марії Лучицької Володимир (2.05.1877—20.10.1949). Здобувши геологічну освіту в стінах університету, де викладав його батько, молодий фахівець як один з кращих дослідників одержав стипендію кафедри мінералогії для поглиблення знань у Німеччині. Це дало йому можливість підготувати й захистити в березні 1907 року магістерську дисертацію "Петрографічні дослідження кристалічних порід Баварського лісу" й стало важливим етапом для підготовки до викладацької роботи, яка розпочалася для нього з професорської кафедри у Варшавському політехнічному інституті.

Коли в 1917 році в Україні розпочався процес національного відродження, Володимир Лучицький долучився до створення власне українських структур, що мають діяти на користь рідного народу. Зокрема, саме за його ініціативою було реорганізовано діючий у роки Першої світової війни Київський комітет військово-технічної допомоги і "Гідроюз" Південно-Західного фронту в Українську крайову геологічну раду, яка стала називатися Українським геологічним комітетом (УГК). Він, до речі, стає фундатором і першим його директором, що як самостійна геологічна організація діяв з 1 лютого 1918 року.

Тож не випадково організатор Української академії наук Володимир Вернадський залучає до складу комісії з її створення, комісії з вивчення природних багатств України УАН. Крім того, з наступного року Володимир Лучицький також очолював комісію природних багатств і підсекцію корисних копалин.

За рекомендацією Вернадського він того ж року став викладати в щойно створеному в Сімферополі Таврійського університету. А потім, знову ж таки за рекомендацією Вернадського, майже 25 років очолював кафедри петрографії в новоствореній Московській гірничій академії, Інституті прикладної мінералогії (1924—1935), Московському геолого-розвідувальному інституті (1930—1935), Геологічному інституті АН

СРСР (1935—1944). А от коли доходило до голосування його кандидатури як видатного вченого до складу АН СРСР, що і підтримувалася й Володимиром Вернадським, то позитивного результату не було. Можливо, була свого роду відмашка за його активну діяльність на користь самостійної української державності.

Після Другої світової війни, коли Володимир Лучицький перебував у евакуації, здійснюючи геологічні дослідження на Уралі, він повертається до рідного Києва, де з 1947 року очолив Інститут геологічних наук АН УРСР. На цій посаді він багато зробив для узагальнення своїх наукових пошуків, зокрема, з дослідження Українського кристалічного щита. Його праці "Рапаківі Київської губернії і породи, які його супроводжують" (1912), "Стратиграфія докембрію Українського кристалічного масиву" (1939), "Український стратиграфічний масив" (1947) і сьогодні не втратили свого значення.

А ще саме він, як подають довідкові видання, відкрив потужні українські родовища графіту та каоліну, розробив гідрогеологічну та геологічну характеристики території України; склав гідрогеологічні та геологічні карти нашої країни. Ним опубліковано багато підручників і навчальних посібників: "Петрографія", яка витримала п'ять видань (1910, 1922, 1932, 1934, 1938), а також "Курс петрографії" (1912), "Петрографія України" (1934), "Петрографія Криму" (1939), "Петрографічні провінції СРСР" (1936) та інші.

ЛИСТОПАД

1 листопада

155 років тому (1869) народився Олександр Леонтович, український фізіолог та нейрогістолог, академік АН УРСР. Помер 15 грудня 1943 року.

80 років тому (1944) помер Андрей Шептицький, Митрополит греко-католицької церкви. Народився 29 липня 1865 року.

60 років тому (1964) помер Андрій Мельник, український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР, один з лідерів ОУН. В еміграції був одним із співзасновників УВО. У 1957 висунув ідею створення світового конгресу українців, яку було реалізовано вже після його смерті в 1967 зі створенням Світового Конгресу Вільних Українців. Народився 24 грудня 1890 року.

2 листопада

140 років тому (1884) народився Олександр Білецький, літературознавець, мистецтвознавець, театрознавець, драматург, театральний діяч, акад. АН УРСР і АН СРСР, директор Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка АН УРСР (1939—1941, 1944—61), віце-президент АН УРСР, проф. Київського університету. Досліджував історико-теоретичні проблеми літератури, психологію художньої творчості. Помер 2 серпня 1961 року в Києві.

3 листопада

165 років тому (1859) на Чернігівщині народилася Марія Сіоничька, відома українська співачка. Померла 25 серпня 1932 року.

130 років тому (1894) народився Костянтин Копержинський, український та російський літературознавець-славіст, один із відомих дослідників міжслов'янських літературних взаємин, фольклорист, етнограф, бібліограф. Репресований 1934. Помер 18 березня 1953 року в Ленінграді.

4 листопада

95 років тому (1929) українські організації Москви звернулися з протестом до Робітничо-селянської інспекції СРСР щодо байдужого ставлення столичної влади до розвитку української культури.

5 листопада

90 років тому (1934) у Києві народилася Елеонора Яковенко, історик та археолог, професор, дослідниця скіфських та античних пам'яток Причорномор'я і Криму. З 1987 — директор Керченського історико-культурного заповідника. Померла 4 грудня 1998 року.

6 листопада

95 років тому (1929) народився Дмитро Наливайко, літературознавець-компаративіст, член-кореспондент НАН України з 1992 року.

90 років тому (1934) народився Володимир Маняк, український письменник, поет, прозаїк, публіцист. Один з перших відкривачів правди про Голодомор-геноцид 1932—1933 років в Україні. Загинув 1992 року.

7 листопада

280 років тому (1744) народився Нестор Амбодик-Максимович, видатний учений-енциклопедист, випускник Києво-Могилянської академії, один із засновників акушерства та педіатрії. Помер 5 серпня 1812 року.

8 листопада

90 років тому (1934) народилася Роксолана Зорівчак, відома українська літературознавиця.

85 років тому (1939) в Кам'янечому на Кіровоградщині народився Микола Кучеренко, відомий український учений біохімік, академік НАНУ. Довголітній декан біологічного факультету, проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Помер 2007 року.

70 років тому (1954) в Бориславі Львівської області народилася Оріся Бондаренко, видавець, громадська діячка на Зеленому Клині. В 1975 закінчила Український поліграфічний інститут у Львові. Працювала на різних посадах у газетах "Радянська Україна", "Правда України" (Київ). З 1987 живе у Владивостоці (РФ). Веде активну громадську діяльність — член Президії Далекосхідного відділення ЮНЕСКО та президент Міжнародного жіночого клубу ЮНЕСКО, член Міжнародної асоціації видавців. В 1992—1998 — член Товариства української культури Приморського краю. Одна з засновниць та голова Владивостоцького українського товариства "Просвіта" (з 1998) та Української національно-культурної автономії Владивостока (з 1999).

9 листопада

День української писемності та мови

400 років тому (1624) помер Єлисей Плетенецький, український православний, церковний і культурний діяч. Брав участь у Берестейському соборі 1596. З 1599 був архімандритом Києво-Печерського монастиря. Засновник монастирської друкарні (1615) і Києво-Печерського культурно-освітнього гуртка. Народився у 1550 році.

230 років тому (1794) помер Григорій Сковорода, український просвітитель, філософ, поет, музикант. Автор збірки поезій "Сад божественних песней", численних музичних та філософських творів. Народився 3 грудня 1722 у Чорнухах на Полтавщині.

12 листопада

95 років тому (1929) народився Зиновій Красівський, український громадсько-політичний діяч, правозахисник, поет, член Української Гельсінської спілки. Неодноразово був заарештований за участь у націоналістичному русі, відбував покарання у таборах, тюрмах, психіатричних лікарнях. У 1964— один із засновників підпільного Українського Національного фронту, у 1979 — Української Гельсінської Групи. Автор збірки "Невольницькі плачі" (Лондон 1984). Після 1985 брав участь у створенні нових суспільно-політичних рухів та політичних партій в Україні. Помер 20 вересня 1991 року.

80 років тому (1944) у збройній сутичці з енкаведистами загинув командир УПА-Північ Роман Клячківський — "Клим Савур".

13 листопада

135 років тому (1889) народився Остап Вишня (Павло Губенко), український письменник-сатирик і гуморист. Репресований у 1933, реабілітований у 1955 році. Помер 28 вересня 1956 року в Києві.

14 листопада

80 років тому (1944) у Києві відкрився Державний музей українського мистецтва.

15 листопада

85 років тому (1939) у Києві відбулась позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР, де було ухвалено Закон про входження Західної України до складу УРСР.

16 листопада

140 років тому (1884) у Супрунівці Кам'янець-Подільського повіту на Поділлі народився Григорій Голоскевич, видатний учений-мовознавець. Загинув в ув'язненні 1934 року в Тобольську (Росія).

105 років тому (1919) помер Дмитро Одрин, український громадсько-політичний і державний діяч, лікар. Народився у 1892 року.

30 років тому (1994) Верховна Рада України ухвалила закон про приєднання України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року.

17 листопада

115 років тому (1909) у Сухумі помер збирач народних пісень Кубані, композитор Яким Бігдай. Народився 3 вересня 1855 року в Катеринодарі.

75 років тому (1949) у Нью-Йорку відбулася перша нарада організаційної групи по створенню Української Вільної Академії Наук у США.

70 років тому (1954) помер Іван Карпинець, український історик і музеєзнавець, член Наукового Товариства ім. Шевченка. Засновник (1937) та керівник Музею історично-воєнних пам'яток НТШ. Як науковець досліджував економічну та військову історію Галичини. Народився на Львівщині 26 грудня 1898 року.

18 листопада

40 років тому (1984) у Мюнхені помер Іван Майстренко, український політичний діяч і публіцист. Під час німецької окупації очолював капелу бандуристів, у повоєнний час жив у Баварії, належав до лівого крила Української революційно-демократичної партії. Народився 28 серпня 1899 року.

19 листопада

235 років тому (1789) народився Михайло Лучкай, мовознавець, історик, церковний діяч, фольклорист, автор "Граматики слов'яноруської" (1830). Помер 3 грудня 1843 року в Ужгороді.

35 років (1989) в Києві відбулося велелюдне перепоховання Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого, які загинули у радянських концтаборах.

20 листопада

105 років тому (1919) денікінці повісили в Катеринодарі члена Кубанської Законодавчої Ради, міністра внутрішніх справ кубанського уряду Олексія Калабухова. Народився в станиці Новопокровській 1889 року.

21 листопада

265 років тому (1759) у Санкт-Петербурзі народився Григорій Розумовський, син останнього гетьмана Кирила Розумовського, чл.-кор. Стокгольмської, Мюнхенської та Туринської АН. Як геолог першим досліджував південний регіон України, вивчаючи й описуючи нові мінерали, які він відкривав. Один з мінералів на його честь був названий розумовскитом. Помер 15 червня 1837 року.

260 років тому (1764) видано царський указ про ліквідацію гетьманства. Утворення Другої Малоросійської Колегії — органу управління Лівобережною Україною на чолі з її президентом П. Рум'янцевим.

110 років тому (1914) народився Дмитро Маївський (псевд. Мар-

ченко, Тарас, Косар, П. Дума та ін.), український військовий і політичний діяч. Був активним діячем ОУН, очолював повітовий та обласний, був заступником голови Крайового Проводу ОУН. У 1941—43 роках займався пропагандистською роботою в різних регіонах України. Загинув 19 грудня 1945 в Чехословаччині під час переходу на Захід.

105 років тому (1919) денікінська розвідка розстріляла українських письменників Гната Михайличенка та Василя Чумака.

90 років тому (1934) у Фастові на Київщині народився Віталій Перга, відомий учений-фізик., довголітній проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Помер 13 січня 2004 року.

22 листопада

105 років тому (1919) померла Катерина Рубчакова, драматична актриса і співачка (сопрано). Працювала в Руському народному театрі у Львові, Чернігівському українському драматичному театрі та Новому львівському театрі. Народилась 29 квітня 1881 року в Чорткові, тепер — Тернопільська область.

20 років тому (2004) на знак протесту проти фальсифікації виборів Президента України в другому турі київські студенти на майдані Незалежності розбили наметове містечко, що стало початком Помаранчевої революції.

23 листопада

185 років тому (1839) народився Петро Ліницький, український філософ, представник української академічної філософії. Помер 13 червня 1906 року в Києві.

115 років тому (1909) народився Микола Лебець (псевд. Максим Рубан, Марко, Євген Скиба), український військовий і політичний діяч. Один із лідерів ОУН. Ще з юнацьких років брав активну участь у національно-визвольному русі. У 1934 організував замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. Був заарештований та засуджений до смертної кари, яка згодом була замінена на довічне ув'язнення. Після арешту гітлерівцями Степана Бандери у 1941—1943 був Урядуючим провідником Революційної ОУН. Брав участь у формуванні УПА. У 1944 став Генеральним секретарем закордонних справ УГВР. З грудня 1949 проживав у США, займався активною політичною діяльністю. Помер 1998 року у США.

105 років тому (1919) помер Микола Євшан, літературний критик, співредактор журналів "Будучність", "Шляхи". Народився 19 травня 1890 року.

24 листопада

90 років тому (1934) помер Михайло Грушевський, український історик та громадсько-політичний діяч. Народився 29 вересня 1866 року в Холмі (нині — Польща).

25 листопада

265 років тому (1759) помер Григор (Григорій) Орлик, український політичний діяч, французький дипломат, генерал-поручник французької армії, син гетьмана Пилипа Орлика. Серед урядових і політичних кіл західноєвропейських країн постійно відстоював ідею необхідності створення незалежної української держави. Після смерті батька став лідером української політичної еміграції. Народився 16 листопада 1702 року.

150 років тому (1874) в Кам'янці на нинішній Харківщині народився видатний геолог Іван Шовгенів. Після 1920 року займав різні посади в екзильному уряді УНР, з 28 квітня 1922 обраний першим ректором Української Господарської Академії в Подєбрадах (Чехословаччина), що була своєрідною національною політехнікою нашого народу на чужині в період його бездержавності. Помер 13 квітня 1943 року.

26 листопада

130 років тому (1894) у Севастополі народився Іван Папанін, полярний дослідник, контр-адмірал, двічі герой Радянського Союзу. Помер 30 січня 1986 року в Москві.

90 років тому (1934) народився Юрій Литвин, український поет, журналіст і правозахисник. Неодноразово заарештовувався за звинуваченнями у веденні антирадянської агітації та пропаганди. В ув'язненні писав поезії, в яких звинувачував тоталітарну систему у злочинах проти українського народу. У 1977 став членом Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод. У квітні 1979 написав статтю "Правозахисний рух в Україні. Його засади і перспективи", за яку був засуджений до 10-літнього ув'язнення. Помер 5 вересня 1984 року в таборі суворого режиму. Прах його був перепохований у листопаді 1989 на Байковому цвинтарі в Києві.

80 років тому (1944) у Мукачеві відбувся Перший з'їзд делегатів Народних комітетів Закарпатської України, який ухвалив маніфест про возз'єднання з УРСР.

27 листопада

35 років тому (1989) помер Олексій Квасницький, український фізіо-

лог, академік АН УРСР. Досліджував фізіологію сільськогосподарських тварин, зокрема — свиней. Розробив теоретичні основи годівлі та оригінальну методику штучного запліднення свиней та "машинного" вирощування поросят. Народився 24 лютого 1900 року.

29 листопада

105 років тому (1919) у Львові помер Іван Верхратський, український натураліст, педагог, філолог і письменник, почесний і дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, перший і багаторічний голова його математично-природничо-медичної секції. Народився 26 квітня 1846 року у Більчому на Тернопільщині.

80 років тому (1944) Тимчасовий Народний Комітет українців Пряшівщини звернувся до Центральної Народної Ради в Мукачевому з проханням приєднати до Закарпаття цей український етнічний терен.

35 років тому (1989) у Івано-Франківську відбулось перепоховання жертв сталінських репресій.

30 листопада

175 років тому (1849) народився Вільгельм Котарбінський, польський і український живописець. Жив в Україні. Брав участь в організації Товариства київських художників, розписував Володимирський собор у Києві. Твори: "Прометей і Вулкан", "Бій кентаврів з амазонками". Помер 4 вересня 1921 року у Києві.

165 років тому (1859) народився Кость Левицький, український громадсько-політичний і державний діяч, адвокат і публіцист, дійсний член НТШ та "Просвіти". Був депутатом австрійського парламенту. Очолював Загальну Українську Раду у Відні з травня 1915. У 1918 був обраний головою уряду ЗУНР. З 1924 займався громадською та науковою діяльністю в Галичині. Очолював Союз Українських Адвокатів, був директором Центробанку. У 1939 був заарештований НКВС, після дворічного ув'язнення — звільнений. У липні 1941 став засновником і головою Української Національної Ради. Помер у Львові 12 листопада 1941 року.

КЛАСИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ НАУКИ (до 155-річчя від дня народження Олександра Леонтовича)

Славу української біологічної науки на початку ХХ століття також примножив видатний фізіолог Олександр Леонтович (2.11.1869—15.12.1943), який народився в Києві в сім'ї земського лікаря. Закінчивши із золотою медаллю Київську гімназію, він 1888 року вступає на медичний факультет Київського університету.

Оскільки в зв'язку зі смертю батька його родина не мала коштів для оплати навчання, то Олександр Леонтович змушений був погодитися на іменну стипендію Катеринославської земської управи, де останні роки свого життя працював лікарем Леонтович-старший. Правда, при цьому син останнього змушений був дати розписку ось такого змісту: "Я зобов'язуюсь по закінченні курсу прослужити Катеринославському повітовому земству на посаді земського лікаря таку кількість років, протягом яких користуватимусь стипендією, погашаючи в той же час названу стипендію вирахуванням по 350 карбованців на рік з платні, яку одержуватиму від земства на посаді лікаря".

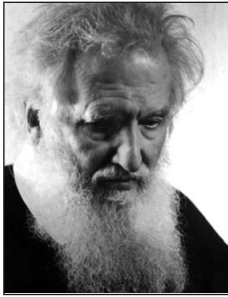
Правда, відпрацювати п'ять років у Катеринославському земстві йому не довелося, оскільки з 1895 року він уже працює надштатним помічником прозектора при кафедрі гістології Київського університету, з 1899 року - прозектором. Маючи велике педагогічне навантаження в університеті й на сільськогосподарському факультеті Київського політехнічного інституту, працює над докторською дисертацією "Нові дані про іннервацію шкіри людини", яку захищає в 1900 році. Ця праця пізніше буде визнана класичним дослідженням у медичній науці. Після цього його наукові інтереси пов'язуються з глибоким вивченням будови та функціональних особливостей нервової системи.

Як приват-доцент він з грудня 1904 року розпочинає читати лекції з фізіології в рідному університеті, звідки був направлений через два роки на 4 місяці в закордонне наукове відрядження. Перед Першою світовою війною переїхав до Москви, де викладав понад 20 років. Як уже діючий академік ВУАН з 1929 року, 1936 повернувся до Києва, де працював завідувачем відділу нормальної фізіології Інституту клінічної фізіології АН УРСР. За цю працю в 1939 році був відзначений званням заслуженого діяча науки і техніки УРСР.

Потім повернувся до Москви, де й помер і похований на цвинтарі Новодевічого монастиря в 1943 році.

"НІКОЛИ ДОБРОВІЛЬНО НЕ ПОКИНУВ СВОЄЇ ЧАТИ НА СВЯТОМУ ЮРІ"

(до 80-річчя від дня смерті Андрея Шептицького)

За вікнами Митрополичих палат на Святоюрській горі в липні 1944 року вже вибухали снаряди, а він усе ще приймав і благословляв на скитальщину вірних своєї церкви. Відтак спокійно, з відданням себе на волю Божу, чекав повторного приходу повторних "визволителів", усвідомлюючи, що "вони (большевики) хочуть нас знищити й планомірно знищують".

Був готовий до всього, у тому числі й до насильницької смерті над ним. Знав, що тепер, у часі переможного наступу на захід, більшовики вже не зупиняться ні перед чим, аби ліквідувати не тільки його, а й усю Українську греко-католицьку церкву.

Справді, Митрополит Андрей Шептицький ніколи не залишав свого Святоюрського престолу — ні в 1914, ні в 1939, ні в 1944 роках. "Пастир добрий душу свою покладає за овець своїх, пастир злий кидає своїх овець і втікає..". Це ж саме мав на увазі генерал-хорунжий Всеволод Петрів, коли написав: "Великий Митрополит ніколи добровільно не покинув своєї чати на святому Юрі, які б хвили не заливали українські землі, боронити те головне — духа українського народу. Цього духа Митрополит Андрей бажав піднести на найвищі щаблі, дорівняти до висоти свого духа, підтримуючи чином і словом, але чином у першу чергу, все те, що цьому піднесенню духа сприяло".

З перших днів повернення до Львова більшовицька влада приділила увагу становленню своєї адміністрації та структур, проте вже невдовзі виникла потреба визначитися із лінією поведінки стосовно чисельної і впливової серед виразно релігійного українського населення краю Української греко-католицької церкви. 23 серпня 1944 року підполковник держбезпеки Сергій Карін, який з початку 1920-х років втерся до лав національно-визвольного руху під прізвиськом Даниленка, на основі зібраної агентурної інформації склав у Києві таємну довідку про Митрополита Андрея Шептицького, в якій зосереджував увагу на його біографічні дані, політичні погляди і діяльність в міжвоєнний період та за німецької окупації, заходи до об'єднання церков. При цьому було додано: "Вплив митрополита Шептицького й авторитет серед віруючих і духовенства уніатської церкви в Західній Україні — величезні. Без пе-

ребільшення можна сказати, що такого безапеляційного авторитету і впливу не має жоден глава церковної течії в СРСР".

У ці дні місцева більшовицька влада ще намагалася організувати подячний лист від імені Митрополита Шептицького на ім'я Сталіна. З цією метою на Святоюрську гору приходили два представники одного з львівських райкомів КП(б)У. 26 вересня 1944 року один з найближчих співробітників Митрополита Іван Котів, заявив Каріну-Даниленку, що текст листа схвалений єпископатом УГКЦ і після обговорення його на соборі духовенства буде підписаний усіма й відправлений за адресою.

У той же час, судячи з довідки 2-го Управління НКДБ УРСР щодо оперативної розробки Андрія Шептицького та його оточення від 18 жовтня 1944 року, воно залишалось ворожим. Зокрема, він сам висловлюється так: "Не бійтесь, большевики не вічні, вони хоч і думають, що скажуть останнє слово історії, але цього не буде". А в останніх бесідах відверто виклав свої погляди стосовно радянської влади: "Большевицька чума зійде із землі... Большевики жорстоко поплатяться за свій жидівський марксизм".

У кабінетах держбезпеки звернули увагу, зокрема, й на те, що Митрополит Шептицький припинив дискусії на соборах, які скликаються регулярно, з тієї причини, що йому стало відомо: "все, що відбувається на соборах, стає відомо органам НКВС. Через деякий час Шептицький взагалі заборонив священникам розмовляти на політичні теми, як у себе в парафіях, так і на різних зборах і нарадах". Відтак з Москви 19 жовтня 1944 року нарком держбезпеки СРСР Всеволод Меркулов відправив наркому держбезпеки УРСР Сергію Савченку шифротелеграму із вказівками по оперативній роботі стосовно Митрополита УГКЦ Андрія Шептицького: "Враховуючи великий авторитет митрополита Шептицького, треба безумовно використати його в потрібному нам напрямку і, очевидно, це можна зробити незалежно від того, наскільки Шептицький щирий у своїх заявах".

Так, часто очі всієї України зверталися на Святоюрську гору у Львові, де на митрополичому престолі сидів виразник українських визвольних змагань. Він був найвищим авторитетом України в ці часи в усіх важливих проблемах України. Ніколи Митрополит Андрей не писав від імені галичан — він завжди виступав від імені всього народу. Це саме він не побоявся кинути на початку свого митрополичого: "Наш нарід ще не пережитий, ще не zdegradований, як декотрі західні народи. Наш нарід повний живучих сил, свіжий і тому має велику будучність. Спіль-

ними силами, щирим бажанням двигнемо наш нарід із невідрадного положення і поставимо його на місце, яке йому належить серед народів".

На святий Юр дивилася і Європа, бо звідти вона дізнавалася про долю українського народу. Сорок чотири роки тут синтезувалося наше релігійне й національне життя, яке ніхто не заступить.

...Перед північчю 1 листопада Митрополит перестав говорити і відповідати, хоч був притомний. Це був час великої мовчанки, пише М. Марусин, і ніхто не знає, що "діялось тоді між його душею і Богом. А тоді знову відкрив уста, аби донести свій заповіт через присутніх до церкви, віруючих і всієї України": "Наша Церква буде знищена, розгромлена большевиками, але ви держіться, не відступайте від віри, від Святої Католицької Церкви. Тяжкий досвід, який паде на нашу Церкву, є хвилиний. Виджу відродження нашої Церкви, вона буде гарніша, величніша від давньої, та буде обнімати цілий наш нарід. Україна двигнеться зі свого упадку та стане державою могутньою, з'єдиненою, величною, яка буде дорівнювати другим високорозвинутим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і згода будуть панувати в ній. Все те буде, як я кажу. Тільки треба молитися, щоби Господь Бог і Мати Божа опікувалися над нашим бідним замученим народом, який стільки витерпів, і щоби ця опіка Божа тривала вічно. Прощаюся з вами. Будьте сильні і стійкі в вірі, витривалі і ревні в служінню Господу Богу. І більше мого голосу не почуєте, аж на Страшнім Суді".

Він закрив тоді свої уста, але Його слово і чин залишилися дороговказом для всіх українців. І пластун Ярослав Розумний 13 грудня 1946 року на II з'їзді своїх однодумців у Мюнхені продекламував і такі рядки з вірша Теодора Курпіти:

*Чому Ти вмер, чому погасли очі,
Що нам путі просвічували й дні?
Ні, Ти живий, ми вірити не хочем,
Що Ти вже там, що Ти лежиш в труні.*

*Ти плоттю вснув, Твоя душа ширяє
Свята й ясна, як ранішня блакить;
Такі ж, як Ти, ніколи не вмирають,
Виходять з тіл, щоб в душах вічно жить.*

*І Ти живий! Твоє Імення квітне
В легендах міст і в мітах синіх сіл.
Як степанос безсмертний і гранітний
Ввійдеш в віки зі світлом славних діл.*

І його молитва долинула до Бога. Справа тепер за тим, аби народ наш усвідомив, якого він мав духовного пастиря загальнонаціонального масштабу. Бо, як справедливо наголошував генерал-хорунжий Всеволод Петрів, "для нас, українців, Митрополит Шептицький був великим символом: він, як ми знаємо, належав до старого шляхетського титулованого роду, але жив і творив для того українського народу, що був, незважаючи на свої високі духові прикмети, упослідженим народом світу, що його всі хотіли забути. Для служби цьому народу Митрополит використовував своє спадщинне становище високого шляхтича, але не пишався цим, не використовував цього становища для себе, тільки для всіх нас. І так поставив загальну шляхетську традицію на службу народові.

Митрополит Шептицький належав до найміцнішої духової організації світу, що має сконцентровану волю в Римі, але використовував своє становище потентата римської курії в користь усіх тих, що як він, признавалися до розп'ятого українського народу. Ми ж знаємо, що пок. Митрополит боронив однаково і греко-католиків, і православних, і інших, хто тільки йшов з піднесеним чолом як українець, або тільки був ним фізично чи духово, не відчуваючи навіть того".

"МІЙ ОBOB'ЯЗОК ЗАЛИШИТИСЬ ТУТ..."

(до 80-річчя інтронізації Митрополита Йосифа Сліпого на Главу Української греко-католицької церкви)

Такого в історії католицької церкви ще не було. Одна з американських газет написала про це так: "Собор пережив драматичний момент, коли один владики українського обряду, що був недавно звільнений з комуністичної тюрми, повстав з місця, щоб уперше взяти слово. Грім оплесків залунав у великому храмі Св. Петра, заглушуючи формальні й напівіршучі протести головуючого члена президії".

Предстоятель Української греко-католицької церкви Йосиф Сліпий, який після 18 років поневірянь по "сибірах неіско-

димих" зміг виїхати у вільний світ, дякував Апостольській Столиці та всім за старання його визволення і за молитви в користь його церкви. "Цей Собор, — сказав він, — могутній. Завдяки ньому Церква оно-виться і, якщо Бог захоче, відбудує єдність".

А те, що Митрополит сказав далі, було гімном на честь Української Церкви: "Мене рекомендують мої попередники. З наших українських земель був присутній на Нікейському соборі готський єпископ, що прибув з країни скитів, наших предків, де тоді панувала свобода й релігія. На константинопольському Соборі був херсонеський єпископ. На першому Ліонському Соборі митрополит Петро доповів про монгольську небезпеку. Собор був такий вражений цією заявою, що Папа Іннокентій IV молився: "Нехай Церква буде звільнена від татарських страхіть". В Констанції і у Фльоренції був присутній київський митрополит, що підписав Унію з Римом. Тут, на цьому Ватиканському Соборі, ми заявляємо сповідання католицької віри від імені 20 присутніх єпископів і багатьох неприсутніх.

Від Собору ми надіємося оновлення соціальної активності. Щоб усі бачили, що Церква служить убогим. Щоб вона, в ті часи великих суспільних переворотів, була готова допомогти людству розв'язати соціальне питання і вказати людям шлях до життя вічного. І щоб вона була також готова перенести заради Христа й найтяжчі страждання".

Це говорив той, хто міг у 1944 році, перед наближенням червоної армії до Львова відійти з частиною українського духовенства на Захід, де опікувався б сотнями тисячами біженців з його рідної землі. "За кілька днів до зайняття Львова червоною армією, — згадував Богдан Казимира, — я зустрівся з владикою на Святоюрівській горі. Обличчя в нього було зажурене: чоло стягнене, брови насуплені.

— Владико, ідіть на Захід, — якимось непевно сказав я.

— Не можу, — впала рішуча відповідь Кир Йосифа. — Мій обов'язок залишитись тут разом з митрополитом Андреем і вірними.

Потім звів очі на мене і благословив мене:

— Ви йдіть, брате".

А він не міг покинути Святий Юр, звідки українцям промінилася надія на їхнє майбутнє. Не міг залишити Великого Митрополита Андрея, який, відчуваючи загрозу існуванню рідної церкви, ще у вересні 1939 року звернувся до Папи Пія XII з проханням затвердити ректора

Львівської Богословської академії о. Йосифа Сліпого архієпископом. На запитання Святійшого отця, чому той подав тільки одну кандидатуру, одержить однозначну відповідь: «Ліпшого — нема».

Зрештою, Митрополит Шептицький не випадково запропонував Папі саме цю кандидатуру. Народжений 17 лютого 1892 року в селянській родині в Заздрості на Тернопіллі, Йосиф Сліпий завдяки своєму талантові й наполегливості зміг самостійно вийти на шлях пізнання істини й Божого слова, зберігаючи водночас у душі власне національне ество.

Володар Святоюрського престолу мав можливість неодноразово переконатися в сумлінності й щирості Йосифа Сліпого, якому доручив підготовку майбутніх кадрів для Української греко-католицької церкви. Бо той готовий був для такої відповідальної праці, адже виховувався у вищих духовних школах Рима, Інсбрука й Львова, а також переймав премудрості життя й служби від вищого католицького духовенства, з яким довгі роки контактував.

Справді, не міг відмовлятися від такої важкої ноші Йосиф Сліпий у той трагічний для українського народу час. Зрештою, саме Боже Провидіння посилало українцям людину, котра мала бажання не владарювати, а своєю жертовністю запалювати інших. Митрополит Андрей знав, що передає свою Церкву в руки твердої і незламної людини. І він не помилився, бо й справді, як стверджували сучасники, з того часу "ведення ділових справ великої Архиепархії спочивало у великій мірі на плечах Владики Йосифа".

Зрозуміло, що це змінювало всі його наукові та педагогічні програми, які він опрацьовував не один рік. Зокрема, напередодні Другої світової війни Йосиф Сліпий мав широкі плани розбудови Богословської академії, де намічалось відкрити магістратуру й докторантуру, а також створити окремий правничий факультет, що давало можливість перетворити академію на Український католицький університет.

Однак ворожість більшовицької влади до Української греко-католицької церкви не дали можливості втілити ці плани в життя, не можна було навіть продовжувати заняття, оскільки приміщення академії було передане під гуртожиток студентам Львівського державного університету. Розмальовану Петром Холодним семінарську каплицю, скажімо, було перетворено на спортивний зал, а мистецький іконостас викинуто до підвалу. Знищено було також семінарську бібліотеку, Музей Бого-

словського наукового товариства, ікони, а в друкарні "Бібліос" — всі рукописи й верстки готових книг.

Незважаючи на це, Йосиф Сліпий добивається таки, аби виклади богослов'я не припинялися. У 1939—1941 роках йому вдалося організувати богословські курси в святоюрських приміщеннях, хоч через відповідні умови не вдалося завершити повністю програму навчання. З початку 1940 року він також свої старання спрямовує на уконституювання церковної ради, але намічені до її складу священники "були вивезені або арештовані".

У цей період Йосиф Сліпий "поробив підготовлення до справлення літургійних перекладів на українську мову, щоби можна їх було уживати есентуально і в прилюдних богослужіннях". Крім цього, тоді мав ще одне важливе завдання: оскільки 9 жовтня 1939 року Митрополит Андрей призначив його екзархом для Східної України, то, зрозуміло, дуже цікавився релігійним життям за Збручем. А включення до складу СРСП Східної Галичини й Західної Волині давало можливість вільніше контактувати із Наддніпряниною, тож він хотів "нав'язати якісь зв'язки з Україною та зібрати відомості про релігійний стан під теперішню пору на тамошніх землях. Водночас треба було простудіювати минуле Церкви на Україні, передусім за останні два десятиліття".

Українська греко-католицька церква в період радянської влади виявилася єдиною конфесією, що переймалася проблемами своїх вірних. Вона боролася з більшовицьким безбожництвом уже тим, що скликала публічні богослуження. Це був свого роду виклик режиму, котрий знищив усі національні організації і хотів заповнити всі клітини людського життя своєю ідеологією. Така постава УГКЦ здобула багато тисяч явних та прихованих прихильників серед вихованців більшовицької системи. Захитавшись у безвір'ї та безбожництві вони вінчалися, сповідалися, хрестили дітей, брали живу участь у церковних святах. А побачивши вищість християнського життя над безбожницьким, запрагнули його — вільнішого і щасливішого.

Відчувши той високий заряд енергії спротиву, який ішов з Святоюрської гори, непрохані гості зі сходу одразу ж після свого приходу на західноукраїнські землі намагалися взяти під контроль діяльність уніатів. У вказівках органам НКВС УРСР щодо оперативної розробки духовенства УГКЦ від 29 квітня 1940 року, що надійшли з Москви, Йосиф Слі-

пий потрапляв до того оточення Митрополита Андрея Шептицького, яке потрібно було детально вивчати.

Коли гітлерівці напали на СРСР, то енкаведисти витягнули Йосифа Сліпого разом з іншими духовними отцями з собору Святого Юра, роздерли на ньому рясу і три години протримали під прицілами гвинтівок під муром... Лише Боже Провидіння врятувало тоді йому життя...

У ті ж дні Йосиф Сліпий пережив ще одну важливу подію в своєму житті: за дорученням Митрополита Андрея він узяв участь у Народних Зборах у Львові 30 червня 1941 року, на яких Революційний Провід ОУН поставив питання про відновлення Української Держави.

Підтримуючи Акт відродження Української держави 30 червня на самих Народних Зборах, Йосиф Сліпий, доповідаючи про їх перебіг Митрополиту Андрею, звернув увагу на те, що державне будівництво і українська боротьба, як запевняв Ярослав Стецько, будуть вестися згідно з християнськими засадами. Саме це послужило підставою для підготовки пастирського листа Митрополита Андрея Шептицького до українського народу, в якому виразно зазначалося: "Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Від Уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкуючи наш край громадян, без огляду на це, до якого віросповідання, народності й суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі Твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім нашим Провідникам Святу Мудрість з Неба".

Незважаючи на негативну поставу німців до творення української влади, Йосиф Сліпий за дорученням Митрополита Андрея продовжує регулярно працювати в Раді Сеньйорів, а потім в Українській Національній Раді у Львові. Він активно виступав проти різних проявів екстремістської політики, яку вели в Україні нацисти. Так, на засіданні 24 грудня 1941 року переконував у необхідності зберегти у Львові університет, оскільки "престиж українського народу вимагає цього".

Саме за участь у цих українських державницьких акціях більшовицька влада закидала Йосифу Сліпому так зване співробітництво з гітлерівськими окупантами. Але Глава УГКЦ відповів на ці закиди так: "Я на урочистому зібранні, яке відбулося з нагоди проголошення України

самостійною державою, за вказівкою Шептицького виступив з вітальною промовою".

У Львові, як згадував пізніше Йосиф Сліпий, "... з великим жахом і страхом побоювались всі другого приходу більшовиків... Коло союму зібралося багато народу і війська. Офіцери зачали розмовляти з людьми і успокоювати їх, а один з високих старшин, мабуть генерал чи якийсь комендант, сказав: "То страшне, як можна було за короткий час так зразити собі ціле населення". Почувши це, я бачив у тім добрий знак, що вони бодай здають собі справу зі своїх попередніх великих похибок".

"За більшовицьким звичаєм уповноважений у справах релігії викликав до себе митрополита, та оскільки він не міг іти, то пішов я, — згадував Йосиф Сліпий про перші дні після повернення до Львова Червоної Армії. — Той почав гостро розпитувати, а я так само йому відповідала. Опісля уповноважений, — продовжував свої спогади Йосиф Сліпий, — пішов сам до Митрополита і був також у мене та говорив уже зовсім іншим тоном, навіть приязно, якби нічого не було".

А 1 листопада 1944 року, коли помер Митрополит Андрей Шептицький, то Йосиф Сліпий перебирає на себе всю відповідальність за розвиток Української греко-католицької церкви. Насамперед він розпорядився організувати похоронний похід через місто з поворотом назад до Св. Юра. Багато церковних владик відраджували нового Главу УГКЦ від задуму, вважали, що "не треба нести тіла з домовиною через місто, бо можуть його зневажити, — писав Йосиф Сліпий, — але я не уступив і сказав, що тіло понесуть священники".

У своїй інтронізаційній промові Йосиф Сліпий заявив: "...Йду не щоб панувати над Вами, але щоб бути Вашим слугою, і то останнім Вашим рабом. Бо це Христовий закон: "Хто хоче бути більший, нехай буде Вам слугою; і хто хоче у вас бути перший, нехай буде рабом усіх". Хочу ділити з Вами долю й недолю, зносити тягар і спеку дня та обняти всіх Вас щирим серцем і стати найкращим другом і батьком, та дійти з Вами до небесного двору. Словом — хочу бути Вашим добрим пастирем. Не мав я в дотеперішньому житті відпочинку і не шукаю на майбутнє вигід".

Коли ж було інтронізовано Йосифа Сліпого, то до нього завітав представник київської влади й усіляко, як згадував пізніше він сам, "дома-

гався, щоби вислати до Москви делегацію, зазначаючи, що о. Костельник був призначений ще покійним митрополитом Андреем".

Очевидно, цим самим провідники УГКЦ хотіли засвідчити лояльність до влади, бо все ще мали надію, що вона дасть можливість існувати церкві, яка підтримала червону армію 100 тисячами карбованців. Ці сподівання начебто й одержали підтримку в Москві, де на запитання, чи буде уніатській церкві в межах СРСР забезпечене вільне відправлення богослужень, було отримано відповідь: "Так".

Але доля церкви та її предстоятеля вже була вирішена. Представники радянської влади, які приймали делегацію в Москві, запропонували керівництву греко-католицької церкви і всьому уніатському духовенству належним чином вплинути на ОУН-УПА, щоб вона припинила свою діяльність. Але рішення було прийнято не допомагати радянській владі, оскільки Сліпий негативно поставився до пропозиції Москви". Тому 20 лютого 1945 року українські чекісти заводять агентурну справу "Ходячі", якою передбачалося ретельне відстеження діяльності керівної верхівки УГКЦ з метою підготовки звинувачень її в контрреволюційній діяльності, що дасть можливість розпочати процес ліквідації церкви.

Розгром Української греко-католицької церкви, — цілком справедливо зазначав відомий історик Микола Чубатий, — відбувся виразно при допомозі советської адміністрації та при скоординованій співпраці органів МВД з патріаршою владою російської православної Церкви по лінії експансії російського православ'я та по лінії інтересів великоруського шовінізму, як колись за царату. Без допомоги органів державної поліції було б неможливим розгромити Греко-Католицьку Церкву в Галичині та на Карпатській Україні, ані не було б можливим інтрузам московського патріархату повдиратися на єпископські столиці Західної України".

Коли більшовицька влада визначала Митрополиту Йосифу Сліпому відбувати його Голгофу в тайзі безкрайній за Уралом, вона хотіла, аби цей страдник за віру й Україну ніколи не вийшов із "сибірів неісходимих". Тому за кілька років до закінчення терміну його ув'язнення в квітні 1953 року каральні органи завели агентурну справу "Уніати", підставою для якої послужили доноси про те, що група греко-католицького духовенства з числа засуджених особливого табору МВС СРСР № 3 ні-

бито "проявляє спроби до проведення організованої антирадянської діяльності".

Доноси табірної агентури свідчили, що "головним керівником, ідейним і духовним наставником серед ув'язнених західних українців є колишній глава греко-католицької церкви митрополит Йосиф Сліпий", вплив якого "поширюється і на литовців-католиків, що часто його відвідують і радяться з ним". Та чи не найбільш непокоїло енкаведистів повідомлення про те, що він, "використовуючи свій авторитет митрополита, бере під свій вплив ув'язнених з числа колишнього активу уніатської церкви й спрямовує їх на виконання директив Ватикану "по духовному завоюванню Росії".

Факт існування в підпіллі Української греко-католицької церкви викликав особливе занепокоєння чекістів. З метою виявлення всіх священнослужителів-уніатів, які продовжували свою діяльність у так званій катакомбній церкві, КДБ СРСР узяв під свій контроль розробку агентурної справи "Хрестоносці", якою передбачалося виявити нелегальні канали зв'язку між ув'язненими й тими, хто залишився на волі. Ця спецоперація здійснювалася на теренах Галичини, Красноярського, Хабаровського країв, Читинської, Іркутської і Джамбульської областей. Найбільшу тривогу чекістів викликав той факт, що "особливо незадовільно організована розробка митрополита Сліпого, який був великим авторитетом для уніатського духовенства". Навіть перебуваючи в Маклаковському будинку інвалідів, він "розгорнув активну діяльність із зміцнення католицизму й здійсненню антирадянської роботи серед уніатського духовенства".

Там Митрополит підготував 5 томів "Історії Вселенської церкви на Україні". Перший том рукопису історії він надіслав до Москви у Міністерство внутрішніх справ. Через те, що підтвердження про одержання його за призначенням не надійшло, мав підстави вважати, що рукопис пропав, відтак наступні томи до Москви не надсилав, а передавав на збереження знайомим, бо в будинку інвалідів не було надійного місця, де можна було б зберегти написане. Проте цього виявилось достатньо, аби звинуватити Митрополита в тому, що в написаній ним історії католицької церкви він "ставив перед собою завдання підігріти проватиканські елементи на боротьбу за відродження уніатської церкви".

Другим звинуваченням стали святкові послання до віруючих УГКЦ,

в яких Йосиф Сліпий висловлював свої думки відносно релігії у відповідь на їхні запитання. Особливу увагу чекістів привернуло послання "Заблудшим священикам во Христі мир" від 1953 року, яке органи КДБ тодішньої Станіславської області вилучили нелегальним шляхом у священника Дідика з Перегінська в травні 1958 року. Цей документ справді був дуже небезпечним для комуністичної влади, оскільки Йосиф Сліпий з ув'язнення не лише нагадував про обов'язок священника Української греко-католицької церкви, а й нагадував про "своїх славних предків, що так бодро несли свій прапор єдності Церкви і проливали за неї свою кров, митрополитів, архієпископів, священників, монахинь, монахів і неприглядні маси вірних". А відтак закликав глянути "і на теперішніх страждальців, що стільки перетерпіли, на багатьох і їх праведні родини" і опам'ятатися і навернутися "поки час, бо Бог добрий і для невдячних, якщо вони каються, але грізний для закаменілих".

Це звернення Митрополита до своєї пастви каральні органи кваліфікували як антирадянську агітацію. Відповідно в червні 1958 року Управління КДБ СРСР по Красноярському краю заарештувало Митрополита Йосифа Сліпого, звинувачуючи його в тому, що він після звільнення з табору, мешкаючи в будинку інвалідів і залишаючись на антирадянських позиціях, здійснював роботу по відродженню уніатської церкви в СРСР. З цією метою вів обширне листування з уніатськими священиками, що повернулися з місць ув'язнення, закликаючи бути вірними їхній церкві і вести боротьбу з радянською дійсністю.

Згадане послання тому викликало таке роздратування комуністичних зверхників, бо воно підтримувало тих, хто залишався вірним УГКЦ, і мало великий вплив на тих, хто відступився — чимало з них почали навертатися назад у лоно рідної церкви, вона просто продовжувала існувати, хай не по-справжньому, легітимно, а в катакомбах. Тогочасні документи українських чекістів свідчили, що "керівництво діяльністю уніатів здійснювали колишній глава уніатської церкви, митрополит Йосиф Сліпий, що перебував на спецпоселенні в Красноярському краю, і колишній єпископ Микола Чарнецький, який повернувся до Львова з ув'язнення ...".

У червні 1959 року в Києві розпочався новий судовий процес над Йосифом Сліпим. На ньому він відкинув усі звинувачення і заявив: "Я з'являюсь віруючим католицької церкви і ним залишусь. За Радянською

конституцією вірування не заборонено, і я вільний у виборі релігії. Акція православ'я, яка проведена у Львові в 1946 році — це вред для Радянського Союзу. Про це я говорив і в Москві. Я вважаю, що не слід було поривати з Ватиканом і об'єднувати католицьку церкву з православною". А в своєму останньому слові підсудний Сліпий сказав: "Я хочу коротко відповісти на сказане тут прокурором і прошу взяти це до уваги, а також відповім на виступ адвоката Ткача, який замість захисту обвинувачення, як це передбачено законом, взяв на себе роль обвинувача. Прокурор і частково адвокат Ткач закидали мені обвинувачення за зв'язок з німецькими фашистами, якого в дійсності не було. Навпаки, німці хотіли мене заарештувати. Я прошу суд взяти до уваги, що я не злочинець, а захисник греко-католицької віри. Щоб доказати мою вину, прокурор нападав на Папу Римського, на його виступи, перекручуючи при цьому ним сказане. Чому такі нападки на католицьку церкву з боку прокурора? Пальмиро Тольяті, якого я вважаю за кращого комуніста світу, зовсім іншої думки про католицьку церкву. Сталін визнавав католицьку церкву і не виступав проти неї так, як тут виступав прокурор і адвокат Ткач...". Митрополит Йосиф Сліпий закликав комуністичну владу "не копати пропасті між католицькою церквою і Радянським Союзом, не робити розладу", однак суд в закритому засіданні вчинив інакше, знову запроторюючи його на довгі роки в неволю. А через три роки ще й додав таке: "визнати засудженого Сліпого Йосифа Івановича особливо небезпечним рецидивістом та визначити йому для відбування покарання виправно-трудова колонія особливого режиму (або лагвідділення особливого режиму)". Ця ухвала оскарженню не підлягала.

Однак за найтяжчих умов табору він продовжував боротися за віру й Україну в щоденних молитвах. Відтак Боже Провидіння не дало людям втішитися його смертю в ув'язненні. Через вісімнадцять років поневірянь великого страдника за віру й Україну та влада під тиском міжнародної громадськості й клопотань Папи Римського Івана XXIII змушена була звільнити, однак на прохання Митрополита про повернення до своїх віруючих у Галичині — відмовила. Довелося їхати за кордон, де його також чекали мільйони вірних. І не тільки вони — всі, хто цікавився долею українського народу і його провідників, що зазнавали переслідування за свої релігійні переконання.

Опинившись у вільному світі, Митрополит Йосиф Сліпий одразу ж

розпочне активну діяльність, спрямовану на захист прав вірних УГКЦ в СРСР, добиватиметься її відновлення, апелюючи до світової громадськості. Більше того, він ставить питання про створення Патріархату Української греко-католицької церкви.

Зрозуміло, що все це не могло залишити спецслужби СРСР байдужими — вони ретельно відстежували кожен крок Митрополита за кордоном, повідомляючи більшовицькій владі УРСР й до Москви. А там дуже гостро сприймали ці повідомлення, особливо в керованому владою керівництві Російської православної церкви. Остання дуже непокоїлася процесом творення Патріархату Української греко-католицької церкви. Тож послала спеціальну делегацію до Риму на чолі з митрополитом Никодимом Ротовим, що виставила ультиматум Папі Павлу VI: "Створення Патріархату Української католицької церкви, який зарубіжні українські націоналісти намічають використати зі своєю метою, буде перешкоджати можливому покращанню відносин Російської православної церкви з Ватиканом".

І це подіяло: "Синод католицької церкви під впливом Павла VI відхилив рішення українських католицьких єпископів про створення Патріархату Української католицької церкви". Папа Римський Павло VI до дій Сліпого віднісся різко негативно. Мовляв, у намаганні заснування українського патріаршества превалюють не церковні, а політичні мотиви, які перебувають у протиріччі з позицією Ватикану. Відтак, з цієї причини, Павло VI дав вказівку "інформувати всіх українських католицьких єпископів про те, що вказана "конституція" підготовлена й поширена без його відома, а відповідно з основним законом католицької церкви всі її священнослужителі підпорядковуються тільки йому, Папі, і тому створення Українського патріаршества недопустиме".

А наприкінці листопада 1976 року Йосиф Сліпий був викликаний до Папи Павла VI, який в присутності кількох наближених до нього осіб звинуватив Сліпого в спробі створення всупереч його вказівок Українського патріархату й виникнення в зв'язку з цим гострих розбіжностей серед уніатського духовенства, що, за словами Папи, загрожує розколом церкви. Павло VI при цьому нібито заявив Сліпому, що ідею створення Патріархату треба забути, оскільки це протирічить прагненню Ватикану "добитися поліпшення становища католиків в СРСР".

З опублікованих тепер документів радянських спецслужб можна до-

відатися, що певні сподівання на заснування патріархату УГКЦ з'явилися в Йосифа Сліпого і його однодумців після обрання Папою Римським "запеклого антикомуніста" Кароля Войтили, "східна політика" якого носить яскраво виражений антирадянський і антисоціалістичний характер".

Так, за його ініціативою 25 листопада—2 грудня 1980 року у Ватикані відбувся синод УГКЦ під головуванням Йосифа Сліпого. Його учасники прийняли декларацію "Про юридичну неправомірність Львівського собору в 1946 році", а також звернулися до "українських віруючих на Батьківщині, які зазнають переслідувань", щоб підтримати їх "у боротьбі за віру й оборону своєї церкви". Крім того, було ухвалено рішення активізувати діяльність церкви напередодні тисячолітнього ювілею "хрещення України".

Усе це викликало обурення в Москві, звідки заявили "про втручання Ватикану в справи Російської православної церкви", і в грудні 1980 року Патріарх Московський і Всея Русі Пимен адресував Папі Римському послання, в якому заявляє, що "зміст і дух декларації, прийнятий на синоді, чужий стосункам двох великих церков, оскільки робиться спроба перегляду сучасної структури Російської православної церкви, а підтримка Ватиканом Української католицької церкви може перекреслити досягнуте зближення двох церков".

З цього часу УГКЦ одержала підтримку не тільки від нового Папи Римського Павла-Івана II. На всеамериканському зльоті "Союзу української молоді", приуроченому до 90-річчя глави УГКЦ Йосифа Сліпого, 40-річчя Української Повстанської Армії, що відбувся 4—6 вересня 1982 року в Елленвілі (США), виступили конгресмени Б. Хілман і П. Мідлман. На адресу учасників зльоту надійшли вітання від Президента Рейгана, віце-президента Буша, окремих сенаторів і конгресменів.

Відповідно в цей період активізується і діяльність УГКЦ в підпіллі на теренах УРСР. В окремих населених пунктах Галичини вже восени 1980 року віруючі ставлять вимогу перед владою легалізувати греко-католицьку церкву. Так, мешканці Завадова, що в Стрийському районі на Львівщині, підписалися під заявою з цього приводу до вищих урядових інстанцій СРСР. У Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській областях почастишали факти захоплення знятих з реєстрації культових споруд,

в яких відбуваються богослужіння за греко-католицьким обрядом.

Навіть у середовищі православних священників розпочинається рух за звільнення з-під опіки московської церкви. Скажімо, священник І. Карпак з Радехова Львівської області поширив серед своїх колег і зверхників у республіці "Звернення до екзарха України Філарета", в якому закликав "відмежуватися від Московської патріархії й створити свій український духовний центр".

Так, повернувшись із сибірського заслання до проводу УГКЦ, Йосиф Сліпий до своєї смерті (1984) ще дуже багато зробить для її розвитку, засновуючи Патріархат. І боляче переживаючи за цю невдачу в своєму житті, він глибоко вірив, що український народ таки здобуде свою помісну християнську церкву на чолі з Патріархом, бо для нас дорога до Бога веде не через Візантію і Рим, а через Україну і Київ. Бо ж недаремно Апостол Петро передав нашому народові благодать Божу прямо від Христа, коли став над Дніпром і благословляв цю святу землю словами: "На цих горах возсіяє благодать Бога".

І як і видатний український геополітик Юрій Липа переконливо вірив: "Життя ще втілить український відвічний міт апостола Андрія, міт про українську церкву, ту церкву, що сіятиме не роздор, не вороженчу в українській расі, а велику глибоку одність і любов до свого призначення".

Він був переконаний, що воскресне церква — воскресне й Україна! Це й сталося в 1991 році.

ЯК ПРАВОСЛАВНІ ОТЦІ ЗАКАРПАТТЯ НАЗВАЛИ СЕБЕ "РУСКИМИ" (до 80-річчя москвофільської ініціативи про створення Карпатської Русі в складі СРСР)

Духовний батько Закарпаття Олександр Духнович, котрий постійно намагався пробудити серед своїх земляків національну гідність, у 1869 році в листі до галицького митрополита Яхимовича засвідчував: "Бо свої то за горами — не чужі, Русь єдина, мисль одна у всіх нас у душі; а жиєм тут тим же серцем і душею, з тим словом і по вірі той самої... от як нині увіренням шлем до вас, что Карпати не розлучать вічно нас".

Тож як тільки українців спробували повернути до Угорщини, то вони

устами своїх представників на соборі Мараморощини — споконвічної української землі — 18 грудня 1918 року заявили: "Не треба нам нічого од мадьярів, най живе Україна, до України, ідемо до України".

Такі ж настрої в цьому краї проявилися в 1938—1939 роках, коли Підкарпатська Русь — так він іменувався складі Чехословаччини — проголошує самостійну Карпатську Україну як державу українського народу. А коли восени 1944 року червона армія вигнала з цього краю гітлерівських союзників угорців, то населення всього Закарпаття — від Ясині до Попраду і від Ужжа до Сігету — зажадало бути в складі України, про що засвідчило своїми персональними підписами.

Але жменька православних москвофілів, яка підтримувалася тут здавна з "білокам'яної", всупереч волі населення краю, забажала від Сталіна 18 листопада 1944 року не тільки увійти до складу Московського патріархату, а й "визначити нам Карпаторуску радянську республіку від Ясиня до Попрада, від Ужока до Доброчина (Дебрецена)". Бо, мовляв, ніякої України тут не знають, для них Велика Русь — то москва.

Цінність цього документа лише в тому, що глашатаї окремого карпатського народу, хоч і обмежилися цього разу тільки давнім слов'янським Доброчином, тепер — угорський Дебрецен, визнають: межі розселення предків українців за гірськими перевалами білих хорватів колись сягали далеко за Тису — аж до Дунаю, про що нагадує постійно нам усна народна творчість й топоніміка придунайської долини.

Водночас необхідно зазначити, що історію ніхто не спроможний змінити, до неї тільки можна пристосуватися на якийсь час. І тут яскравим прикладом усвідомлення цих непідвладних нікому процесів є поведінка закарпатських православних отців, які фактично підпорядковуються московській церкві.

Як відомо, вони поширили свій переспів на відому повстанську пісню "Батько наш — Бандера, Україна — мати". Так-от, вищенаведені слова мукачівський православний хор УПЦ співає як "Батько наш — Онуфрій, УПЦ — нам Мати", що, очевидно, мало б означати спадковість традиції тих їхніх попередників, які в 1944 році не визнавали Україну як Батьківщину для закарпатських русинів. Водночас визнання дніпровського хрещення притягує закарпатців до Києва, а не до москви.

Але той невідомий паломник, який приніс цю пісню православним монахам УПЦ в Мукачевому, змушений визнати: "Церква православна

нас усіх єднає і за Україну господа благає. Боже милосердний, дай нам покаяння, щоб за Україну вистоять страждання. Збережи нам землю від ворогів жорстоких, заступись, благаю, молитвами поки..."

Як бачимо, нинішні спадкоємці мукачівських православних 1944 року вже просять покаяння у Всевишнього, щоб страждати за Україну. Якщо це так, то Господь пробачить.

Як було в професора Петра Лінтура, котрий прозивав і каюся набагато швидше, важко сказати: 26 листопада 1944 року він уже голосував за приєднання Закарпатської України до УРСР. Щоправда, в грудні 1944 у складі делегації православних їздив до Москви, аби переконувати, як пишуть сучасні русини, "пресвѣдчити совѣтске водство в мылности украинизации новоствореной Закарпатской Украины, выступав за ей статусування як окремой Карпаторусской Совѣтской республики або автономии в рамках Российской Федерации".

Нинішні русини, на жаль, не згадують про те, що Петро Лінтур після московських роз'яснень його позиції обійняв посаду заступника голови Закарпатської народної ради, а з 1946 року був уповноваженим Ради в справах РПЦ в Закарпатській області, відтак спричинився до ліквідації Української греко-католицької церкви в цьому регіоні. І тільки після здійснення цього злочину Петру Лінтуру дозволили перейти на наукову роботу. Тому русинський варіант його біографії післявоєнного періоду аж ніяк не відповідає дійсності: "Наперек вшиткым усилованям не домог ся нич и быв остро абрихтованый од партийного аппарата за ревизию генеральной линии партии и намаганя захранити "русскы традиции края".

Однак він її здійснив, долучившись до ліквідації УГКЦ на Закарпатті в 1949 році, після чого одразу ж одержує дозвіл на заочну аспірантуру в Московському університеті, де й захистив кандидатську дисертацію й продовжив працювати в Ужгородському університеті.

Якщо саме так карали за відступ від генеральної лінії партії в ті часи, то у випадку з Лінтуром — це якась особлива примха самого Сталіна. І не нижче...

*ВЕЛИКОМУ ВОЖДЮ МАРШАЛУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
ТОВАРИШУ ЙОСИФУ ВІССАРІОНОВИЧУ СТАЛІНУ
В МОСКВІ*

Ми, що нижче підписалися, представники православних общин в Кар-

патській Русі, виражаючи волю всього нашого руского православного народу, просимо включити Закарпатську Україну (Карпатську Русь) до складу СРСР у формі: Карпаторуска Радянська Республіка.

Бажання й мрії наших предків були завжди ті, щоб наша область за Карпатами, заселена русинами, тобто, Русі – синами повернулася до своєї матері Великої Русі. Але наші поневолювачі завжди цьому перешкоджали. Таким чином, ми цілі століття залишалися в німецько-угорському рабстві — аж до 1919 року.

У 1919 році на мирній конференції наша область, іменована як Карпатська Русь, згідно Ст-Жерменському договору, на автономних правах була приєднана до Чехословацької республіки. Уже тоді нашу область визнали Карпатською Руссю, бо тут живе ісконе руске плем'я. Сам народ іменує себе: "карпаторус", русин, тобто, Русі-син, віра "руска", дружина "руска", мама "руска" і т. д.

З назвою: "Україна", "український", наш народ був ознайомлений тільки під чеським владарюванням після Першої світової війни і то інтелігенцією, що прийшла з Галичини. Цих галичан сам чеський уряд закликав до Карпатської Русі та їхню ідеологію, протягом усього часу існування Чеської Республіки серйозно фінансував. Але в 1939 році виявилось, що сепаратистичне українство в Карпатській Русі жило на двох хлібах: чеському й німецькому. Коли в 1939 році Гітлер почав окупувати Чехословацьчину, то він закликав своїх найманців, галицьких сепаратистів, по всій Чехословацьчині й Німеччині, і всіх вислав на Карпатську Русь з дорученням проголосити Карпатську Русь — Карпатською Україною й розпочати роботу на користь Німеччини, на шкоду всім слов'янам, а особливо Радянському Союзові. Прямим завданням цих сепаратистів і було підточити основи Радянського Союзу.

Проти звірячого насильства германофілів — галицьких сепаратистів місцеве населення Карпатської Русі, як і чеська влада, виявилось безсильними: Гітлер Чехію взяв під свій протекторат, Словацьчину проголосив самостійною. А Карпатську Русь (Україну) використавши, передав її Угорщині. Передав він Карпатську Україну Угорщині не тому, що вона йому не була потрібна, а тому, що населення Карпатської Русі поставилось проти української ідеології взагалі, а проти сепаратистичних планів Гітлерових найманців особливо. У нас усі знають, що "ВІД КАР-

ПАТ ДО ВЛАДИВОСТОКА І КРЕМЛЯ — ВСЕ НАША РУСКА ЗЕМЛЯ".

Дуже цікаво, що галицькі українствуючі сепаратисти били карпаторуске населення та його інтелігенцію й говорили: "Кацани, маскалі, вам місце біля Москви, там у вашого Сталіна". Мадяри при побитті нас те ж саме говорили: "Муско, комунішто, іди в Москву до твого Сталіна".

Усе це наше карпаторуске населення з великим терпінням і білля серця переносило, чекаючи свого спасіння саме від Москви. А що це правда, то це вже доведено, що коли кордони Радянського Союзу виявилися на наших Карпатах, то наші юнаки й дівчата — інтелігенція і простий народ — селянство масами тікали в радянський Союз.

Запитання: Чому наш народ не тікав раніше за Карпати до галичан у Польщі?

А саме тому, що наш народ ніколи не поділяв і не погоджувався з ідеологією галицьких українствуючих.

Наш народ — руский, русин — русі — син. Наші матері не народжували не руских синів. Наша рускість не вчорашня — наша рускість не молодша Карпат...

Тільки цим і можна пояснити цю неказану радість при зустрічі рускої красної армії.

Але ця радість миттєво була вбита в нашому народі звісткою, що наша Карпатська Русь під назвою ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА увійде до складу Чехословацької Республіки. Виявляється, що мрії наших предків залишилися тільки мріями і для нас.

Та навчені гірким досвідом минулого, ми рішуче заявляємо, що політичне, економічне, культурне і соціальне життя нашого народу може успішно розвиватися в межах великого, рідного нам Радянського Союзу, і ні в якому разі в будь-якій чужій державі.

Чаща нашого терпіння переповнена: досі гралися нами наші недруги, кидajući нас з рук у руки.

ВОЛЯ КАРПАТОРУСКОГО НАШОГО НАРОДУ – ХОЧЕМО РАЗ І НАЗАВЖДИ ПОВ'ЯЗАТИ СВОЮ ДОЛЮ З ДОЛЕЮ НАШИХ ОДНОПЛЕМІННИКІВ У СРСР, і то визначити нам Карпаторуску радянську республіку від Ясиня до Попрада, від Ужока до Доброчина (Дебрецена).

Виражаючи велику радість і глибоку вдячність з приводу звільнення Великому вождю й визволителю всього слов'янства і Європи товаришу

Маршалу СТАЛІНУ й Червоній армії, ми просимо прийняти Карпатську русь до складу радянського Союзу.

В Мукачевому дня 18 листопада 1944 року.

*Ігумен Феофан Сабов,
заступник Єпископа і Адміністратор православної
Мукачівсько-Пряшівської Єпархії.
Архімандрит Олексій Коблюк,
настоятель Св. Н. монастиря.
Протоієрей Димитрій Беляков,
член Вищого духовного Суду єпархії.
Священник Іоан Кополович,
Секретар Єпарх. Управління.
Проф. Петро Вас. Лінтур.*

КЕРЕНСЬКИЙ І ЗА ОКЕАНОМ — ІМПЕРІАЛІСТ (до 75-річчя проекту нової російської федерації)

Наївність українських соціалістів, які повірили своїм російським так званим братам по класу, не обмежилася межами Російської імперії, на руїнах якої більшовики-ленінці почали будувати нібито федерацію вільних народів. Зрештою, ця федерація перетворилася на СРСР, в якому деякий час існувало дві федерації — російська і закавказька. З кінця 1930-х років залишилася тільки Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка.

Але після Другої світової війни так звана біла еміграція з Росії почала творити за океаном нову російську федерацію, до створення якої залучили й українських соціалістів, що перебували у вигнанні. Один з них — Ісак Мазепа, що певний час обіймав посаду прем'єр-міністра УНР, пішов з цього приводу на переговори з Олександром Керенським, останнім главою Тимчасового уряду Російської імперії, який повалили більшовики.

Як повідомляв сам Мазепа одному із закордонних агентів 1 управління МДБ УРСР у листопаді 1949 року, Керенський, як і вся російська еміграція, підтримує українців щодо відновлення УНР, але з умовою, що остання "буде федеративною частиною Росії і що українські представники вийдуть зі складу "Союзу поневолених народів Росії" і вступлять до "Ліги боротьби за народну свободу".

У цій ситуації український соціаліст Мазепа вважав, що оскільки

"Польща загрожує Україні територіально, Росія — національно, нам треба вибирати менше зло, і може бути, що меншим злом є федерація з Росією".

Таку свою позицію обгрунтовував тим, що Керенський має сильний вплив на Уряд США, особисто знайомий з Президентом Труменом, з яким і зустрічався з приводу майбутньої долі Росії. Цілком можливо, що на останнього могли впливати заяви Керенського на кшталт: якщо США не підтримає планів російської еміграції, то "російський народ не тільки не буде допомагати в ліквідації більшовизму, а навпаки, буде боротися за збереження існуючих кордонів".

А ще Керенський наполягав у розмові з Труменом на тому, що "національне питання народів Росії є справою самої Росії".

Ось тут і згадати б українським соціалістам, як Керенський у 1917 році вирішував національне питання в Росії, коли наказував українізованим полкам захопити Парламент Фінляндії, який проголосував за самостійність рідного народу. І коли голова Українського генерального військового комітету Симон Петлюра заборонив нашим воякам долучитися до цієї ганебної акції, то фіни змогли завершити свій правовий процес щодо оформлення незалежності власної державності.

І як на це відреагував Олександр Керенський на Державній нараді у вересні 1917 року: кидав гнівні блискавки в бік українців — не міг пробачити українським воякам підтримки фінів у боротьбі за їхню незалежність.

На жаль, українські соціалісти в еміграції так і не зрозуміли, що Керенський і за океаном залишається російським імперіалістом.

ПЕРШИЙ СЕРЕД СЕМИ

(до 30-річчя від дня смерті Михайла Лихоти)

Те, що западає з прекрасних рідних краєвидів у душу дитини, завжди відгукнеться в майбутньому вибухом творчого злету. Хтось проявить себе гарним голосом, інший — відзначиться різьбленням, а Михайло Лихота увібрав усю гаму найсоковитіших барвів.

Однак передавати на полотно те, що було сприйнято з дитячих літ, Михайлові Лихоті довелося з пам'яті, бо з 1945 року його родина була депортована до степової

Кіровоградщини, де замість звичного гірського пейзажу із дзюрчанням стрімких потоків палило нестерпне сонце, а води було обмаль. Тож довелося його родині тікати на Тернопільщину, де, крім більш помірною клімату, потужніше проявляв себе волелюбний дух українства.

Там, на Тернопільщині, й почав проявлятися талант художника й він почав з пам'яті малювати, скажімо, портрет художника — самоучки Никифора Дровняка, з котрим неодноразово зустрічався й розмовляв у Криниці, подовгу спостерігав за його роботою. Тому й не випадково, що після закінчення середньої школи юнак вступив до Львівського поліграфічного інституту. А маючи диплом цього вишу був направлений на роботу до видавництва художньої літератури "Дніпро" — там працював з 1956 до 1991 року.

Вийшовши на пенсію, Михайло Лихота зайнявся малярством, зображуючи рідну Лемківщину. Особливо вражають картини церковних храмів, які прикрашали рідний край художника. А щоб передати неповторні храми він зі своїм двоюрідним братом об'їздив десятки лемківських сіл, аби зробити знімки залишків цих творинь генія української народної архітектури.

Усі роки перебування в Україні Михайло Лихота жив рідною Лемківщиною. Він був першим серед тих семи лемків Києва, які розпочали гуртуватися як земляки в своїй громадській організації, яку так і назвали: «Лемківщина».

А ще він незадовго до своєї смерті 18 листопада 1994 року залишив спогоди про поневір'яння своїх земляків, яких російські комуністи за підтримки польських однодумців вирвали з корінням з лемківської землі.

Уривок з опублікованих в "Українському світі" "Роздумів старого лемка" — це свідчення про трагедію найзахіднішої гілки української нації, але водночас вони і про незламність її.

* * *

...Нас лемків у 1945 році кинули у розбурхане війною море переможців.

Пішли німці й прийшли радянські війська. Почалося нове життя у нашому Злоцькому, в усіх довозишніх селах — Щовжину, Астрябину, Милину, Борознину, Криниці та інших.

Пішла чутка, що нас усіх звідси будуть переселяти на Україну. , а на наші місця переселять з України поляків.

І переселили мільйони людей. Лемків спочатку на Україну, переважно орієнтовано на південні області — Кіровоградську, Дніпропетровську, Запорізьку, Миколаївську і Херсонську. Тих, хто не зміг виїхати на Україну, тих потім (1947) поляки вигнали на Західні землі Польщі, які перейшли до неї від Німеччини. Тепер ця акція відома під назвою "Вісла".

Отак ми вирвалися з польського національного інтернаціоналізму і поринули в незмірно більший російський. Це був для нас такий дивний шок, така стихія розгубленості й безвихіддя, що всяка лемківська спільність була просто неможлива; ледве вдалося триматися родинної купки, і то не всім. Якщо, наприклад, перший ешелон приїхав у Ново-Українку Кіровоградської області, то зі станції розвозили нас колгоспні підводи з різних колгоспів. Нашу родину забрали в село Захарівку тодішнього Рівненського району. Решту розселили в Бобринецький, Токмацький (це помилка, такого району на Кіровоградщині не було. — В. С.) та інші. Це були відстані по 30—40 кілометрів, то це в умовах звичайного для тодішньої України степового бездоріжжя. Найжахливіше було для нас безлісся. Чим палити, на чому варити їжу? Солома, кізяки — це не дрова. Колодязь з водою за півкілометра, до річки кілометр. Поселили нас до другої половини хати колгоспника Комара. В одній кімнатідесь біля 20 квадратних метрів, а нас одинадцять душ: тато, мама, семеро дітей — 5 братів і дві сестри, чоловік старшої сестри і їхня трирічна донька. Приїхали ми в Захарівку у червні 1945 року в спекотні дні. Спекота на сонці за сорок градусів, в полі сховатись від жару ніде. Десь зеленіли ріденькі лісосмуги з акацій. А їсти то хочеться, домашні запаси давно, ще в поїзді закінчилися, у полі ще нічого не дозріло. Пішли по хатах щось просити. Люди добрі, сердечні, щирі. Далі тато з мамою щось розстарали, щоб дітям роти позатикати хоч чим-небудь, переважно це хліб і картопля, деколи молоко і то переважно для малих дітей. Всіх дорослих зразу залучили до роботи в колгосп, а це було шість чоловік. Ми четверо з мамою залишилися вдома на господарстві.

Почалося різне пристосування до Нового світу. Все наше лемківське тут було непотрібне, незрозуміле, смішне, чуже. Ми ж навіть до пуття по-українськи говорити не могли, а по-російськи — тим більше. Серед хлопців на вулиці нас почали прозивати поляками, ляхами. Одні нас приймали як своїх, інші — як чужих. Сміялися з кожного лемківського слова, з нашого "не такого" наголосу. Доходило до образ, навіть до бійок. Але

поступово все налагоджувалося, порозумілись ми з хлопцями, старші по-товаришували з сусідами, з господарями. Одне тривожило — опалення: розстарали якийсь керогаз чи примус. А як будемо зимувати? Люди сушили кізяки. Що ж нам було робити? Колгосп нічого не мав, ще й наших двох корів забрав до гурту, бо нічим було їх дома кормити, ніде тримати. Воза також забрали до колгоспу. Правда, корів у ярмо не запрягали, як ми дома. Старший брат, який був вивезений ще у 1941 році до Німеччини, у бауера навчився працювати на тракторі, ця наука дуже при-годилася йому тут. Возив, орав, косив — робив усе, що казали бригадири. Для мене було великою романтикою: степ, Іван на тракторі, безкрає небо і соняшникове море, пахучий полин; акація, тиха, болотяна, поросла очеретом річка. Розлогі ланиза селом пустували — нічим було зорати і обробити. "Земля як хліб, — казав батько, — а руки до неї не доходять". Нема ладу до цієї землі: ні у колгоспі, і у людей, все якесь байдуже, знесилене, виснажене цим безжиттям степовим. Це не Лемківщина, де за кожний клаттик землі люди вбивалися, тут навпаки — вбивав людську уяву цей земляний розкішний безкрай нездоланий, буйний, спекотний, мерехтливий.

Ми повірили комісарам по переселенню, що за наші працюючі руки буде там щастя, бо такі досить ріллі і досить волі, бо то наша влада там владарює. Як ці гарні гасла були обманливі насправді. Землі і волі до праці — доситу, а продукту праці на землі — двісті грамів зерна за трудодень за це одержуєш. Як вижити одинадцятьом людям з цими 200 грамами, з яких ще вираховували за те, що їв під час жнив з колгоспної кухні, деколи це виходило більше, ніж він заробляв за день.

Прийшлося втікати з того "раю". Пропрацювавши всеньке літо, заробивши по пригорщі зерна, зібрали ми своє шмоття; забрали у колгоспі своїх корів і воза, запрягли їх у ярмо і пішки біля воза потяглися в Західну Україну, де були вільні польські хати і ще тоді приватне господарство.

Мене найтаємніше вразив татів сакраментальний розпач: "Боже, як тут у колгоспі люди не вміють працювати, яке недбальство всюди". Його це настільки розчарувало у колгоспній праці, що при першій звістці від двоюрідного брата з Копичинець Тернопільської області про те, що звідти виїжджати поляки і є вільні хати, повзком готовий був добратися туди, як він думав, ближче додому, до своєї води, до лемківської нужди.

За два з половиною місяця кочування ми добралися до села Боворівщина тодішнього Копичинецького району Тернопільської області...".

ГРУДЕНЬ

1 грудня

50 років тому (1974) помер видатний український фізик Вадим Лашкар'єв. Народився в Києві 7 жовтня 1903 року.

2 грудня

250 років тому (1774) помер Касіян Ягельський, доктор медицини, один із засновників епідеміології в Росії. У числі перших десяти випускників Києво-Могилянської академії захистив у Лейденському університеті (Нідерланди) дисертацію на ступінь доктора медицини. Народився 1736 року в Києві.

155 років тому (1869) народився Олександр Ющенко, український психіатр, академік АН УРСР. Був одним з основоположників біохімічного напрямку у психіатрії. Помер 13 червня 1936 року.

4 грудня

95 років тому (1929) у Києві народилася Ірина Шарафутдінова, український археолог, дослідниця пам'яток доби бронзи степової України.

5 грудня

45 років тому (1979) за ініціативою Анатолія Криля при Палаці культури залізничників у Владивостоці створено Приморський український народний хор "Горлиця", в репертуарі якого понад 500 творів — українські народні пісні, оперні хори, романси та побутові сцени. За час свого існування хор здійснив сотні концертних виступів, об'їздив з концертами майже увесь Приморський край, брав участь у хорових фестивалях у Хабаровську, де в травні 1999 став лауреатом II-го регіонального фестивалю української культури. Серед найактивніших учасників хору — Ольга Печиніна, Петро Іванчей, Богдан Слабик, Софія Моторнюк, Надія Підвальна, Лариса Москаленко, Надія Вишневська.

6 грудня

125 років тому (1899) народився Олександр Оглоблин (Олесь Мезько) український історик, дослідник історії України XVII-XIX ст., дійсний член НТШ (1947) та УВАН (1948). Помер 16 лютого 1992 року у Лудлові, США.

105 років тому (1919) розпочався "Зимовий похід" армії УНР на чолі з М. Омеляновичем-Павленком по денікінських, а потім радянських тилах.

8 грудня

240 років тому (1784) помер Григорій Полетика, український громадсько-політичний діяч, письменник. В своїй діяльності та творах обстою-

вав автономний устрій Лівобережної України і права українського шляхетства. За деякими припущеннями, був одним із авторів "Історії Русів". Народився у 1725 році.

160 років тому (1864) народився у Білогіродці (нині — Рівненської області) Йосиф Пачоський, український еколог, ботанік і зоолог, один із творців сучасної екологічної парадигми. Один із перших описав рослинні спільноти українських степів. Сформулював принципи та завдання фітоценології (флорології, 1891), проводив аналогію між людським суспільством та спільнотами рослин. Розробив концепцію біоекологічного потенціалу виду. У 1925 виїхав до Польщі, де і помер 14 лютого 1942 року.

120 років тому (1904) народився Павло Жолтовський, український мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства. Автор багатьох наукових творів та статей, серед них: "Український живопис XVII—XVIII ст.", "Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст.". Брав участь у підготовці колективної праці "Історія українського мистецтва" (т. 2; т. 4; кн. 2). Помер 30 серпня 1986 року в Москві, похований у Львові.

105 років тому (1919) в Чигирині на нинішній Черкащині народилася Катерина Ющенко, котра написала перші програми для обчислювальної машини, була керівником першої новоствореної обчислювальної лабораторії в системі АН УРСР.

95 років тому (1929) народився Еммануїл Мисько, український скульптор, народний художник УРСР, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка. Автор пам'ятника І.Франкові у Львові, портретів О. Кульчицької, В. Стефаника, меморіальних дощок Лесі Українки та С. Крушельницькій у Львові. Помер у Львові 12 березня 2000 року.

40 років тому (1989) помер Микола Лівіцький, український громадсько-політичний діяч, Президент УНР в екзилі (1967— 89). Народився 9 січня 1907 року.

9 грудня

145 років тому (1879) народився Григорій Чупринка, видатний український поет. Помер у 1921 році.

10 грудня

165 років тому (1859) у Мазниках Подільської губернії (нині Деражнянського району Хмельницької області) народився Юхим (Євтим) Сіцинський, український історик, краєзнавець, археолог, етнограф, громадсько-культурний і церковний діяч, засновник, а потім завідувач

(1890—1922) Кам'янець-Подільського історико-археологічного музею, приват-доцент богословського факультету (з 1918) Кам'янець-Подільського університету, науковий співробітник (1931—1933) Лаврського Музею у Києві, дослідник історії Поділля. Помер 7 грудня 1937 року у Кам'янець-Подільському.

11 грудня

125 років тому (1899) народився Григорій Косинка (Стрілець), український письменник. Вважається одним із авторів імпресіоністичної новели в українській літературі. У 1934 був заарештований, звинувачений у причетності до терористичної організації й розстріляний. Реабілітований 19 жовтня 1957 року.

70 років тому (1954) помер Олексій Кримов, хірург, академік АМН СРСР, доктор медицини, заслужений діяч науки УРСР. Понад 40 років завідував кафедрою госпітальної і факультетської хірургії спочатку медичного факультету Університету Св. Володимира, з 1921 — Київського медичного інституту. Народився 30 липня 1872 року.

12 грудня

140 років тому (1884) народився Микола Свительський, український геолог, академік АН УРСР. Наукові роботи були присвячені геологічній будові Криворізького залізорудного басейну. Загинув від репресій 15 вересня 1937 року.

100 років тому (1924) народився Іван Денисюк, літературознавець, критик. Помер у Львові 10 жовтня 2009 року.

13 грудня

120 років тому (1904) у Яківцях на Полтавщині помер Микола Скліфосовський, лікар, хірург, вчений, громадський діяч, автор визначних праць з військово-польової хірургії, один з піонерів порожнинної хірургії. Як військовий лікар брав участь у австро-пруській (1866), франко-пруській (1870—71), сербо-турецькій (1876) і російсько-турецькій (1877—78) війнах. У власному маєтку Яківці побудував лікарню, де надавав допомогу своїм землякам. Народився 6 квітня 1836 року в Херсоні.

15 грудня

95 років тому (1929) помер Данило Заболотний, український і російський мікробіолог та епідеміолог, академік, президент ВУАН (1928—29). Ініціатор та розробник планомірних державних заходів з вивчення та запобігання епідемій. Народився 28 грудня 1866 року.

90 років тому (1934) помер Кость Буревій, український письменник, публіцист, театрознавець. У Москві влаштував виставки творів українських художників, зокрема, школи М. Бойчука. Автор історичної драми "Павло Полуботок" (1928, опубл. 1991). Редагував монографії про художників Д. Левицького, М. Самокиша, мемуари П. Саксаганського, М. Кропивницького, М. Садовського. Народився 2 червня 1888 року у Воронежській губернії.

16 грудня

30 років тому (1994) помер випускник Київського університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту кібернетики НАНУ академік Володимир Михалевич. Народився 10 березня 1930 року.

17 грудня

145 років тому (1879) помер Михайло Куземський, український церковний і політичний діяч. Брав участь у заснуванні багатьох парафіяльних шкіл в Галичині. У 1859 — активний учасник боротьби проти наміру урядових кіл перевести галицьке письменство на латинський алфавіт. Народився 4 березня 1809 року.

80 років тому (1944) загинув у бою з військами НКВС Дмитро Карпенко (псевд. Яструб), український військовий діяч, майор Української Повстанської Армії. Був лейтенантом Червоної Армії. У 1943 приєднався до підпільного осередку ОУН. Очоловав сотню "Сіроманці" на Тернопільщині. Був організатором інтернаціональних куренів УПА. Постановою Української Головної Визвольної Ради від 30 травня 1945 першим із старшин УПА нагороджений Золотим Хрестом Бойової заслуги першого ступеня (посмертно). Народився близько 1907 року.

17—21 грудня

45 років тому (1979) у Кагарлику Київської області відбувся суд над одним із фундаторів Української Гельсинської групи письменником Олесем Бердником, якого засуджено до 6 років позбавлення волі і 3 років заслання.

18 грудня

130 років тому (1894) народився Левко Ковалів, український політичний і державний діяч. У 1917 р. — член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів. Входив до складу Української Центральної Ради. З приходом більшовиків активно співпрацював з ними. У 1921 р. — заступник наркома закордонних справ УСРР. Наприкінці 1921 вийшов з КП(б)У, переїхав до Києва, займався науковою роботою. У 1934 звину-

вачений у причетності до контрреволюційної боротьбістської організації. Під час слідства категорично відкидав всі звинувачення. 26 жовтня 1937 розстріляний у Бамлагу за постановою особливої трійки НКВС по Далекому Сходу. Реабілітований у серпні 1956 року.

150 років тому (1874) народився Христофор Барановський, український громадський, державний діяч, член Центральної Ради, Генеральний секретар, міністр УНР. Помер у 1941 році в Сан-Пауло (Бразилія).

20 грудня

95 років тому (1929) помер Євмен Лукашевич, український громадський діяч, видавець, один із ініціаторів створення Українського Червоного Хреста. Народився 6 січня 1872 року.

23 грудня

80 років тому (1944) загинув у бою з військами НКВС майор Куля — Яків Чорний, командир військової округи "Сян" УПА-Захід.

24 грудня

180 років тому (1844) народився Євген Желехівський, мовознавець, лексикограф, фольклорист, педагог, громадський діяч. Належав до партії народовців, був одним із фундаторів товариства "Просвіта" у Львові. Автор "Малорусько-німецького словаря" (1882—1886), укладеного на основі фонетичного принципу правопису, названого "желехівкою". Помер 18 лютого 1885 року в Станіславові (тепер — Івано-Франківськ).

105 років тому (1919) у Вінниці відбулось підписання договору про об'єднання Наддніпрянської армії з УГА.

25 грудня

115 років тому (1909) у Києві народився Гліб Лозино-Лозинський, один з головних творців радянських ракетопланів "Буран". Помер 28 листопада 2001 року в Москві.

40 років тому (1984) помер відомий український історик і педагог Андрій Буцик. У 1950—1952 роках був деканом історичного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Народився 17 липня 1906 року у Вишняках на Полтавщині.

26 грудня

135 років тому (1889) помер Левко Боровиковський, поет, фольклорист, етнограф, філолог. Народився 22 лютого 1806 року.

27 грудня

90 років тому (1934) помер Сергій Реформатський, хімік-органік,

професор Київського університету, чл.-кор. АН СРСР (з 1928). Відкрив новий метод синтезу в-оксикислот (реакція Реформатського). Народився 1 квітня 1860 року.

90 років тому (1934) народилася Лариса Дирій (Латиніна), українська гімнастка, багаторазова олімпійська чемпіонка.

30 років тому (1989) померла Єлизавета Чавдар, українська співачка (лірико-колоратурне сопрано) і педагог, народна артистка СРСР. Працювала в Київському театрі опери і балету, викладала у Київській консерваторії. Народилася 23 лютого 1925 в Одесі.

28 грудня

40 років тому (1984) помер Анатолій Канарський, український філософ, професор Київського університету. Народився 16 квітня 1936 року.

29 грудня

120 років тому (1904) народилася у Києві Євгенія Покровська, дослідниця археологічних пам'яток скіфо-сарматського періоду.

30 грудня

130 років тому (1894) у Києві народився Валентин Асмус, український та російський філософ, член Міжнародного інституту філософії в Парижі. Помер 4 червня 1975 року в Москві.

Грудень

105 років тому (1919) Харків проголошено столицею УСРР.

85 років тому (1939) у Львові засновано Наукову бібліотеку імені Василя Стефаника.

85 років тому (1939) на території Волині було здійснено низку оперативних і чекістсько-військових операцій, у результаті яких тільки у Луцькому повіті заарештовано понад 30 активних членів ОУН, вбиті районний провідник Мефодій Микитюк і підрайонні провідники Юрій Харченко та Іван Гайдюк.

80 років тому (1944) загинув майор Ясень — Микола Свистун, заступник командира УПА-Південь.

ЗАКОХАНИЙ У ПОЛЬОТИ КОМЕТ

(до 110-річчя від дня народження Олега Добровольського)

Уродженець степового Запоріжжя Олег Добровольський (12.12.1914—1989) обрав для здобуття знань з астрономії Київський університет не випадково — знав, що тут потужна наукова школа, яка допоможе йому остаточно визначитися з напрямком дослідження небесних світил, про що мріяв з дитинства. Але коли одержав диплом і закінчив аспірантуру при знаменитій Пулковській обсерваторії, то вирішив спілкуватися зі Всесвітом з гір Таджикистану, де до зірок було ближче.

Тож з 1941 року випускник Київського університету став працювати в Інституті астрофізики АН Таджицької РСР, з 1946 року очолював там відділ кометної астрономії, у 1971—1977 роках став директором цього престижного наукового закладу. І всі ці роки він присвятив вивченню комет і метеоритів головним чином. Крім того, звертав увагу і на зоряну статистику й змінні зірки. Цьому, до речі, сприяла й побудована за роки його директорства друга черга Гісарської обсерваторії інституту і закладена ще одна на горі Санглок.

Якщо ж підбивати підсумок власне наукових здобутків нашого земляка, то фахівці відносять до його заслуг те, що він першим визначив галактичне поглинання за статистикою квазарів і показав, що воно відповідає космологічним (а не внутрігалактичним) відстанням квазарів. Ці результати стали можливими завдяки тому, що Олег Добровольський здійснив великий ряд спостережень телескопічних метеорів і метеорних слідів. Крім того, це він розробив теорію дифузії метеорних слідів, пояснив явище "трубки Траубриджа" як результат інтенсивного дроблення метеорних тіл.

До важливих його здобутків відносять численні фотометричні і низку спектральних спостережень комет. Він також детально вивчив статистичний зв'язок кометних і сонячних явищ, досліджував механізми взаємозв'язку корпускулярних потоків Сонця з атмосферами комет, перший звернув увагу на важливу роль колективних процесів у цих взаємодіях.

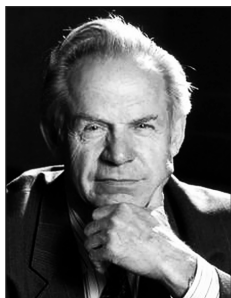
А ще українець Добровольський висунув теорію оптично щільних

атмосфер комет як саморегульованих явищ. Він також став ініціатором лабораторного моделювання комет в СРСР, як і організував моделювання сублімації гетерогенних кометних ядер під впливом різних зовнішніх факторів, що підтвердила запропонований ним механізм розлому поверхневого шару ядра комети під тиском газу, що нагромаджується під поверхнею.

Зрештою, Олег Добровольський досліджував і тепловий режим обертючих кометних ядер і вплив експериментально визначеної реактивної сили на еволюцію ядра. Ним висунута теорія пилових оболонки у головах комет і визначено розміри й початкові швидкості складових їх часток.

Усе це можна прочитати в його численних працях, зокрема, в монографіях "Нестационарні процеси в кометах і сонячна активність" (1961), "Комети" (1966), він був одним з авторів "Курсу астрофізики і зоряної астрономії" (т. III, 1964). За ці здобутки наш земляк удостоєний звання "Заслужений діяч науки Таджикиської РСР" (1977).

ВИДАТНИЙ УЧЕнь ВИДАТНИХ КОНСТРУКТОРІВ (до 100-річчя від дня народження Михайла Решетньова)

У сузір'ї видатних українців-конструкторів радянської ракетної техніки яскраво сяє зірка і Михайла Решетньова (10.11.1924—26.01.1996), уродженця Білозерки біля Миколаєва. Вихованець Сергія Корольова й Михайла Янгеля він згодом створить й очолить у Красноярську самостійне ОКБ-10 (1967—1977), а згодом стане там же генеральним конструктором і генеральним директором Науково-виробничого об'єднання прикладної механіки (1977—1996).

Так склалося, що він створював супутники військового призначення, супутники спецзв'язку, супутники-навігатори, супутники-шпигуни. У той же час під його керівництвом були створені космічні апарати наукового, народно-господарського призначення та навігаційного забезпечення міжнародних морських і повітряних ліній: "Молния", "Горизонт", "Луч", "Екран", "Радуга", "ГЕО-ИК", "ГЛОНАСС" і багато-багато інших. Загальна кількість решетньовських супутників, виведених на орбіти, — майже тисяча! В окремі роки на різних орбітах, зазначає

авторитетний дослідник космонавтики Володимир Платонов, трудилося понад 120 супутників розробки НВО прикладної механіки, котре сьогодні носить ім'я академіка Михайла Решетньова.

Заслуги нашого земляка в створенні космічної техніки відзначені званнями героя соціалістичної праці (1974), лауреат ленінської (1980) та державної премії росії (1995). Він також нагороджений золотою медаллю ім. С. Корольова АН СРСР.

ПРОСТО ТИМЧАСОВО ДОГОДЖАЛИ КРЕМЛЮ

(до 95-річчя постанови Північно-Кавказького крайкому ВКП(б) про недоліки в справі українізації Нижнього Подоння й Кубані)

Одним з дієвих інструментів остаточного упокорення поневолених ще царською росією національних окраїн в руках більшовиків виявилася так звана коренізація. Ця ретельно спланована операція передбачала насамперед засвітити національно свідомі кадри всіх національностей з тим, аби бачити масштаб боротьби на поступову їх ліквідацію.

Зрозуміло, що особливу увагу москва звертала на українізацію, і в першу чергу за межами УСРР. Поряд з такими україномовними регіонами, як Далекосхідний край, Західний Сибір, Поволжя й Слобожанщина, кремль чи не найбільше тримав у полі зору ситуацію з розвитком українізації саме на північному Кавказі, де за переписом населення 1926 року українців нараховувалося понад 3 мільйони. Відтак, підбиваючи підсумки кожного року, Північнокавказький крайком ВКП (б) обов'язково повертався до цього питання, аналізуючи зроблене.

Так було в грудні 1928, так сталося і через рік, тим паче, що в Ростові знали — невдовзі в москві мають заслухати крайові власті з цього питання. Тож, догоджаючи центру, бюро крайкому ВКП (б) відповідно нагримало на партійні комітети й місцеві органи влади, зобов'язуючи працювати ще краще.

У такому ж дусі ухвалюється і постанова Президії Ради Національностей Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР 11 лютого 1930 року на доповідь Північнокавказького крайвиконкому про практичне здійснення національної політики в Північнокавказькому краї.

Зрозуміло, що за традицією радянської бюрократичної машини тепер північнокавказькі владні структури мали відгукнутися на зауваження центру, пропонуючи шляхи вдосконалення цієї роботи. Тож цілком

природно, що вже в квітні 1930 року з'являється постанова президії Північнокавказького крайового виконавчого комітету про хід роботи з українізації радянського апарату, а через місяць – ця ж інституція розглядає питання про українізацію Кубанського округу.

Не проблемою для більшовицької влади було те, що рік у рік реальна українізація не здійснювалася, а часто й блокувалася присланими з центру русофілами. Адже головне полягало в тому, що необхідно було справно звітувати на папері до певного часу. У кремлі він був визначений 14 і 15 грудня 1932 року, коли за підписами Сталіна й Молотова припинялася саме українізація.

Постанова Північно-Кавказького Крайкому ВКП(б)

22 грудня 1929 року

Констатувати, що директива Крайкому ВКП(б) (резольуція бюро з 22-ХІІ-1928 року) про українізацію в краї не виконана (незадовільно провадиться українізація районів; в результаті перевиборів рад у складі президій рад знизилася число українців на 4,1% і голів рад — українців на 4,9%; в райвиконкомках 1927 року українців було 21,1 %, а 1929 року — 18,1 %).

Окружками ВКП (б) (Черноморський, Сальський, Ставропільський, Терський, Північно-Донецький, Кубанський, Донський, Армавірський) недоцінили політичного значення українізації і не врахували того факта, що перевод усієї роботи в районах з українським населенням на рідну (українську) мову є могутній засіб активізації трудящих українських мас краю і ще більшого втягнення цих мас у соціалістичне будівництво станиці (суцільна колективізація, кооперування тощо).

Проведена підготовча робота на Кубані й у Донській окрузі (розробка плянів, обговорення питань на пленумах декотрих виконкомів і т. ін.) ще не забезпечує проведення українізації у строки, визначені трьохрічним пляном Крайвиконкому.

Відмітити, що в округах, які підлягають українізації, досі не поставлена в достатній мірі боротьба з проявами великодержавницького шовінізму з одного боку й українського націоналізму та шовінізму — з другого.

В період загострення класової боротьби на станиці глитайство скористовує мляве проведення українізації у своїх класових інтересах, виступаючи в ролі поборника українізації, а там, де вже намітився перелам

у проведенні українізації, глитайство і реакційна частина української інтелігенції виступають проти українізації, лякаючи темні маси тим, що нібито українізація провадиться партією для того, щоби тримати ці маси в темряві та інше.

Глитай намагається зірвати проведення національної політики партії.

Тому Крайком пропонує окружкомам та фракції Крайвиконкому провести такі потрібні заходи з українізації.

Розгорнути широке пояснення національної політики партії та значення українізації в партійних, радянських, кооперативних, професійних організаціях і серед бідняцько-середняцької частини станиці, особливо в районах, що українізуються з тим, щоб цю роботу особливо розгорнути в найближчі місяці. Водночас із цим посилили боротьбу з проявами великодержавницького шовінізму й українського націоналізму та шовінізму, рішуче давати відсіч клясово-ворожим елементам, що пробують зірвати радянську українізацію.

Зобов'язати Крайову й округову пресу систематично висвітлювати національну політику партії та роботу з українізації.

Забезпечити практичний перевод усієї роботи партійних, радянських та інших організацій українських районів на українську мову, в строки, визначені пляном Крайвиконкому, запропонувати фракції Крайвиконкому провести асигнування по крайовому бюджеті коштів, відповідно до пляну, українізації.

Організувати курси по вивченню української мови в тих місцевостях, де буде провадитись і провадиться українізація, з обов'язковим вивченням її всіма робітниками партійного, радянського апарату та громадських організацій.

Зобов'язати крайові кооперативні організації та крайову Раду Профспілок у двохтижневий строк розробити конкретні пляни проведення українізації по своїй лінії у відповідних округах.

Доручити крайовому відділові народньої освіти терміново розробити трьохрічний плян українізації культурних та політосвітніх установ для підготовки відповідних кадрів.

Доручити Агітпропові та Крайнаросвіті провести облік студентів вишів, що володіють українською мовою, та намітити порядок їх використання на роботі в українських районах.

Доручити Агітпропові організувати український відділ при Північно-

Кавказькому Комуністичному Університеті з нового начального року для підготовки робітників для українських районів, а також розв'язати питання про українізацію Кубанської Радпартшколи й організацію українських відділів при Радпартшколах українських округ.

Запропонувати фракції Крайвиконкому організувати постійну комісію при Крайвиконкомі для керівництва українізацією в краї.

Просити Крайову Контрольну Комісію після 3-х місяців перевірити виконання цієї постанови.

Доручити фракції Крайвиконкому командувати спеціальну комісію для вивчення досвіду з українізації на Україні та в Центральній Чорноземній Області.

ГІТЛЕРІВЦІ ЧЕРЕЗ ТРИ РОКИ ЗГАДАЛИ ПРО 1941-Й... (до 80-річчя створення Українського Національного Комітету в Німеччині)

У липні 1941 року Адольф Гітлер почував себе вже володарем світу. Тоді навіть його вчорашній союзник Сталін шукав можливості домовитися з ним на вигідних для фюрера умовах капітуляції. А українські націоналісти з-під прапора Степана Бандери проголошують у Львові 30 червня відновлення Української Держави в присутності німецьких офіцерів, не запитавши думки про це можновладців III Райху.

Подив викликала й поведінка самого Степана Бандери та членів Українського Національного Комітету, котрі в Кракові видали від себе інформаційний бюлетень, повідомляючи про події у Львові як Акт українського державотворення. Бандера тоді з викликом заявив представникам гітлерівських спецслужб, що він діяв від імені українців, бо "розбудова і творення українського життя в першу чергу можливі через українців на території, де живуть українці, і це може, звичайно, лише тоді статися, коли до цього будуть залучені українські фактори".

Інша справа, що в нинішній час це може відбуватися лише в порозумінні з німцями. Так говорив провідник Революційної ОУН в очі гестапівцям, так писали представники проголошеної Української держави в офіційних зверненнях до керівників Великої Німеччини.

Однак, ті не прислухалися до пропозиції про визнання здійсненого Акта, навпаки, взялися репресувати його ініціаторів, як і членів створеного в червні 1941 року в Кракові Українського Національного Комі-

тету. Степан Бандера та інші очільники революційного руху були кинуті до підвалів гестапо, а потім і до концтабору Заксенхауз.

Через три роки, коли фронт уже наблизився до кордонів III Райху, то в Берліні згадали про Український Національний Комітет, намагаючись вмонтувати його в свій проект створення так званої російської визвольної армії під керівництвом учорашнього більшовицького генерала Власова, який перейшов на бік німців. Останній тепер мав очолити і рух усіх народів СРСР проти сталінського режиму.

Саме цим і викликала потреба звільнити з ув'язнення провідних українських діячів, щоб вони в Українському Національному Комітеті працювали під загальним керівництвом Власова на користь гітлерівського райху. Тож з кінця вересня 1944 року значна частина українських політв'язнів вийшла на свободу. Відтак і розпочалися різні консультації щодо персонального складу та сфери діяльності майбутнього УНК.

Зі звільненням з концтабору 17 жовтня 1944 голови Проводу ОУН Андрія Мельника вже наступного дня він зустрічається в Берліні з Президентом УНР в екзилі Андрієм Ливицьким, колишнім гетьманом Павлом Скоропадським і Степаном Бандерою. Цими представниками українських політичних і громадських організацій було запропоновано йому очолити УНК як орган українського національного самоврядування й вести відповідні переговори з німецькою владою. Він погодився за умови, що з боку німецького уряду будуть дані певні гарантії можливості здійснення українських планів для створення УНК.

Йшлося, зокрема, про амністію українським політичним в'язням, офіційного визнання права нашого народу на власне життя в самостійній державі, готовність підтримати наші визвольні змагання, сприяючи створенню Української національної армії під своїм командуванням, визнання суверенітету української влади на українських землях, звідки мали бути виведені всі німецькі війська.

Крім цього, полковник Мельник ставив умову, що визнання УНК має відбутися в міністерстві закордонних справ Німеччини, де його має прийняти сам міністр. Щодо прив'язування українців до акції генерала Власова, то про це не могло бути й мови.

Але, як і в 1941 році, гітлерівці й тепер, коли перебували в набагато важчому військово-політичному й економічному становищі, не змогли перебороти свою арійську гординю, відтак основоположні для україн-

ців пропозиції були відхилені. Це дало підставу Андрієві Мельникові зрезигнувати з посади, яка йому пропонувалася.

Проте проблема використання поневолених російськими більшовиками народів, збройна боротьба їх проти червоної армії залишалося актуальним для Берліна, де шукали різні шляхи залучення українства до боротьби проти кремля.

Берлінські власті вирішили використати для цієї діяльності і голову Українського Центрального Комітету в Генеральній губернії Володимира Кубійовича. Його 16 грудня 1944 покликано на розмову до керівника відділу внутрішніх справ при Правлінні Генеральної губернії в Кракові фон Кравсгара. Від імені губернатора він заявляв, щоб українці вказаного регіону не брали участі в УНК, як і сам Кубійович.

На це Володимир Кубійович відповідав, що розмови в справі УНК веде. Чи візьме участь в праці його, "залежить від цього, чи буде вимагати цього український інтерес і українська рація стану". Зрештою, голова УЦК готовий був обговорити всі питання українського життя на зустрічі з самим губернатором.

З огляду на позицію німецької влади, за згодою очільників українських громад і партій, що перебували тоді в Берліні, наприкінці 1944 року головою УНК був призначений відомий генерал Павло Шандрук, повноваження якого гітлерівці офіційно визнали аж у березні 1945 року.

Про перебіг цих подій вдалося дізнатися з нотаток Володимира Кубійовича, які збереглися в його документах у фондах Національного архіву Канади в Оттаві. Там же виявлено і звіт полковника Андрія Мельника, який друкуються нижче.

ПІДСУМКИ ПЕРЕГОВОРІВ, ПЕРЕВЕДЕНИХ МНОЮ З ДОРУЧЕННЯ ПОРОЗУМІННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЧИННИКІВ

По моїм звільненні в дні 17 жовтня 1944 стрінувся я з проектом українських і німецьких чинників заснування Українського Національного Комітету як репрезентації українства на терені Німеччини. Після засягнення інформацій та переведення мною розмов з представниками українських політичних і громадянських чинників, виявилось, що цей проект наводить їхнє повне признание. У висліді тих розмов повстало порозуміння українських політичних чинників в Німеччині. Внаслідок того запропоновано мені стати на чолі майбутнього УНК і провадити в цьому напрямі переговори з німецькою владою.

Беручи під увагу українські національно-державницькі змагання і досвід останніх літ, я заявив, що пропозицію мого головування в УНК я зможу щойно тоді прийняти, коли зі сторони німецького уряду будуть дані будуть певні гарантії і тим самим вигляди на можливість здійснення українських планів для створення УНК і, що найважливіше, для будучої його праці під моїм керуванням.

По вступних розмовах з'ясував я 25 і 30 жовтня 1944 компетентним нім. чинникам позитивне становище українства відносно УНК і для оминення всяких недоговорень і непорозумінь видвигнув я, подаючи їх до відома Українських національних чинників, ось які передумови, від сповнення яких урядом узалежнюється обняття мною головства в майбутньому УНК:

а) повна амнестія і негайне звільнення всіх українців з тюрем, таборів і арештів, де опинилися вони під усякими закидами, за винятком провин чи злочинів кримінальних і большевицької акції,

б) поява декларації німецького уряду, в якій він: 1) признає природне право українського народу на власне життя в самостійній українській державі в українських етнографічних межах; 2) заявляє готовість піддержати визвольні змагання українського народу всіма засобами, особіно мілітарно, сприяючи створенню Української національної армії під одноцілим українським командуванням; 3) проголошує територіяльну незаінтересованість до українських земель і готовість пошанувати суверенітет української влади на українських землях; 4) зобов'язується з хвилиєю заключення мира стягнути німецькі війська з усіх українських земель,

в) нотифікація факту повстання УНК відбудеться в міністерстві закордонних справ і голова майбутнього УНК прийнятий буде міністром закордонних справ Німеччини,

г) незв'язування українських справ, зосібна УНК, з акцією генерала Власова, до якої то акції українство ставиться вповні негативно і всяке пов'язання УНК з цією акцією вважає неприємливим.

На конференції в дні 30 жовтня 1944 заявлено мені з німецької сторони, що відповідь на поставлені мною передумови наспіє щойно по п'яти днях. Завважено мені рівночасно, що деякі з предложених передумов є ледви чи до прийняття німецької сторони.

В міжчасі одержав я від представника німецької сторони, з яким я вів переговори, нарис обосторонних декларацій, цебто німецької і української сторони з приводу покликання до життя УНК. Проєкт цей уня-

тий в так загальних рисах та відбігав від вище згаданих передумов, що я рішився виждати на відповідь, яка мала наспіти за кілька днів. У вицікуванні на відповідь через два тижні йшла підготовка до скликання і уконституювання УНК: опрацювання статуту, розгляд особового складу майбутнього УНК тощо.

В дні 11 листопада 1944 наспіли перші вістки про намірений пражський конгрес і створення Комітету для визволення народів Росії. Вістки ці найшли підтвердження в дні 14 листопада 1944 в проголошенні відомого маніфесту генерала Власова. Подія ця була посередньою відповіддю на одну з точок згаданих передумов і наказувала бути далеко не оптимістом відносно очікуваної відповіді.

Подія ця схвилювала не тільки українство, але й всі народи, поневолені буваюю і теперішньою Росією. Вона найшла належний вияв в ноті до німецького уряду за підписом представників народів: азербайджанського, білоруського, вірменського, грузинського, кримотатарського, північно-кавказьких, туркестанського, урало-татарського і українського. Від української сторони підписав я цю ноту з доручення українських національних чинників. В ноті наведені в кінцевих виводах три засадничі домагання, які були видвигнені мною в моїх переговорах з представником німецького уряду, а саме: 1) признання національних самостійних держав, 2) згода про створення національної армії під власним командуванням, 3) уневажнення претенсії генерала Власова відносно поневолення Росією народів.

В дні 17 листопада 1944 запрошено мене представником німецького уряду, з яким я вів переговори на довго ожидану конференцію. Відповідь, яку я тут одержав, є в засадничих питаннях відмовна, в других справах частинно чи вповні позитивна. Позитивно прийнято німецьким урядом домагання амнесії і нотифікування факту повстання УНК у міністра закордонних справ Райху. Лише частинно позитивно прийнято домагання створення української національної армії, бо відкинено передумову, щоб ця армія була під одноцілим українським командуванням. Негативно потрактовано поставлену передумову появи від німецького уряду декларації, зокрема, признання української самостійної держави. Негативною була теж була відповідь відносно незв'язування української справи з акцією генерала Власова.

По одержанні цієї відповіді я заявив представникові німецького уряду, що супроти відкинення німецьким урядом найважніших з предложених

мною передумов, я не вважаю для себе можливим піти назустріч бажанням українських національних чинників, щоб я обняв керму майбутнього УНК, бо не маючи необхідних гарантій з німецького боку, я не бачу можливості створення УНК під моїм кермуванням. Заявив я рівночасно, що одержану німецьку відповідь, а вслід за нею мою децизію, подам до відома українських національних чинників.

Се найважливіші моменти переговорів, що я перевів з представником німецького уряду. Уважаю, що цим пройдено один етап на шляху до створення УНК; уважаю мою місію в переговорах з німецькою стороною відносно створення УНК за скінчену і передаю порозумінню українських національних чинників стан речей, що заіснував в міжчасі, під розгляд і рішення.

Берлін, дня 18 листопада 1944.

ЯК ПРИКАРПАТСЬКА ДЖУРІВКА СТАЛА ЖИТИ НОВИМ ЖИТТЯМ (до 75-річчя закінчення насильницької більшовицької колективізації в західноукраїнському регіоні)

Як сумлінний виконавець волі Сталіна в Україні Микита Хрущов намагався показати свою незамінність на посту її керівника на різних напрямках діяльності. Його ж підлеглі з свого боку старалися догодити своєму патрону тим, що всіляко вихваляли методи його авторитаризму. Один з таких прикладів ілюструє нарада ідеологічного активу УРСР, що відбулася 9 грудня 1949 року під головуванням другого секретаря ЦК КП (б) У Леоніда Мельникова.

На цьому зібранні ставити в приклад Хрущова взявся недавно обраний секретарем ЦК з ідеології Іван Назаренко. Останній розповів присутнім про те, як керівник УРСР здійснював колективізацію на західноукраїнських землях, де не поспішали йти до колгоспів.

З розповіді виходило, що Микита Хрущов приїхав до Джурівки Заболотівського району Станіславської області, де ще не було колгоспу. Зустрівшись з селянами в приміщенні сільради, став з ними бесідувати: як ви думаєте жити далі, тут у вас убивають людей, навколо колгоспи, а ви думаєте Джурівську республіку створити й так існувати.

Після тривалої розмови Хрущов заявив прямо: "Перед вами питання — вибирайте: або бандитів (він мав на увазі бандерівців. — В. С.) ви знищите і створите колгосп за прикладом сусідів і будете жити, або ми всіх

вас виселимо до Сибіру, будете там жити й працювати з комендантом. Або самі господарюйте й працюйте, як люди, для себе і для держави, або поїдете до Сибіру, там теж землі добрі, будете працювати тільки з комендантом. Ось вибір".

Коли слово взяли інваліди війни, спробувавши щось заперечити, Хрущов швидко знайшовся: "І вас туди ж. Якщо 200 чоловік учасників Вітчизняної війни, які били німців, побували в Берліні, не можуть справитися із залишками бандитів, то вас також туди треба послати".

Через кілька днів, розповідав далі Назаренко, 570 родин вступило до колгоспу. А 19 сімей повстанців і їхніх прихильників уже виселили, і село Джурівка вже, мовляв, "починає жити повноцінним, вільним радянським життям в повному смислі слова".

А ще наводився на цій нараді ідеологічного активу й такий випадок, що трапився в Ямельниці біля Станіславова. Там безжалний Хрущов дав команду заарештувати навіть родину вбитого.

Ось так Микита Хрущов виконував сталінські вказівки щодо колективізації, відтак західноукраїнські села розпочинали жити новим життям.

П'ЯТЬ РОКІВ ВИХОДИВ З-ПІД УДАРІВ ЧЕКІСТІВ (до 75-річчя посилення активних розшуків більшовицькими спецслужбами Романа Шухевича)

Із звільненням західноукраїнських теренів від гітлерівських загарбників москва одразу ж поставила своїм каральним органам завдання щодо ліквідації українського націоналістичного підпілля. Під кінець 1949 року більшовицькі спецслужби послали розшук керівника українського національно-визвольного руху Романа Шухевича та членів Центрального Проводу ОУН. Так, 4 грудня заступник начальника Управління 2-Н МДБ УРСР Іван Шорубалка розіслав начальникам обласних управлінь цієї спецслужби вказівки щодо розробки конкретного плану з ліквідації очільників націоналістичного підпілля.

Зокрема, цим планом було передбачено створення спеціальної оперативно-чекістської групи на чолі полковником Нечаєвим на Прикарпатті. Їй доручалося звернути особливу увагу на можливі місця пере-

бування членів Проводу в Рогатинському і Болахівському районах.

Через чотири дні начальнику Львівського обласного управління полковнику Майструку надходить вказівка від того ж Шорубалки з вимогою надати до Києва матеріали про родичів Романа Шухевича — дядька Тараса, тіток Варвару й Марію, а також двоюрідних братів: Володимира Рожанківського та Юрія Старосольського.

Невдовзі до Києва повідомляється, що вказані родичі Романа Шухевича вже оформляються на виселення в східні регіони СРСР. А от щодо розшуків самого Провідника, то в документах львівських чекістів лише зазначається, що з настанням зими цілком можливо, що він може з'явитися в околицях Львова або й у самому місті, оскільки хворіє ревматизмом, страждає недугами серця й легенів.

З огляду на це згаданий полковник Майструк підписав директиву своїм підлеглим у районах і Львові, якою вимагав: "1. Встановити всі наявні на території району лікувальні заклади.

2. Врахувати весь медичний персонал, котрий працює в цих закладах.

3. Виявити лікарів, які займаються приватною практикою, мають обладнані кабінети рентгеноустановками і приладами для фізіотерапії.

4. Активізувати розробку осіб, що підозрюються в зв'язках з оунівським підпіллям.

5. В усіх лікувальних закладах придбати агентуру з числа осіб, які скомпрометовані зв'язками з оунівським підпіллям, а також перевірених радянських людей, котрим пред'явити на опізнання фотографії оунівських главарів та їхніх зв'язкових, поставивши перед ними завдання щодо розшуку тих і затриманню.

6. До 15 січня 1950 року представити у відділ 2–Н по місту доповідні записки про наявність лікувальних закладів у районі, оперативних обліків і агентури, яка працює по них, а також ваші заходи по розробці оперативних обліків і насадженню агентури в розрізі кожного лікувального закладу».

У наведеній директиві ще й особливо наголошувалося на важливості вказаних заходів, а також акцентувалося на тому, що "начальникам РВ МДБ роботу по лікувальних закладах узяти під особистий контроль".

І ті будуть старатися, оскільки Москва вже п'ять років чекала на конкретний результат. Тимчасом Роман Шухевич постійно виходив з-під ударів її чекістів.

ПАМ'ЯТНЕ

У 2024 році

1040 років тому (984) відбувся похід руських дружин Володимира Святославовича на радимичів і підкорення їх владі київського князя.

1035 років тому (989) розпочалося спорудження Десятинної церкви в Києві.

825 років тому (1199) волинський князь Роман Мстиславович об'єднав Волинь і Галичину в Галицько-Волинське князівство, чим започаткував відродження української державності.

760 років тому (1264) у Холмі помер видатний український державник галицько-волинський князь Данило Галицький.

320 років тому (1704) придушене повстання на Правобережній Україні на чолі з Семеном Палієм. Розпочалося в 1702 році.

315 років тому (1709) після зруйнування московськими військами Базавлуцької Січі запорозькими козаками заснована у турецько-українському порубіжжі Кам'янська Січ (поблизу нинішнього Милового Бериславського районну Херсонської області). Проіснувала до 1711, коли була зруйнована московськими військами і полками українського гетьмана Івана Скоропадського. Після цього козаки заснували Олешківську Січ.

300 років тому (1724) споруджено церкву Св. Параскеви у Крехові.

295 років тому (1729) почалося правління уніатського митрополита Афанасія Шептицького. Завершилося 1746 року.

290 років тому (1734) на Поділлі відбулось гайдамацьке повстання на чолі з Верланом проти польсько-шляхетського панування.

275 років тому (1749) коштом полтавської козацької старшини розпочато спорудження Успенського кафедрального собору у Полтаві (зодчий — С. Стабанський). Завершено 1770 року.

270 років тому (1754) народився Іван Мартос, скульптор, представник класицизму. Походив з українського старшинського роду. Навчався у Петербурзькій Академії Мистецтв, пізніше — її професор і ректор. Помер 17 квітня 1835 року в Санкт-Петербурзі.

270 років тому (1754) розпочато спорудження дзвіниці на Дальніх печерах Києво-Печерського монастиря (архітектор І. Григорович-Барський). Завершено 1761 року.

260 років тому (1764) в Новій Слободі на Путивльщині народився Максим Берлінський, український історик та археолог, основоположник археологічного дослідження Києва. Почесний член Археографічної

комісії. У 40-х роках XIX ст. — голова правління Київського університету. Помер 1848 у Києві.

250 років тому (1774) народився Михайло Левицький, український греко-католицький церковний діяч, перший кардинал Української греко-католицької церкви. Піклувався заснуванням народних (парафіяльних) шкіл та друкування для них підручників, домагався запровадження української мови в школах Східної Галичини. Помер 26 січня 1858 року.

145 років тому (1779) в Лютенці нинішнього Гадяцького району Полтавської області народився Олександр Засядько, який був основоположником творення ракетної техніки. Помер у Харкові 1838 року.

235 років тому (1789) споруджено Покровський собор у Батурині. Поруйнований у 30-х рр. XX ст., нині відновлюється.

235 років тому (1789) споруджено Воскресенську церкву у Лебедині.

230 років тому (1794) помер Яків Козельський, український і російський філософ-просвітник. Народився бл. 1728 року.

230 років тому (1794) на місці поселення Хаджибей засновано місто Одеса.

225 років тому (1799) було засновано Городницьку фарфорову мануфактуру на Волині.

225 років тому (1799) у станиці Медведівській народився Яків Кухаренко, наказний отаман Кубанського козацького війська в 1852—1856 роках.

220 років тому (1804) переселені на Кубань катеринославські козаки в кількості 378 осіб заснували станицю Воронежську.

215 років тому (1809) в Чорноморію з Полтавської й Чернігівської губерній переселилися 20.910 колишніх реєстрових козаків.

210 років тому (1814) народився Костянтин Думитрашко, письменник, професор Київської духовної семінарії (1839—1864), автор пародійної поеми "Жабомишодраківка", статей тощо. Його пісня "До карих очей" ("Карії очі, чорнії брови") стала народною. Помер 7 травня 1886 року у Києві.

210 років тому (1814) народився Баронч Садок, вірменський історик, тривалий час проживав в Україні, автор історико-краєзнавчих досліджень міст Галичини, українського живопису та фольклору. Помер у 1892 році.

200 років тому (1824) помер Павло Шумлянський, доктор медицини, професор Харківського університету. Народився у 1752 році.

195 років тому (1829) засновано міську публічну бібліотеку в Одесі.

185 років тому (1839) в Одесі засновано Товариство історії та старожитностей.

185 років тому (1839) в Києві при Університеті Св. Володимира засновано Ботанічний сад.

185 років тому (1839) російське самодержавство остаточно ліквідувало уніатську церкву на Волині і Поділлі.

180 років тому (1844) у Львові відкрито Технічну академію.

180 років тому (1844) в Одесі започатковано видання "Записок Одесского общества истории и древностей". Всього до 1915 вийшло 33 томи, в яких друкувалися матеріали та дослідження з історії, археології, етнології Південної України.

170 років тому (1854) студенти Київського університету організували таємне товариство "Друзі людства".

165 років тому (1859) у Східній Галичині розпочато "Азбучну війну" — протидію української інтелігенції спробі австрійського уряду запровадити латинську абетку для української мови. Продовжувалася до 1861 року.

165 років тому (1859) у Золотоноші на нинішній Черкащині народився Василь Ляскоронський, український історик. Проводив розкопки на півдні України та Київ. Помер у 1928 році.

165 років тому (1859) у Києві розпочато видання Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів корпусу документів з історії України "Архив Юго-Западной России" у 8-й частинах і 36 томах. Останній том виданий у 1911 році.

165 років тому (1859) у Києві започатковано видання газети "Киевский телеграф", органу "Старої громади", на шпальтах якої друкувалися праці М. Драгоманова, М. Лисенка, П. Чубинського, П. Житецького, В. Антоновича тощо. Видавалася до 1876 року.

165 років тому (1859) народився Олександр Лігнау, український військовий діяч, генерал-майор. В 1917 брав участь в українізації частин російської армії. Помер в 1923 році.

160 років тому (1864) композитор Михайло Вербицький на слова поета Павла Чубинського написав національний гімн "Ще не вмерла Україна".

160 років тому (1864) народився Євген Сокович (Сакович), український державний і політичний діяч, член Української і партії соціалістів-революціонерів, член Центральної Ради, товариш (заступник) Генерального секретаря шляхів, доцент меліорації (з 1922) в Українській Господарській Академії в Подебрадах в Чехословаччині. Помер у Потсдамі (Німеччина) у 1946 році.

155 років тому (1869) у Донецькому басейні розпочато будівництво Новоросійського чавунноливарного та залізобного заводу (завод Юза), який знаменував початок активного розвитку металургійної промисловості України.

155 років тому (1869) народився Олександр Карпинський, український громадсько-політичний діяч. У 20-х роках ХХ ст. у Рівному очолював місцеву філію "Просвіти". У 1922—1928 роках — член польського сенату. Очолював Український Сенатський Клуб у Варшаві. Помер у 1929 році.

150 років тому (1874) у Глухові засновано перший в Україні учительський інститут.

150 років тому (1874) народився Григорій Сидоренко, український політичний діяч, дипломат, за фахом — інженер шляхів. Належав до Української партії самостійників-соціалістів, член Української Центральної Ради. У січні—квітні 1918 — міністр пошти і телеграфу. За Гетьманату входив до президії Всеукраїнського союзу земель. У 1919—1922 — посол УНР у Відні. В еміграції жив в Чехословаччині. З 1923 працював директором бібліотеки Української Господарської Академії в Подєбрадах. Помер 6 лютого 1924 року в Празі.

150 років тому (1874) народилась Марія Білецька, український педагог, громадська діячка, одна із організаторів першої приватної п'ятирічної української школи у Львові. Організатор жіночого виробничо-виховного об'єднання "Праця". Голова Товариства Опіки над інвалідами (1925—1926). Померла у 1938 році.

145 років тому (1879) в станиці Новодерев'янківській народився Павло Курганський, голова Кубанського уряду в 1919 році.

145 років тому (1879) у Києві започатковано видання збірника "Читання в історичному товаристві Нестора-літописця". До 1914 вийшло 24 випуски.

145 років тому (1879) народився Степан Баран, український політичний та державний діяч, один з провідних діячів Української національної ради, державний секретар земельних справ ЗУНР. Помер на еміграції у Мюнхені 4 червня 1953 року.

145 років тому (1879) народився Михайло Ткаченко, український політичний та державний діяч, член Центральної Ради, член ЦК УСДРП, генеральний секретар судових справ, міністр внутрішніх справ УНР. Помер у більшовицькому концтаборі у 1920 році.

145 років тому (1879) народився Дмитро Кисільов, український громадський діяч на Зеленому Клині. У 1920—1921 роках — голова Владивостоцької Української Окружної Ради. Заарештований більшовиками в листопаді 1922 і засуджений за українську діяльність на Читинському процесі в 1924 році.

145 років тому (1879) народився Микола Воскресенський, український біолог та еколог, рентгенолог, один з піонерів дослідження впливу радіоактивного випромінювання на живі організми. Помер у 1955 році.

140 років тому (1884) у Великих Сорочинцях на Полтавщині народився Павло Сулятицький, міністр юстиції Кубанського уряду. Помер на початку 30-х років ХХ ст. у Варшаві.

140 років тому (1884) на Станіславівщині народився Степан Вітвицький, український політичний та державний діяч, секретар Української національної ради, державний секретар закордонних справ ЗУНР, президент Української Національної Ради в екзилі. Помер 9 жовтня 1965, похований на українському цвинтарі в Бавнд-Бруці (США).

140 років тому (1884) народився Дмитро Нечипоренко, український громадський діяч на Зеленому Клині. В 1919—1922 роках — секретар і член правління Українського Далекосхідного кооперативу "Чумак", господар та член Ради Владивостоцького українського товариства "Просвіта" (квітень 1920), член комісії з організації Українського Далекосхідного Видавничого товариства ім. Т. Шевченка (грудень 1920), член Ради товариства "Владивостоцька Українська Хата". Заарештований більшовиками в листопаді 1922, але на Читинському процесі (1924) був виправданий.

140 років тому (1884) народився Віталій Жук, український громадський діяч на Зеленому Клині, секретар з освітніх справ Українського Далекосхідного секретаріату (1920—1922).

140 років тому (1884) у Білоцерківці Лохвицького повіту Полтавської губернії народився Микола Новицький, журналіст, український громадський та політичний діяч на Зеленому Клині. В 1938 — репресований.

135 років тому (1889) у Кам'янці народився Сергій Дложевський, філолог і археолог-краєзнавець, дослідник античних міст Причорномор'я, один з засновників Таврійського університету у 1918. Помер у 1930 році.

135 років тому (1889) народився Андріян Казнодзей, відомий український громадський діяч на Зеленому Клині, член Українського гуртка у Владивостоці з дореволюційних часів. У березні 1917 — один з орга-

нізаторів Владивостоцької Української громади, керівник театральної секції, займався організацією української школи у Владивостоці.

130 років тому (1894) у Станіславові народився Яків Рудницький, український громадський діяч на Зеленому Клині. В 1920—1921 роках — секретар Хабарововської Української Окружної Ради, Хабарововської Української Громади та товариства "Просвіта" у Хабаровську, співпрацівник укр. кооперативу "Запорожець". Заарештований більшовиками наприкінці 1922, однак у 1923 звільнений. Дальша доля невідома.

125 років тому (1899) у Харкові в середовищі української студентської молоді засновується Революційна українська партія (РУП).

125 років тому (1899) у Києві відбувся XI Всеросійський археологічний з'їзд.

125 років тому (1899) у Києві було створено міський музей старожитностей і мистецтв (з 1904 р. — Художньо-промисловий і науковий музей, з 1924 р. — Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, з 1965 р. — державний історичний музей).

120 років тому (1904) було утворено Українську демократичну партію, провідними діячами якої були Б. Грінченко, С. Єфремов, Ю. Квасницький, В. Чехівський, М. Левицький, Є. Чикаленко. Програмою партії передбачалася боротьба за автономію України, ліквідація абсолютизму, парламентська форма держави, дотримання прав і свобод людини.

115 років тому (1909) російська влада заборонила першу на Зеленому Клині українську організацію — Владивостоцьку студентську українську громаду, створену в 1907 року. Після цього на її базі аж до 1917 тут діяв напівлегальний український гурток.

115 років тому (1909) народився Іван Климів (псевд. Легенда), український політичний і військовий діяч. Член УВО і ОУН з 1929. У 30-х роках неодноразово заарештовувався польською поліцією. У 1937 звинувачений у приналежності до ОУН і засуджений до десяти років ув'язнення. У 1941 став членом Проводу ОУН(Б). 30 червня 1941 увійшов до складу Українського Державного Правління на чолі з Я. Стецьком, де очолив міністерство політичної координації. Брав активну участь в організації руху Опору на окупованих гітлерівцями землях України. Закатований під час допиту у гестапо 4 грудня 1942 року.

115 років тому (1909) у Новому Селі на Львівщині народився Іван Равлик, відомий діяч Революційної ОУН. Загинув у гестапівській катівні в грудні 1941 року.

110 років тому (1914) в Даляві Дрогобицького повіту Львівського воєводства народилася Зеновія Левиць, відома оунівська підпільниця. Загинула навесні 1940 в збройній сутичці з енкаведистами, повертаючись разом з групою Крайового Проводу ОУН із-за кордону.

105 років тому (1919) у Владивостоці Дмитром Боровиком було засновано українське видавництво "Українець на Зеленому Клині", яке в 1919—1920 роках видавало газету Українець на Зеленому Клині".

105 років тому (1919) загинув у повітряному бою в районі Озерної на Тернопільщині Джамбулат Кануков, український військовий діяч, полковник авіації Української Галицької Армії, татарин за походженням. Народився у 1875 році.

105 років тому (1919) у Владивостоці засновано Українську спілку поштово-телеграфних службовців на чолі з Миколою Соловеем.

105 років тому (1919) був розстріляний за участь в організації антибільшовицького повстання в Києві український громадсько-політичний діяч, член Української партії соціал-революціонерів Кузьма Корж. Був членом Української Центральної Ради, секретарем Інформаційного бюро УЦР. Рік народження невідомий.

100 років тому (1924) у США створено Союз українських робітничих організацій.

100 років тому (1924) у Жулянах розпочалось будівництво першого міського аеропорту в Україні.

95 років тому (1929) помер український політичний і державний діяч Михайло Кривецький. Був міністром фінансів в період Директорії УНР. Його підпис стоїть на перших українських грошах періоду УНР. Після еміграції жив у Франції. Рік народження невідомий.

90 років тому (1934) в системі ВУАН у Києві створено Інститут електрозварювання й Інститут історії матеріальної культури (з 1938 — Інститут археології).

85 років тому (1939) при поверненні в Україну за нез'ясованих обставин загинув крайовий провідник ОУН Мирослав Тураш — "Грибівський". Народився 26 лютого 1910 року в Ніжанковичах Перемишльського повіту Львівського воєводства.

85 років тому (1939) у Сумах створено обласний краєзнавчий музей.

80 років тому (1944) на Берестейщині, переданої 1939 всупереч волі

місцевого населення до Білорусі, діяло понад 200 оунівських загонів, чисельність котрих коливалася від 25 до 500 осіб.

80 років тому (літо 1944) на Колимі помер Дмитро Загул, літературознавець, критик, поет, перекладач. Незаконно репресований 1933. Народився 28 серпня 1890 року.

45 років тому (1979) у Владивостоці засновано Приморський український народний хор "Горлиця".

35 років тому (1989) у Харкові, який колись називали столицею Голodomору, було поставлено і освячено першого хреста в Україні в пам'ять про жертви цієї трагедії.

**НЕ ВАЛИТИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО,
А ВИКОНУВАТИ ЙОГО ЗАПОВІТ!
(до 370-річчя Переяславської ради)**

Напередодні чергової річниці сумнозвісної Переяславської ради 1654 року в українському інформаційному просторі поширюються пропозиції про зняття пам'ятників гетьману Богдану Хмельницькому, відміни державних нагород і перейменування населених пунктів, пов'язаних з його іменем, Тобто, декомунізація торкнулася і цього видатного державника нашого народу.

Так, Переяславська рада стала тією подією, яка докорінно змінила вектор розвитку українства на цілі століття, принісши численні жертви населення й втрату державності, економічного й інтелектуального потенціалу, занепаду духовного життя. І сталося це після присяги на вірність єдиновірному, православному московському цареві Олексію Михайловичу. Тож тут якраз нібито й слухними залишаються слова Тараса Шевченка: "Ой Богдане! Нерозумний сину!..".

Печаль і гнів Великого Кобзаря від усвідомлення побаченого в Україні 1843 року після довгої розлуки з нею, можна зрозуміти. Але хіба не шукав Богдан Хмельницький іншого союзника протягом тривалої виснажливої війни з такою могутньою тоді державою, як Річ Посполита? Хто по-справжньому з європейських країн підтримав тоді відродження Української держави?

Зрештою, на згаданій уже Переяславській раді, як свідчить автор "Історії Русів", спочатку виявилася прихильність до союзу з Османською Портою: "Молоді чиновники та козаки висловили першу згоду свою на поєднання з турками, упевнюючи, що "у них військовий народ в особливій повазі та пошані, а для селян нема у них ні аренд жидівських, ні великих податків та індуктів, які є в Польщі; а що найважливіше, то нема у них кріпаків і людей на продаж, або крест'янства, як у Московщині теє водиться; і все те видно і ймовірно в сусідніх князівствах Молдавському і Волоському, котрі нам можуть правити за взірець. І коли нам за словами гетьмана неможливо пробути самими собою, без сторонньої протекції, то турецька протекція є від всіх інших надійніша і пожиточніша, і, не дивлячись на їхнє бусурманство, кожен турок, що заприсягнувся одною своєю бородою, ніколи вже присяги своєї не переступить і слова свого не зламає. Християнські ж клятьби і навіть присяги бувають лише маскою, під котрою ховаються лукавства,

260

зрадництва і всіякого роду неправди; і найважливіші їхні дії, називані політикою та міністерією, що сугтю своєю один хитрий обман, і чим обман той виходить більшим і шкідливішим, тим уславлюються і звеличуються творці його, як найперші в державах і єдині розумні у них люди або великі міністри і політики".

Але ж настрій був яким: "Волимо під царя східного, православного!...". Тож і присягали, цілючи православний хрест, хоч не мали на руках бодай якогось папірця про гарантії збереження всіх давніх прав і вольностей, як обіцяв на словах від імені православного московського царя його посол Бутурлін.

І вірили в це — гетьман, старшина, козацтво, поспільство, міщанство... Як, до речі, їхні нащадки вірили згодом запевненням російських соціалістів про майбутню рівність в Союзі РСР, як вірили на слово світовим демократам, коли під їхнє чесне слово про гарантії цілісності й непорушності наших кордонів і державної самостійності здавали ядерну зброю та її носії ... Росії.

Та все ж таки: чому так глибоко повірили в благородство московського царя — бо православний, якого висвячувала неканонічна церква?! Невже наше козацтво не бачило цього?

І бачило, і чуло в 1618 році, коли хресні ходи московської православної церкви зупиняли військо Петра Сагайдачного в Єльці й у самій "білокам'яній", відтак остання зуміла втриматися, а наше козацтво несподівано відступило з неї...

А потім хтось підказав тому ж Сагайдачному послати посольство до московського царя з пропозицією перейти до нього на службу з усім козацтвом. Цар не прийняв цієї депутації, похваливши лише за "усердність", але через півроку гетьман уже сам виїхав аж до московського кордону зустрічати ерусалимського патріарха Теофана, котрий перед тим в "білокам'яній" висвятив нового московського патріарха. І тепер козаки на чолі зі своїм гетьманом супроводжували Феофана до Києва, де "обточиша его стражбою, яки пчелы матицу свою".

І хтось підказав нашому гетьману, що вславився своїми походами на Москву, Крим і Туреччину, стати на коліна перед названим східним патріархом і просити його таємно висвятити відвертого москвофіла Йова Борецького на київського православного митрополита. І це дійство відбувається глумої ночі в церкві на Подолі.

На жаль, навіть не зажевріла тоді в козацького гетьмана державницька думка просити висвятити свого, українського патріарха в Києві, в справі якого не могли б втручатися ні москвини, ні поляки.

Зате Петро Сагайдачний погоджується за порадою Феофана присягнути, що ніколи не буде воювати проти Москви, розкаючись за свій недавній похід і просячи в того відпущення за це гріхів. Феофан, як засвідчують тогочасні джерела, "с облитым от слез лицом" запевняв українського гетьмана, що в тому поході немає ніякого гріха і його, зрештою, легко загладити війною проти невірних, тобто підштовхував козаків виступити проти Туреччини, яка вже готувала величезну армію під Хотин. Крім того, патріарх підмовив гетьмана, аби той написав листа до недавно настановленого там патріарха і його сина — царя Михайла Романова, розсипаючись перед ними похвалами.

Нововисвячений митрополит одразу ж став заявляти, що українців пов'язує з москвинами "одна віра, одно Богослуження, одне походження, язик і обичай". Маючи збройну підтримку козацтва, очолює антиунійний рух, відтак не прислухається до пропозиції греко-католицького митрополита Вельяміна Рутського щодо створення спільного українського патріархату в Києві.

В Україні розпочинається війна "Русі з Руссю", яка буде супроводжуватися не тільки релігійною полемікою, а й освячуватися кров'ю прихильників тієї чи іншої конфесії. Уніати вперто боронитимуться проти спроби поляків повернути їх на римокатолицизм, а православний митрополит Борецький проситиме московського царя Михайла Федоровича взяти Україну під свою опіку. Зрештою, митрополит Борецький "частіше, ніж хтось інший нагадував цареві о його історичних правах на Київ".

Цілий комплекс ретельно спланованої акції щодо взяття під контроль українського духовенства, що має великий вплив на козацтво, з часом дає Москві можливість наполегливо втілювати в життя ідею підпорядкування останнього православному цареві. 15 серпня 1632 року митрополит Копинський, виступаючи на козацькій раді в Черняхівській діброві, заявив: "и он де духовный их чин, говаривали им, что де оне поедут на твое государево имя".

Уже через два місяці цю тезу повторює гетьман Андрій Діденко, який зібрав у Корсуні раду в жовтні 1632 року, про яку ми чомусь на згадуємо

на кшталт Переяславської 1654 року: "И собралося черкас в Корсуне з гетманом с Ондрышком Деденком з 2000 человек, а были из городов лутчие люди". І ось ці "лутчие люди" тоді "в раде и приговорили, что бить государю челом".

Тобто, як цілком справедливо з цього приводу зазначив Пантелеймон Куліш, наші православні "монахи перші возвістили стремління малоросів до нового центру русского світу". Саме вони, на глибоке переконання цього автора, надавали в Україні "православно русское направление".

Тому з огляду на це Богдану Хмельницькому було непросто відмовляти козацьку стихію від союзу з православним московським царем, тим паче, що козацька старшина сприймала його як угоду про військову допомогу єдиновірного правителя. Відтак Богдан Хмельницький, сподіваючись на московську збройну допомогу, 17 січня 1654 звертається до царського посланця Бутурліна з проханням, "чтоб рать его царского величества, которая на рубеже стоит, х Киеву поспешила".

І московська збройна сила негайно рушила від Путивля українськими теренами на захід. Однак проти поляків чи литовців вона не пішла воювати, а вступила до Києва, з якого вже ніколи не вийде, облаштувавшись на монастирських городах Святої Софії, незважаючи на категоричні протести митрополита Сильвестра Косова. Останній навіть погрожував москвинам: "учнете на том месте ставити город, и я де учну с вами битися".

Митрополит Сильвестр Косів, який "его царскому величеству...николи не бивал челом, и не писывал, и его царской милости к себе не поискивал", з київським духовенством відмовився присягати, оскільки він, мовляв, "как де под государеву высокую руку гетман Богдан Хмельницкой и все Войско Запорожское били челом, и он, митрополит, про то не ведал, а ныне он за государево многолетнее здоровье, и за государиню царицу, и за благоверные царевны должен бога молить".

А гетьман із старшиною тільки тепер почав готувати свій проект угоди з Олексієм Михайловичем. Цей документ, яким бачився статус України під протекторатом московського царя, увійшов в історію під назвою "Статті Богдана Хмельницького", складався з 23 статей. Їх мали розглянути в "блокам'яній" і дати свою відповідь. Та відповідь була проголошена в 11 пунктах так званих "Березневих статей", де вже були ви-

писані обмеження для України, зокрема, в сфері міжнародних відносин.

Зрозумівши, в яку пастку заманило українців московське православне "благочестіє", Богдан Хмельницький взявся рішуче розширювати козацьке самоврядування на етнічних розселеннях нашого народу. Так, 1655 року він дав директиву наказному гетьману Данилу Виговському приймати присягу від православних мешканців надвіслянських теренів, куди прийшло спільне українсько-московське військо.

Гетьман також сам, всупереч бажанням москви, окреслює козацькі терени у нинішній Білорусі, призначаючи туди на початку 1656 року спеціальним універсалом Івана Нечая: "... от боку нашого зсилаєм на полковництво в Білюю Русь, до Могилева, Чаусов, Ново-Бихова і Гомля, і інших мест і мястечек і сел, там се знайдуючих, аби там, зостаючи на пограничу, постерегал, якоби той полк вцале бил захований для дальшее послуги...".

Більше того, на царські протести Іван Нечай заявив листовно до московського воеводи Репніна, "что полковничество Могилевское гетман Богдан Хмельницкий дал ему, Ивану, и там он хочет и велел ему над Белою Русью пановать и урять. Да он же пишетца полковником белоруским, могилевским, гомельским, чаушским".

Тоді ж козацька територія поширювалася і на захід. До Гетьманщини входять Турів, Пинськ, Лахва, Давидгородок, Янів і Любешів на Поліссі. Царському послу Василю Кікіну, який у липні 1656 року прибув до Чигирини, гетьман подав свої пропозиції, аби кордон з Польщею встановлювався "як за давніх князів руських". При цьому царському послу роз'яснювалося, що "...від початку кордон у великих князів руських з польськими королями був по саму Віслу і угорський кордон".

Проте московська делегація на чолі з князем Микитою Одоевським питання про відновлення українсько-польського кордону по Віслу не поставила, натомість, не допустивши козацьких послів на переговори, заявила королівським послам: "А быти той Малой Росии и Волыни и Подолу царского величества к Московскому государству по реку Бугу во веки". А це відрізало від суцільного етнічного українського масиву Лемківщину, Надсяння, Холмщину й Підляшшя.

Тож така інформація була сприйнята в Чигирині гнітюче: "Полковники о том учили быть в великом сомнении, какими-то мерами над

ними учинилось". Тож коли на початку жовтня 1656 року тут відбулася загальна козацька рада для обговорення результатів Віленської комісії, і посли, що повернулися з Вільно, впали до ніг гетьмана й, обливаючись слізьми, говорили: "Погибло тепер Запорозьке Військо, помочі не маємо нізвідки, нема куди прихилити голову. Москва хоче віддати Україну назад ляхам — козацьких послів не допустили до посольського табору, як псів не пускають до церкви".

Розповідь послів так вразила Хмельницького, що кинувся "як божевільний, як такий, що зійшов з ума", і заявив: "Діти, ви тим не журіться! Я знаю, що з тим зробити! Треба відступити від православного царя! Підемо туди, куди нам вкаже Всевишній, – не тільки під християнського царя, але й під бусурманського". Тобто, Богдан Хмельницький тоді чітко сказав: геть від москви!

Підписанням Віленського миру 1656 року вона, по суті, перекреслювала ту переяславську усну домовленість, що давало нові карти в руки Богдана Хмельницького проти царського самодержавства. Відтепер український гетьман і сам починає рішуче відходити від "Березневих статей": не платить ніяких податків, утримує понад 60.000 козаків Війська Запорозького, незважаючи на протести Олексія Михайловича, веде переговори з Швецією, Угорщиною, Туреччиною, Польщею, Австрією. Не прислухаючись до застережень і прямих заборон з боку Москви, продовжує розширювати кордони своєї держави. Більше того, перебуваючи на початку 1657 року в москві, полковник Павло Тетеря навіть заявив від імені Богдана Хмельницького, що той Віленського перемир'я між поляками й москвинами не визнає".

Усвідомлюючи власну помилку щодо переяславської присяги, гетьман тепер обмірковував нові політичні комбінації, до яких залучав сусідів України. Зокрема, наприкінці 1656 року Хмельницький активно включився у справу розподілу Польщі. За його наказом на допомогу Юрєві Ракоцію було направлено козацьке військо на чолі з полковником Антоном Ждановичем, що мав довершити приєднання західних "руських земель". Гетьман водночас розсилав універсали до тих, "хто-колвек горнутися маєть до Войска Запорожского, аби найменшое кривди не міли ні от кого і назначений висланий наместник наш того постерегати маєт, жеби нікому утяженья не було, хто при ласце нашой і Войску Запорожском зостават будет; спротивних теж і Войску Запо-

рожскому незичливих і неприхилних розказалисмо громить его, іначей не маєт бить над росказанье наше".

У березні 1657 року Богдан Хмельницький у спеціальному універсалі повідомляє про підданство Війську Запорозькому Старого Бихова: "їж з волю божое упаметавшим шляхта, месчани і вси обивателі... цале і вірне поддалися под владзу і протекцію нашу і присягу виконали нам, нікгда юж нікому іншому тоєй фортеци не подадут, але во вік при Войску Запорозском оную заховати мают". З липня 1657 року до козацької території прилучаються землі Пинського повіту після того, як у Чигирині "приятно і прихильно прийняли послів, присланих від них для затвердження вічної дружби".

Таким чином набув розвитку незворотний процес розширення державних кордонів до історичних меж Русі. І цілком закономірно, що в цій ситуації для козацької старшини "найбільше природною розв'язкою було прилучення західних українських земель — Поділля, Волині, Галичини, Холмщини. Ці землі були заселені вдвоє густіше, як Наддніпрянщина, мали старі осередки культури, вище розвинене хліборобство, заможні міста, та, що найважливіше, через них ішов торговельний шлях до Балтійського моря, одинокий шлях, котрим прямував експорт з України за кордон".

Хмельниччина стала й справді етапом максимальної мобілізації суспільної енергії українських народних мас. Їхня творчість проявилася в небачених до того військових успіхах, в економічному піднесенні, що давало можливість вести довготривалу війну з таким могутнім противником, як феодална Річ Посполита. Сила козацької армії визначалася чіткою організацією її комплектування, складом командних кадрів, озброєнням, матеріальним забезпеченням, моральна сила — духом народу, вихованням його на кращих військових традиціях, починаючи з часів Запорозької Січі на Хортиці. Це й справді була, за словами зарубіжного вченого Гюнтера Штекля, золота доба для українця, його історії. Ім'я Хмельницького означало для нього майже завершену побудову окремішньої державності, виключна належність якої українському народові не могла викликати заперечення.

Зрештою, навіть ті історики, котрі засуджували українського гетьмана за акт Переяславської ради, змушені були визнати, що "жоден гетьман перед ним чи після нього не відігравав навіть і приблизно такої

виняткової ролі в європейській політиці, як Хмельницький. Жодна важлива політична комбінація не відбувалася без його участі або хоч без того, аби з його особою не рахувалося. Це засвідчує велика кількість сучасних історичних трактатів про Хмельницького в Польщі, Німеччині, Італії, Франції, Нідерландах, Англії.

У роки визвольної війни гетьман був не тільки головнокомандуючим української народної армії. Його прерогативи полягали в таких функціональних обов'язках, як вирішення адміністративних, судових, фінансових і дипломатичних справ. Поєднуючи функції військової та адміністративної влади, він впливав на цивільне населення, закликаючи його до мобілізації економічних ресурсів народної армії, видаючи з цієї метою спеціальні універсали про підготовку до походу.

Крім того, важливим для нас є те, на що справедливо вказував відомий теоретик вітчизняної воєнної доктрини Михайло Колодзінський: "Хмельниччина є доказом бойової спроможності українського народу. Це був єдиний момент у нашій історії, коли весь народ стояв під зброєю. Бо якщо взяти до уваги той факт, що Хмельницький виставляв 1649 року понад 300 тисяч війська, крім залог по містах і тих, хто був зайнятий виготовленням пороху, зброї, випасом худоби для війська, а також постачанням продовольства, то без зайвого перебільшення можна стверджувати: за Хмельницького буквально весь двомільйонний народ України брав участь у війні проти Польщі. Це була війна цілої нації проти ворога. Таку війну два століття тому вела французька революція".

А ось як написали для Наполеона-Бонапарта про провідника Української національної революції середини XVII століття: "Ніколи козаки не мали вождя, якого можна було б рівняти з Хмельницьким. Розумний, освічений, далекозорий, обережний у раді, відважний у битві, він звик витримувати найбільшу втому, невичерпний у втратах і засобах, активний у перемозі, гордий у поразках, іноді засліплений долею і завжди великий твердістю характеру, варварської поведінки супроти ворогів, але справедливий і великодушний для своїх товаришів. Він бажав надати козакам дисципліну, зробити з них націю, дати їм закони, приготувати їх до того, щоб були нацією, яку певно зробив би незалежною, якщо вона була б здатна до цього".

Він мав політичну волю узяти на себе провід революційної України

в надзвичайно важкий для неї час і мав мужність визнати власну помилку щодо присяги самодержавній Москві. А тому закликав українське суспільство відступити від православного царя...

Цей політичний заповіт виконав його наступник гетьман Іван Виговський, який Гадяцьким трактатом 1658 року розірвав переяславську присягу, а перемогою в Конотопській битві через рік остаточно утвердив відмову від союзу з московією.

А чому це не втілювалося в життя, може краще запитати в її доброго приятеля кошового отамана Івана Сірка, якого й досі возвеличують у нас як доблесного народного месника? Адже це саме він своїм безрозсудним походом на Крим спровокував хана після цієї перемоги на погром Полтавщини — як помсту за розбишацтво запорожців на півострові якраз тоді, коли татари воюють спільно з нами під Конотопом. І це обернулося нашою поразкою й поверненням московської окупації...

1664 року Іван Сірко не тільки здобував для москви українські міста, але й просив царя, щоб той прислав своїх ратників до них "посылайте, ваше царское пресветлое величество, ратных русских людей в Брянск, в Умань, в Кальник и в иные надобные города...".

Коли ж восени 1668 року новий гетьман соборної України Петро Дорошенко, якого Тарас Шевченко назвав «Сонцем Руїни», виганяв царських ратників під Глуховом з української землі, то хіба не Сірко організував похід запорожців з метою захопити столицю Гетьманщини Чигирин — аби відтягнути верховного головнокомандуючого від вирішальних битв з московськими окупантами? І закінчилося це новим поділом на дві України...

А втрата української присутності в Криму, де за ханським переписом 1666 року вона обрховувалася в 720 тисяч — чи не на совісті Сірка винищення її, в першу чергу, народжених уже на півострові, через небажання повертатися в Україну, де вони ніколи не були, а відтак і вимушений перехід в мусульманську віру, щоб не загинути як неповоротці? У літописі Самійла Величка про це детально описано...

У народній пам'яті і в документах невдача переяславської присяги ніколи не виставлялася як свідомий злочин Богдана Хмельницького й козацької старшини проти української державності. Навпаки, з кожним роком, потім десятиріччями, століттями, а відтепер і поготів підтвер-

джувалися віроломство, цинічний обман довірливих українців як нібито ж єдиновірних православних...

Бо якби Богдан Хмельницький свідомо завинив перед українським народом, то хіба б у 1917 році, на злеті нашого національного відродження, перший полк рідного війська в Києві назвали б іменем Богдана Хмельницького? Вручили б йому освячений синьо-жовтий прапор?

Так, наш Великий Гетьман у безвиході помилився. Але він усвідомив свою помилку й привселюдно закликав виправити її. Через передчасну смерть він не здійснив цього. Але за 367 років ми мали не одну можливість виконати його політичний заповіт. Якщо досі не змогли, то ще не пізно виправитись.

До зброї всім українським світом!

А БАНДЕРА ЗАЛИШИВСЯ ПРАПОРОМ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ

(до 70-річчя появи двійкарів у закордонних частинах
Революційної ОУН)

Після загибелі Романа Шухевича більшовицьким спецслужбам вдається поглибити свою агентурну діяльність як в націоналістичному підпіллі на рідних землях, так і в середовищі української політичної еміграції. Очевидно, що це відчув Провідник Революційної ОУН Степан Бандера, який з жовтня 1939 року змушений був відійти з України, а після Другої світової війни перебував у Західній Німеччині.

Одержавши навесні 1951 року від керівництва ОУН на рідних землях аналітичний документ під назвою "Становище Проводу ОУН на УЗ до спірних або актуальних питань закордоном", він побачив, що в ньому подано кілька тверджень, які стоять в колізії із засадами Устрою ОУН, що були устійнені III Надзвичайним Великим Збором, зокрема, правосильними організаційними актами. Це викликало підозру.

Пропозиція щодо скасування Бюро Проводу ОУН, на його думку, буде валити "цілий правний стан, бо уведення цієї інституції було найсуттєвішою зміною Устрою ОУН, схваленого III НВЗ". Тож він погоджувався на вдосконалення діяльності цього органу, але вважав, що "самої інституції не можна касувати, бо цього не мав права робити жод-

ний інший чинник, крім Вел. Збору". Тим паче, що обрання Бюро ЗЧ ОУН в 1947 році не було самовільним актом, а доповнюючим до Народи на УЗ в лютому 1945, яка відбулась за участю Романа Шухевича і яка обрала тоді новий склад Б ю р о П р о в о д у О У Н. Цей документ, створений на базі записки Шухевича, став правною основою для головування І Конференції ЗЧ ОУН. Від себе емігранти додали лише те, що Шухевич, поряд з Бандерою, є також Головою Проводу всієї ОУН.

Насторожило Бандеру й те, що в пропозиції створення Закордонного Центру подавалося: "Провід ОУН на УЗ вважає членами Проводу всієї ОУН членів Проводу ОУН з 43 р., висланих закордон, і трьох членів Проводу ОУН з 41 р., які попали до концтаборів". Але одні й інші фактично і формально вже перестали бути членами Проводу ОУН. Тож від такої новації в емігрантів, які продовжували керуватися почуттями правопорядку й розуміння організаційних засад, "осталось недобре вражіння".

Ще більше здивувало те, що Провід на УЗ, заперечуючи "правність одного рішення Конференції ЗЧ, а про своє відношення до постанов ІІ Конференції ЗЧ ОУН з серпня 1948 р. не згадує зовсім. Натомість у змісті деяких положень того Становища відбивається ігнорування рішень тої ж Конференції".

Аналізуючи далі згаданий документ з УЗ, Степан Бандера особливу увагу звертає на закид крайовиків про те, що "в Проводі мають справи вирішуватись демократичним порядком". Тож він 1951 року відписував: "В кожному Проводі, який я провадив, зокрема в Проводі ЗЧ ОУН існував й далі існує такий порядок: всі рішення приймаються більшістю голосів. Голоси всіх членів Проводу рівні. Справи вирішуються після всебічної дискусії. Кожний член Проводу має необмежене право піддавати під розгляд і вирішення Проводу кожную справу. Ніхто не може зробити мені конкретного й обоснованого закиду, що я коли-небудь обмежував це право будь-якому членові Проводу, щоби не ставив під розгляд Проводу якоїсь справи, чи пропозиції, яку видвигали інші. Це елементарні засади функціонування Проводу, і не було ніколи в нас думки стосувати іншу методу. Уважаю її за найправильнішу і здорову".

Для нього залишалось аксіомою: "Суттю нашого правопорядку в організації є те, що найважливіші справи вирішує Великий Збір, який встановляє Устрій, Програму, визначає напрямні діяльності і політики, покликав верховні виконні влади ОУН, контролює їх. Провід звітує

перед Великим Збором. В. Збір є якраз демократичним представництвом і найвищою владою ОУН. Революційна діяльність, конспіративний спосіб праці та конечність введення в систему організації теж елементів військових методів — складаються на те, що в ОУН Вел. Збір складаються за принципом функційним".

І додає: "Це є основне в нашому правопорядку, в нашій системі. В тому ми не йдемо за жодною модою, не наслідуємо нікого, не пристосовуємося до модної демократії, тільки реалізуємо традиційний український лад, бо така демократія в нас була ще тоді, як сьогоднішні демократичні держави були країнами пануючого феодалізму й абсолютизму".

Щодо правного стану в цілій ОУН, то Бандера вважав, що "найбільш законною розв'язкою буде стояти при постановах III НВЗ ОУН і зберегти інституцію Бюра Проводу. Визнати правосильним і обов'язуючим акт вибору доконаний в Краю Нарадою в лютні 45 і доповнений I конференцією ЗЧ ОУН в 47 р. Тепер Бюро Проводу потребує доповнення, яке переводиться в цей спосіб, що Голова проводу ОУН на УЗ, вибраний в Краю, стає Членом Бюра Проводу. До такого рішення прилучиться Провід ЗЧ і Головна Рада (ЗЧ) і буде вповні збережений відносний припис Устрою, що Бюро Проводу до по н я є Гол. Рада і Провід до часу В. Збору".

Стосовно "опозиції", якою зацікавився раптом Провід ОУН на УЗ, то Бандера просив від нього виразно подати становище в таких питаннях:

"а) Який Ви визнаєте тепер правний стан і які визнаєте правні акти, що його встановляють? Зокрема, щодо існування і складу Бюра Проводу ОУН, щодо Голови Проводу ОУН.

б) Чи визнаєте Конференції ЗЧ ОУН інституцією, компетентною вирішувати цілість справ ОУН закордоном, всіх членів, цілої діяльності і політики на закордонних теренах, встановляти організаційні форми і покликати влади Закордонних Частин?

в) Чи вважаєте можливим, щоби частина членів ОУН, перебуваючи закордоном, не входила в організаційну систему ЗЧ ОУН, не підлягала Конференції і Проводові ЗЧ ОУН, а провадила діяльність від імені ОУН цілком окремо і в розбіжності з ЗЧ ОУН? Якщо так, то як мала б тоді виглядати цілість діяльності ОУН закордоном?

г) Чи представники ОУН в ЗП УГВР принципово мають входити в систему ЗЧ ОУН? Чи вони обов'язані звітувати й здійснити напрямні Конференції і Проводу ЗЧ ОУН? Чи Конференція ЗЧ ОУН має право

оцінювати діяльність представників ОУН в ЗП УГВР, а у випадку розходжень між Організацією і представниками ОУН в ЗП УГВР — відбирати їм мандат і пропонувати нових кандидатів як представників до ЗП УГВР?

Якщо ні, то як інакше мало би бути, зокрема як мала б на ділі бути реалізована звітність і контролю супроти представників ОУН в ЗП УГВР?

В ЗЧ ОУН є так, що Головна Рада контролює діяльність Проводу ЗЧ ОУН в біжучій праці. Конференції ЗЧ ОУН вислухують звіти і оцінюють роботу Проводу ЗЧ ОУН, не теоретично, але реально, бо в Конференції беруть участь, що ведуть працю в різних ділянках і на різних теренах, дістають накази і доручення від Проводу ЗЧ і знають добре цілу політику й діяльність Проводу. Постанова, що якийсь чинник чи гурт членів ОУН закордоном відповідає перед органами на УЗ на ділі зводиться до нереальної теорії і створює ситуацію безконтрольності і самоволі — внаслідок труднощів зв'язку.

г) Чи між ЗП УГВР і ЗЧ ОУН повинно бути таке саме відношення, як є між ОУН на УЗ і УГВР, та яке засадничо має бути між цілою ОУН і цілою УГВР? Якщо ні — то чому і як мало би бути інакше?"

Щодо питання опозиції, яке виникло з крайових документів, то Бандера відповів так: "Істотою процесу "опозиції" є переріст особистого елемента, який в поодиноких людей взяв верх над спільнотним, над тим, що з людини робить дисциплінованого члена Організації. Особисті погляди, думки, пляни, бажання й амбіції, невдоволення й урази зросли в людей до таких розмірів, що вже не підпорядковуються волі, становищу і рації Організації, тільки стремлять до свого вивершення понад усім.

В умовинах боротьби на рідних землях сама атмосфера найвищого ідейного напняття й взаємний моральний вплив між друзями допомагає кожному членові здавлювати своє особисте. Атмосфера на еміграції ділає якраз протилежно. Умовини, в яких розгорталась діяльність ЗЧ ОУН після війни, утруднювали стосування таких форм організації і методів праці, які створювали б твердші рямці для опановування переростів особистого чинника. Мені здається, що зародки тої хвороби принесені закордон ще з краю, в кожному разі я їх побачив зараз, як знайшовся на волі. На цілому розвитку найбільше заважило те, що той процес заволодів людьми в самій горі, сказати б в мізку Організації закордоном, і тут не було можна уживати радикальніших методів — усунення, ані

ізоляції, а від голови хвороба поширилась далі. Її не було змоги усунути в центрі і всі заходи на периферії — не розв'язували нічого.

Маю переконання, що ужито всіх заходів персвазії, уговкування і уступок, щоби людей отямити, привернути до такого відношення з Організацією, який у нас властивий. Безуспішно. Мушу ще підкреслити, що прояв переросту особистого елемента поширився в ЗЧ досить широко. Він не раз захоплює і таких людей, які з "опозицією" не мали й не мають нічого спільного, які даліше вдержують своє відношення до Організації нормальним, правильним, але зате супроти інших членів виказують надмірну суб'єктивність, нетолерантність. Це дуже погана "моральна епідемія", яка несе внутрішній розстрій. Боротись з нею дуже важко тогди, як не можна елімінувати її огнищ, чи найяркіших виявів".

Ще одним чинником, що відіграв значну роль у розвитку опозиції, вважав Бандера, "було ідейне заломання деяких членів. В ситуації після закінчення війни, в обличчі статної перспективи осамітненої боротьби на рідних землях, їх злякало те, що український націоналізм не знайде закордоном зрозуміння, піддержки, навпаки, буде переслідуваний не за свої гріхи, а за те, що його будуть змішувати з фашизмом, тоталітаризмом. В тих людей зродилась тенденція переіменити, перестроїти, чи пак — "перекрасити" ідейно-політичне обличчя руху і тим способом обійти много труднощів й ударів.

Ця "тенденція по своїй суті вимагала реального здійснення в цілій постановці нашої діяльності закордоном. Вона стрінулась з спонтанним як і політично-аргументованим спротивом загалу членства та більшости провідних членів, які розуміли, що не можна втекти від змагання, що, відстоюючи націоналістичне обличчя руху, захищаємо його суть, його незалежність, а пристосовуючись, будемо примушувані йти все далі по тій лінії. Тепер уже показується, що довший і важчий шлях безкомпромісовости не був хибним".

Звичайно, Бандера та його прихильники за кордоном розуміли, що конфлікт завдав великий моральний удар боротьбі на рідних землях. Відтак усвідомлювали, що "незалежно від істоти, причин і розвитку" його для крайовиків було важливим поладнати всі непорозуміння — це "було прийнято Проводом, Головною Радою і Конференцією ЗЧ ОУН як категоричне моральне зобов'язання...".

Коли ж прийшло до реалізації пропозицій Проводу ОУН на УЗ в

справі конфлікту, тоді головний тон надавала така постава опозиції: "Край признав нам, а не вам рацію, вас осудив, що ви сякі й такі, винні в тому, а в тому. Мусите публично покаятись, нам підпорядкуватись...".

Поки відбувалися ці події, багато чого змінилося і в напрацюваннях радянських спецслужб. Завдяки цьому вони могли навіть впливати на формування диверсійних груп, які закидалися із Заходу американськими чи англійськими літаками. Тому й не випадково, що вже в травні 1951 року перекинуті в Україну таким чином групи оунівців були швидко виявлені й ліквідовані.

Серед тих, хто потрапив до рук чекістів, виявився і керівник Служби безпеки Закордонних Частин ОУН Мирон Матвієйко. Через деякий час він погодився працювати на москву, відтак був перевезений до Львова, де був поселений на конспіративну квартиру МДБ УРСР і під наглядом досвідчених оперативників брав участь у радіоігрі зі Степаном Бандерою.

Зрозуміло, що радянські каральні органи опрацьовували й інші впливи на зв'язок між націоналістичним підпіллям й українською політичною еміграцією. Зокрема, вони поступово взяли під контроль кур'єрів, які постійно контактували між обома адресатами. Відтак чекісти могли вже не тільки читати листування між провідниками підпілля на рідних землях і за кордоном, а й, знаючи їхній почерк, підробляти необхідні документи для дезінформації й внесення розколу в колись єдиній організації.

Відтак наприкінці 1953 року Закордоне Представництво Української Головної Визвольної Ради, яке перебувало на теренах Західної Німеччини, одержало чергову пошту з Батьківщини, серед якої особливо значимими були два документи. Перший мав такий зміст: "Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях стверджує, що Бийлихо відійшов від постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН, він ні формально, ні фактично не є Провідником ОУН. Провід сподівається, що Бийлихо в ім'я цілоти ОУН припинить розкольницькі акції і закличе до порядку Мирона. Голова Проводу ОУН на Українських землях Ю. Леміш".

Тобто, йшлося про усунення від обов'язків Провідника Революційної ОУН Степана Бандери. А другим документом з цієї пошти було уповноваження від того ж Ю. Леміша — Василя Кука як діючого Провідника Революційної ОУН на рідних землях, якому підлягав і Закордонний Провід,

здійснити реформу останнього: "Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях уповноважує Лева Ребета, Зенона Матлу та Бийлиха тимчасово перебрати керівництво Закордонних Частин ОУН і реорганізувати Закордонні частини згідно з позиціями Проводу в Україні".

Обидва ці документи членами Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради Левом Ребетом та Іваном Гриньохом було передано для ознайомлення Степану Бандері. Він погодився з пропозицією краю припинити діяльність Проводу ЗЧ ОУН й перейти до тимчасового керівництва ними в складі Колегії уповноважених, Політичної Ради й Екзекутиви. Таким чином уся повнота влади в ЗЧ ОУН з 28 грудня 1953 року переходила в руки Лева Ребета, Зиновія Матли й Степана Бандери як членів Колегії уповноважених.

Рівно через місяць з'являється роз'яснення Секретаріату Проводу ЗЧ ОУН щодо виконання доручень Проводу ОУН на УЗ, де є такий пункт: "Провід ЗЧ ОУН завішує свою діяльність і передає тимчасове керівництво Закордонними Частинами Організації Українських націоналістів на Українських Землях і Проводом Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів з метою, щоб вона перевела полагодження конфлікту — повернення до організаційної системи ЗЧ ОУН тих членів, які у висліді конфлікту знайшлися поза її рамцями, та налагодження нормальних взаємовідносин і співпраці між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР".

Тоді ж, 28 січня 1954 року, Лев Ребет пропонує Степану Бандері до підписання декларацію, де є такі слова:

"1. Приймаю до відома ствердження Проводу на Українських Землях, що його отримав я 20 серпня 1953 р. про те, що я ні формально, ні фактично не є провідником ОУН.

2. В зв'язку із ствердженням Проводу на Українських Землях від цієї самої дати, що я, (Степан Бандера) відійшов від постанов III Надзвичайного Великого Збору, заявляю, що я визнаватиму беззастережно ці постанови, що ОУН бореться за самостійну соборну українську державу і за демократичний лад у ній...".

Прочитавши цей текст, Степан Бандера заявив: "Я прийшов на раду трьох в справі дії Колегії Уповноважених. Хочу триматися теми і не буду відповідати на твердження, закиди, інсинуації, тим більше, що уважаю за кпини, коли саме д. Ребет виступає в ролі прокурора із закидами про розкольницькі акції.

Щодо властивої теми: вважаю, що суттю уповноважень від Проводу на УЗ для трьох названих осіб є завдання налагодити конфлікт за кордоном, а не повалення ЗЧ ОУН під правно-устроєвим, дієвим і політичним оглядом". А далі, щоб подати сукупно своє становище, серед інших вніс і такий пункт: "Колегія Уповноважених не приймає до бази своєї діяльності тверджень, що Закордонні Частини ОУН і Бийлихо відійшли від постанов III НВЗ, або що вони ведуть неправильну діяльність і політику".

У відповідь на це Лев Ребет і Зиновій Матла 9 лютого 1954 року повідомляють Степана Бандеру про те, що вони беруть на себе місію керувати ЗЧ ОУН. Через три дні Бандера дав усну відповідь, яку записав Ребет, а згідність підтвердив Матла: "Не приймаю письма від Колегії Уповноважених від 12 лютого, тому що воно і під поглядом формальним і мериторичним протизаконне. Не може бути Колегії Уповноважених в складі двох осіб, якщо правною основою існування і дії Колегії Уповноважених має бути документ, переданий ЗП УГВР як документ від Проводу ОУН на Рідних Землях і документ "Плян і деякі уточнення".

В обидвох документах говориться про триособовий склад Колегії. Виступ двох осіб в характері Колегії Уповноважених є протизаконний і протиставний до суті і інтенції рішення Проводу на Рідних Землях. Не визнаю такої дії дд. З. Матли і Лева Ребета, протестую і ставлю кожную таку дію під обвинувачення як дію протизаконну і самозванчу перед Проводом на Українських Землях і перед судовими властями ОУН".

Однак Матла й Ребет вирішали діяти вдвох, відтак й увійшли до історії ОУН як двійкарі. А Бандера так і залишився прапором національно-визвольної боротьби за відродження Української соборної, самостійної держави.

БО Ж ЗАБУЛИ ЗАПОВІТ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ

(до 10-річчя початку нової збройної агресії росії проти України)

Цю підлість від москви треба було вже чекати від 27 серпня 1991 року, коли до Києва прилітали емісари російських шовіністів Собчак і Руцкой з вимогою до українських властей не виходити зі складу СРСР, інакше, мовляв, вони заберуть у нас Крим і Донбас. Їм відмовили в цій забаванці, вони повернулися до своєї "білокам'яної", де в той же день, у чому немає сумніву, розпочали розробляти план упокорення України.

Тодішня влада України повинна була б це розуміти, якби знала прав-

диву історію українсько-московських стосунків ще з погрому Києва суздальським князем Андрієм Боголюбським 1169 року. Але про ще не прийнято було говорити, аби не дражнити російських демократів, тим паче багато з яких чітко вимовляли слово "паляниця".

Тому й далі в Україні ті, кому належало знати, не знали про перше широкомасштабне вторгнення московської армії навесні 1659 року з метою остаточно приборати до рук козацьку старшину й змінити неугодного гетьмана Івана Виговського, котрий 1658 року виконав заповіт Богдана Хмельницького про розрив з єдиновірним православним царем. І ще довгі роки влада не помічатиме в календарі такої гучної події, як Конотопська перемога над знахабнілим агресором.

Замовчувалось на державному рівні й повторний розрив з москвою, який увійшов до історії як Слободищенський трактат 1660 року. Це коли окупаційну армію московського царя змусили капітулювати з умовою повного виведення її з українських теренів. А якби знали наші вже сучасні чиновники й воєначальники, що московський гарнізон і не вийшов тоді з Києва, то може таки підпорядкували б Україні ще 1991 року весь Чорноморський флот, що відповідало умовам справедливого поділу активів колишнього СРСР.

А якби знали, що після Слободищенського трактату в полкових містах Лівобережжя залишалися московські гарнізони, які вчинили запеклий опір законній владі Гетьманщини, то вже добре подумали, чи можна залишати російські гарнізони в різних містах Криму після 1991 року. Принаймні, добре над цим подумали перед тим, коли здавали в Будапешті ядерну зброю росії.

А вона ще тоді добре думала над тим, як тримати українців упокореними. Зокрема, за словами російського історика Сергія Соловйова, виникає пропозиція про створення в Москві особливого приказу, "в котором бы приказные люди были из самих черкас; эти черкасы были бы поруками за своих земляков, дома оставшихся". А тимчасом "самоу царскому величеству не стыдно назваться вечным гетманом поднепровским, волынским и подольским, потому что такое гетманство то же, что и великое княжество, если не царство".

Тобто, за зразком Золотої Орди можна управляти підневільними територіями, тримаючи заручниками родичів у "білокам'яній". А ще успішніше це можна було робити через спільні шлюби козацької старшини з дітьми московських вельмож — саме так пов'язали гетьмана

Івана Брюховецького з дочкою князя Долгорукого. За таке заміжжя й титул боярина москва сподівалася вже остаточно упокорити Лівобережну Україну. Але її "старання" в цьому плані не зміг витерпіти вже й сам Брюховецький, піднявши проти неї повстання й проголосивши в Гадячі 1 січня 1668 року Українську Республіку зі столицею в Києві.

Треба сказати, що кожний з українських гетьманів мав можливість переконатися в цинізмі московської політики, особливо ж коли йшлося про святі місця для кожного українця, його батьківські споконвічні землі. Скажімо, коли москва в XVII столітті тричі ділила Україну з поляками, не питаючи згоди її народу. Та ще й при цьому готова була відректися Києва. Коли в 1669 році спливав дворічний термін перебування міста в складі Московської держави, то керівник царської дипломатичної служби Ордин-Нащокін запропонував підпорядкувати Київську православну митрополію Московському патріархатові. Бо якщо в майбутньому і довелось б повернути Київ полякам, то зверхність Москви над українським православним духовенством давала б їй можливість постійно втручатися у внутрішні справи підпорядкованій Польщі Правобережної України, а це рано чи пізно призведе до приєднання всіх українських етнічних земель під скіпетр царя.

Тож гетьман Дем'ян Многогрішний від імені козацтва категорично виступив проти такого наміру царського уряду: "Це престольний город царствуючий із давніх часів, звідки на весь світ Благодать Божа зроста і засяла. Великий государ преславний город Київ і всі українські городи не шаблею взяв, а Запорозьке Військо піддалося йому добровільно. Коли ж і Київ і все Військо Запорозьке государю тепер не потрібні, і він віддасть їх королеві, то нехай би наказав воевод і ратних людей вивести з Києва та інших міст, а вони знайдуть собі іншого володаря".

Але ж це були лише протести, як і характеристика тодішнього становища в Україні: "Царські ратні люди замість оборони завдали нам ще гірші шкоди і знищення: в наших городах вони докучали бідним людям частим злодійством, підпалами і биттям до смерті та різними муками, а до того ж вони до наших звичаїв і обичаїв не звикли".

Ось так московський цар шанував права й звичаї українського народу, які обіцявся зберігати, заманюючи його в переяславську пастку. Найбільш потерпіли в ній ті з козацьких старшин, котрі найбільше хотіли гетьманської булави з рук московського царя. Пекельні муки під час слідства та

суд над Многогрішним у Москві, куди його привезли в кайданах, було грубим порушенням "Березневих статей" 1654 року. Адже ними передбачалося, що справи осіб козацького стану має розглядати тільки козацький суд. Згідно з тогочасним українським військовим правом гетьмана (якщо він навіть вчинив би злочин) могла судити тільки Генеральна Рада Війська Запорозького. Суд у Москві й заслання до Сибіру Многогрішного — нечуване доти порушення прав і вольностей Війська Запорозького, стверджених царським словом Олексія Михайловича.

Подібна кара чекала і на Івана Самойловича, котрий просив царя, аби той поставив питання перед поляками щодо повернення українству його споконвічних земель на заході: "Бо вся тогочасна сторона Дніпра, Поділля, Волинь, Підляшшя, Підгір'я і вся Червона Русь, де стоять славні міста Галич, Львів, Перемишль, Ярослав, Люблин, Луцьк, Володимир, Острог, Заслав, Корець та інші від початку існування тутешніх народів належали до руських монархів і тільки сто років тому, з невеликим лишком, польське королівство ними заволоділо".

Самойлович і розпочав був кроки, щоб не дати Речі Посполитій зачохпити цілком Правобережжя, але, на скаргу поляків, з москви на нього так прикрикнули, що мусив скоритись. Але ж прийнявши Україну як окрему державу з конкретно означеною територією й населенням під протекцію на певних умовах, московський цар, починаючи з Віленського договору з Польщею 1656 року, дозволяв собі ділити з сусідами Гетьманщину нібито як власну землю — розпоряджатися частиною козацької держави він не мав права, бо цього навіть Березневі статті 1654 року за ним не визнавали.

За це на світанку, прийшовши "старшина козацкая до церкви и узали гетмана, з безчестием ударивши, и отдали Москве. И зараз сторожа московская, усадивши на простіє колеса московськіє, а сына гетманского, Яко-ва, на коницю худую, охляп без седла, и проводили до московского табору до боярина и там взяли за сторожу крепкую". За царським наказом Самойловича з сином Яковом було вислано до Орла, а звідти — до Сибіру. Другому синові, полковнику чернігівському Григорію, спеціально тричі рубали голо-ву — щоб відчув справжні муки. Так жорстоко помстилися йому за те, що не доз-волив почепити на міській ратуші московський герб — "орел пластаний" — на ознаку того, що Чернігів "есть власная ихъ ц. в-ва отчина". Все майно родини Самойловичів, аж до жіночого вбрання включно, було skonфісковане.

Тож що залишалося новообраному гетьманові Іванові Мазепі, коли старшина до нього звернулася: "Очи всіх нас на тя уповають, і не дай Боже на тебе смерти, а як зістанемося в такій неволі, то й кури нас загребуть". А полковник прилуцький то підтвердив такими словами: "Як ми за душу Хмельницького завжди Бога молимо, так навпаки ми, і діти наші во вічні роди будемо і душу і кості твої проклинати, коли нас за свого гетьманства в такій неволі залишиш..."

Тим паче, що навіть німецький офіцер з оточення Меншикова про українців печалився: "Сжалься, Боже, над тими людьми, завтра вони будуть в кайданах..."

І гетьман зважився на крок, який виведе його в безсмертя. Знав, що московський деспотизм здатний на найбільші злочини. І переконався це після знищення Батурина, де, за словами англійського посла в Чарлза Вітворта, було "зарізано жорстоко 6000 осіб без огляду на вік і стать", що стало першим прикладом масового брутального винищення українства.

Цей геноцид настільки шокував населення України, що, відчуваючи його страх перед новими репресіями, Мазепа змушений з гіркотою був визнати: "Тепер все піде інакше: Україна, перестрашена долею Батурина, буде боятися триматися з нами заодно". Але залишив, у листопаді 1708 року нам на всі століття заповіт: "Щоб ні в чому москві не вірили"...

А його пам'ятали соціалісти Центральної Ради, коли заглядали в очі братам по класу з росії? Зокрема, ті, які усували Симона Петлюру з посади військового міністра УНР, коли загроза більшовицького наступу вже висіла в повітрі в грудні 1917 року? Чи ті галичани, які перейшли в 1919 на бік україножера Денікіна?

Чи ті чиновники, які готували процедуру здачі ядерної зброї тій же росії в 1994 році? Зрештою, ті, хто готував рекомендації щодо скорочення Збройних Сил й розпродажу протягом тридцяти років військової техніки й боеприпасів?

Схоже, що про цей заповіт ніхто й не знав, бо дуже часто українські можновладці відвідували москву, запобігаючи перед господарями тамтешніх кабінетів. Раптом на державному рівні кинулися писати спільні підручники з історії, де треба було вже не істину подавати, а домовлятися про компроміси, як це звикли робити політики.

Може й тому й безтурботно запущено було до владних структур "п'яту колону", а та вже впливала на зміну вектора самостійницького

розвитку Української держави, узгоджуючи свої дії з московськими кураторами. Скажімо, українські комуністи доповідали про свої дії колегам з компартії росії — і як влаштовують мітинги проти спільних навчань українських військових з вояками НАТО, як організують соціальні протести тощо.

Поступово розмивалася й ідеологічна складова державної політики. Вже через короткий час після проголошення незалежності припинились лекційні курси з минулого України, які спочатку відбувалися для військових, державних службовців, учителів. Щоправда, якийсь час такі лекційні курси перед вчителями та військовими ще проходили за підтримки української діаспори.

Українська влада спокійно спостерігала як витворилася УПЦ московського патріархату в Україні, підім'явши під себе більшу частину православних парафій держави. Вони з'явилися і на територіях військових частин, навіть у закладах відбуття покарання засудженими.

Тож те, що сталося в лютому 2014 року, — закономірний результат історичного безпам'ятства. Ось чого дочекалася Україна, байдуже поставившись до заклику Мазепи ще в листопаді 1708 року: "Щоб ні в чому Москві не вірили...".

Та прокинувся вільний дух мазепинства — заради всієї України! Знайшлися такі українці, для яких існування власної державності стало метою всього життя — для себе і всіх українців! Бо зрозуміли, що поважають у світі сильного.

У 1923—1924 роках, згадував відомий галицький діяч Володимир Целевич, йому довелося розмовляти з одним американцем, який сказав: "Коли справді вас, українців, є 40 мільйонів, і ви не маєте держави, то видно, що ви або не хочете її мати, або є такими нежиттєздатними нездарами, що не заслуговуєте на те, щоб її мати. В обох випадках ви не варті ні нашого співчуття, ні нашої допомоги, бо ми можемо співчувати й помагати лише життєздатним націям і таким, що вміють боротися. Так само не говоріть нам про кривди, які вам роблять пануючі над вами держави. Ми можемо співчувати вам лише тоді, коли ми знаємо, що ви вмієте гідно, відважно і з посвятою боротися з тими, що вас кривдять".

Десять років російської агресії підтвердили, що є в Україні ті патріоти, які пам'ятають заклик Івана Мазепи і виконують його заповіт. Добре, якщо на Заході це усвідомлять до кінця.

ЗМІСТ

Собі — пам'ять, чужинцям — правду.....	3
Січень.....	5
"Я весь тепер занурений у малоросійську історію..." (до 190-річчя планів Миколи Гоголя працювати в Київському університеті).....	14
Відроджував українцям пам'ять і душу (до 190-річчя від дня народження Володимира Антоновича).....	19
Афера світового масштабу (до 100-річчя так званої ратифікації так званого союзного договору).....	23
Декан української поезії Румунії (до 90-річчя від дня народження Михайла Волощука).....	28
Передаючи естафету внукові (до 75-річчя від дня народження Віктора Андрущенка).....	29
"І над усе любити Україну" (до 75-річчя від дня народження Миколи Луківа).....	31
За оновленим московським сценарієм (до 10-річчя перших убивств на Майдані Незалежності в Києві).....	32
Лютий.....	33
"По Люблин і Краків..." (до 375-річчя викристалізації державницьких поглядів Богдана Хмельницького).....	41
Перша тріщина соборного єднання (до 105-річчя провалу переговорів з Антантою).....	43
Акт відчайдушного протесту (до 55-річчя спроби самоспалення Миколи Бериславського в стінах Київського університету).....	47
Березень.....	49
"Безсмертний чемпіон волі" (до 210-річчя від дня народження Тараса Шевченка).....	58
Народ назвав його батьком (до 150-річчя від дня народження Августина Волошина).....	61
Польоти в Арктиці й Антарктиді (до 115-річчя від дня народження Івана Черевичного).....	63
Українське військо на Далекому Сході (до 105-річчя формування відділів вільного козацтва на Зеленому Клині).....	64
За звичним московським сценарієм... (до 100-річчя спроб політбюро ЦК КП (б) У протестувати й просити з українських питань)....	65
За ініціативою Романа Шухевича (до 80-річчя III конференції	

Револьюційної ОУН).....	68
Квітень.....	69
Не останній у Манхетенському проекті (до 115-річчя від дня народження і 40-річчя від дня смерті Станіслава Улама).....	78
Перший всенародно обраний — з вихованців Шевченкового університету (до 90-річчя від дня народження Леоніда Кравчука).....	79
Як перепустка для кар'єрного зростання (до 70-річчя відзначення 300-річчя Переяславської ради).....	84
Видатний учений-зоолог (до 25-річчя від дня смерті Олександра Маркевича).....	85
Травень.....	87
"Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна..." (до 100-річчя загибелі Миколи Міхновського).....	93
Наш заможний селянин — скрізь куркуль (до 90-річчя антибільшовицьких виступів українських переселенців в Азербайджані).....	97
Червень.....	99
"Систематично проводити облави" (до 80-річчя спеціальної операції 2-го Українського фронту).....	104
Розробив оригінальні методи наукового пошуку (до 75-річчя від дня народження Юрія Глеби).....	105
Липень.....	107
Замість зросійщення — чин національного відродження (до 190-річчя від дня заснування Київського університету).....	113
Мер Вінніпега й почесний вождь племені Су (до 110-річчя від дня народження Степана Дзюби).....	115
З мотивів політичної доцільності (до 100-річчя заснування Молдавської автономії в складі УСРР).....	116
Дійшли тільки до Перемишля і Ярослава (до 80-річчя звільнення УРСР від гітлерівських загарбників).....	118
Клявся перед Кагановичем, що в Україні небо синє, а пшениця золота (до 60-річчя від дня смерті Максима Рильського).....	119
Серпень.....	121
"Проявив політичну незрілість" (до 110-річчя від дня народження Федора Шевченка).....	129
Учень Нобелівського лауреата (до 100-річчя від дня народження Платона Костюка).....	131
Москва торгувала українцями... (до 85-річчя підписання	

радянсько-німецьких домовленостей).....	133
"Берислав також добре зберігся..." (до 80-річчя доповідних Микити Хрущова про поїздки в прифронткову смугу).....	138
Вересень.....	141
Мужність ученого (до 100-річчя від дня народження Михайла Брайчевського).....	149
Велич поетичного генія (до 95-річчя від дня народження Дмитра Павличка).....	151
Новий чорний першOVERесень (до 90-річчя початку 1934—1935 навчального року).....	153
А російськомовних шкіл більшало... (до 70-річчя чергового етапу зросійщення України).....	154
Революційний здвиг усього українства (до 35-річчя заснування Народного Руху України).....	156
Жовтень.....	167
Мріяли про своїх більшовиків у москві (до 105-річчя створення українського бюро при ЦК РКП (б).....	175
"Селянський край, замкнутий у робітничий вплив..." (до 100-річчя вилучення Олександрo-Грушівського й Таганрозького округів зі складу УСРР).....	176
По новому колу пекла (до 90-річчя означення неблагонадійних в середовищі більшовицької номенклатури й серед нацменшин).....	182
Як українські делегати віддавали свою землю сусідам (до 85-річчя участі представників автохтонного населення Берестейщини й Волині в так званих Білоруських народних зборах).....	184
З невеселими роздумами на мішку солі (до 85-річчя започаткування організованого українського життя в Генеральній губернії).....	187
Перший директор геологічного комітету України (до 75-річчя від дня смерті Володимира Лучицького).....	195
Листопад.....	197
Класичне дослідження медичної науки (до 155-річчя від дня народження Олександра Леонтовича).....	205
"Ніколи добровільно не покинув своєї чати на святому Юрі" (до 80-річчя від дня смерті Андрея Шептицького).....	206
"Мій обов'язок залишитись тут..." (до 80-річчя інтронізації Митрополита Йосифа Сліпого на Главу Української греко-католицької церкви).....	209

Як православні отці Закарпаття назвали себе "руськими" (до 80-річчя москвофільської ініціативи про створення Карпатської Русі в складі СРСР).....	221
Керенський і за океаном — імперіаліст (до 75-річчя проекту нової російської федерації).....	226
Перший серед семи (до 30-річчя від дня смерті Михайла Лихоти).....	227
Грудень.....	231
Закоханий у польоти комет (до 110-річчя від дня народження Олега Добровольського).....	238
Видатний учень видатних конструкторів (до 100-річчя від дня народження Михайла Решетньова).....	239
Просто тимчасово догоджали кремлю (до 90-річчя постанови Північно-Кавказького крайкому ВКП(б) про недоліки в справі українізації Нижнього Подоння й Кубані).....	240
Гітлерівці через три роки згадали про 1941-й... (до 80-річчя створення Українського Національного Комітету в Німеччині).....	243
Як прикарпатська Джурівка стала жити новим життям (до 75-річчя закінчення насильницької більшовицької колективізації в західноукраїнському регіоні).....	248
П'ять років виходив з-під ударів чекістів (до 75-річчя посилення активних розшуків більшовицькими спецслужбами Романа Шухевича).....	249
Пам'ятне.....	251
Не валити Богдана Хмельницького, а виконувати його заповіт! (до 370-річчя Переяславської ради).....	260
А Бандера залишився прапором революційної боротьби (до 70-річчя появи двійкарів у закордонних частинах Революційної ОУН).....	269
Бо ж забули заповіт гетьмана Мазепи (до 10-річчя початку нової збройної агресії росії проти України).....	276

Науково-популярне видання

Художнє оформлення Михайла Черненка.

Комп'ютерна верстка Миколи Сергійчука.

Підписано до друку 31.12.2023. Формат 84x108^{1/32}. Гарнітура Мінйон. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 29,4. Обл. вид. арк. 14,7. Наклад 100. Зам.

Оригінал-макет виготовлено в ПП Сергійчук М. І., 07301, м. Вишгород Київської області, вул. Грушевського, 1, пом. 31. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції — серія ДК №2448 від 24.03.2006 р.

Віддруковано в ТОВ "Видавництво "Ліра-К", м. Київ, вул. Василя Стуса, 22/1. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції — серія ДК № 3981 від 15.02.2011 р.

ПРО ІСТОРІЮ УКРАЇНИ МОЖНА ЩЕ ПРОЧИТАТИ:

Всеволод Петрів. Військово-історичні праці. Спомини. — К., 2002. — 640 с. Розвідки генерала про історію українського військового мистецтва, спомини з 1917—1918 років.

В. Сергійчук. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. — К., 2003. — 576 с.

Всеволод Петрів. Військово-історичні праці. Листи. — К., 2004. — 626 с. Праці з історії військового мистецтва, листування з відомими діячами української діаспори.

В. Сергійчук. Український здвиг: Закарпаття. 1939—1947; Волинь. 1939—1955; Прикарпаття. 1939—1955; Поділля. 1939—1955; Наддніпрянина. 1941—1955. Документи і матеріали про український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни на українських землях.

В ім'я майбутнього нації. Документи і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920—2000 роках. — К., 2005. — 920 с.

Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. Т. IV. — К., 2006. — 704 с.

В. Сергійчук. Симон Петлюра і єврейство. — К., 2006. — 152 с. Про взаємовідносини Симона Петлюри з представниками єврейства на основі невідомих документів.

В. Сергійчук. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом УПА. — К., 2006. — 160 с.

В. Сергійчук. Українські державники: Андрей Шептицький. — В., 2015. — 440 с.

В. Сергійчук. Соборна пам'ять України. Щорічник-календар (2007—2019 роки). — 2006—2021. — 288 с.

В. Сергійчук. Правда про «золотий» вересень 1939-го. — В., 2014. — 204 с.

Чверть століття українського чину. Програми 25 міжнародних українознавчих конференцій в Іллінойському університеті (укр. і англ. мовами). — К., 2006. — 400 с.

В. Сергійчук. Що дала Україна світові. — В., 2015. — 516 с. У книзі оцінено внесок видатних українців у розвиток світової науки, техніки, освіти й культури.

Ukrainian contributions to the World (Український внесок для світу). — К., 2009. — 480 с.

Українські державники: Всеволод Петрів. Розповідь про визначного воєначальника, військового міністра УНР. — К., 2008. — 296 с.

Етнічні межі і державний кордон України. Вид. 3-є, доповнене. — К., 2008. — 560 с.

Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939—1959). — К., 2009. — Т. I. — 680 с.; т. II. — 640 с.; т. III. — 648 с.

Українські державники: Симон Петлюра. Розповідь про визначного воєначальника, військового міністра УНР і Голову Директорії. — К., 2008. — 568 с.

Б. Сергійчук, В. Сергійчук. На межі двох світів. Українсько – турецькі відносини в середині XVI—XXI ст.. — К., 2012. — 304 с.

В. Сергійчук. Неусвідомлення України. Ставлення світу до України: погляд у 1917—1921 роки з аналізом сьогодення. — К., 2012. — 872 с.

Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки (1939—1987 рр.).— К., 2012.— В двох томах.

Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. — В., 2013. — 712 с. Про видатних українців, які прославили себе, мешкаючи у Санкт-Петербурзі.

В. Сергійчук. Український Крим. — В., 2016. — 360 с. Про передачу півострова Україні у 1954 році.

В. Сергійчук. Голодомор 1932—1933 років як геноцид українства. — В., 2016. — 320 с.

В. Сергійчук. Депортація українців до Казахстану. — В., 2017. — 288 с.

В. Сергійчук. Відродження українства. 1914—1922. — В., 2018. — 492 с.

Ліквідація УГКЦ на Закарпатті. 1944—1949. В., 2019. — 752 с.

В. Сергійчук. В обороні української правди. — В., 2020. — 632 с.

З питань придбання вищезазначеної літератури

звертатися: (099) 421-39-12.

E-mail: smi54@ukr.net